

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(İNGİLİZ DİLİ VE EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI

GEORGE ELIOT'IN *MIDDLEMARCH*, SARAH GRAND'IN *CENNETLİK İKİZLER* VE GEORGE MOORE'UN *ESTHER WATERS* ROMANLARINDA KADININ KONUMUNUN PSİKANALİTİK LİBERAL FEMİNİZM YAKLAŞIMIYLA İNCELENMESİ

Doktora Tezi

Halit ALKAN

ANKARA-2018

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(İNGİLİZ DİLİ VE EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI

GEORGE ELIOT'IN *MIDDLEMARCH*, SARAH GRAND'IN *CENNETLİK İKİZLER* VE GEORGE MOORE'UN *ESTHER WATERS* ROMANLARINDA KADININ KONUMUNUN PSİKANALİTİK LİBERAL FEMİNİZM YAKLAŞIMIYLA İNCELENMESİ

Doktora Tezi

Halit ALKAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ufuk EGE UYGUR

ANKARA-2018

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(İNGİLİZ DİLİ VE EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI

Halit ALKAN

GEORGE ELIOT'IN *MIDDLEMARCH*, SARAH GRAND'IN *CENNETLİK İKİZLER* VE GEORGE MOORE'UN *ESTHER WATERS* ROMANLARINDA KADININ KONUMUNUN PSİKANALİTİK LİBERAL FEMİNİZM YAKLAŞIMIYLA İNCELENMESİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ufuk EGE UYGUR

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Ufuk EGE UYGUR

Doç. Dr. Sıla ŞENLEN GÜVENÇ

Yrd. Doç. Dr. Seda PEKŞEN

Yrd. Doç. Dr. Zeynep Zeren ATAYURT FENGE

Yrd. Doç. Dr. Kuğu TEKİN

İmzası

Tez Sınavı Tarihi: 30/01/2018

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (02 / 02 / 2018)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Halit ALKAN

İmzası

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	vi
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM: PSİKANALİTİK LİBERAL FEMİNİZM YAKLAŞIMI.....	26
II. BÖLÜM: GEORGE ELIOT'IN <i>MIDDLEMARCH</i> ROMANI.....	71
III. BÖLÜM: SARAH GRAND'IN <i>CENNETLİK İKİZLER</i> ROMANI.....	114
IV. BÖLÜM: GEORGE MOORE'UN <i>ESTHER WATERS</i> ROMANI.....	166
SONUÇ.....	227
KAYNAKÇA.....	237
TÜRKÇE ÖZET.....	268
İNGİLİZCE ÖZET (ABSTRACT).....	270

ÖNSÖZ

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde hem lisans hem de doktora eğitimim boyunca yoluma ışık tutan, ufkumu genişleten, yaptığım çalışmalarda benden hiçbir zaman desteğini, güler yüzünü ve olumlu yaklaşımını esirgemeyen çok kıymetli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Ufuk Ege Uygur'a en içten teşekkürlerimi, saygılarımı ve hürmetlerimi arz ederim. Bu tez çalışmasında akademik yönden olumlu görüş ve önerileriyle desteklerini benden esirgemeyen değerli hocalarım Yrd. Doç. Dr. Sibel Dinçel'e ve Yrd. Doç. Dr. Seda Pekşen'e çok teşekkür ederim. Yine hem lisans hem de doktora eğitim hayatım boyunca kendilerinden ders alabilme şansına nail olduğum ve emeklerini hiçbir şekilde ödeyemeyeceğim saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Ayşegül Yüksel'e, Prof. Dr. Sema Ege'ye, Prof. Dr. Nazan Tutaş'a ve Yrd. Doç. Dr. Hasan İnal'a en içten teşekkürlerimi ve saygılarımı arz ederim. Ayrıca lisans eğitimim boyunca kendisinden ders aldığım değerli hocam Prof. Dr. Belgin Elbir'e çok teşekkür ederim. Son olarak, hayatım boyunca üzerimdeki emeklerini hiçbir şekilde ödeyemeyeceğim sevgili annem Fatma Alkan'a ve babam Mehmet Zeki Alkan'a en içten sevgilerimi ve şükranlarımı sunarken doktora tez çalışması boyunca bana her daim destek olan eşim Sultan Alkan'a ve yoğun çalışma nedeniyle ihmal ettiğim oğlum Mehmet Alkan'a teşekkür ederim.

GİRİŞ

Bir kavram olarak feminizm, kadınların toplum içindeki yerini ve haklarını iyileştirmeyi amaçlayan bir hareket olarak tanımlanır. Bu kavram, kadın anlamına gelen *femina* sözcüğünden türemiş olup 1890’larda İngilizceye girerek *womanism* (kadıncılık) teriminin yerini alır. Gisela Notz’un ifade ettiği gibi “feminizm kelimesinin yaratıcısı olarak sıklıkla, Fransız toplumbilimci ve sosyalizmin ilk savunucularından Charles Fourier gösterilir” (2011: 35). Bunun sebebi Fourier’in, on dokuzuncu yüzyılda yazdığı yazılarda bu kavramı popülerleştirmesidir. Bununla birlikte Jane Rendall da İngilizcede ilk defa 1894 yılında kullanılan *feminism* kelimesinin, Fransız toplumbilimci Charles Fourier tarafından üretilen Fransızca *féminisme* kelimesinden türediğini söyler (1985: 1). Zira Charles Fourier, kadınların toplumdaki konumlarıyla ilgili kapsamlı araştırmalar yapan ve kadınları savunan ilk Avrupalı sosyalist filozoflardandır. Charles Fourier, kadınlarla ilgili şunları ifade eder: “Sosyal gelişim ve tarihi süreçteki gelişimler, kadınların özgürlük yolunda ilerlemeleriyle doğru orantılı olarak meydana gelir ve sosyal gerileme, kadınların özgürlüğünün kısıtlanması sonucu meydana gelir” (1966: 132, 133). Sonuç itibarıyla, kadınlar üzerinde detaylı araştırmalar ve incelemeler yapan Fourier, *féminisme* kelimesini dile kazandıran kişi olarak kabul edilir. Ancak Karen Offen, *Defining Feminism: A Comparative Historical Approach (Feminizmi Tanımlama: Karşılaştırmalı Tarihsel Bir Yaklaşım)* isimli makalesinde bu kelimenin kökeni ve ortaya koyuluşu hakkında aslında tam net bir bilgiye sahip olunmadığını ifade eder. Bununla birlikte bu kelimenin Fransa’da 1890’ların başlarından itibaren yaygın olarak kullanılmaya başladığını ve kadınların özgürlüğüyle eş anlamlı olarak değerlendirildiğini belirtir. 28 Mayıs 1892 yılında Paris’te yapılan kendi alanındaki ilk feminist kongrede bu kelimenin gerçek anlamda geçerlilik kazandığını ifade eder (1988:

126). Daha sonra devam eden süreçte ise feminizm kelimesi yaygınlaşarak artık günümüzde de kullanılan yerleşmiş bir kavram halini alır. Feminizm, yıllardır hatta asırlardır bastırılan ve baskı altına alınan kadın için artık bir şeyler yapma gereği sonucunda bu baskıya bir son vermek amacıyla ortaya çıkar. Feminizm hareketinin ortaya çıkışındaki temel sebebi, Constance Penley'in ifadeleriyle de açıklamak mümkündür: “Evrensel olarak [erkeklerin] baskı altına aldıkları bir insan sınıfı ya da grubu [kadınlar] mevcuttur [ve] hiçbir hareket, kimlik ve benzerlik kavramları olmadan yapılamaz” (1986: 143, 144). Bu kimlik cinsiyet odaklıdır, analogi ise ortak kadın erkek dikotomisinde bakışumlu (paralel) özelliği aramaktır. Bu bağlamda baskı altında kalan kadınlar için ortaya konan birtakım girişimlerle feminizm ortaya çıkar. Bu nedenle feminizmi; temel olarak kadınların kendi haklarına sahip olmaları, eril toplumda baskı altında yaşamalarına karşı durmaları, erkeklerle eşit konumda algılanmaları ve daha özgür bir dünyada yaşayan bireyler olarak öz kimliklerini ve saygınlıklarını elde etmeleri için yapılan birtakım çabaların ve girişimlerin genel ismi olarak tanımlamak mümkündür. Genel anlamda “feminizm kadın kurtuluş hareketinin teorisi ve pratiğidir” (Kayahan, 1999: 9). Kadın sorunu toplumlarda kadının yerini, eşit haklara sahip olup bunları eşit bir şekilde kullanabilmesi ve kadının kişi olarak kendini geliştirmesi konularını kapsar. Aydınlanma döneminde dile getirilen insan aklı ve doğal haklar vurgusunun kadınlar için de kabul görmesi düşüncesi oluşur. Kadınların da artık hukukî haklar ve özgürlük talep etmeye başlamasıyla feminizmin temeli atılmaya başlanır. Geleneksel inanışlara karşı çıkarak kadınlara erkeklerle eşit eğitim olanağını talep eden liberalizm sayesinde Eşit Haklar Hareketi oluşmaya başlar. Liberal feminizm yaklaşımı, kadının erkeklerle hukuksal alanda, aile yaşamında ve sosyal hayatta eşit ve özgür olmasını tanımlar (Çaha, 2003: 563). Liberal feminizmin; eğitimde fırsat eşitliği, kadının kamusal alana çıkışı, ekonomik eşitlik ile siyasal ve hukuksal eşitlik olmak üzere dört temel özellikten oluştuğu söylenebilir (Çakır, 2009: 438-446). Emel

Doğramacı'nın da belirttiği gibi günümüzde dünya nüfusu açısından sayısal gücüne rağmen kadın nüfusu sosyal statüsünde en çok değişmelere uğramış ve problemlere maruz kalmış nüfusu oluşturur. Bu problem bir erkek taassubu problemidir çünkü kadını mal, mülk gibi kendi emrinde bir köle sayan bir gelenek ve görenek problemidir (1992: 120). Dolayısıyla, erkek-egemen düzen insanların bilinçaltında şu önyargıyı oluşturur: “Evleneceksen hemen bir çocuğun olacak, yuvan ve ailen olacak, mutlu bir kadın olacaksın... Kadının en kutsal ve tek görevi analıktır. Kadın, evlilik, çocuk vazgeçilmez bir üçgen”dir (Asena, 2016: 112, 113).

Psikanalitik liberal feminizm yaklaşımı, I. Bölümde açıklanacaktır. Bu bölümde liberal feminizm yaklaşımı bağlamında Mary Wollstonecraft (1759-1797), Harriet Taylor (1807-1858) ve John Stuart Mill (1806-1873) ele alınacaktır. Bu yazarların ortak özelliği, kadın haklarını savunmaları ve kadın sorunlarını işlemeleridir. Bu yazarlar, eserlerinde -eğitim hakkı tanınmadığı için- kadının toplumsal olaylardan uzak kalmasını ve doğru şekilde düşünememesini işlerler. Mary Wollstonecraft, *A Vindication of The Rights of Woman (Kadın Haklarının Gereçeklendirilmesi-1792)* adlı eserine başlarken amacının kadınların hakları ve ulusal eğitimi ile ilgili söylediklerinin değerlendirilmesi olduğunu belirterek niyetinin sadece kadınların haklarını savunmak olduğunu ifade eder (2007: 1). Çünkü bireysel bağımsızlık, onun için her şeyden önemlidir ve bağımsızlık her erdemın temelidir. Bütün bunların temelinde ise yazarın bütün insanlığa duyduğu sevgi yatar. Wollstonecraft, kadınların da erkeklerle ortak şartlara ve haklara sahip olması gerektiğini ileri sürerek bunun sağlanması için de sıklıkla kadının eğitimi üzerine durur: “Kadın eğitim yoluyla erkeğin kafa arkadaşı olabilecek şekilde yetiştirilmezse bilgi ve erdemın yayılması önünde engel oluşturacaktır çünkü hakikat herkes için ulaşılabilir olmalıdır” (2007: 3). Nihayetinde Wollstonecraft'ın kadın haklarını savunmasının temelinde insanlığa duyduğu sevgi yatmakta ise sonucunda da toplumların gelişimi hem kültürel hem ahlâkî açıdan ilerlemesi vardır. Çünkü toplumun

büyük bir kısmını oluşturan kadınlar düşünce ve her türlü haklar açısından erkeklerle aynı seviyede olurlar ise bilgi ve erdem yayılabilir, geleceğin yetişkin bireyleri olacak çocuklar iyi yetişirler ve böylece toplum kültürel, ahlâksal ve her türlü açıdan medeniyet ve gelişim yönünde olumlu adımlar atabilir. Wollstonecraft, kadınların erkek-egemen toplum tarafından ikinci sınıf insan olarak değerlendirilmesinin, diğer bir deyişle kadının öncelikli işinin erkeğin mutluluğu ve huzurunu sağlamak olduğunu ileri süren görüşün nedenini ve bu görüşün çürütülmesi gerektiğini de şu sözlerle açıklar:

Kadın, akıl melekesini erkeklerle paylaşıyorsa erkeği bu konudaki tek hâkim yapan güç nedir? Zayıf krallardan zayıf aile reislerine kadar her türlü tiran da bu mazeretin ardına sığınmaz mı? Bunların en büyük arzusu aklı ezip geçmektir; gene de tahtlarını her zaman başkalarının yararına kullandıklarını iddia ederler... Eğer kadınların sesleri bastırılacaksa eğer kadınlar insanoğlunun doğal haklarından mahrum bırakılacaksa haksızlık ve tutarsızlık suçlamasını boşa çıkarmak için, öncelikle kadınların akli olmadığını kanıtlamanız gerekir.

(2007: 4)

Böylece Wollstonecraft, kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olamamasının nedenini, kadınların iyiliğini ve salahını isteyen bir zihniyete değil de aslında kendi çıkarlarını gözetten erkek-egemen bir düşünce sistemine bağlar. Aksi takdirde kadın aklını kullanmayı öğrenecek ve kendi üstünlüklerini güvence altına alan erkeklerin üstün statüsü tehlikeye girecektir. On dokuzuncu yüzyılda kadınların okumasını zararlı ve tehlikeli gören düşünce sisteminin temelinde bu görüşün de bulunduğunu düşünmek mümkündür. Çünkü kadınlar akıllarını kullanarak ve okuyarak erkeklerle aynı konuma gelirler ise yukarıda Wollstonecraft'ın da nitelendirdiği gibi aslında 'zayıf' olan krallar, aile reisleri ve her türlü erkek-egemen otoritenin gücü tehlikeye girer. John Stuart Mill, Harriet Taylor ile birlikte kadının özgürleşmesi gerektiği yönünde ortak fikirlere sahiptirler; öyle ki kadınların oy kullanma hakkı için ciddi girişimlerde bulunurlar. Dönemin özgürlükçü düşünürlerinden olan Mill, kadınların içinde buldukları durumla ilgili olarak *The Subjection of Women (Kadınların Köleleştirilmesi-1869)* isimli eserinde amacının şu konuyu açıklamak olduğunu söyler:

İki cins arasındaki var olan sosyal ilişkileri düzenleyen ilke – bir cinsin diğerine olan yasal bağılılığı – kendi içinde yanlıştır ve şu anda insanlığın gelişiminin önündeki en önemli engellerden biridir ve bu ilkenin yerini, bir tarafa hiçbir güç ya da öncelik tanımayan ya da diğer tarafı yetkisiz olarak kabul etmeyen mükemmel bir eşitlik ilkesi almalıdır.

(1869: 1)

Mill'in eserini özetleyici nitelikteki bu sözlerinden anlaşılacağı gibi onun asıl kaygısı erkek ve kadın arasında var olan adaletsiz düzeni değiştirerek aralarında tam bir eşitlik sağlanmasıdır. Bu nedenle Mill'in bu sözlerinden amacının, erkeklerin kadınlar üzerindeki yıllardır süregelen, hükmedici veya söz sahibi kişi rolü algısını değiştirmek olduğu düşünülebilir; “böylece insan ırkının yarısı, kölelikten kurtularak eşit varlıklar olarak kabul edilebilir” (Greenblatt, 2006: 1044). Harriet Taylor, *The Enfranchisement of Women (Kadınların Özgürleştirilmesi-1851)* isimli eserinde kadınların çıkarları için en iyi yolun onların da seçme hakkına sahip olması gerektiğini belirtir. Taylor, demokrasiden bahsedebilmek için ve herkesin seçme hakkına sahip olması için halkın yarısını oluşturan kadınların da bu hakları kullanmasının öneminden bahseder: “Kadınların da çıkarları vardır, onlar da mutlu olurlar, onlar da acı çekerler” diyen Taylor'a göre, şayet kadının demokrasi sürecinden dışlanması nedeni kadının fiziksel zayıflığı ise oy vermek fiziksel kuvvet gerektirmez; şayet bunun nedeni gelenek ise gerçekleştirilen sosyal değişiklikler de geleneklerin yok olmasına neden olur (Nye, 1988: 14). Oy hakkının yeterli olmadığını düşünen Taylor, kadının kamusal alanda çalışarak aile ekonomisine katkıda bulunması gerektiğini belirtir. Bunu, kadının erkeklerle aynı konuma gelmesi için ister. Çünkü aileyi geçindiren tek kişi erkek olduğu zaman erkeğin kadın üzerindeki baskısı daha güçlü olur. Feminizmi faydacı bir yaklaşımla savunan Taylor'a göre, kadının serbest piyasa sistemine katılması, bütünün mutluluğuna da katkı sağlayacaktır. Çünkü piyasa; rekabetin serbest olması, bireyin kendileri için en iyi olanı seçebilmeleri durumunda çok daha iyi işleyebilir, en kalifiye, en iyi işe sahip olur (Nye, 1988: 16). Taylor, serbest piyasada cinsiyet ayrımcılığının yapılmasının

mümkün görünmediğini vurgular. İnsanı ve insan doğasını yakından inceleyen ve ele alan edebiyatın, psikoloji bilimiyle iç içe olduğu düşünülebilir. Öyle ki her ikisi de ataerkil toplumda kadınların maruz kaldığı baskıyı incelemek açısından hayati önem taşırlar. Liberal feminizm ile birlikte I. Bölümde bilinçdışı ve rüyalar, semiyotik ve sembolik evreler ve anne kompleksleri ile ilgili Sigmund Freud, Carl G. Jung, Jacques Lacan ve Alfred Adler gibi önemli psikanalistlerin görüşleri anlatılacaktır. Bununla birlikte bu bölümde roman karakterlerinin sahip oldukları psikolojik rahatsızlıkların psikiyatrik semptomları da açıklanacaktır.

Yaklaşık iki asırlık geçmişe sahip olan feminizmin dile getirdiği kadın sorunları ve kadın haklarının kökenleri şüphesiz insanlık tarihi kadar eskidir. Dinamik bir yapıya sahip olan feminizm, gün geçtikçe farklı disiplinlerden etkilenecek kendini yeniler. Bu bağlamda feminizm olgusu (fenomen) işlenirken tarihî süreç içerisinde kadının konumuna değinilmesi gerekir. Bu bağlamda göçebe hayattan yerleşik hayata geçilip Ortaçağ, Rönesans, Aydınlanma çağı ve on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar tarihsel süreç içerisinde kadının toplumdaki genel konumuna değinilecektir. Avcılıkla geçinen toplumlarda kadınlar hamilelik ve çocuk yetiştirme süreleri içinde erkeğe bağımlı hale gelir (Lerner, 1986: 37). Anelik, avcılıktan çiftçiliğe geçildikten sonra sadece biyolojik bir faktör olmaktan çıkar ve mülk sahibi olma ile aile olma kavramları önem kazanır. Yerleşik düzene geçildikten sonra da kadınlar eve kapatılmaya başlanır (Michel, 1993: 17, 18). Özel mülk kavramı kapsamında kadın evinden sorumlu tutulup evde yalnız bırakılarak dış dünyadan soyutlanır (Beauvoir, 1962: 17). Özel mülk ve iş bölümü evlilik müessesesinin önemini arttırır. Erkek zamanla kadını kendi malı haline getirip ona sadece neslin devamını sağlayacak rol tanır. Dolayısıyla, erkek-egemen toplum hukukî hakları ile politik ve ekonomik gücü sadece erkeğe vererek kadını erkeğe bağımlı hale getirir (French, 1983: 83). Nasıl ki feodal toplumlarda feodal lord hizmet edenleri boyunduruğu altına alıyorsa evin reisi olan koca da hanımını emri altına alıp ona ikinci

sınıf vatandaş muamelesi yapar. Erkek-egemen düzen, gücü sadece bir gruba vererek diğer grupları güçsüz kılar (Rich, 1995: 67). Toplumun devamını sağlamak ve aile kurarak erkeğin cinsel arzularını karşılamak için evlilik gerekli hale getirilir. Dolayısıyla, geleneksel yapı içinde kadına yüklenen temel görevler üreme ile ev ve ailenin bakımı olur (Doğramacı, 1992: 106). Evlilik, kadının tek amacı olur çünkü sadece bu sayede toplumda yer edinebileceğine inandırılır.

Ortaçağ'da kadın genel toplum sınıflanmasına dâhil edilmez ve varlığı büyük ölçüde erkeğe oranla tanımlanır. Evli kadının ekonomik varlığı erkeğin olur ve yasal varlığı da kocası tarafından temsil edilir (Cannon, 1999: 157, 159). Ortaçağ'da sınıf kuralları açısından kadınların her türlü resmi görevden muaf tutulup zaman ve enerjilerinin tamamını ailevi işlere yöneltmeleri istenir (Mohl, 1933: 341). Ortaçağda evlilik gittikçe Kilise tarafından kontrol edilen ve kurallar koyulan bir kurum haline gelir (Howell, 2009: 135). Kadının erkeğe oranla ikincil olduğu teolojik, felsefi ve tıbbi gelenekler tarafından desteklenir. Çünkü "Papanın Kilisenin başı olduğu, kralın devletin başı olduğu gibi koca da karısının başıdır" anlayışı geçerlidir (Hallissy, 1993: 10). Kilise, evliliği neslin devamı için gerekli bir kurum olarak görüp doğum kontrolünü kesinlikle yasaklar (Shahar, 1983: 121). Ayrıca, bir kocanın karısına tecavüz etmesi Ortaçağ kanunları açısından suç teşkil etmez (Brundage, 1982: 144). Ortaçağ'da evli bir kadın evine hapsedilerek anne olur ve kocasına her açıdan itaat eder. Ortaçağ'da aristokrat kadınlar sofrada, dans, diksiyon ve Fransızca eğitimi alırlar. Evlenmeyen aristokrat hanımlar rahibeliği seçebilirler (Harksen, 2011: 93). Kadınlar rahibe olarak manastır içinde okuma yazma öğrenmiş olanlardan faydalanıp el yazmalarını okuyarak eğitimlerini tamamlayabilirler (Ferrante, 1980: 41). Fakat sıradan kadından entelektüellik beklenmez çünkü evde ve tarlada yoğun bir çalışma hayatı var ve onun ya bakire olması ya da evliyse namuslu olması önemlidir (Gies, 1980: 64). Ortaçağ'da düşünen veya laf üreten kadınlar cadı oldukları gerekçesiyle engizisyon

mahkemelerinde cezalandırılırlar (Wakefield, 1969: 183). Elise Boulding'e göre, büyücülükle suçlanan ve işkenceye maruz kalan kadınların çoğu yalnız yaşayan kadınlardır (1976: 554). Ortaçağ'da kadınların maruz kaldığı bu baskılara ve olumsuz şartlara rağmen bazı kadınlar erkek-egemen düzene karşı kadınların bu durumunu dile getirmek için bir şeyler yazmaya çalışırlar. Ufuk Ege Uygur, *Ortaçağ Avrupası'nda ve İngiltere'de Kadın Yazarların Söylemleri* başlıklı yazısında Ortaçağ kadın yazarlarıyla ilgili şunları belirtir:

Fransız saraylı şair Marie de İngiliz mistik Norwichli Julian da kadının baş tacı edilmesini vurgularlar. Adalet, aile bağlarında uyum ve sıkıntıları çözenin kadının özellikleri olması gerektiğini vurgularlar... Fransız-İtalyan yazar Pizanlı Christine kadınlar için sosyal reform ve eğitim önerir... Sıcakkanlılık, nezaket, sükûnet, sağduyu, okuryazarlık, adalet, siyasi ve edebi yetenekleri kadınıla bağdaştırır. Ona göre kadınlar, erkeklerden her zaman aşağı düzeyde değildir.

(2014: 59, 35, 36)

Christine de Pizan, *The Book of the City of Ladies* (*Hanımfendiler Şehrinin Kitabı*) adlı eserinde kadınların davranışlarının kötülükle dolu olduğunu iddia eden erkeklerin kadınlar hakkındaki bu tür önyargılarını eleştirir (1991: 342). Evli kadından eşine itaat ve uyumluluk beklendiği, kadının genel toplum sınıflanmasına dâhil edilmeyip varlığı erkeğe oranla tanımlandığı bir dönemde İngiliz yazar Margery Kempe, *The Book of Margery Kempe* (*Margery Kemp'in Kitabı*) adlı eserinde kendi yaşadıklarını ve sorumluluklarını ele alır. Margery Kempe, Ortaçağ'da evliliğe ve evliliğin kadının yaşam alanını etkileyişine eleştirel bir bakış sunar. Margery Kempe, evli ve çocuklu olmasına rağmen hem yazar olmayı hem de eseriyle egemen kültürde bir şeye dikkat çekmeyi başaran çarpıcı bir örnektir (Reis, 2014: 86, 85, 103).

Rönesans döneminde evli kadın hukukî açıdan kısıtlıdır çünkü kocasının veya yargıcın izni olmadan yaptığı her türlü hukukî işlem geçersiz sayılır. İngiltere'de alınan 1547 tarihli bir kararla kadınların bir araya gelip çene çalmaları yasaklanır ve kocalar karılarını evde tutmakla yükümlü kılınırlar. Burjuva ahlâkının tanımladığı evcillik

modeli benimsenir. Bu anlamda kadın aile sorunlarına eğilir, ev işiyle ilgilenir, kararlarda kocanın yetkili olmasını kabul eder ve kamu sorunlarından uzak durur (Michel, 1993: 44, 45). Montaigne'in manevi evlâdı olan Fransız yazar Marie de Gournay, *The Equality of Men and Women (Kadınlarla Erkeklerin Eşitliği)* ve *The Ladies' Grievance (Hanımların Şikâyeti)* adlı iki kitabında kadınlara reva görülen koşulları eleştirerek “tüm iyi şeyler onlara yasak, onlara özgürlük çok görülüyor ve tüm erdemlerden yoksun oldukları savlanıyor” şeklinde isyan eder (Boulding, 1976: 545). A. Deniz Bozer'in de belirttiği gibi Aphra Behn, maddi açıdan yaşamını sürdürmek için yazar... O dönemde pek çok kadının ve/veya kadın yazarın herhangi bir siyasi görüşü yokken Behn, kendi siyasi duruşunu hiciv yoluyla komedilerinde yansıtır. Behn, *The Forc'd Marriage (Zoraki Evlilik)* ve *The Lucky Chance (Şanslı Talih)* adlı eserlerinde zoraki evlilik konusunu işleyerek sosyal bir olguyu hicveder... Behn çıkar üzerine kurulu zoraki evliliklere karşı çıkararak bu tarz evlilikleri hicvedip sevgiye dayalı evlilikleri önemser (2014: 133, 134, 144). On yedinci yüzyılda zoraki ve/veya çıkar evlilikleri hicvedilir çünkü bu tür evlilikler “sevgiye dayalı olmayan tüm beraberlikler gibi sonuçları sadece güvensizlik, zorbaca bir sahiplenme, kıskançlık ve nefrettir” (Vernon, 1962: 375). İnsan haklarını savunan düşünür John Locke, insanın doğal özgürlüğünün hiçbir üstün gücün otoritesi ya da iradesi altına alınamayacağını söylerken burada kastettiği insan ‘erkek’ olur. Ona göre karıyla koca bazen farklı isteklere sahip olabilirler fakat karar verecek olan güçlü ve iktidar sahibi olan erkektir (1939: 411, 435). On yedinci yüzyılda erkekler, kadınların kamu işlerinin zorluğunu anlayacak zekâdan yoksun olduklarını iddia ederler (Boulding, 1976: 561).

Aydınlanma çağında Newton'a göre akla uygun olmayan şeyler “ikincil, yeterli olmayan, gerçekten uzak, adlandırılmaz ve öteki”dir (Donovan, 1988: 3). Erkekler, kadınların zekâdan yoksun olduklarına inanarak onlara hükmedebileceklerini düşünürler. Jean-Jacques Rousseau'ya göre bir kadının kafa yapısı, erkeğe nazaran daha

az niteliklidir. Rousseau'nun kadına biçtiği tek rol aile hayatı, annelik ve çocuk bakımıdır. Ona göre, kadın sadece toplumun ve eşinin yaptırımlarıyla yönetilebilir. Çünkü kadın, kendi akıyla yönlendirilemez (1987: 450, 446). Aydınlanma çağının önemli düşünürlerinden Kant'a göre çocuğunu koruma içgüdüsüne sahip kadın doğası gereği ürkek ve zayıf olup erkeğin korumasına muhtaçtır ve bu yüzden de akli kullanmayı gerektiren akademik çalışmalara uygun değildir (Schott, 1996: 474). Kamusal olaylara katılma hakkı ve rasyonellik vatandaşlık için gerekli nitelik sayılır ve kadınlar da akıldan yoksun görüldüğünden özgür ve eşit birey konumunun dışında tutularak eve kapatılırlar. Bu yüzden Aydınlanma çağında erkekler için gelişmeler meydana gelirken kadınlar yine önemsenmezler:

Aydınlanma'da kadınlığın tanımı konusunda çok çaba harcanır. Kadını şirret, fahişe ya da Amazon gibi gösteren imgeler azalır, bunların yerini, kadın ile erkek arasındaki toplumsal ve kültürel farklılıkları 'doğal', dolayısıyla doğru ve kaçınılmaz bir şey olarak tanımlamak için girilen çeşitli tıbbi ve bilimsel çabalar alır. Tartışmaların çoğu kadınların fiziksel özellikleri ve kadının bir anne olarak rolü üzerinde odaklanır. Erkeklerin giderek daha fazla talep ettikleri haklar ve özerklik ile kadınlardan talep edilen bağımlılık arasında büyük bir uçurum oluşturur.

(Outram, 2007:102)

Aydınlanma döneminde kadını güçsüz ve akılsız kabul eden ataerkil söylem, fen bilimlerdeki gelişmeleri kadınlara karşı kullanarak bilim yoluyla da bu söylemi meşrulaştırır. Fransız Aydınlanmasının önemli bir düşünürü olan François Marie Voltaire'e göre aristokratların tebaalara ve köle sahiplerinin de kölelere davrandığı gibi bir ilişki, ikinci sınıf vatandaş sayılan kadınlara erkekler tarafından empoze edilir (1963: 87). Ufuk Ege Uygur, *Britanya'da Aydınlanma Düşüncesinin Ruhu ve Din, Ahlâk, Kültür ve Kadın Sorunsalları* başlıklı yazısında şunları belirtir: "18. Yüzyılda evli kadının mal edinme hakkı, kızlar için üniversite, miras hakkı ve oy hakkı yoktur. Bu dönemde Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ve Fransa İnsan Hakları Bildirisi gibi medeni olaylar gerçekleşse de kadınlar, azınlık/köle konumunda kalırlar" (2014: 555).

On sekizinci yüzyılda eş ve anne rolünü benimseyen kadın için bu dönemde eğitim sadece ev ve aileyle ilgili sorumluluklarını yerine getirmeye yönelik bilgilerden oluşur. Fakir kız çocuklarına verilen eğitimde temel amaç “ev hizmeti ve kadınların doğal vazifeleri olan eş, anne ve ev kadını rolleri için gerekli olan din bilgisi ve ev sanatlarını, üretkenliğe, tutumluluğa, özene ve iyi idareye vurgu yaparak öğretmektir” (Barker, 2005: 37). Yüksek tabakadan kız çocuklarına verilen eğitim okuma, din bilgisi ve nakış dersleri, güzel konuşma, resim, müzik, dans, Fransızca ve de bir miktar tarih, coğrafya ve astronomi bilgisinden oluşur. Erkeklerle verilen klasik eğitim, kadınlar için gereksiz görülür çünkü kadının zekâsının bu tür bir eğitim için yeteri kadar gelişmediği düşünülür. Böyle bir dönemde bazı kadın yazarlar bu önyargılara ve baskılara karşı çıkarlar. İngiliz feminist yazar Mary Astell, *A Serious Proposal to the Ladies for the Advancement of their True and Greatest Interest* (*Hanımlara Kendi Gerçek ve En büyük Çıkarlarının Gelişimi Hakkında Ciddi Bir Öneri*) adlı eserinde hem kadının insan olması hem de sahip olduğu erdemlerden dolayı erkeğe eşit olduklarını savunarak “kadınlar, eminim ki bu öneriyi reddetmek için hiçbir nedeniniz yoktur fakat erkeklerin buna nasıl içerleyeceklerini hiç bilmem, öfkeden kuduracaklar ve erkeklerin haksızca egemen olduğu Bilgi Ağacına kadınlar da davet edilecektir” der (1997: 24). Astell, evlilik yaşamındaki eşitsizlikleri ve haksızlıkları dile getirerek erkeklerin kadınlara karşı önyargılarını eleştirir. John Locke ile tartışmaya giren Astell, mutlak hükümdarlığın devlette gerekli değilse neden ailede gerekli olduğunu, bütün insanlar doğuştan özgürse neden kadınların köle sayıldığını sorar (Mitchell, 1987: 32). İngiliz şair Alexander Pope, *Epistle 2. To A Lady* (*Bir Hanımefendi'ye Mektup*) adlı şiirinde kadınların karakterleri üzerine genellemelerde bulunarak “pek çok kadın, karakterden tamamen yoksundur” der ve kadınların “tek amaçlarının güç, fakat tek araçlarının da güzellik” olduğunu belirtir (2000: 2, 220). Kadınların düşünme kabiliyetlerinin olmadığına ve sadece güzellik ile zevk peşinde olduklarına inanılır. Kadınların güzellikleriyle erkekleri baştan çıkararak onların

elindeki gücü almaya çalıştıkları söylenir. Alexander Pope'un "Bir Hanımefendi'ye Mektup" adlı şiirine cevaben Anne Ingram Viscountess Irwin, *An Epistle To Mr. Pope (Bay Pope'a Mektup)* adlı eserinde kadınların aydınlanması açısından eğitimin kadınların da hakkı olduğunu ve bu eğitimi alarak kadınların çocuklarını aydın birer birey olarak yetiştireceği için tüm toplumun aydınlanmasında önemli bir rol oynadıklarını savunur. Kadınlar gerekli eğitimi alırlarsa erkekler kadar cesur ve akıllı olacaklarını ve kendilerini geliştirebileceklerini öne sürer (2000: 36). Dolayısıyla, erkek ve kadın arasındaki fark tamamen eğitimden kaynaklanır. Mary Wollstonecraft, *A Vindication of the Rights of Women (Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi-1792)* adlı eserinde bir kadının erkeğe refakat edebilmesi için uygun eğitimi almazsa aklını ve erdemini geliştiremeyeceğini söyler. Ahlâkî sorumluluğu tamamen alabilmeleri için kadınların akıllarını geliştirebilecekleri bir eğitim almaları gerektiğini vurgular. Böyle bir değişikliğin hem kadın için hem de toplum için yararlı olacağını söyler (1988: 4, 192). Kadınların erkekler gibi akla sahip olmalarına rağmen eğitim konusunda kadınlara ayrımcılık yapılması Wollstonecraft tarafından eleştirilir (Gingell ve diğerleri, 2000: 214). Wollstonecraft, kadının eğitim hakkına sahip olup mantıklı bir birey olarak görülürse siyasî ve sosyal hayatta cinsiyet ayrımının önemsiz olacağını savunur (Heywood, 2007: 303). Seda Pekşen, Aydınlanma döneminde kadınların eğitimden mahrum bırakılması konusunda şunu belirtir:

18. yüzyılda Pope gibi şairler ve Rousseau gibi düşünürler yapıtlarında erkeklerle kadınlar arasında entelektüel anlamda belirgin bir ayrım olduğunu savunurlar. Ancak Irwin ve Wollstonecraft'ın ortaya koydukları gibi bu ayrım doğal değildir ve kadınların eğitim eksikliklerinden kaynaklanır. Kadınların farklı oldukları gerekçesiyle hor görülmeleri ise büyük bir çelişkidir zira eğitim almalarının önündeki engel de onların farklı olduklarını öne süren erkeklerdir. Akıl çağı olarak tanımlanan Aydınlanma döneminde toplumun bu şekilde ikiye bölünmüş olması, kadınların eş ve anne olarak geri planda bırakılıp ilerlemenin bir parçası olarak görülmemeleri Aydınlanma'nın mantığına ters düşer.

(2014: 468)

On dokuzuncu yüzyıl İngiliz toplumunda temel sosyal kurum, aile ve evlilik kavramlarını içerir. Kraliçe Viktorya'nın 1837'de tahta geçmesiyle kadının dindar ve iyi

ahlâklı durumu daha da ön plâna çıkar. Kadın, iyi ahlâkın temsilcisi olup çocuklarını da ahlâklı birer medeni birey olarak yetiştirmekle yükümlüdür ve her türlü olumsuz durumda pozitif görüşe sahip olmalıdır (Comte, 1853: 78). On dokuzuncu yüzyılda kadın ve erkek sosyal hiyerarşide ayrı alanlara sahiptir ve bu nedenle kadınlar evdeki melek olarak kabul edilirler (Peterson, 1984: 678). On dokuzuncu yüzyılda İngiltere'deki kadınların dindar, ahlâklı, mütevazı, sabırlı, duyarlı, merhametli, fedakâr, yardımsever ve nazik olmaları beklenir (Prochaska, 1980: 3). Kamusal alan akılcılık ve erkekle; özel alan ise duygusallık, ahlâk ve kadınla özdeşleştirilir (İmançer, 2002: 153). Kadın eve hapsedilir çünkü kadının hem önemli kararları alacak zekâyâ hem de evin dışında mücadele edecek fiziksel güce sahip olmadığına inanılır. Erkek güçlü, etkin ve yöneten olarak kabul edilirken; kadın ise zayıf, edilgen ve itaatkâr olarak görülür. Kadının yaşamı evi, kocası ve çocukları etrafında yoğunlaşır; evdeki kadının, duygusal ve ruhsal açıdan gelişip eve gelen kocasını dışarıdaki stres karşısında rahatlatması beklenir. Evlilik anına kadar genç bir kız, cinsellik konusunda masum ve bilgisiz yetiştirilirken aileye bağlılık ve annelik duygularının onun özünde var olduğu kabul edilir (Wollstonecraft, 1988: 27). Kadın erkeğin yardımcısı, evin ruhu, ailenin annesi kabul edilir. Eş ve anne olarak kadının tek tutkusu evini, ev işlerini ve çocuklarını sevmesidir (Lerner, 1979: 134). Erkek-egemen düzende kadının tek katkısı duygusal ve manevi rehberliğidir. Düşmanca ve saf olmayan bir dünyada kadın saflık tapınağı ve barış cenneti kabul edilir. Geleneksel anlayışa göre, genç bir kız hayatının sorgulanamayan amacının evlilik olduğu inancıyla yetişir (Reed, 1975: 105). Anneler, kızlarına erkeklerin korunmasına ihtiyaç duyduklarını, kızların erkeklere itaat etmelerini ve yumuşak huylu olmalarını öğretir. Bir koca bulabilmek için kızlara güzellikten başka bir şeye ihtiyaç duymadıkları öğretilir. Dolayısıyla, erkek-egemen düzen yani ataerkillik, erkeklerin kadınlara üstünlüğünü, doğuştan kazanılmış bir hak olarak görür. Zekâ, güç ve etkinlik açısından toplum tarafından erkek üstün kabul edilirken kadın

aşağı görülür. Erkeğe her türlü hak tanınırken kadına sadece çocuk bakımı, ev işi gibi işler yüklenir (Millett, 1970: 26). Kadının varlığı bir erkeğin eşi, annesi veya kızı olmasına bağlı olup eve kapatılarak korunur. Kadından itaat etmesi ve fedakâr olması beklenir. Böyle bir ortamda yetişen bir kadın, bu anlayışa alışıp benimsediği için kendi çocuğunu da bu anlayışa göre yetiştirir (Doğramacı, 1984: 135, 136).

Kadınlar evliliği buldukları durumdan kurtuluş, rahat bir hayata sahip olmanın ve sosyal konumunu devam ettirmenin aracı olarak görür (James, 1879: 52). Ancak ne yazık ki kadınlar evlendikten sonra da istedikleri hayata sahip olamazlar. Evli bir kadın mülkiyet üzerinde ya çok az ya da hiç hak sahibi değildir. Boşanma durumunda ise bazı istisnalar dışında çocuğun velayeti hep babaya verilir. Yasa gereği erkek evlendiği kadının, onun malının ve çocuklarının sahibi olur (Le Play, 1885: 38). Kadınların dava açma ve oy kullanma hakları yoktur (Booth, 1889: 53-61). Kadının özellikleri arasında fedakârlık ruhu, annelik isteği ve kocasına itaat etmesi beklenir. Kadın, önce babasının daha sonra kocasının malı sayılır. Viktorya döneminin kaidelerine karşı gelen bir kadın toplumdaki dışlanır. İğfal etme ya da edilme ile zina kesinlikle kabul edilmez. İğfal edilen bir kız ya da zina yapan bir kadın sorgusuz olarak düşmüş kadın olarak görülür (Palmer, 1837, 1910: 7, 94, 15). Fahişelik yapan kadınlar için de *fallen woman* (düşmüş kadın) ifadesi kullanılır. 1870'lerde kentlerdeki fakir işçiler ve işsiz fakirler arasında on iki yaşındaki kızlar bile fahişelik yapmaya mecbur kalırlar (Boulding, 1976: 631). Bu tür ahlâkî sorumluluklar erkeği bağlamaz. Kadın erkeğin buyruğu altına alınır, siyasi haklardan yoksun bırakılır ve bunlarla mücadele edemez çünkü kadın özgür değildir (Mill, 1859: 64-66). John Stuart Mill, erkek cinselliğine yönelik baskın kavramlara karşı çıkarken baskın Viktorya dönemi kadın cinselliği kavramlarına da meydan okur. Erkeğe cinsel ruhsat veren ve kadınlardan saflığı ve erdemi bekleyen çifte standardı eleştirir (Zivi, 2006: 59). Charlotte Perkins Gilman, *Women and Economics (Kadınlar ve İktisat)* adlı eserinde kadının erkeğe yiyecek için bağımlı olduğunu, cinsel ilişkinin ekonomik

ilişki olduğunu ve evliliğin kadının gelişmesini olumsuz etkilediğini söyleyerek özgürlüğünü ve eşitliğini engellediğini vurgular (1966: 5). Kadınlar, eve hapsedilirken erkekler dışarıda özgürce dolaşır; bazı davranışlar için toplum, kadını suçlarken aynı davranışlarda bulunan erkeği över; erkek için her şey serbestken kadın için her şey yasaktır. Erkek-egemen toplum evlilik konusunda kadına çifte standart uygular (Asena, 2004: 96). Germaine Greer itaat etme, pasif olma ve cinsel edilgenlik gibi özelliklerin kadınlara toplum tarafından dayatılıp benimsetilmeye çalışıldığını söyler (1970: 15).

Peter Temin'in belirttiği üzere Endüstri Devrimi, İngiltere ekonomisinde ve toplumunda büyük değişimlere sebep olur (1997: 63). Etkilenen endüstriler tekstil, demir yolu ve ulaşımdır (1997: 66). Endüstri Devriminde meydana gelen gruplaşmalar sonucunda sınıf farklılıkları oluşur (Bendix ve Lipset, 1953: 81). Üst sınıf, orta sınıf ve işçi sınıfı olmak üzere üç sosyal sınıf oluşur (Marx, 1973: 287). Üst sınıf üyeleri siyaset ve eğitim alanlarında en üst düzeyde yetkiye sahiptirler (Lasswell, 1965: 35). İşçi sınıfı, fabrikalarda hem düşük ücretten hem de kötü çalışma koşullardan muztarıdır. Burjuva ve işçi sınıfı arasında çatışmalar meydana gelir (Poulantzas, 1978: 288). Orta sınıf için aile yaşamı önemlidir (Rider ve Thompson, 2000: 78). Yaşamlarının merkezi ev ve aile olup çocuklarıyla vakit geçirirler. Endüstri Devriminin fiziksel ve ahlâkî açıdan kötü yönleri vardır (Smelser, 1959: 69). Endüstri Devrimi'nden kötü etkilenenler çoğunlukla kentlerde istihdam edilen kadınlar da vardır. Kötü koşullardan dolayı kadınlar, yemek bulmak için bedenlerini hizmete sunarlar (Boulding, 1976: 584). Peter Temin'e göre, İngiltere'de üretilen ürünlerdeki artış, işçi ihtiyacını artırır (1997: 70). Varlıklı olmayan bir kızla evlenen bir erkek, fabrikalarda kendisi, eşi ve çocuğu çalışarak hayatta kalma mücadelesi verir. Evlenmek isteyen bir erkek ya sevdiği kişiyi ya da parası olan kişiyi seçme konusunda karar vermelidir. Erkek, varlıklı bir kızla evlendiğinde kadının bütün mülkiyetine sahip olur çünkü evli bir kadının mülkiyet hakkı yoktur. Eğitim bağlamında üst-sınıfa tabi kızlar okula gitmezler fakat evde mürebbiyeler ve özel öğretmenler

tarafından eğitilirler. Mürebbiyeler resim, müzik, yabancı dil bilgisi, nakış ve dikiş konularında sınırlı bir eğitim alırlar. Orta-sınıf aileleri ise kızlarını okula gönderir. İşçi sınıfa tabi kızlar ise okula gitmezler. Kızların aldığı eğitim çok yüzeysel olup evlilik amacı güder (Schreiner, 1911: 16, 23, 50). On dokuz ve yirmi yaşlarındaki kızlar, uzun süreli sözleşmelerle hizmetçi olarak işe alınıp yıllık ücret ödenir ve onlara barınma imkânı sağlanır. Coventry Patmore (1823-1896), Viktorya dönemi ideal kadını tasvir ettiği *The Angel in the House (Evdeki Melek)* adlı şiirinde kadının görevinin erkeği memnun etmek olduğunu söyler (2009: 293). Patmore, 1854'te yayınlanan aynı adlı şiirinde 'Evdeki Melek' imgesini ortaya koyan ve bu şekilde Viktorya dönemi orta sınıf kadını belki de en iyi biçimde tanımlayan şairdir. Patmore'un bu şiiri, ideal kadını temsil ettiğini düşündüğü ilk eşi için yazdığı kabul edilir. Şiir dört bölümden oluşur: İlk iki bölüm şairin, sevdiği kadınla tanışmasını ve evlenmelerini anlatır; son iki bölümde ise şairin sevdiği kadını seven başka birinin, Jane adında bir kadınla evlenmesini ve bu evliliğe adapte olma sürecini anlatır. Bu şiirle birlikte, daha sonraki dönemlerde de on dokuzuncu yüzyıl ideal kadını anlatmak için 'Evdeki Melek' imgesi, sıklıkla kullanılan bir ifade haline gelir; 'Evdeki Melek' özverili bir biçimde kendisini evine, çocuklarına ve eşine adayan kadındır (İplikçi Özden, 2016: 40). John Stuart Mill, *The Subjection of Women (Kadınların Köleleştirilmesi)* adlı yazısında erkeklerin, kadının sadece zoraki itaatini değil aynı zamanda duygularını da buyruğu altında tutmak istediklerini belirtir çünkü bu şekilde erkeklerin, kadının kendi isteği ile kocasına bir köle olmayı tercih edebileceğine inandıklarını belirtir (1995: 18).

Toplumda kadın sorununun çözülmesi ve kadın-erkek arasında toplumsal ve hukukî eşitliğin sağlanması için kadınların ev dışında da bir konum elde etmesi gerekir (Davis, 2008: 112). Kadın, erkeklerle eşit bir şekilde bir ulusun üyesi ve vatandaşı sayılmalıdır (Stanton, 2009: 41). Kadın, kendi mücadelesini vererek erkeklerin sahip olduğu olanaklardan eşit biçimde yararlanabilir. Fransa'da feminizm, 1789 yılında

meydana gelen Fransız İhtilali ile ortaya çıkar. Fransız Olympe de Gouges, *The Declaration of the Rights of Woman and the Female Citizen (Kadın Vatandaş ve Kadın Hakları Beyannamesi-1791)* adlı yazısında erkek-egemenliğine ve erkek-kadın eşitsizliğine karşı çıkarak kadınların kötü kaderlerinin farkına varıp toplumdaki hakları için kendileri mücadele etmedikleri sürece özgürlüklerini kazanamayacaklarını belirtir (Rulmann, 1996: 260). Kadın hakları ile ilgili Leon Richer, şöyle der: “Bir ilke ülke tanımaz; doğrunun sınırları yoktur. Kadın hakları sorunu, her yerde aynıdır; her yerde iki kelimeyle özetlenebilir: Eşitlik, Adalet” (1870: 265). 1793 Fransız İhtilâli bağlamında ele alınan bu paradigmlar, meliorizm açısından Jean Jacques Rousseau’nun toplumla sözleşme imzalamasına dayanır. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi* isimli eserinde şunları belirtir: “Üyesinden her birinin canını, malını müşterek kuvvet ile koruyan öyle bir topluluk şekli bulmalı ki, bu sayede her fert herkesle birleştiği halde yine kendisine itaat etsin, eskisi kadar da hür kalsın” (2010: 31). Böylece meliorizm bağlamında dünyadaki düzenin gelişimini sağlayacak şekilde toplumlar oluşabilir. Meliorizm, toplumun gelişim yolunda doğal bir eğilimi olduğu ve bu yönelimin bilinçli insan çabasıyla daha da ilerletilebileceğine dair inanca verilen isimdir (Harmon ve Holman, 1996: 312). Kapitalizmin genişlemesi ile birlikte oluşan yeni burjuva sınıfın özgürlük ve eşitlik talepleri oluşurken bu yeni toplumdan kendini dışlanmış bir sosyolojik grup olarak hisseden orta sınıf kadınların da bu hakları talep etmeleri sonucunda İngiltere’de feminizm ortaya çıkar (Mitchell, 1987: 31). Feminist hareket, İngiltere’de 1840’larda yayılır. Yetersiz eğitim ve hukukî kısıtlamalar konusunda mücadeleler verilir (Adamson, 1980: 324). 1848 yılında kızlara yönelik ilk kolej açılır (Abrams, 1986: 1904). Aydınlanmacı feministlerin etkisiyle 1848 yılında Seneca Falls toplantısında yayınlanan *Declaration of Sentiments (Duygular Bildirisi)* aracılığıyla kadın ve erkek eşitliği vurgulanır. Kadınların ve erkeklerin eşit yaratıldığını ve yaratıcıları tarafından verilen yaşam, özgürlük ve mutluluk gibi haklara sahip oldukları

savunulur (Donovan, 1988: 6). “Kadının oy kullanma fikri, Elizabeth Cady Stanton tarafından 1848’de New York’ta Seneca Falls konferansında önerilir” (Donnelly, 1954: 113). “Feminizmin ancak 1840’ların sonlarına doğru canlanmaya başladığı görülür” (Bradbrook, 1982: 50). Seneca Falls Bildirileri ardından İngiltere’de ilk kadın hareketleri ile ilgili 1850 ve 1860 yıllarında politik ve hukukî haklar, eğitim eşitliği ve oy kullanma hakkı için kampanyalar yürütülür (Caine, 1997: 91). On dokuzuncu yüzyılda eğitim, oy, boşanma ve evli kadının mülkiyet hakları konularında kadın haklarını talep etmek için kampanyalar düzenlenir (Parker, 1995: 2). 1857 Evlilik Yasası ile terk edildiğini, tecavüze uğradığını veya zulüm gördüğünü ispatlayan kadınlar, kocalarından boşanabilirler. Boşanma sonrasında anneler, yedi yaşın altındaki çocuklarının vesayetlerini almaya hak kazanırlar (Calder, 1976: 120). İngiltere’de 1858 yılında *English Women’s Journal* (*İngiliz Kadın Dergisi*) isimli süreli yayın çıkarılır. 1863 yılında *Victoria Magazine* (*Viktorya Dergisi*), geniş bir kadın topluluğu odağı oluşturma amacıyla yayına başlar. Bu gelişmeler yaşanırken erkeklerin İngiltere’de kadınların hak taleplerine karşı çıkma sebepleri arasında bazı erkeklerin kadınlara düşmanlık beslemeleri ve onları buyruğu altında tutmak için eş ve annelik rolüyle eve hapsedmeleri sayılabilir (Showalter, 1971: 2). Joseph Ambroser Banks ve Olive Banks’ın belirttikleri gibi “erkekler, kadınların lehinde olan reformlara karşıdır çünkü haklarını elde eden kadınların evlenmeye isteksiz olacaklarını düşünürler” (1964: 42). Sylvia Strauss, “kadınların, entelektüel mahrumiyeti ve ekonomik bağımlılığı kadın hareketini başlatmak için örgütsel becerilerini arttırmayı ve bunu finanse etmeyi imkânsız kıldığını” belirtir (1982: 3). Bu yüzden “önemli sayıda erkeklerin, kadınlarla beraber gerekli girişimleri üstlenmedikleri sürece kadınların, kendilerini özgürleşmeye adanmaları beklenemez” (Taylor Mill ve Mill, 1970: 215). Toplum, erkekler tarafından yönetilir. Kadınlar için değişiklikler yapılmadan önce eril düşünce araştırılmalı, anlaşılmalı ve değiştirilmelidir. Kadınların oy kullanma hakkı ile ilgili ilk dilekçe Avam

kamerasına üye filozof John Stuart Mill tarafından 1866 yılında ibraz edilir (Reynolds ve Humble, 1993: 5). Mill'in 1867 yılında kadınların da Reform Yasasına dâhil edilme önerisi ile ilgili maddesi reddedilir (Drabble, 1991: 1080). Köleliğin 1870'lerde kaldırılması sonucunda National Woman Suffrage Association (Ulusal Kadın Sufrajeterleri Birliği) Amerika'daki kadınlar tarafından oluşturulur. Politik çalışmalar sonucunda kadınlar, 1870 yılında Oxford ve Cambridge üniversitelerine ve 1878 yılında ise Londra üniversitesine girmeye hak kazanırlar. 1878 yılında çıkan yasa ile evli kadının, kazandıkları üzerinde hak sahibi olması sağlanırken 1882 yılındaki yasa ile mülkiyet hakkı elde eder. Kadınlara bulaşan cinsel hastalıklarla ilgili muayene kanunu, 1884 yılında kaldırılır (Bolt, 1993: 99-163). Barbara Leigh Smith Bodichon, erkeklerin, kadınların sosyal sorunlarla ilgilenmediklerini söyleyerek "bu tip mevzularla ilgilenmenin, kendilerinin değil de erkeklerin işi olduğunu düşünüyor" olmalarına eleştiri getirir ve kadınların bilinçlendirilmesi ve haklarının genişletilmesi konusunda çalışır (1872: 6). Bodichon'm kadın hakları konusu bağlamında savunduğu ve bu yönde çaba sarf ettiği en önemli konu, kadınlara oy hakkı verilmesinin gerekliliğidir: "Bazı kadınlara oy hakkı verin ve göreceksiniz ki böylece bütün kadınlar ülkenin sorunları hakkında geniş oranda ciddi biçimde düşünmeye başlarlar ve artık bu konuda ilgi ve merakları uyanmış olduğu için, okuma ve istişare ile yerinde fikirler üretirler" (1872: 6). Bodichon, böylece kadınlarla ilgili yenilikler yapılması ve kadınların eğitimle bilinçlendirilmesi gerekliliğini vurgulamış olur. On dokuzuncu yüzyılda süfrajeterler, kadınların erkeklerle aynı siyasi haklara sahip olmaları gerektiğini belirttiler ve karar verme sürecine dâhil edilmelerini isteyerek oy kullanma hakkı talep ederler (Boulding, 1976: 36). Kadınlar, politik alanda etkin rol alarak Suffrage (Oy Hakkı) hareketi için 1897 yılında National Union of Women's Suffrage Societies (Ulusal Kadın Sufraje Toplulukları Birliği) anayasa çalışmalarına başlarlar (Barbey, 1936: 90).

Barbara Caine, *English Feminism 1780-1980 (İngiliz Feminizmi 1780-1980)* adlı eserinde İngiltere’de Viktorya döneminin hemen arkasından feminizmin nasıl geliştiğini şöyle anlatır: 1890’larda ‘New Woman’ (Yeni Kadın) tartışması evlilik ve cinsellik konularında sorular yöneltmeye başlar (1997: 131). Kadının yerel yönetimde ve eğitimdeki yeri, kadının çalışması, anne olarak ihtiyaçları ve görevleri ve de vatandaş olarak katkıları ile ilgili tartışmalar gündeme gelir (1997: 131-132). 1894 yılında ortaya atılan ‘Yeni Kadın’ terimi cinsellik, evlilik ve aile yaşamı ile ilgili birçok kurumu, varsayımları ve inanışları sorgular (1997: 134). Viktorya dönemi evlilik ve kadın idealine karşı çıkan ‘Yeni Kadın’, daha eğitilmiş kadın görüşü ortaya koyar. 1894’te ‘Yeni Kadın’ı ilk tanımlamaya çalışan Sarah Grand, kadının yerinin ev olduğu anlayışına karşı çıkararak kadını kendine güvenen ve bağımsız biri olarak ifade eder (1997: 135). Evlilik öncesinde cinsel yolla erkeğe bulaşan zührevi hastalıklar, evlilik sonrasında genç eşlerine bulaşır. Kadınlar, sifilis hastalıklı çocuklar doğururlar. Bu yüzden, erkek için cinsel ayrıcalık ve kadın için cinsel cehaletin son bulması gerekir (1997: 136). *Shafts* dergisi, ‘Yeni Kadın’ romanlarında evlilik konusunda kadının cinsel özerkliğini ve ekonomik bağımsızlığını dile getirir (1997: 142). The Women’s Social and Political Union-WSPU (Kadınların Sosyal ve Politik Birliği) 1903 yılında kurulur (1997: 159). WSPU üyeleri, 1906 yılındaki seçim kampanyalarına katılarak “Votes for Women” (Kadınlara Oy) şeklinde sloganlar atarlar ve seçimdeki adaylara karşı binlerce toplantı ve kampanya gerçekleştirirler (1997: 159-160). Feminist Virginia Woolf’a göre, kadınlar için en önemli özgürlük ekonomik özgürlüktür (1997: 176). 1920’lerde feministler, kız çocuklarının cinsel istismara karşı korunmasını talep ederken evlilik dışı çocukların yasal durumu ile ilgili reform için mücadele ederler (1997: 177). Savaş döneminde geçici de olsa kadınlar, ücretli işlerde çalışarak özgürlük, bağımsızlık ve özgüven kazanırlar (1997: 178). National Society of Equal Citizenship (Eşit Vatandaşlık Ulusal Topluluğu), 1919 yılında amacını dile getirerek kadınlar için eşit oy hakkı, eşit

ahlâkî standart, Parlamento için kadın adaylığının teşvik edilmesi, eşit işe eşit ücret ile endüstri ve mesleklerde eşitlik, dul aylığı ve eşit vesayet talep eder (1997: 183). Feminist örgütler, 1920'lerin ortasında kadının kendi bedeni üzerinde özerklik sağlaması için doğum kontrolü talep ederler (1997: 185). 1920'lerin başında feminist örgütler, çalışma hakkı açısından erkek ve kadın arasında eşitlik isterler (1997: 193). Labour Women's Conference (İşçi Kadınları Konferansı), işçi kadınlar için daha iyi eğitim ve öğretim talep ederler (1997: 194). 1919 tarihli Sex Disqualification Act (Cinsiyet Men Yasası) ile ilgili önerenin ilk fıkrasında belirtildiği üzere cinsiyet veya evlilik nedeniyle bir kimse, herhangi bir meslekten, özel veya kamu kurumundaki bir görevden men edilemez veya bu kişinin buralarda görev alması engellenemez. 1923 tarihli Matrimonial Causes Act (Evlilik Davaları Yasası), aldatma durumunda kadının kocasına boşanma davası açma hakkı sağlar (1997: 203). Virginia Woolf, kadının eğitimi ve istihdamı ile ilgili konularla ilgilendiği gibi kültürel üretim ve edebi geleneklerde kadının yeri ile ilgili sorularla da ilgilenir. Woolf'un *A Room of One's Own (Kendine Ait Bir Oda)* isimli eseri, kadının eğitim ve kültürel kurumların ve maddi refahın dışında tutulmasını eleştirir (1997: 210).

John William Adamson, *A Short History of Education (Eğitimin Kısa Tarihiçesi)* adlı eserinde İngiltere'de Viktorya döneminin hemen arkasında eğitimin nasıl yön bulduğunu şöyle anlatır: 1869'da Cambridge Üniversitesi, 18 yaş üstü kadınlar için Higher Local Examination (Yüksek Yerel Sınavı) başlatır. Aynı yılda Londra Üniversitesi, Examination for Women (Kadınlar için Sınav) hakkı tanır (2013: 323). 1871 yılında National Union for the Improvement of the Education of Women of all Classes (Her Sınıftan Kadınların Eğitiminin İyileştirilmesi Milli Sendikası) kurulur. Bu sendikanın amacı, liberal eğitim sağlayarak kadın öğretmenlerin konumunu yükseltmektir. Sendika, amacına ulaşmak için ertesi yıl Girls' Public Day School (Kız Devlet Gündüz Okulu)'nu kurar. Bu okul, devlet okullarında erkeklere verilen eğitimin

aynısını kadınlara vermeye çalışır (2013: 324). Oxford ve Cambridge tarafından birinci sınıf erkekler için uygulanan Examination of Joint Board (Ortak Kurul Sınavı)'na 1876'da kızların da katılmasına izin verilir (2013: 325-326). 1878 yılında Londra Üniversitesi, uyguladığı bütün sınavlarına kadınların da katılmasına izin verir. 1884 yılında Oxford, kadınların matematik, bilim ve tarih alanlarındaki Honours Schools (Onursal Okullar)'ın sınavlarına katılmalarına izin verir (2013: 330). İlkokul eğitiminde tüm öğrencilere okuma, yazma, aritmetik öğretilirken kız öğrencilere ayrıca dikiş nakış işi öğretilir. Dilbilgisi, coğrafya ve tarih dersleri ise class subjects (sınıf dersleri) olarak gruplandırılır (2013: 334). 1893 yılında ilk, orta ve üniversite öğretimini kapsayan milli eğitim sistemi benimsenir (2013: 340). 1895 yılında eğitim sisteminin iyileştirilmesi için kurulan komisyonda kadınlar da yer alır (2013: 343). Ministry of Education (Eğitim Bakanlığı) kurulur ve orta öğretimden sorumlu bütün kurumlar, bakanlığa bağlı Central Authority (Merkezi Otorite)'ye bağlanırlar. Bakanlığa danışmanlık eden bağımsız bir Education of Council (Eğitim Konseyi) kurulur (2013: 345). 1902 Education Act (1902 Eğitim Kanunu) ile bütün eğitim kademelerini kapsayan milli eğitim sistemi kurulur (2013: 347). 1918 Yasası ile Higher Elementary School (Yüksek İlkokul), eğitim alanında çalışma tercihi özgürlüğü sağlar. Müfredat İngilizce, temel matematik, tarih ve coğrafyanın yanı sıra erkekler için çizim ve el işlerini kapsarken kızlar için ev işleri ile ilgili konuları içerir (2013: 352).

Margaret Fuller'ın belirttiği gibi kadının ihtiyaç duyduğu şey doğal olarak gelişmesi, akıl olarak farklılaşması ve ruh olarak da özgürleşmesidir. Ayrıca kadın, bir birey olarak sadece kendi özgürlüğünün mücadelesini vermemeli, bunun yerine tüm kadınların, birlikte mücadele etmeleri gerekir (1984: 38, 172). Kadın, eğitim alarak bilgi birikimi ile üstleneceği görevi başarabilir (Doğramacı, 1992: IX). Duygu Asena, evli bir kadının, kendisini buyruğu altına almak isteyen kocasına karşı nasıl davranması gerektiği konusunda şunları söyler:

Güçlü olmalısınız, kendi gücünüze inanmalı ama gerçekten güçlü olmak için çabalamalısınız. İnsanlar içinde kendinden güçsüz gördüğü birini ezmek, ona buyurmak, onu kendine hizmet ettirmek dürtüleri var. Ve ne yazık ki bu güçsüzler ordusu, kendini güçsüz gören kadınlar. O zaman neden onlara emirler yağdırmasınlar, neden buyurmasınlar, neden kendilerine hizmet ettirmesinler, neden birçok hakkı yalnız kendilerine ait görmesinler? Eğer siz ilk buyurmada, ilk kısıtlamada, ilk tokatta hayır diyemezseniz, bunlar sürer gider. Ama kararlı bir hayır pek çok şeyin çözümü olacaktır. O zaman benimseyeceklerdir sizi ve kurallarınızı, inanın. Saygı göstereceklerdir ilkelerinize. Ama ilkeleriniz olmalı.

(2016: 185)

1880'lerde kadınların özgürlüklerine ulaşmalarıyla eş anlamlı olarak kullanılan feminizm kavramı, geniş kitlelere ulaşarak yaygınlaşır (Humm, 1994: 1). Hayatın her aşamasında varlık gösteren feminizm, yeni bir kadın dilinin oluşumuna katkı sağlayarak feminist edebiyat kuramı ve eleştirisinin ortaya çıkması sonucu edebiyat alanında da yerini alır. Ufuk Ege Uygur, *623 Sayfada Realizm* adlı kitabında feminist edebiyat eleştirisinin iki amacı olduğunu belirtir: Birincisi mevcut erkek-egemen kültürel kuralları kaldırmak, ikincisi ise erkek-egemen kültürün bastırdığı fakat ortaya çıkması gereken kadına özgü bakış açısını oluşturmaktır. Feministler, sorunlarını çözebilmek için hem erkeklerin oluşturduğu düzeni incelerler hem de kendi sömürülerini ve ikincil konumlarını oluşturan durumlarını da ortaya çıkarırlar. Çünkü kadınların, öncelikle kendi ezilmişliklerinin farkına varmaları gerekir (2016: 136). Edebiyat dünyasında insan tecrübesindeki birlik ima edilir (Ermarth, 1983: 65). On dokuzuncu yüzyılda sadece eş ve anne olarak görülen kadınlar, sosyal hayata dâhil edilmediği için tecrübeleri sınırlıdır ve onlar yeterli bir eğitim verilmez. 1880-1890 yılları arasında feminist ideolojinin yaygınlaşmasıyla kadın yazarlar, pasifliğe ve eve kapanma anlayışına karşı çıkarlar (Showalter, 1982: 182). Feminist eleştirinin gynocriticism (jino-eleştiri) kolu, kadın yazarların eserlerini tarihsel, tematik ve yapısal açıdan incelemeyi öngörür (Jefferson, 1996: 216). Bu yolla hem bir kadın edebiyat geleneğinin oluşması hem de kadın yazarların kendilerine özgü bir tarzlarının oluşması amaçlanır. Bu yöntemi *A Literature of Their Own (Kendilerine Ait Bir Edebiyat)* başlıklı eserinde

uygulayan Elaine Showalter, kadınların, erkeklerin yazdıklarını okumayıp farklı bir dünyada yaşarlarsa kendilerine ait bir edebiyata sahip olabileceklerini belirtir (1982: 3). Fransız yazar Simone de Beauvoir, Mary Wollstonecraft'ın *A Vindication of the Rights of Woman (Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi-1792)* adlı eserindeki düşüncesinden esinlenerek yazdığı ve felsefi düşüncesi açısından önem arz eden *The Second Sex (İkinci Cinsiyet-1949)* adlı eserinde kadına Mary Wollstonecraft ile aynı doğrultuda bakar. Simone de Beauvoir'ın bu eserinde kadının ikincil vatandaş sayıldığı vurgusunda belirttiği gibi ailesi tarafından erkeğe verilen kız, erkeğin bir parçası haline gelerek “onun adını alır, onun dinine katılır, sınıfına, çevresine katılır; onun evrenine girer; ona kişiliğini, bekâretini ve gerekli olan sadakatini verir. Bekâr kadının sahip olduğu bazı hakları yitirir” (1962: 168).

Endüstri Devrimi'nde İngiltere, dünyanın sadece pamuk fabrikası değil, aynı zamanda atölyesi olur (Temin, 1997: 80). On dokuzuncu yüzyılda Endüstri Devrimi sayesinde İngiltere ekonomisinin gelişmesiyle güçlenen orta sınıfın yönetimde söz sahibi olması ile roman yazımında artış görülmeye başlar (Armstrong, 1982: 128). Romanın iki önemli unsuru olan olay örgüsü ve karakterler sayesinde yazarlar, hayat ile ilgili gerçekleri edebiyat dünyasına yansıtırlar (Perrine, 1998: 41). On dokuzuncu yüzyılda İngiliz edebiyatında erkek-egemenliği altında ezilen kadınların yaşadığı adaletsizliği dile getiren yazarlar arasında George Eliot, Sarah Grand ve George Moore yer alır. George Eliot ve Sarah Grand, erkek-egemen toplumun kurallarına karşı gelen yaşamlar sürdürürler. George Eliot (1819-1880), evli olan George Henry Lewes ile evlilik dışı yirmi beş yıllık bir birliktelik yaşar. Sarah Grand (1854-1943) ise kocasından ayrı yaşayıp yazarlığa odaklanır. Geleneksel kadın rolüne karşı çıkarak ‘New Woman’ (Yeni Kadın) idealini ortaya atıp kadınlara dayatılan eşitsizliğe karşı çıkar. Amerika’da ve İngiltere’de kadın haklarıyla ilgili dersler verip kadınların oy hakkı talebini destekler (Mangum, 1998: 2). George Moore (1852-1933), ataerkil toplumda yaşamasına rağmen

kadınların maruz kaldığı haksızlıkların farkında olan duyarlı bir erkek olarak kadınların yaşadığı mağduriyeti dile getirir.

Bu çalışma, esasen İngiliz edebiyatında George Eliot'ın *Middlemarch* (*Middlemarch*) (1872), Sarah Grand'ın *The Heavenly Twins* (*Cennetlik İkizler*) (1893) ve George Moore'un *Esther Waters* (*Esther Waters*) (1894) romanlarında kadının konumunu eğitim ve evlilik konuları bağlamında psikanalitik liberal feminizm yaklaşımıyla inceleyecektir. On dokuzuncu yüzyıl İngiliz toplumunda evlilik ve eğitim ile ilgili kadının konumunun yukarıda belirtilen üç romana yansıtıldığı görülür. Bu çalışmanın üzerinde duracağı yazarların romanları hakkında çeşitli araştırmalar yapılmış ve söz konusu romanlar çeşitli yönlerden incelenmiştir. Fakat George Eliot, Sarah Grand ve George Moore'un yukarıda belirtilen romanlarında kadının toplumsal konumunun ne olduğu ve kadın kahramanların kendilerine biçilen bu konumdan sıyrılıp sıyrılmadıklarının ilk kez Türkçe olarak incelenmesi Türk diline ve edebiyat alanına yapacağı katkı açısından önem taşır. Bu tezin ortaya koyduğu argüman şudur: Zihinsel kapasite açısından kadın ve erkek arasında doğuştan gelen bir fark yoktur fakat erkek-egemen toplumun, kadınlarla ilgili dayattığı önyargılar vardır. Bunun sebebi ise ataerkil toplumun, kadınların erkeklerle aynı eğitimi almalarına imkân tanımamasıdır. Yeterli bir eğitim alamayan kadınlara evlilik dışında bir seçenek sunulmaz. Dolayısıyla, kadınlara toplumda eş ve anne olmak dışında bir rol tanınmaz.

I. BÖLÜM

PSİKANALİTİK LİBERAL FEMİNİZM YAKLAŞIMI

Feminist teoriler ve yaklaşımlar, kadınların maruz kaldığı baskıları belirleyip nedenlerini ve sonuçlarını açıklayarak kadınların özgürlüğü için yeni strateji ve politikalar bulmaya çalışır (Tong, 2006: 9-20). Aydınlanma döneminde insan akli ve doğal haklar vurgusu sonucunda bunların, kadınlar için de kabul görmesi düşüncesi oluşur. Kadınlar da artık hukukî haklar ve özgürlük talep etmeye başlarlar. On sekizinci yüzyılda insan haklarıyla ilgili çalışmalar sonucunda feminizmin temeli atılmaya başlanır. Ataerkil anlayışa karşı çıkan ve kadınlara erkeklerle eşit eğitim imkânını öngören liberalizm sayesinde Eşit Haklar Hareketi oluşmaya başlar. “İlk liberaller herkesin oy kullanmak isteyebileceği konusuna hiç girmeden insanların eşit olduğundan söz ederler. Eşitlik ve demokrasi arasındaki ilişkinin kendisi yeni bir olgudur, kaçınılmaz bir şekilde feminizm ile demokrasi arasındaki ilişki de öyle”dir (Philips, 2012: 13). Akılcılık ve pozitivist düşünceden etkilenen ilk feminist düşünce türü olan liberal feminizm yaklaşımı kadının erkeklerle aile yaşamında, sosyal hayatta ve hukuksal alanda eşit ve özgür olmasını tanımlar (Çaha, 2003: 563). Mary Wollstonecraft, Harriet Taylor ve John Stuart Mill liberal feminizm yaklaşımı bağlamında ele alınacaktır. Ardından Sigmund Freud, Carl G. Jung, Jacques Lacan ve Alfred Adler gibi önemli psikanalistlerin bilinçdışı ve rüyalar, semiyotik ve sembolik evreler ve anne kompleksleri ile ilgili görüşleri açıklanacaktır. Bununla birlikte bu bölümde roman karakterlerinin sahip oldukları psikolojik rahatsızlıkların psikiyatrik semptomları da açıklanacaktır.

Liberal feminizmin temel ilkeleri arasında şu unsurlar sayılabilir: Liberal feminizm, özgürlüğe vurgu yapar. Kadın ve erkek arasındaki benzerliğe dikkat çekerek

toplumda erkek-kadın eşitliğini savunur (Harlan, 1998: 74). Liberal feminist akımda akla sonsuz bir inanç vardır. Liberal feministlere göre kadın ve erkek ontolojik olarak birbirlerinden farklı değildir: Kadının ve erkeğin ruhları ve akılcı yetenekleri aynıdır (Sevim, 2005: 55, 56). Liberal feministler, eğitime çok önem verirler. Kadınların haksızlığa uğramasının sebebi cinsiyetleri, onları cahilliğe iten toplumsal şartlandırma ve ayrımcılıktır. Bu nedenle de kadınların toplum içerisinde hak ettikleri yeri almaları için toplumsal değişimin bir gereklilik olduğunu ve bunun da eğitimle mümkün olabileceğini savunurlar (Ramazanoğlu, 1998: 29). Liberal feminizm, sistem içindeki başarıyı reformla elde etmek ister. Liberal feminizmde birey, gruptan daha önemlidir (Ege Uygur, 2016: 200).

Liberal feminizmin şu dört temel özelliğe dayandırıldığı söylenebilir: Eğitimde fırsat eşitliği, kadının kamusal alana çıkışı, ekonomik eşitlik ile siyasal ve hukuksal eşitlik (Çakır, 2009: 438-446). Liberal feminizmin savunduğu “eşitlik” anlayışı etnisite, ırk veya din gibi sosyal kategorilere bakılmaksızın toplumdaki bütün bireyler için fırsat ve imkân eşitliğini kapsar (Eisenstein, 1984: 76). Eğitimde fırsat eşitliği, insanlar arasında zihinsel kapasite açısından herhangi bir farklılığın bulunmamasıdır. Bu eşitliği sağlamanın yolu erkek ve kız çocukları arasında herhangi bir ayırım yapmadan onlara eşit eğitim imkânı sağlamaktır (Arat, 1991: 36-79). Kadının kamusal alana çıkışı engellenerek eve hapsedilmesiyle tüm enerjisini eve harcaması sağlanır. Kadının eve hapsedilmekten kurtulmasının yolu iyi bir eğitim alması ve ev dışında çalışmasıdır (Walters, 2005: 121-161). Ekonomik eşitlik, kadının ekonomik açıdan erkekten bağımsız olması ve onunla eşit haklara sahip olmasıdır. Bunun için kadının beden ve zihnen güçlü olması ve bağımsız yaşayabilmeyi başarması gerekir (Tong, 2006: 23-69). Siyasal ve hukuksal, eşitlik kadınların erkeklerle aynı düzeyde siyasal, sosyal ve hukuksal haklara sahip olmasıdır. Bunun için toplumsal reform yapılarak yasal, kurumsal ve sosyal sorunun çözülmesi gerekir (Demir, 1997: 44-52). Elise Boulding’in

belirttiği üzere kadınlar, kendi kişilikleri üzerinde hak sahibi olmalarını engelleyen, onların istihdam edilme haklarını kısıtlayarak onları hastalığa ve fakirliğe maruz bırakan ve toplumsal karar verme haklarının önünü tıkayan yasaları değiştirme mücadelesi verirler (1976: 676). Liberal feministler için özgürlüklerin kapısını açan eşitliği büyük oranda sağlayan, kadının kamusal alanda çalışmasıdır (Çaha, 1996: 149). Böylelikle hayatını kazanmak, kendi geleceği hakkında söz sahibi olmak, kadını erkeğe bağlı olmaktan kurtarır ve kadın, kendi hayatını belirleme noktasında bir güç elde etmiş olur (Dikici, 2016: 525).

Mary Wollstonecraft, *A Vindication of the Rights of Woman (Kadın Haklarının Gerekelendirilmesi-1792)* adlı eserinde kadınlara küçük yaştan beri yumuşak huylu ve itaatkâr olmalarının, erkeğin korumasına ihtiyaç duymalarının ve güzellikleriyle erkeği etkileyebileceklerinin öğretilmesine karşı çıkar (1988: 19). Wollstonecraft, kadınların evlilik yoluyla var olmak için kendilerini sevecek bir koca bulma hayaliyle yaşamlarını boşa harcadıklarını belirtir (1988: 33). Wollstonecraft, kadınların bu durumunun sebebinin şöyle ifade eder: “Bana acı veren sefaletin kaynağında hemcinslerimin ihmal edilen eğitiminden başka bir şey yatmadığına dair sarsılmaz bir inancım vardır” (1988: 7). Wollstonecraft, verilen eğitimin kadınları güzellik ve evlilik peşinde koşan önemsiz arzu nesnelere ve aptal kişiler haline getirdiğini belirtir. (1988: 10). Yanlış eğitim, dar görüşlü bir zihin ve cinslere ilişkin önyargılar kadınların genellikle erkeklerden daha sadık olmalarına, duygularına tabi kılınan kadınların mutluluğu yalnızca aşkta aramalarına, giyim kuşama çok düşkün olmalarına ve her türlü yüzeyselliği sergilemelerine sebep olur (Wollstonecraft, 1988: 31, 183, 186). Wollstonecraft akıl, erdem ve bilginin önemini şu sözlerle ifade eder: “İnsanı hayvandan ayıran özellik Akıl’dır. Bir varlığı bir başka varlıktan üstün kılan özellik ise Erdem’dir. Doğamızın mükemmeliyetinin ve mutluluğumuzun ölçütü, bireyi farklılaştıran ve yasaları yöneten akıl, erdem ve bilgi olmalıdır” (1988: 12). Wollstonecraft, kadını rasyonel bir varlık

olarak görüp kadınlara verilmesi gereken eğitimin özelliğini ve yararını vurgular: “En mükemmel eğitim bedeni ve yüreği güçlendiren, anlayışı geliştirmeyi amaçlayan eğitimidir... Bedenini ve zihinsel iradesini güçlendiren bir kadın, aile içindeki görevlerini yerine getirip çeşitli erdemler sergileyerek kocasına bağımlı zavallı bir yaratık olmak yerine onun dostu olur” (1988: 21, 29). Wollstonecraft, kadınların cehalet nedeniyle düşebilecekleri hatalardan korunmaları için okullarda kadınlara anatomi ve tıpla ilgili derslerin verilmesiyle kadınların sadece kendi sağlıklarına değil aynı zamanda çocuklarının, ebeveynlerinin ve kocalarının sağlığına da akılcı bir özen gösterebileceklerini belirtir (1988: 177). Wollstonecraft, erkek-egemen toplumda erkeklerin, kadınları aşağı görmek yerine iyi bir eğitim almalarına izin verirlerse kadınların daha dikkatli kız çocuklara, daha duyarlı kız kardeşlere, daha sadık eşlere, daha akılcı annelere - kısaca - daha iyi yurttaşlara dönüşeceklerini söyler (1988: 150). Wollstonecraft evlilikteki mutluluğun, erkek-kadın arasındaki ilişkinin arkadaşlığa dönüşmesinin, sorumlulukları layıkıyla yerine getirmenin ve cinsiyet ayrımının son bulmasının temel yolunu kadınlara erkeklerle birlikte aynı eğitimin verilmesinde görür:

Eğer evlilik toplumun yapı taşıysa bütün insanlar aynı modele göre eğitilmelidir. Aksi takdirde cinsler arasındaki ilişki hiçbir zaman arkadaşlık adını alamaz. Üstelik kadınlar aydınlanmış yurttaşlar olmadıkları, kendi geçimlerini sağlayacak konuma gelerek erkeklerden bağımsızlaşıp özgürleşmedikleri sürece kendi cinslerine düşen görevleri dahi layıkıyla yerine getiremezler. Hayır, kadınlar erkeklerle birlikte eğitilmedikçe, onların sevgilileri olmak yerine arkadaşları olmaya hazırlanmadıkça evlilik de kutsal olamaz... Her iki cinsin erdemleri akılcı temel almadıkça erdem topluma egemen olamaz... Eğer erkek çocuklarla kız çocuklar aynı alanlarda birlikte eğitim görürlerse zihni kirlen cinsiyet ayrımı da ortadan kalkar.

(1988: 165)

Wollstonecraft, kadınların erkeklerle eşit olduklarını belirterek erkeklerle aynı sosyal, politik ve ahlâkî değerlere tabi tutulup onlarla aynı hukukî haklara, yükümlülüklerle, iş imkânlarına ve mesleklere sahip olmaları gerektiğini vurgular (Lundberg ve Farnham, 1988: 273). Bütün toplum, bir taraftan kadınları iyi bir eğitimden mahrum edip sadece

eş ve anne rolüyle sınırlandırırken; diğer taraftan kadınların zihin kapasitelerini aşağı görür. Wollstonecraft, toplumun kadına biçtiği eş ve anne rolünden yola çıkarak kadının mevcut durumunun eğitim eksikliğinden kaynaklandığını belirtir ve kadınların kendilerine verilen sorumluluğu layıkıyla yerine getirmeleri için onlara iyi bir eğitim verilmesi gerektiğini vurgular.

Harriet Taylor, *The Enfranchisement of Women (Kadınların Özgürleştirilmesi-1851)* isimli kitabında cinsiyet eşitsizliğinin nedeni olarak kadınların kamusal alandan dışlanarak evlilik ve annelik görevlerini yerine getirmeleri için özel alanlara hapsedilmelerini gösterir: “Kadınların çoğu başka bir kariyer şansı olmadığı için anne ve eştirler, annelik vazifelerini yerine getirebilmek için de diğer tüm kariyer fırsatlarından uzaklaştırılırlar” (1994: 189). Taylor, kadınların kendileri için bir kurtuluş yolu aramamalarının sebebini ise “yaşamakta oldukları hayatın onlara sunulan bir erdem olduğuna inanmalarından kaynaklandığı” şeklinde dile getirir (1994: 192). Ataerkil toplum tarafından kendilerine verilen yetersiz eğitim yoluyla kadınlar, güce boyun eğmek için doğduklarına, düşünme eyleminin erkeklere bırakılması gereken bir konu olduğuna ve tek amaçlarının da başkaları tarafından beğenilmek olduğuna inandırılırlar. Bu cinsiyet temelli kimlik özellikleri, cinsiyet eşitsizliğini de beraberinde getirir. Taylor’ a göre kadınların bu bağımlılığı fiziksel veya biyolojik nedenlere dayanmaz fakat ataerkillik ile açıklanabilir. Taylor, kadınların erkeklere bağımlı bırakılmasının sebebini “erkekler öyle istediği için öyle olduğu” şeklinde açıklanabileceğini belirtir (1994: 192). İş gücündeki bu ayırım yoluyla erkekler, üstünlüklerini koruyarak kadınların onlara hizmet etmelerini sağlarlar. Ekonomik eşitsizliğin kaynağında da politika gibi diğer alanlardaki cinsiyet temelli ayrımcılık yatar. Taylor, tüketici olarak görülen kadınların, şans verildiğinde verimliliği ve sosyal refahı artırıcı bireyler olabileceklerini ifade eder: “Dünya, tüm sakinlerinin en iyi yeteneklerini kullanmaları ile en büyük faydayı sağlar” (1994: 200). Bireysel mutluluklar, kişinin kendi özgür

iradesinin türevi olup kişinin kapasitesi ile gelişir. Taylor, bu düşüncüyü şu şekilde yorumlar: “Büyük kalabalıklar için büyük mutluluklar ancak ve ancak kadınlar dâhil tüm bireylerin kendi mesleklerini özgürce seçmeleri ile mümkün olabilir. İnsanlar için uygun olduğu söylenen meslekler onlara seçme hakkı verilmedikçe tespit edilemez. Bu kapsamda kadınların işgücüne dâhil olmalarının önündeki engeller kaldırılmalıdır” (1994: 186). Taylor’a göre kadınlar da erkekler ile aynı eğitimi alabilmelidir ve bu eğitim, onların özerk bireyler olduklarına vurgu yaparak ekonomik ve entelektüel ihtiyaçlarının karşılanması noktasında yol gösterici olmalıdır. Kadınlar, kamusal alandan dışlanmamalıdır çünkü kazanma ve dağıtma fonksiyonları sadece erkeklerin sahip olduğu yetenekler değildir. Taylor, ailesine maddi anlamda destek olan kadınların hor görülmeceğini iddia eder (Seiz ve Pujol, 2000: 478). Taylor’a göre toplumda erkek-kadın eşitliği yasal bir hak olduğu için kadınların ekonomik bağımlılıklarına son verilip erkeklerle eşit biçimde eğitimden yararlanmaları ve işgücüne katılım hakkı verilmesi gerekir. Kadınların özgürleşmesi için ekonomik, politik, sivil ve sosyal alana koşulsuz eşitlikle katılabilmeleri sağlanmalıdır (Seiz ve Pujol, 2000: 479).

John Stuart Mill, *Essays on Marriage (Evlilik Üzerine Yazılar-1832)*, *Principles of Political Economy (Politik İktisadın Temelleri-1848)*, *On Liberty (Özgürlük Üzerine-1859)*, *Parliamentary Speeches (Parlamento Konuşmaları-1866, 1867, 1868)* ve *The Subjection of Women (Kadınların Köleleştirilmesi-1869)* adlı eserlerinde eşitlik, adalet ve eğitim gibi kamusal hayatı etkileyen birçok konuyu işler. Mill, “Evlilik Üzerine Yazılar” adlı çalışmasında evliliği bir tür sözleşme olması bağlamında ele alarak iki karşıt cinsin meydana getirdiği bir kurum olması itibarıyla “zayıf olan taraf” olarak nitelendirdiği kadına verilen cinsiyet temelli rolleri tespit etmeye çalışır (Mill, 1832). Kadın ile erkek arasındaki ilişkileri düzenleyen yasaların, toplumun sadece güçlü olan yarısı tarafından yazılıyor olması ve yine kendi tarafını tutuyor olması Mill tarafından eleştirilir:

Evlilik yasaları şehvet düşkününü insanlar için, yine şehvet düşkününü ve can sıkıcı insanlar tarafından düzenlenir. Bu yasalar, sadece duyguları değil, aynı zamanda ruhları da köleleştirmeyi hedefler. Kendini geliştirebileceğine ve kendi mutluluğunu keşfedeceğine inanan insanlar için engel teşkil etmekten öteye geçemez. Söz konusu yasalar, evlilik sözleşmesini kadınların sosyal statülerini geliştirmelerini engelleyecek şekilde düzenler.

(Mill, 1832)

Mill, kadın ile erkek arasında doğal bir eşitsizliğin bulunmadığını ve mevcut eşitsizliğin toplumsal önyargılardan kaynaklandığını belirtir. Mill'e göre toplumsal kurallar, kadın-erkek tüm bireyler tarafından karşılıklı uzlaşma yolu ile belirlenerek sosyal yaşamda ahlâk üzerinden temellenen ve çatışmaya neden olan konular iyileştirilebilir (Mill, 1832). Mill'in bireysel özgürlüğü savunması toplumsal ilişkilere yönelik bir saldırı değil, ahlâkî yüzleşmeyi sona erdiren ilişkilere yönelik bir saldırıdır. Kamuoyunun tartışmasız kabulü ve siyasi katılım fırsatlarının olmaması, bireylerin ve toplumun genel refahını zayıflatır (Zivi, 2006: 58). Mill'e göre önce toplum tarafından şekillendirilen ve sonrasında yasaların bir parçası haline gelen evlilik sözleşmesi, yasaların değiştirilebilmesi durumunda geçerliliğini yitirir. "Evli insanların yasa önünde eşit olması, sadece söz konusu ilişkinin her iki taraf açısından da adil olabilmesi ve her iki tarafın da mutlu olabilmesinin değil, aynı zamanda günlük yaşamı insanların ahlâken gelişebileceği bir okul haline getirmesinin de tek yoludur" (Capaldi, 2011: 302). Mill, kadınların maddi bağımlılıkların sona erdirilmesi gerektiğini söyler:

Kadının bağımsızlığını kazanabilmesi için öncelikle iyi bir eğitim alması gerekir. Hayatını idame ettirebilmek için babasına ya da kocasına bağımlı olmamalıdır. Hayatta kalabilmesi kocasına bağlı olan kadın, bir oyuncak haline gelir ve onun için çeşitli görevleri yerine getirdiği takdirde karnını doyuracağı bir köleden farksızdır.

(Mill, 1832)

Mill, kadınların esas mesleğinin evi yönetmek ve çocuklarını eğitmek olduğu görüşünü reddeder çünkü "ev işlerini yönettikleri iddia edilerek köle konumlarının üstü örtülmek istenir. Annelerin çocuklarının doğal öğretmenleri oldukları doğrudur fakat farklı bir meslek edinmeleri için engel değildir" (Mill, 1832). Kadın ile erkek arasında koşulsuz

eşitliğin sağlanmasıyla boşanma isteği, iki tarafın da mutluluğu için dile getirilebilir: “Aşırı şehvet düşkününü kimseler dışında hiç kimse, sadece ilkel güdülerle diğer cinsi alikoyamak istemez, ancak mevcut yasalar bu durumu korur. Doğru olan, gönüllü olunması dışında her durumda bu tip bir bağımlılığın sürdürülmesinin engellenmesidir” (Mill, 1832). Mill, evlilik ve boşanma ile ilgili sorunların çözümünün ‘değişim’ ile mümkün olabileceğini vurgular. Bu kapsamda toplumun bir yarısını oluşturan zayıflar için yasaklar genişletilirken diğer yarısını oluşturan güçlüler için ise haklar genişletilir. Kadın-erkek koşulsuz eşitliği için yasakların ve hakların her iki taraf için aynı olması gerekir. Bir tarafı diğerine zorunlu köle haline getiren yasaların, toplumsal mutabakatın sağlanabilmesi için yeniden düzenlenmesi gerekir. Kadınlar iyi bir eğitim yoluyla meslek edinerek yaşam kalitelerini arttırabilirler ve bunun sonucunda da söz konusu bağımlılık sona erdirilebilir.

Mill, “Politik İktisadın Temelleri” adlı çalışmasında kadınların faaliyet alanlarının ev ve aile işleri ile sınırlandırılmasına karşı çıkar, kadınların seçim yapma özgürlüğünün eksikliğini ve erkeklere olan ekonomik bağımlılığı da kınar: “Asgari adaletin sağlanabilmesi için hukuk ve gelenekler bağımlılığı şart koşmamalıdır. Bir anne veya eş olmak dışında kadınlar, yaşamlarını kazanabilme gibi temel haklara layık görülmelidir” (1965: 765). Koruma kisvesi altında kadınlar, ekonomik özerklikten uzak tutularak işgücü bağlamında erkeğe bağımlı hale getirilirler: ”Onlar için hiçbir seçenek veya büyük çoğunluğu için uygun bir kariyer yoktur ve bu apaçık sosyal adaletsizliktir” (Mill, 1965: 765). Mill, kadınlara hür iradeleri ile yapmak istedikleri meslekleri seçme hakkı tanınmasını savunur: “Kadınların mesleklerini seçmelerine izin verin (buna anne ve eş olmak da dâhil) ve benimsemelerine de...” (1965: 765). Kadınların erkeklere olan ekonomik bağımlılıklarının ortadan kaldırılması, onlara birer yetişkin ve bağımsız insan olarak davranılması, işgücüne katılmalarının ve özgür karar alma mekanizmalarının önündeki engellerin kaldırılması gerekir (Pujol, 1992: 24).

Mill, “Özgürlük Üzerine” adlı çalışmasında yalnız kendisini ilgilendiren konularda bireylerin mutlak bağımsız olduklarına dikkat çeker ve kadınların sadece anne veya eş olarak tanımlanmalarına ve onlar adına erkeklerin karar almasının gerektiği yönündeki görüşlere, “bireyin kendi varlığı üzerinde tek başına rasyonel karar alma yetkisine sahip olması gerekir” diyerek karşı çıkar (1985: 21). Toplumun bir yarısına tanınan eğitim ve meslek edinme hakkının, toplumun diğer yarısına da tanınması gerekir. Bireylerin, özgürlüğü eşit biçimde tartışabilmeleri için koşullarının da eşitlenmesi gerekir (Mill, 1985: 21). Mill, özgürlük kavramını şu şekilde açıklar:

Özgürlük demeye layık biricik özgürlük, başkalarını mutluluklarından yoksun bırakmaya ya da onların mutluluğa ulaşma çabalarına engel olmaya kalkışmadığımız sürece, kendi iyiliğimizi kendi bildiğimiz yolda arama özgürlüğüdür. Her birey gerek bedensel, gerekse zihinsel ve ruhsal bakımlardan, kendi sağlığının asıl bekçisidir... İnsanlık, her bireyi başkalarına hoş gelecek şekilde yaşamaya zorlamakla değil, herkesin kendi bildiği gibi yaşamasını hoşgörüle karşılamakla daha kazançlı çıkar.

(1985: 24, 25)

Başkalarının kendileri adına karar vermelerine izin vermeden insanların kendileri için doğru olanı görüp karar alma mekanizmalarını devreye sokmaları, bireyselliğin haklı eylem alanını oluşturur (Mill, 1985: 103). Devlet, bir kimsenin başkaları üzerindeki gücünü nasıl kullandığını dikkatli bir şekilde denetlemekle yükümlüdür. Kocaların, eşleri üzerindeki zorbalığı ortadan kaldırmak için kadınların da tıpkı bütün diğer şahıslar gibi aynı haklara sahip ve aynı şekilde yasal korunma altında olmaları gerekir (Mill, 1985: 139).

Mill’in “Parlamento Konuşmaları”, Avam Kamarası’nda görev yaptığı sırada 1866 yılında *Electoral Franchise for Women (Kadınlara Oy Verme Hakkı Tanınması)*, 1867 yılında *The Admission of Women to the Electoral Franchise (Kadınların Seçimlere Katılmasının Kabulü)* ve 1868 yılında da *Married Women’s Property (Evli Kadınların Mülkiyet Hakkı Edinimi)* ile ilgili yaptığı konuşmalarından oluşur. Mill, “Kadınlara Oy Verme Hakkı Tanınması” ile ilgili yaptığı konuşmasında vatandaşlar tarafından ülke

yasalarına kuralları belirleme hakkı verilmiş olmasına rağmen kadınların birey olarak bu mekanizmaya dâhil edilmemelerine karşı çıkar (Mill, 1866). Mill, “Kadınların Seçimlere Katılmasının Kabulü” ile ilgili yaptığı konuşmasında seçebilme ya da kamusal olan diğer faaliyetlerin bireyin özlük hakkı olduğunu ve bu haklardan bazılarının mevcut çıkarları korumak için kadınları mahrum bırakmanın insanlık için büyük bir hata olduğunu belirtir (Mill, 1867). Kadınların da seçim sürecine dâhil edilmelerine izin verilmesi durumunda konularında iyileşme sağlanabileceğini ifade eder (Mill, 1867). Parlatentonun oy hakkını kadınlara tanınmasıyla kadınlar, üst düzey eğitim alabilir ve mevcut durumda kabul edilmedikleri mesleklere de başvurabilirler. Bu sürecin sonucunda da kamusal alanda aktif rol almaya başlarlar (Mill, 1867). Mill, “Evli Kadınların Mülkiyet Hakkı Edinimi” ile ilgili yaptığı konuşmasında birer suçlu gibi davranılan kadınların mülk edinebilmek için yetersiz olduklarına inandırılmalarının yanlış olduğunu ve evli kadınların mülk edinme haklarının onlara iade edilerek onurlandırılabilirliklerini savunur (Mill, 1868). Kadın ve erkek arasındaki eşitsiz ilişkinin sona erdirilmesi gerekliliği ile ilgili Mill, şunları ifade eder:

İnsanlar, öncelikle iki insanın bir arada yaşamasının ön koşulunun bir tarafa kesin üstünlük verilmesine bağılı olmadığını öğrenmelidir. Kadınlar ile erkekler, fiziksel güce dayandırılarak eşitsiz ilişki çemberine alınmamalıdır. Mevkiler arası farklılıkların gözetilmediği okullar kurulabilirse kadınların ve erkeklerin eşit olarak eğitim alabileceği okullar da kurulabilir.

(Mill, 1868)

Kadınlara ve erkeklere eşit haklar verilmesi durumunda yükümlülüklerinin de eşitlenmesi konusunda herhangi bir sorun görülmez. Yasaların her iki adımı koşulsuz eşitlik çerçevesinde düzenlemesi gerekir (Mill, 1868). Mill, 1866, 1867 ve 1868 tarihlerinde yaptığı konuşmalarında kadınların sadece cinsiyetleri nedeniyle seçim sürecine dâhil edilmemelerine karşı çıkarak kadınlara oy verme hakkının ve koşulsuz mülk edinme hakkının tanınması konusunda ısrar eder. Ayrıca, eğitim ve meslek

edinimi konusunda yasaların kadınlara fırsat eşitliği ve maddi kazanımları üzerinde söz sahibi olmalarını sağlaması gerektiğini dile getirir.

Mill, *The Subjection of Women (Kadınların Köleleştirilmesi-1869)* adlı eserinde kadınların erkeğe bağımlı konumlarının değiştirilmesinin toplumun genel refahı açısından gerekli olduğunu savunur: “Kadınlar ve erkekler arasındaki sosyal ilişkileri düzenleyen mevcut koşullar, bir cinsi diğerine bağımlı kılar ve bu durum temelden yanlıştır. Söz konusu yanlış, insanlığın gelişiminin önündeki temel engellerden biridir. Bunun yerini ayrıcalık ya da güce dayandırılmadan koşulsuz eşitlik kuralları alabilir” (1999: 3). Mill, kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsiz ilişkinin sebebinin otoritenin kuruluşu sırasında kadınlara yer verilmemesi ile açıklayarak farklı kombinasyonların denenmiş olması durumunda iki cins arasında eşitliğin olduğu veya ilgili grupların ortaklaştığı homojen yapıların geliştirilebilmesinin mümkün olabileceğini savunur (1999: 6). Mill, mülkiyet hakkı tanınmayan kadınların kendi kazançlarını yönetebilmeleri için mücadele etmelerinin önem taşıdığını belirtir (1999: 57). Mill, kadınların sadece çocuk bakımı ve ev işleriyle ilgilenmelerinin yaratıcı düşüncelerinin açığa çıkmasını engellediğini belirtir: “Kadınların ev içinde yaşayan herkesin ihtiyacına eşit biçimde cevap vermek zorunda bırakılması, onları üretici ve yaratıcı aktiviteler için zaman ayırmaktan alıkoyar” (1999: 87). Mill’e göre kadınların toplumdaki bağımlı durumları, kendilerine yaşamlarının ilk dönemlerinde dayatılır çünkü kadınlar, daha çocukluk yıllarından kendi benliklerini başkalarına vermeleri ve teslim etmeleri gerektiği inancıyla yetiştirilirler (Ege Uygur, 2016: 142). Mill, kadınların erkeklerle eşit kapasiteye sahip olduğunu savunurken öğretim görevliliği, kamu memurluğu ve çeşitli sanat dalları gibi alanlara girişteki engellerin mevcut kurumlar tarafından yaratıldığını belirtir (Bodkin, 1999: 53). Mill, kadınlara fırsat eşitliği ve erkeklerle eşit düzeyde eğitim şansı tanındığı takdirde mevcut koşulların iyileşebileceğini belirtir (Zivi, 2006: 53). Mill’in ideal olarak tanımladığı toplum; eşitlik, seçme özgürlüğü, çeşitlilik,

hoşgörü ve bireysellik ile karakterize edilmiş olup vatandaşlarının bağımsızlığına dayandırılarak sosyal sınıflaşmanın ve geleneklerin kötü etkilerinden arındırılmış olur (Hughes, 1979: 524). Mill'e göre toplumsal kurallar, koşulsuz eşitlik içerecek biçimde yeniden düzenlenmeli, evlilik ilişkisinin kadınlar için bağımlı kölelik ilişkisine dönüşmesi engellenmeli, kadınlara oy kullanma ve mülkiyet hakları sağlanmalı, kadınlar bağımsız ekonomik bireyler olarak görülmeli, onlara eğitim hakkı ile meslek seçimi gibi konularda fırsat eşitliği tanınmalı ve toplumda onları kısıtlayan ataerkil önyargılar ortadan kaldırılmalıdır. Liberal feminizmin felsefi temeline bakılacak olursa bireycilik ilkesi ile karşılaşılır. Liberal feministlerin temel ilgili alanı, kadınların erkeklerle eşit ekonomik ve siyasi haklara sahip olması noktasında toplanır. Bu sebeple, John Stuart Mill'in *The Subjection of Women (Kadınların Köleleştirilmesi)* adlı eseri, liberal feminist teorinin eşitlikçi söyleminin dayanak noktası olur (Lorraine, 2000: 303).

Liberal feministlere göre kadınların haksızlığa uğramasının sebebi, cinsiyetleri, onları cahilliğe iten toplumsal şartlandırma ve ayrımcılıktır. Bu nedenle de kadınların toplum içerisinde hak ettikleri yeri almaları için toplumsal değişimin bir gereklilik olduğunu ve bunun da eğitimle mümkün olabileceğini savunurlar. Buna bağlı olarak eşitlik, eşit ücret, eşit insan hakları, eğitimde fırsat eşitliği ve demokratik siyasi sürece eşit katılım talep ederler (Ramazanoğlu, 1998: 29). Mary Wollstonecraft, Harriet Taylor ve John Stuart Mill, erkek-egemen toplumun, kadını nasıl iki ayrı kutup olarak gördüğünü ve kadını, erkeklere nasıl bağımlı hale getirdiğini açıklarlar. Eve kapatılarak politik ve hukukî haklardan mahrum bırakılan ve tek amacının güzel giyinip kendini bir erkeğe beğendirmesi olduğu öğretilen kadına, evlilik dışında başka bir yol bırakılmadığını dile getirirler. Kadınların bu durumunun temelinde erkek-egemen toplumun önyargıları nedeniyle kadınlara, erkeklerle aynı eğitim ve meslek imkânının tanınmamış olduğunu söylerler. Kadınların mevcut durumunun iyileşmesi için kadınlara eğitimde fırsat eşitliği tanınması, kadınların bir erkeğe bağımlı kalmadan ayakta

durabilmeleri ve kamusal alana dâhil edilip ekonomik özgürlüklerini kazanmaları gerektiğini vurgularlar. Liberal feminizm yaklaşımı bağlamında incelenen George Eliot'ın *Middlemarch* romanındaki Dorothea ve Rosamond, Sarah Grand'ın *Cennetlik İkizler* romanındaki Edith, Evadne ve Angelica ve de George Moore'un *Esther Waters* romanındaki Esther, yetersiz ve yanlış eğitim sonucunda erkek-egemen toplumda evlenmekten başka yol bulamazlar. Dorothea, erkek-egemen toplumun ona tanıdığı sınırlı eğitimle yetinmez ve evlenmek zorunda bırakıldığında öğrenme ve bilme arzusuna ulaşmak için bilge gördüğü çok yaşlı bir adamla evlenir. Rosamond, aldığı yetersiz ve yanlış eğitim nedeniyle erkek-egemen toplumun beklentilerine göre davranarak güzelliğiyle kocasını etkiler ve lüks bir yaşam için onunla evlenir. Edith, erkek-egemen toplumun beklentilerine uygun davranarak bilmeyi, öğrenmeyi ve özgür olmayı arzulamaz. Edith, önce ailesine, sonra da kocasına itaat etmekle övünür. Edith'in, bilmeyi arzulamaması ölümüne sebep olur. Evadne, erkek-egemen toplumun ona dayattığı sınırlı eğitimle yetinmez ve kendi başına kitaplar okuyarak kendini geliştirir. Ailesinin seçtiği adamla evlendikten sonra kocasının iffetsiz geçmişini öğrenen Evadne, erkek-egemen düzene karşı gelerek kocasıyla cinsel ilişki yaşamayı reddeder. Evadne, gerçekleştirmek istediği hayalleri engellendiği için düşüncelerini bastırmak zorunda bırakılır, bunalıma girerek zamanla histeri hastası olur ve hamileyken intihar girişiminde bulunur. Angelica, evlenmek zorunda bırakıldığında kendinden yaşça büyük bir adama evlilik teklifinde bulunur ve kocasının ona karışmaması şartıyla onunla evlenir. Angelica, erkek-egemen düzene karşı gelerek geceleri erkek kılığında dışarıda özgürce dolaşır, bir adamla entelektüel sohbetler gerçekleştirir fakat daha sonra o adamın ölümüne sebep olur. Angelica, kendisine anlayış gösteren yaşlı kocasını da kaybetme korkusu nedeniyle ona itaat etmeye başlar. Kendisine ilgi gösteren bir adama âşık olan Esther, erkek-egemen düzene karşı gelerek onunla evlilik dışı cinsel ilişki yaşar, evlilik dışı çocuk sahibi olur fakat düşmüş kadın

olarak görüldüğü için toplum tarafından dışlanır. Yetersiz eğitim nedeniyle meslek sahibi olamayan Esther, ataerkil toplumda oğlu için hayat mücadelesi verir fakat daha sonra oğlunun babasıyla evlenmek zorunda bırakılır.

George Eliot, ataerkil toplumun eğitim ve evlilik konularında kadına karşı çifte standart uygulamasından rahatsızlık duyup bunu *Middlemarch* romanında eleştirir. Eğer kadınlar iyi bir eğitim alırlarsa kamusal alanda çalışarak erkekleri daha iyi tanırlar, tecrübeli olurlar ve yanlış tercihlerde bulunmazlar. Kadın karakterlerin romanda ikinci bir şansa sahip olmaları Eliot'ın tamamen karamsar olmayıp kadınların konumuyla ilgili hâlâ bazı şeylerin düzelebileceğinden umutlu olduğunun göstergesidir. Sarah Grand, *Cennetlik İkizler* romanında bir kadının eş, anne ve ev hanımı olma geleneksel rolleri dışında hayatta başka bir şeyi amaç edinmesi gerektiğini vurgular. Aksi takdirde amaçsız bir kadın, zamanla histeri hastası olur. Kadınlar, gerekli olan doğru eğitimi alırlarsa meslek sahibi olabilirler. Geleneksel evlilik anlayışının aksine Grand'ın evlilik anlayışı, kadınlara hayatlarında söz hakkı alma ve bedenleri ile akılları üzerinde kontrollerini ele geçirme imkânı sağlar. Henüz tüm şartlar olgunlaşmadığı için bu yeni evlilik anlayışı, tam bir bağımsızlık ve eşitlik ilkesine dayanmayıp kadının kocasına karşı cinsel anlamda kontrolü elinde tutarak büsbütün boyun eğmemesidir. George Moore, *Esther Waters* romanında kocalarının malı ve onların sorumlulukları altında olmak anlamına gelen evlilik kurumunun dışında kalan kadınların yıkıcı sulara çırpındıklarını belirtir çünkü finansal özgürlük sağlayacak eğitim birikimleri ve meslekleri yoktur. Moore, kadınların toplumsal konumu ile ilgili ortak farkındalık oluşturmaya çalışarak kadınların kurtuluşu için onların eğitimine önem verilmesi gerektiğine inanır.

İnsanı ve insan doğasını yakından inceleyen ve ele alan edebiyatın, psikoloji bilimiyle iç içe olduğu düşünülebilir. 1879 yılında Almanya'da Leipzig Üniversitesi'nde dünyanın ilk psikoloji laboratuvarını kuran Wilhelm Wundt, deneysel

psikolojinin temellerini atarak psikolojinin deneye dayanan bir bilim olarak bilinç deneyimlerine bağlı olduğunu ortaya koyar. Wundt, psikoloji ve deneyim ile ilgili şunları belirtir: “Psikoloji, doğa biliminin konusunu oluşturan dış deneyim objelerinin aksine bizim içsel deneyim dediğimiz şeyleri, örneğin kendi his ve duygularımızı, düşüncelerimizi ve istemlerimizi araştırmalıdır. İnsan, kendi doğrudan deneyiminin dışından görüldüğü şekilde değil de bu deneyimin içinde olduğu haliyle, psikolojinin gerçek konusudur” (1912: 1). Yukarıda da açıklandığı gibi Wundt, psikoloji ve deneyimin yakından ilişkili olduğunu belirterek psikolojinin deneye dayanan bir bilim olduğunu ifade eder. Toril Moi’nin ifade ettiği gibi “psikanaliz, bireysellik için özgürlükçü bir yaklaşım ve bilinçdışının araştırılması için bir yol temin edebilir; öyle ki her ikisi de ataerkil toplumda kadınların maruz kaldığı baskıyı incelemek açısından hayati önem taşırlar” (1985: 96). Dorothy Leland, feminizm ve psikanaliz arasındaki bağlantıyı şöyle açıklar:

Psikanaliz feminizminin temel iddialarından biri, kadınların psikolojik olarak bastırılmasının – sadece böyle olmasa da – temel olarak oedipalleşme sürecinin bir işlevi olduğudur. Bu süreç, bir çocuğun, toplumunun cinsel kuralları ve cinsiyet kodlarını (örn. akrabalık ilişkileri, ensest tabusu) anladığı zaman başlar; bu kurallar ve kodlar içselleştirildiğinde veya kabul edildiğinde ise sona erer. Bu nedenle... Oedipus kompleksi, yeni doğan bir bebeğin kendini ben-kadın ya da ben-erkek olarak fark ettiği ve böylece toplumunda, bunun gerektirdiği cinsel kurallar ve cinsiyet kodlarına tabi olduğu bir mekanizmadır.

(1992: 114)

Leland’ın ifadelerinden de anlaşılacağı üzere oedipalleşme sürecinde erkek çocuk anneye, kız çocuk da babaya yönelir. Babaya yönelen kız çocuğu, toplumun da kendisine bir erkek olan babaninkiyile benzer kurallar koyduğunu görür. Eğer kız çocuğu, toplumda kendisinin kadın rolünde olduğunu fark etmiş ise toplumun da ona sunduğu kurallar çerçevesinde kendisini bastırılmış ve eksik bir birey olarak algılar. Erkek-egemen düzen, baskı altında tutmaya çalıştığı kadını aşağı ve öteki olarak görür.

‘Öteki’ kavramı, genel anlamıyla bir kişinin ya da nesnenin mevcut düzenin, kimliğin ve kültürün dışında olduğunu ya da ondan ayrı olduğunu gösteren bir kavram olarak tanımlanabilir. Bu olgunun kökeni incelendiğinde ‘öteki’ kavramını ilk kullananlardan birinin Alman filozof Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) olduğu görülür. Hegel, özbilinçliliğin (self-consciousness) oluşabilmesi için ‘öteki’nin önemini vurgular (İplikçi Özden, 2016: 84). Özbilinçlilik (self-consciousness), kişinin başkalarından ayrı bir insan olarak kendi sosyal kimliğinin farkında olmasıdır (Budak, 2009: 553). Özbilinçlilik, öncelikle başkasının özbilincinin tanınmasıyla oluşur. *The Phenomenology of Spirit (Tinin Görüngübilimi)*’nde Hegel’in görüşleri şöyledir: Özbilinçliliğin oluşması için başka bir bilinç tarafından tanınmak ve yine bu başka bilincin kendisi gibi tanınması gerekir; diğer bir deyişle bilinçlerin, karşılıklı birbirlerini tanımaları gerekir (1868: 94-99). Bununla birlikte kadın, var olan değerlerin içinde değerlendirildiğinde ‘öteki’ ya da ‘ikincil’ olarak düşünülür. Friedrich Nietzsche (1844-1900), bu konuda şöyle der: “Kendini idealizm diye adlandıran ve orta çaplılığa izin vermeyen bir zihniyet, orta çapta olmaya müsaade etmeyen ve kadına kadın olmaya izin vermeyen bir zihniyettir bu” (2002: 425). Ancak var olan değerlerin reddedilmesiyle ve yeni değerler oluşturulmasıyla kadınların da yeni ve farklı bir şekilde algılanmasının mümkün olabileceği düşünülebilir. Feminizmin cevap aradığı sorulardan en önemlisi ise “insanlık tarihi boyunca neden kadınların erkeklere göre ikincil bir konumda rol aldıklarıdır” (Ryan, 2007: 131). İkincil konum, ikinci sınıf bir vatandaş ve ontolojik varlık değildir. Simone de Beauvoir, *The Second Sex (İkinci Cinsiyet)* isimli eserinde erkeklerin kurduğu dünyada kadının ikinci derecede bir varlık olduğunu kabul eder. Bu kabul ediliş, kadının ikincil olarak algılanmasının deneysel kanıtıdır çünkü bu olgu deney, tecrübe ve gözlemlerle elde edilen bir olgudur. Bununla birlikte kadınlar, yaşanan deneyimler sonucunda ikincil varlık olmayı da çoğu zaman kabul ederler. Toril Moi, De Beauvoir’ın *The Second Sex (İkinci Cinsiyet)* kitabındaki bu görüşü şu sözlerle ifade

eder: “De Beauvoir, bu temel varsayımların nasıl da sosyal, politik ve kültürel hayatın bütün safhalarında hâkim olduğunu ve aynı zamanda kadınların bu somutlaştırılmış görüşü nasıl içselleştirdiklerini gösterir” (1985: 92). Dolayısıyla kadının ikincil olma ve algılanma durumu, önce ortaya konur, daha sonra da deney ve tecrübeyle sınanır ve yukarıda da belirtildiği gibi pek çok kadın bunu içselleştirerek kabul eder. Bu açıdan feminizmin ortaya çıkışındaki belli başlı nedenler, kadınların ikincil olarak algılanmasının önüne geçme, kadınların da sahip olması gerektiği düşünülen politik haklar ve bu doğrultuda erkeklerle eşit algılanmak isteği ve eğitim gibi konulardaki haklardır. Erkek-egemen düzende bütün bu haklardan mahrum edilen kadınlar, içinde yaşadığı toplumla bir bağ kuramadıkları zaman kendilerini yalnız hissederler ve o topluma yabancılaşırlar.

Ufuk Ege Uygur’un, *623 Sayfada Realizm* adlı eserinde belirttiği üzere yabancılaşma; sosyal, kültürel, felsefi, toplum bilimsel ve psikolojik bakış açısıyla açıklanabilen bir kavramdır. Temel ifadesiyle insanın sosyal hayat, toplum ve kültür ile bir bağ kuramaması ve kendisini yalnız hissetmesi olarak tanımlayabileceğimiz yabancılaşma, ilk olarak Hegel tarafından, ruhsal yalnızlaşma ve toplumdaki kendisini soyutlayarak çevresine yabancılaşan birey olarak ifade edilir (Ege Uygur, 2016: 85). Friedrich Nietzsche, yabancılaşmanın insanların yaşamlarının nasıl olması gerektiğini saptayamaması ve bu konuda yetersiz kalmasıyla başladığını ve yabancılaşmış bir toplumun artık özgür olmadığını belirtir (1992: 20-62). Fransız düşünür Jean-Paul Sartre (1905-1980), istemeden yabancılaşma, bireyin kendine ters düşen ve sıkıntı veren unsurlara tepki gösterip bunu yabancılaşma olarak nitelemesi şeklinde ele alır. Sartre, burada özgür bir düşünceyle kendi istediği yaşam biçimini yaşayamayan bireyin yabancılaşma çeşidini Varoluşçu felsefe ile verir (Ege Uygur, 2016: 95). Robert T. Tally, psikolojik açıdan yabancılaşma durumunu şöyle açıklar: “Sosyal psikolojide yabancılaşma bir kişinin toplumdaki psikolojik olarak geri çekilmesini ifade eder. Bu

bağlamda yabancılaşmış birey, diğer insanlardan ayrılarak yalnız kalır” (2009: 2). İfade edilenlerle ilintili olarak nihilizm de değinilmesi gereken bir yaklaşımdır. Nihilizm kelimesinin kökü olan ‘nihil’, Latince’de ‘hiç’ anlamına gelir. Nihilizm ise bir felsefi yaklaşım olarak hiçbir şeyin anlam ve değer sahibi olmadığını savunan ve hiçbir şeyin var olmadığını ifade eden bir görüştür. Selçuk Budak’a göre ise nihilizm, “yaşamda ahlâk, değer yargısı veya hakikat diye bir şey olmadığı, yaşamın anlamsız, yararsız olduğu inancı ve bu temelde yaşamın, insanca değerlerin inkârı” anlamına gelir (2009: 349). Friedrich Nietzsche, bu bağlamda hiçbir var olan değeri kabul etmez ve yeni değerlerin oluşturulması gerektiğini savunur. Var olan değerlerin içinde olan ve onları oluşturanlar zayıf insanlardır. Güçlü insanlar ise bu var olan değerlere karşı çıkan ve kendi değer ve ahlâk yapılarını oluşturabilen insanlardır: “Değerler ve onların değişimi, değeri koyanın kudret ve büyüme oranı içinde bulunurlar. ‘Nihilizm’ ruhun, en aşırı zengin hayatın, kısmen tahripkâr, kısmen de ironik olarak en yüksek kudretliliğin ideali olarak düşünülmelidir” (Nietzsche, 2002: 28). Sartre tarafından dile getirilen felsefeye göre insan, özü önceden belirlenmemiş bir varlık olarak kendi özünü kendi kararlarıyla ve hareketleriyle oluşturacaktır: “İnsanda – ama yalnız insanda – varoluş özden önce gelir. O, özünü kendi yaratır. Nasıl mı? Şöyle: Dünyaya atılarak orada acı çekerek, savaşarak yavaş yavaş kendini belirler. Bu belirleme yolu hiç kapanmaz, her zaman açıktır” (Sartre, 1990: 8). Dolayısıyla insanın özü, önceden tanımlanmaz ve insan bunu yaptığı seçimler ve sergilediği hareketlerle kendisi belirler. İnsan, bu şekilde kendini bulmakla birlikte, ‘öteki’ni de keşfeder. Çünkü insanın varoluşu ve kendisini bulabilmesi için ‘öteki’nin varlığı gereklidir. Jean-Paul Sartre, *Being and Nothingness* (*Varlık ve Hiçlik*) isimli eserinde şöyle der: “Öteki, kendim ve ben arasındaki kaçınılmaz aracıdır. Öteki, beni nasıl görüyorsa öyle olduğumu fark ederim” (1957: 222). Bu bağlamda psikanaliz (ruhsal çözümleme); eylemlerin, sözcüklerin ve rüyaların bilinçdışında bulunan öz kaynaklarına inip çatışma ve karmaşaları yüzeye, bilinç

alanına çıkararak anlaşılmaz ve çözümez gibi gözükten sorunları aydınlatma yöntemidir. Sigmund Freud tarafından ortaya atılan bu yöntem bir araştırma ve sağaltma yöntemidir (Gürün, 1996: 118).

Psikanaliz için önemli bir kavram olan bilinçdışının (the unconscious) araştırılması ve analiz edilmesiyle birlikte, edebiyatta kadınlar ve kadınların maruz kaldıkları durumlarla ilgili daha detaylı bir inceleme yapılabilir. Selçuk Budak, bilinçdışı hakkında şunları belirtir:

İstenilmediği, kabul edilmediği, yasaklandığı (dolayısıyla kaygı uyandırdığı) için bastırılan veya unutulmuş ve bu nedenle doğrudan erişilemeyen anıları, duygusal çatışmaları, arzuları, dürtüleri olduğu kadar saldırganlık, cinsellik, vb. gibi temel biyolojik içgüdüleri ve itkileri de içinde barındırır. Bilinçdışı ayrıca hiçbir zaman bilince ulaşmayan, hiçbir zaman bilinçli olmayan temel yaşamsal dürtü ve itkilerin de kaynağıdır. Bunlar, bilince açık olmasa da bilinçli düşünceler ve davranışlar üzerinde dinamik bir etkiye sahiptir.

(2009: 128)

Dolayısıyla bilinçdışı, kişinin bilinç düzeyinde farkında olmadığı birtakım arzu, içgüdü ve düşünceleri içinde barındırır. Carl G. Jung, bilinçdışıyla ilgili önemli fikir ve görüşler geliştirir. *Man and His Symbols (İnsan ve Sembolleri)* isimli kitabında Jung, bilinçdışıyla ilgili olarak şunları söyler: “Bilinçdışı, ruhun son derece önemli bir bölümünü oluşturur. Bunu gündelik yaşamımızda özellikle de sorunların şaşırtıcı yeni önerilerle çözümlendiği durumlarda görürüz. Birçok sanatçı, filozof ve doğa bilimcisi, en iyi fikirlerinin bazılarını, bilinçdışından birdenbire çıkıveren bu esintilere borçludurlar” (2007: 38). Bu nedenle bilinçdışı, zihnin bir parçası olarak insan, insan ruhu ve yaşantısı açısından önemli etkilere sahip bir kavramdır.

Carl G. Jung’a göre zihin; bilinç, kişisel bilinçdışı ve kolektif bilinçdışı olmak üzere üç temel seviyeden oluşur. Bunların içinde bilinç, kişinin çevreyle ve gerçeklikle ilişki kurabilmesini sağlayan anıları ve düşünceleri kapsar. Jung ise özellikle zihinde daha büyük bir alan kapladığını öne sürdüğü kişisel bilinçdışı ve kolektif ya da toplumsal bilinçdışı üzerinde durur (İplikçi Özden, 2016: 104). Kişisel bilinçdışı,

bilincin hemen altında bulunur ve çok derin bir seviyede olmadığı için, buradaki veriler bilince rahatlıkla geri döndürülebilirler. Bu veriler genellikle algılar, istekler, anılar ve dürtülerden oluşur (Ege Uygur, 2016: 179). Dolayısıyla kişinin duyduğu, yaşadığı ve tecrübe ettiği her şey bilinçdışına geçebilir. Engin Geçtan'ın, *Psikanaliz ve Sonrası* adlı eserinde belirttiği gibi yapısal kişilik kuramına göre “kişilik üç ana sistemden oluşur; id, ego ve süperego. Davranış bu üç sistemin etkileşiminin ürünüdür” (Geçtan, 2010: 42). İd, kişiliğin en ilkel kısmıdır ve hiçbir şartı dikkate almaksızın sadece cinsellik, saldırganlık gibi arzularının tatmin edilmesini ister. Ego, id'in isteklerini uygun koşullarda yerine getirmeye çalışır. Süperego ise davranışın toplumsal şartlara ve ahlâk kurallarına göre uygunluğunu belirleyen ve id'i ile ego'yu kontrol eden mekanizmadır. Bilal Sambur'un açıkladığı gibi ego, ilk defa bir şeyle karşılaşmış onu kullandıktan sonra, artık ona ihtiyaç duymaz ve ego'nun eleyip bilinçten dışladığı tecrübeler kaybolmayarak Jung'un belirttiği kişisel bilinçdışında depolanır. Ego'nun bu alana ittiği deneyimler, bilincin kendilerinin farkına varmasını sağlayacak kadar güçlü değildirler (2005: 77). Jung'un düşünceleri doğrultusunda, bireyin kişiliği, kişisel bilinçdışı sisteminden etkilenir: “Bilinçdışının az ya da çok yüzeysel tabakası kuşkusuz kişiseldir. Ben buna kişisel bilinçdışı derim... Kişisel bilinçdışının içeriği, ruhsal hayatın kişisel ve özel yanını oluşturur” (Jung, 1959: 3, 4). Ufuk Ege Uygur'un ifade ettiği gibi kolektif ya da toplumsal bilinçdışı, kişisel bilinçdışının da altında en derin seviyede bulunur. Kolektif bilinçdışı; kişi tarafından bilinmeyen, bireyin yaşam sınırlarını aşan, daha önceki bütün insanlığa ait deneyimleri kapsar (2016: 179). Carl G. Jung, *Memories, Dreams, Reflections (Anılar, Rüyalar, Yansımalar)* isimli eserinde kolektif bilinçdışını şöyle açıklar: “İnsan olarak kendi kişisel hayatlarımız olsa da biz asırlara dayanan kolektif bir ruhun temsilcileriyiz” (1974: 111). Dolayısıyla kolektif bilinçdışı insanlığın genel/ortak deneyimlerine dayanır, birey tarafından hatırlanmaz fakat davranışları ve kişiliği şekillendirir, insanın benzer ihtiyaçlarını benzer şekilde gidermelerini ve

davranışlarındaki ortaklığı açıklar. Çünkü insanlarda ortak bir ruhsal kalıtım ve ortak bir bilinçdışı bulunur. Bu da kolektif bilinçdışı olarak tanımlanır. Jung'un bilinç, kişisel bilinçdışı ve kolektif bilinçdışı kavramlarını Duane P. Schultz ve Sydney E. Schultz, şu ifadelerle özetler: “Suyun yüzeyinde yükselen birçok küçük ada, birçok insanın bilinçli bireysel farkındalığını temsil eder. Gelgit akıntılarında maruz kalan suyun altındaki topraklar, her bir bireyin kişisel bilinçaltısını temsil eder. Tüm adaların üzerinde oturduğu okyanus zemini ise kolektif bilinçaltıdır” (2007: 646). Dolayısıyla, kolektif bilinçdışı tüm insanlığı ortak şekilde etkilerken kişisel bilinçdışı bireye ait olarak değerlendirilebilir. Jung, “görünüşte düzenli olan yaşamımızda ilişkili olduğumuz kavramların hiç de sandığımız gibi kesin olmadığını idrak etmek, belki durumu kavramayı kolaylaştırır” der (2007: 39). Carl G. Jung, *The Archetypes and the Collective Unconscious (Arketipler ve Kolektif Bilinçdışı)* isimli eserinde kolektif bilinçdışı kavramını şöyle tanımlar:

Kolektif bilinçdışı, kişisel bilinçdışı gibi varlığını kişisel deneyime borçlu olmadığı ve sonuç olarak kişisel bir edinim olmaması dolayısıyla, kişisel bilinçdışından zıt yönde ayrılabilen tinin bir parçasıdır. Kişisel bilinçdışı temel olarak bir zamanlar bilinçte olan ama unutulmuş ya da bastırılarak bilinçten kaybolan içerikten oluşurken kolektif bilinçdışının içeriği hiçbir zaman bilinçte olmaz ve bu yüzden bireysel olarak edinilmez ve varlığı yalnızca kalıtıma dayanır.

(1990: 42)

Yukarıda da belirtildiği gibi kolektif bilinçdışı, bir kişinin deneyimlerine değil, bütün insanlığın ortak bilinçdışına dayanır. Dolayısıyla kolektif bilinçdışını oluşturduğu düşünülen arketipler, diğer bir deyişle bu bilinçdışını ve insanlığın kültürünü oluşturan bileşenler, tek başlarına bilinemezler. Ancak insanlığın pek çok davranışı bu arketiplerden etkilenir. Bununla birlikte bu arketipler, kendilerini mitler yoluyla gösterebilirler. Jung şöyle der: “Arketiplerin ifadesinin bilinen bir şekli mitler ve masallardır ve bunlar da uzun süreler boyunca kuşaktan kuşağa aktarılır” (1990: 5).

Sigmund Freud'un kitle psikolojisi ile ilgili görüşleri, *Group Psychology and the Analysis of the Ego (Kitle Psikolojisi ve Ego'nun Analizi)* isimli kitabında şöyle açıklanır: “Kitle psikolojisi; bir ırkın, bir ulusun, bir sosyal sınıfın, bir mesleğin, bir kuruluşun ya da belli bir amaçla, belli bir zamanda bir kitle haline getirilen bir insan topluluğunun bileşen bir parçası olarak birey insanla ilgilidir” (1949: 3). Bu birey insan, bu kitlede kendisini güvende ve güçlü hisseder ve dolayısıyla kitlenin bir parçası olarak hareket etmeye başlar. Ancak bu durumda kişi, bilinçli bireyselliğini kaybedebilir ve artık kitlenin öngörüsüyle ve hissiyatıyla hareket eder. “Bir kitlenin hisleri her zaman çok yalın ve çok abartılıdır. Dolayısıyla bir kitle, ne şüpheyi ne de belirsizliği bilmez” (Freud, 1949: 15). Sonuç olarak Freud'un kitle psikolojisi kavramında kişi, bir kitleye tabidir ve hareketleri bu kitle tarafından şekillenir. Yukarıda ifade edildiği gibi kitle psikolojisinin etkisi altında olan insanlar, birey olma özelliklerini yitirip bağlı oldukları topluluğa göre hareket ederler. Bu kişiler, bireysel olarak yargılama, değerlendirme ve karar verme yetilerine sahip değildirler. Örneğin, Viktorya dönemi kadınlarından, toplumun onlardan beklediği ideal Viktorya dönemi kadını topluluğu ya da kitlesine dâhil olanlarının hareketleri de yine bu yönde geleneklere uygun doğrultuda şekillenir (İplikçi Özden, 2016: 176).

Yukarıda anlatılan bilinçdışı kavramıyla birlikte, rüyalar da dikkatle incelenmesi gereken bir konudur. Zira bilinçdışı ve rüyalar arasında sıkı bir bağ vardır çünkü bilinçdışı kendisini rüyalar yoluyla ifade edebilir. Adnan Turani'nin belirttiği gibi “bilinçdışındaki bilinmeyenler rüya, vizyon, kompleks ve hayalle ortaya çıkar” (1999: 60). Kişisel bilinçdışından kaynaklanan rüyalar, daha çok bireyin özel yaşantılarıyla ilgili olmakla birlikte, kolektif bilinçdışından kaynaklanan rüyalar ise daha çok toplumsal nitelik taşır. Günlük yaşamda etnometodoloji bağlamında bilinç düzeyinde anlatılmak istenilen şey, düşünerek ve mantık çerçevesinde dile getirilir. Etnometodoloji, bireylerin günlük yaşamda yaşadıkları deneyimlerin nasıl

anlamlandırıldığıının incelenmesidir. Selçuk Budak'a göre ise "bireylerin, toplumun birer üyesi olarak toplumsal gerçekliği yorumlarken yani başkalarıyla etkileşirken ve kendi gündelik yaşamlarına anlam vermeye çalışırken kullandıkları yöntemlerin incelenmesi"dir (2009: 270). Oysa rüyalar, bilinç düzeyi ile değil de bilinçdışıyla ilintili olduğundan, düzensiz ve çelişkili bir nitelik taşıyabilirler. Kişinin duyduğu, yaşadığı, tecrübe ettiği her şey bilinçdışına geçebilir. Dolayısıyla, bilinçdışının içeriğinin yansımaları olarak düşünülebilecek olan rüyalar da hem kişinin farkında olduğu bilince hem de idrakinde olmadığı bilinçdışına ait verileri yansıtır ve sergileyebilir. Rüyalar, kişinin bilinç ve bilinçdışının içeriğini yansıtmakla birlikte, gizli kalmış istek ve düşünceleri de yansıtabilir. Bu bağlamda Sigmund Freud, *The Interpretation of Dreams (Rüyaların Yorumu)* isimli eserinde rüyanın yapısı ile ilgili şunları belirtir: "Rüya, bizi gerçeklikten kurtarır, gerçekliğin normal olarak anımsanmasını ortadan kaldırır ve bizi başka bir dünyaya ve tamamen farklı bir hayatın içine yerleştirir" (1913: 6). Böylece rüyalar, kişinin gerçek hayatta farkında olmadığı ve anımsayamayacağı olguları yansıtabilir. Bununla birlikte *The General System of Individual Psychology (Bireysel Psikolojinin Genel Sistemi)* adlı eserde Alfred Adler de rüyaların, kişinin düşüncelerine ve duygularına açılan bir yol olduğunu düşünür. Sigmund Freud'dan farklı olarak rüyaların meydana gelebilecek durumlar için bir öngörü ya da hazırlık olabileceğini varsayar. Adler, konuyla ilgili şunları belirtir: "Rüya, geçmişe bakmak ve bastırılmış istekleri gerçekleştirmek anlamına gelmez, tam tersine geleceğe bakmak ve belli bir yönde ilerlemek anlamına gelir" (2006: 108). Böylece rüyaların gelecekle ilgili bilgiler ya da ipuçları verebileceği düşünülebilir. Birey uyanırken bilinçdışından bilince geçmesine izin verilmeyen birtakım arzu ve düşünceler, birey uyku halindeyken rüyalar yoluyla kendilerini gösterebilirler. Bu bağlamda rüyalar, kişinin arzularını tatmin etme yolu olarak kabul edilebilirler. Bu arzular toplumun kabul etmeyeceği ve bilinçten gizlenen arzulardır. Sigmund Freud, *The Interpretation of Dreams (Rüyaların Yorumu)*

isimli kitabında şöyle der: “Hoş olmayan içeriğiyle rüyaların, arzuların tatmini olarak analiz edilebileceği ortaya çıkar” (1913: 122). Bununla birlikte Sigmund Freud, rüyaların gizli kalmış bilinçdışı isteklerle nasıl bağlantılı olduğunu şu ifadelerle anlatır: “Düşlerimizin anlamı, bizler için çokluk, karanlık ve kapalı kalıyorsa bunu hazırlayan tek neden vardır: Bizi utandıran, bizim kendimizden kaçırmadan yapamadığımız, zaten bunun için de bilinçdışına sürüp attığımız isteklerin geceleri uykumuzda etkin duruma geçmeleridir” (2007: 109). Bu doğrultuda rüyalar, çocuğun ebeveynleriyle ilgili arzularını da açığa çıkarabilirler. Çünkü Freud’a göre bütün çocuklar, Oedipus efsanesini taklit ederler ve ilk cinsel arzu duygularını kendi ebeveynlerine yönlendirirler. Ancak kişiler rüyalarının çoğunu gizlenmiş (disguised) şekilde görürler ve bu gizli rüyaların sayısı açık olan rüyalardan daha fazla olabilir. Sigmund Freud, bu konuyla ilgili şöyle der:

Eğer hastalarım Oedipus rüyasının – kişinin ebeveynine yöneldiği rüyasının – sıklığını sorduğumda şu cevabı alırım: ‘Ben böyle bir rüya hatırlamıyorum’. Ancak hemen sonra, hasta tarafından tekrar tekrar görülen, gizli ve ilgisiz bir rüya hatırlanır ve yapılan analiz bunun aynı içeriğe sahip bir rüya olduğunu gösterir – yani bir başka Oedipus rüyası.
(1913: 242)

Freud’un bu ifadelerinden de anlaşılır ki, ilk etapta açık olmayan ya da gizil rüyalar, esasında kişinin bilinçdışında yer alan arzularına tekabül edebilir. Bu gizil rüyalar, Freud’un serbest çağrışım metoduyla analiz edilebilir. Bu yolla hastaya rüya hakkında hatırladıklarını aklına geldiği gibi anlatması istenir. Birbirinden bağlantısız gibi görünen bu hayaller, aslında bilinçdışının gizli görünümüdür. Daha sonra hastadan bir şeye odaklanarak onunla ilgili akla gelen simgelerin söylenmesi istenir. Ortaya konan bu verilerin değerlendirilmesiyle de rüya anlamlandırılabilir ve sonuçta bilinçdışından yansıyan görünümle açığa çıkartılabilir. Sonuç olarak Freud için rüyalar, bastırılmış arzu ve duyguların, bununla birlikte bilinçdışındaki düşüncelerin uyku sırasında gün yüzüne çıkması olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte psikiyatride absürt rüyalar,

Sigmund Freud'un görüşleriyle açıklanabilir. Freud'a göre "rüya açık şekilde absürt görüldüğünde içeriğinde belli bir tutarsızlık varsa bunun bir amacı vardır. Rüyanın görünüşte bütün mantıksal iddiaları yok sayması yoluyla, rüya fikirlerinin düşünsel içeriğinin bir bölümünü ifade eder" (2008: 35).

Bilinçdışında var olan algılar, anılar ve izler, kişinin yaşamında davranışlarını da şekillendirerek etki sahibi olduğu için, kadınlar sadece kadın gücünün hüküm sürdüğü semiyotik dönemdeki bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirilirler. Semiyotik evre, Oedipus-öncesi olup anneyle ilişkilendirilir. Semiyotik evrede sadece anne ve çocuk, bütünlük ve kadınlık vardır. Nancy Fraser'ın da belirttiği gibi semiyotik evre, erkek egemenliğinin söz konusu olmadığı, tamamen kadına ait ve kadının istediği şekilde hareket edip hiçbir kısıtlamaya maruz kalmadan özgürce davranışlarını şekillendirdiği bir düzendir: "Feministler, hayatımızın her alanının temelinde yatan ve onu kısıtlayan baskıcı bir 'fallus merkezli sembolik düzen'in varlığını öne sürerler. Bu feministler görevimizin bu düzeni yıkmak ve bunun yerine tamamen yeni, kadına ait 'imgesel' bir düzen koymak olduğu sonucuna varırlar (1992: 3). Sözü geçen bu semiyotik evre, anneden ayrılıştan önceki ve ataerkillikten tamamen soyutlanmış evredir. Kadın, hiçbir şekilde ikincil olarak görülemez ve bastırılamaz; imgesel ya da semiyotik düzende güçlü bir varlık olarak varlığını sürdürür. Feministler, "anneliğe ait olanın, kendine ait bastırılamayacak bir gücü olduğunu söyleyerek ataerkil çocuk gelişim modelini alaşağı ederler. Esasen, sembolik düzenin önemini azaltarak ve anneliğe ait olanın gücünü yerleştirerek ataerkilliği bozmak isterler" (Houston, 1994: 221). Bu amaçlarına da ortaya koydukları semiyotik düzenin varlığıyla ulaşmayı amaçlarlar. Ataerkillikten soyutlanmış bu düzende sadece kadın hüküm sürer. Bu doğrultuda kadınların, normal koşullarda ilerleyen yaşla birlikte sembolik düzene geçip erkek hâkimiyetine tabi olmaları gerekmesine rağmen, bazı kadınlar semiyotik düzene bağlı kalırlar. Bu kadınlar, her zaman sembolik düzen tarafından tehdit edilme riskiyle de karşı

karşıyadırlar, ancak buna rağmen mücadelelerini sürdürürler ve semiyotik evreden gelen, kadının hâkimiyetiyle ilgili bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirilirler. Kadınlar, biyolojik açıdan doğurganlık özelliğine sahip oldukları için esasında doğadan gelen ve anneye verilen bir güç ve hâkimiyete sahiptirler. Fransız feminist kuramcılarında biri olan Julia Kristeva'ya göre anne olma arzusu bir yaratma arzusu olarak addedilebilir. Kristeva, *Les Nouvelles Maladies de l'âme (Ruhun Yeni Hastalıkları)* isimli kitabında, ilgili düşüncelerini şöyle ifade eder:

Annelik, sözcüğün güçlü anlamında, bir yaratıma dönüşür. [...] Dişil kendini olumlama arzusu bugün sanatsal, özellikle de edebi yaratım özleminde kendini göstermektedir. Niye edebiyat? Edebiyat toplumsal normların karşısında, bastırılmış, gizli ve bilinçdışı bir evren hakkındaki bilgiyi ve bazen de hakikati serimlediği için mi? Böylece edebiyat, söylenmemiş olanını ve endişe verici tuhaflığını ortaya çıkararak toplumsal sözleşmeyi yinelediği için mi?

(2007: 241, 242)

Kristeva'nın da belirttiği gibi anne, bir nevi yaratma ve yapılandırma gücüne sahiptir ve bu gücü de yaratılıştan alan bir varlıktır. Annenin ve dolayısıyla kadının içerisinde var olan bu doğal güdü ve yaratma arzusu, onu bir başka yaratım alanı olan edebiyata yönlendirir. Kadın bastırılmış ve gizli kalmış bütün duygu ve değerleri, insanlık hakkında olanı, kadınlık hakkında olanı ve annelik hakkında olanı bu yaratım gücüyle ortaya çıkarabilir. Böylece belki de sözü geçen toplumsal sözleşmeyi yineleyerek sosyal düzenin temellerini oluşturabilir. Kadın yazınının, oedipal-öncesi ya da semiyotik düzenle ilişkilendirilebilir. Kadın yazını "yokluktan, sessizlikten ve anlamsızlıktan yazmaktır; kadın ritimleri ve salgılarıyla ilişkilidir ve bozucu, kelime oyunlu, üstü kapalı ve özeldir" (Todd, 1988: 61). Kadın yazınının ait olduğu semiyotik, diğer bir deyişle sembolüğün içinde bastırılmayan ve sembolikten önce gelen oedipal-öncesi evre, sembolik düzene karşı bir çeşit meydan okumadır. Bu nedenle kadın yazını bilinçdışıyla da ilişkilendirilebilir. Çünkü kadın bilinçdışı, erkek egemen kültürü bozabilecek ya da yıkabilecek bir güçtür. Bu da dil yoluyla gerçekleştirilebilir. Dil

yalıyla erkek egemenliğin dışına çıkılabilir ve sadece kadına ait bir alandan bahsedilebilir. Bu ifade dili, oedipal-öncesi dönemdeki kadının dilidir. Burada ise kişi kanun düzenine gelmeden önceki bilinçdışıyla hareket edip kendini bu şekilde ifade edebilir. Buna karşılık Jacques Lacan'ın düşünce sisteminde 'sembolik düzen' kavramı, özellikle üzerinde durulması ve incelenmesi gereken bir kavramdır. Lacan'a göre sembolik düzen, kanunun olduğu fallik bir dünyayı temsil eder. Bu düzende erkek egemenliğinin hâkimiyeti ve kadının ikincil olarak değerlendirildiği görülür. Bu doğrultuda kadın erkekten aşağı bir konumda görülür ve kadın kimi zaman bu amaçla karalanabilir. Semiyotik düzene uymayan ve burada kalmayan kadınlar, sembolik düzene tabi olurlar ve buradaki bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirilirler. Bu bağlamda bu kadınlar, sembolik düzene boyun eğerek, örneğin evlenmek gerektiğinde evlenerek erkek egemen bir dünyaya girerler. Sembolik düzenin içerisinde dil, psikoloji, kültür ve politika bulunur. Diğer bir deyişle, toplumda görülen bütün yapılar bu alanda mevcuttur. "Sembolik evre, semiyotikten sonra ortaya çıkar - ayna evresi zamanında dogmatik safhayı, öznenin tanılanması ve diğer nesnelere ayırım ve bir işaret sisteminin kurulmasını içine alır" (Roudiez, 1982: 19). Dolayısıyla insan iletişimini sağlayan ve edebi eserleri oluşturan dil de sembolik boyutta var olur. Sally Alexander'ın da belirttiği gibi "Lacan için öznellik ve cinsel kimlik edinimi, çocuk dile girdiğinde yani kendisiyle konuşulduğunda ve kendisi konuşmayı öğrendiğinde meydana gelen eş zamanlı bir süreçtir" (1987: 170). Kişi, dil vasıtasıyla bu sembolik ya da kültürel düzene girer ve bu dünyada da fallusun varlığını fark eder. Böylece daha önceki imgesel dönemdeki anneye bütünleşme isteğini bastırmış olur. Birey, sembolik düzende artık sosyal kimlik ve sosyal roller edinir. Bu suretle sosyalleşmeden önceki ilk arzu ve isteklerini, kanun ve düzene fedâ eder. Oedipal-öncesi de denilen imgesel düzende ise çocuk anneden ayrışmaz ve bütünlük vardır. Ancak sembolik düzene geçildiğinde anneden ayrışma sağlanır. "Lacan, çocuklar babanın kültürel alanına (sembolik düzene)

girdiklerinde, onlara anneye birliğin özel alanını bastırmaları ve terk etmeleri öğretildiğini söyler. Dolayısıyla çocuklar büyüdükçe, toplumun kurallarına itaat ederler ve buraya bağlanırlar” (Houston, 1994: 220,221). Bu alana girildiğinde anneden farklılığı gösteren ilk işaret olan fallusun varlığı kabul edilir. Dolayısıyla konuşmak, ifade etmek, cinsel ve dilsel farklılıkta fallusu kabul etmek anlamına gelir ve dil, böylece erkek üstünlüğünü kabul ettiği için yasaklanan annenin yerine geçmiş olur. Diğer bir deyişle, dilde anlamın öznesi olma isteği, anneye sahip olma isteği anlamına gelir ve anneye bütünleşmenin yerine geçer. Böylece kadın reddedilmiş olur. Kirsten Campbell’in belirttiği gibi “erkek, dilin sembolik düzeninde konuşan bir varlık olur. Dili sembolik bir yapı olarak kuran Babanın Kanunu, aynı zamanda sosyal yapıyı da kurar ve anneye duyulan arzuya karşı duran ve kültürü sembolik değişim yapıları olarak kuran bir kanun olarak yapılır” (2004: 112). Semiyotik ve sembolik süreçleri ayrılmaz iki modaliteleridir. Semiyotik evre, Oedipus-öncesi olup anneye ilişkilendirilirken sembolik evrede Babanın Kuralları hâkimdir (Moi, 1985: 164,165). Anneden kopuşla birlikte sembolik alana giren birey artık bir yabancılaşma ve ayrılış sürecine girer. Kız çocuk ise özellikle yabancılaşmış olur çünkü sembolik alana girerek fallusun yokluğunun bile tam farkında olamadan ve klitorisini algılamadan, diğer bir deyişle kaybedilen nesneyi idrak edemeden belirsizlik içinde kalır. Irigaray’ın, *Speculum of the Other Woman (Diğer Kadının Yansıtıcı)* isimli eserinde belirttiği gibi, “açıkçası, küçük kız kastrasyonunu keşfederken ya da anneye olan ilk ilişkisindeki dönüm noktasında, neyi kaybettiğini bilmez” (1985: 68). Bununla birlikte bu alana, ya da bilince geçildikten sonra, “erkek ‘psikiyatrik mutlak’ tam bütün olmamakla ‘kastrasyona uğrarken’ kadın da aynı şekilde erkek olmamakla ‘kastrasyona uğrar’: Erkeğin bütünlükten yoksun olması, kadının fallustan, erkeklikten yoksun olmasına yansıtılır” (Gallop, 1982: 22). Bu ortamda hem erkek hem de kadın için bütünlük yoktur. Böylece sembolik alanda her ne kadar mutlak ataerkillik hâkim olsa da erkek de

başkasından, yani anneden ya da bütünlükten yoksun olması nedeniyle, kati olmamakla birlikte kastrasyona uğramış olur. Bu da yoksunluk sendromudur. Kişi, artık kendi benliğinin başkasından ayrıştığını fark eder ve bu durumu kabullenerek kanunun ve ataerkilliğin olduğu sembolik düzene geçmiş olur. Ancak başkasına ya da anneye duyduğu bastırılmış arzuyu hissedebilir ve çatışma yaşayabilir. Fakat bu geçiş sürecinin sonunda kişi artık tamamen sembolik alandadır ve bu alanda artık bütünlük söz konusu değildir (İplikçi Özden, 2016: 98, 99). Jacques Lacan'ın sembolik alanı, babanın adının kabul edilmesiyle hâkim olan ve kişinin arzularını kontrol altına alan kanun ve kısıtlamaların alanıdır. Lacan, konuyla ilgili şöyle der: “Biz babanın adıyla, tarihin şafağından beri babanın kişiliğini kanun figürüyle tanımlayan sembolik işlevin desteğini fark etmeliyiz” (2004: 66). Böylece Lacan, sembolik alanı, kanun koyucu rolüne bağlı olarak babayla ilişkilendirir. Bu alanda anneyle çocuk arasındaki ilişki artık geride kalır. Ataerkil toplumlarda kız çocukları büyüdükçe annelerinden ruhsal olarak bağımsız olabilmek için babaya yönelmek zorunda bırakılırlar. Lacan'a göre ise bunun nedeni, kız çocuğun fallustan yoksun olmasıdır. Jacques Lacan, *Fallus'un Anlamı* isimli eserinde bu durumu şu sözlerle açıklar: “Küçük kız çocuğu, bir an için bile olsa kendini kastre, yani bu terimin kastettiği anlamda fallustan yoksun olarak değerlendirir; bu, anneden babaya geçişte sözcüğün analitik anlamıyla bir transferi ayırt etmeyi tanımayı gerektirecek tarzda gerçekleşir” (2013: 61). Kız çocuğu büyüdükçe anneden ayrılmaya başlayarak babaya yönlendirilir. Böylece kız çocukların ruhsal özgürlüğe kavuşacağı zannedilir. Ancak Alison Stone'un da belirttiği gibi kız çocukların bu suretle edindikleri özgürlük, anneleriyle sürmekte olan ruhsal özdeşleşmeyle birlikte varlığını sürdürür, dolayısıyla kadınlar annelerinden ayrılma ve anneleriyle birleşme arasında durmaksızın bocalayıp dururlar (2011: 45). Bu nedenle kız çocuk için bir ayrışma-uyum döngüsü söz konusudur. Bir yandan babaya yönelip anneden uzaklaşmakta, diğer yandan da anneyle kimlik bütünlüğü ve uyum içindedir. Kristeva'nın, *Desire in Language (Dilde Arzu)*

isimli kitabında belirttiği gibi bir çocuğun, hayatının ilk evresinde anneden ayrı bir kendiliği ve özneliği yoktur (1982: 136). Dolayısıyla çocuk büyüyüp sembolik düzene geçtiğinde dahi, çocuğun kendiliği ve özneliği her zaman bu ilk evrenin ya da oedipal-öncesi evrenin ya da anneye bütünlük evresinin gücü tarafından etkilenir ve tehdit edilir. Maggie Humm'ın da belirttiği gibi “bireysel öznellik, anneye olan ilişkiyle oluştuğu için, kadınların annelerle ve annelikle yakından ilişkilendirilmesi, bizim içimizde sembolikle daha değişken (variant) ve çelişken bir ilişkinin oluşmasına neden olur” (1995: 54). Bu nedenle kişi de artık sembolik düzende olsa dahi, her zaman bir anneye geri dönüş arzusu, kollapsiyon (çökme-eski hale dönme) isteği ve riski içindedir. Bu bağlamda Luce Irigaray'a göre de anneler olarak kadınlar, doğruluğu evrensel olarak onaylanmamış olsa da, sosyal düzenin temelleridir. Nitekim bu sosyal düzende de güç sahibi olan varlık kadın olduğu için, anneden kıza aktarılan değerler de mevcuttur. Irigaray, *Je, Tu, Nous: Toward a Culture of Differance (Ben, Sen, Biz: Bir Farklılık Kültürüne Doğru)* isimli kitabında şöyle der: “Ataerkil olanların dışındaki toplumlar; içerisinde annelerden kızlara aktarılan, kadına ait bir kültürel düzenin olduğu geleneklerle ilişkilidirler” (1993: 17). Bu geleneklerin annelerden kızlara aktarılmasındaki neden ise kuşkusuz her ikisinin de kadın olmaları ve dolayısıyla annelik niteliği taşımalarıdır. Irigaray'a göre anneler ve yeni doğan kızları, ortak bir kimlik edinimi yaşarlar. Nasıl ki anne hamileyken hormonları bebeğe geçerse, yeni doğan bebek de anne ile tek vücuttur. Ancak ataerkil toplumlarda, kız çocukları büyüdükçe annelerinden ruhsal olarak bağımsız olabilmek için babaya yönelmek zorunda bırakılırlar. Helene Vivienne Wenzel'in belirttiği gibi Irigaray'a göre “kadınlar özne haline geldikçe, anneler ve kızlar, Baba'nın oyununda bir nesne olmak yerine, öznel ve kendi gerçeklerinin savunucuları haline gelebilirler” (1981: 59). Böylece başta sahip oldukları gücün devamını sağlayabilir, kendilerini özgürce ifade edebilir ve kendi hâkimiyetlerini yaşayabilirler. Tarih boyunca kadınlar, gerçek anlamda anne

olsunlar veya olmasınlar, annelik rolüyle tanımlanan bir kimliğe sahipler ve buna bağlı olarak Luce Irigaray'a göre kadınlar her zaman insan doğasından gelen bir güce de sahiptirler. Öyle ki bu güç, erkekler üzerinde kimi zaman bir tehlike unsuru olarak görülür. Bu nedenle erkekler, her zaman anneye olan arzuyu ya da anneye ilgili olan her şeyi bastırma yönünde faaliyetler içinde olmak isterler. Irigaray, *The Bodily Encounter with the Mother (Anneyle Bedensel Karşılaşma)* isimli eserinde şöyle der:

Annelik işlevi sosyal düzenin ve arzuyla ilgili düzenin temelini oluşturmaktadır, ancak bu, her zaman ihtiyaç boyutunda tutulmuştur. Arzu söz konusu olduğunda... annelik-kadınlık gücünün rolü, bireysel ve kolektif ihtiyaçları tatmin etmede sıklıkla hükümsüz kılınmıştır... Ahlaksal ya da ahlakdışı olsun, erkekler her zaman annenin arzusunu/anne için arzuyu denetlemek, bastırmak için mücadele ederler. (1992: 35, 36)

Böylece kadın kimliğinin bir parçası olan annelik bastırılarak, erkek kimliğinin hâkimiyeti amaçlanır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, bir toplumda bu kadar önemli bir yere sahip olan annelik kavramı, edebiyat eserlerinde de görülür ve varlığı güç sahibi olmakla ilişkilendirilebilir. Irigaray'ın söylemlerine göre erkeğin dünyadaki ilk ilişkisi anneye, dolayısıyla kadınla olduğu için kadın güçlü, erkek ise güçsüzdür. Erkekler de tecrübe ettikleri bu güçsüzlük durumunu anneye ve kadınla ilgili olan her şeyi ikinci plana koyarak ve onları kötü, güçsüz ve bağımlı olarak yansıtarak ve buna inanarak telafi etmeye çalışırlar. Irigaray'ın belirttiği gibi “annelik-kadınlık gücünün rolü, bireysel ve kolektif ihtiyaçları tatmin etmede sıklıkla hükümsüz kılınmıştır” (1992: 35). Dolayısıyla erkekler kadınları her türlü alanda kontrol altında tutmak isteyerek, kendileri güçlü olmayı amaç edinirler. Özetle, Lacan üç evreden bahseder. Birincisi, gerçek evredir. Bu evrede bebek kendisini annesiyle bir bütün olarak görür. Sadelik ilk evrede vardır ve bütün bir benlikten bahsedilir. O, düşünemediği yerde vardır. İkinci evre, “ayna” evresidir. Ben ve öteki bilinci annesinden farklı olduğunu gösterir. Kendisi ben ve anne ötekiyi geliştirir ve (Phallus) babanın da devreye girmesiyle onu toplumun parçası yapacak sürece ilk adımını atmış olur. Üçüncü evre, sembolik evredir. Burada

artık toplumun bir parçası, ürünü olunur, kültürel düzene maruz kalınır. Gerçeklik evresinin bitmesiyle bozulan bütünlük, bir daha asla ulaşılamaz (Ege Uygur, 2016: 120).

Sigmund Freud'un anneye bağımlılıkla ilgili görüşlerine değinmek gerekir. Bu bağlamda Freud'un ortaya koyduğu 3-6 yaş arasındaki fallik evrede ortaya çıkan Oedipus kompleksinde erkek çocuk, annesine yakınlık duyup babasından uzak kalmak ister: "Bu dönemde çocuk, karşı cinsten olan ebeveynine cinsel olarak bağlanır ve kendisine bir rakip olarak gördüğü, kendisiyle aynı cinsten olan ebeveynine karşı bir korku geliştirir" (Schultz ve Schultz, 2007: 613). Freud'un erkek çocuklarda görülen Oedipus kompleksinin kız çocuklardaki karşılığını, Jung, Elektra kompleksi olarak açıklar: "Kız çocuk, anneye karşı kıskanç bir tavırla birlikte, babaya karşı özel bir sevgi geliştirir. Bunu Elektra kompleksi olarak adlandırabiliriz. Herkesin bildiği gibi annesi kocası Agamemnon'ı öldürdüğü ve Elektra'dan sevgili babasını aldığı için, Elektra annesi Clytemnestra'dan intikam alır" (Jung, 1961: 154). Bu doğrultuda kız çocuğun babaya olan bağlılığı ve sevgisi, psikanalizde Elektra kompleksiyle açıklanmış olur. Mitoloji kaynaklarına bakıldığında Elektra, babasının intikamını almak için, annesinin öldürülmesini sağlar: "Elektra, Orestes'ı cesaretlendirir ve annesini bıçaklaması için ona yardım eder. Elektra, babasına bağlılığından dolayı bir kahraman olarak görülür" (Littleton, 2005: 472). Jung da söz konusu mitolojik hikâyeden yola çıkarak kız çocukların babalarına olan bağlılığını ve düşkünlüğünü niteleyen kompleksi "Elektra" ismiyle adlandırır. Freud'dan sonra ise John Bowlby, bağlanma kuramını ortaya koyar. Bu kurama göre kişi, "başka bir bireye karşı yakınlık arama ve sürdürme çabası" içindedir (Bowlby, 1982: 195). Bebeğe ilk bakımı veren birey, anne olduğu için, kişinin anneye kurduğu ilişki tüm hayatını etkileyecek boyuttadır. Bu bağlamda çocuk, annenin her zaman kendi yanında olmasını ister ve ona bağımlı olarak yaşar. Bowlby, kitabında şu örneği verir: "İlk yılında çocuk, özellikle beşiğine bırakıldığında ve bir süre

sonra da annesinin gözden kaybolduğunu gördüğünde buna karşı çıkar” (1982: 204). Bebekliğinden itibaren anneye böyle bağımlı olan çocuğun bu durumu, ilerleyen yıllarda da devam edebilir ve bireyin tüm hayatını etkileyecek boyutta gözlenebilir.

Anne tiplerini, mitolojik olarak ilk ele alan isim İsviçreli psikiyatrist Carl G. Jung olur. Jung, belli bir dönem Sigmund Freud ile arkadaşlık yapar ve onun ‘bilinç-bilinçdışı’ kavramlarını mitolojik açıdan değerlendirir. Jung’a göre bilinçaltı, çok eskiden kalma imgelerle doludur. Jung, bu imgelere arketip (ilk örneksel yaklaşım) adını verir ve bu arketiplere ev sahipliği yapan bilinçaltına ‘collective unconscious’ (ortak bilinçdışı) adını verir (Turan, 2015: 119). Jung’a göre bu arketipler hem insanlar hem de hayvanlar âlemi için zaman geçse de mekânlar değişse de değişmezler, hep aynı kalırlar: “Ortak bilinçdışı, temsilin olası mirası olarak bireysel değil, bütün insanlar ve belki de bütün hayvanlar âlemi için ortaktır ve bireysel insan ruhunun doğru temelidir” (Jung, 1969: 152). Carl G. Jung, *The Archetypes and the Collective Unconscious* (*Arketipler ve Ortak Bilinçdışı*) adlı eserinde “Anne Kompleksi” bölümünde annenin kız çocukları ile olan ilişkileri ele alınır. Ona göre anne ile olan ilişkisine bağlı olarak kız çocukları, ileride dört çeşit anne kompleksine sahip olur. Birinci türü, Jung, “Anneliğe özgü unsurların aşırı gelişimi” olarak isimlendirir. Bu komplekste, adından da anlaşılacağı üzere kız çocuğunun dişi içgüdüleri ve özellikle de annelik içgüdüsi kuvvetlidir. Bu durumun Jung’a göre olumsuz tarafı, kadının tek amacı doğurmak olduğu için erkek ikinci plânda kalır. Bu tipte kadınlar, çocuklarını doğurduktan sonra onlara yapışırlar, çünkü kendi yaşamları için başka bir var oluş sebebi göremezler. Eros, sadece annelik ilişkisi biçiminde geliştiği için, bu kadınlarda annelik içgüdüsi hem kendi kişiliklerini hem de çocuklarının özel yaşamını mahvetmeye varacak bir iktidar hırsı şekline dönüşür (1977: 87-88). Jung, ikinci tip anne kompleksini “Eros’un aşırı gelişimi” olarak adlandırır. Jung’a göre kadında annelik içgüdüsi, aşırı gelişmek yerine tamamen yok olabilir. Bu durumda Eros, aşırı gelişerek kız çocuğunda babaya karşı

bilinçdışı ensest bir ilgiye yol açar. Bu tip kadınlar, sonraki yıllarda evli olan erkekleri eşlerinden koparırlar, sonra da annelik içgüdüsünün eksikliğinden dolayı ilgilerini yitirirler ve başka erkeklere yönelirler (1977: 88-89). “Anneyle özdeşleşme”, Jung’un üçüncü anne kompleksidir. Bu türde kadındaki annelik kompleksi, Eros’un aşırı gelişimine yol açmadığı takdirde kız çocuğu tamamen anne ile özdeşleşir ve kendi dişilik özellikleri felce uğrar. Kendi annelik içgüdülerinin ve Eros’unun farkında olmadığı için, kendi kişiliğini anneye yansıtır. Diğer bir ifadeyle, kendine bir kimlik edinmek yerine annesininkini kendisine aynen kopyalar. Jung, bu tip kadınlarda erkekleri rahatlatan garip bir etkiden bahseder. Bu tip kadınlar, annelerine olan bağımlılıklarından ötürü pasif ve boyun eğen birisi olarak erkeler için kolay bir av olurlar (1977: 89-90). Jung’un son annelik kompleksi, “Anneye karşı çıkmadır”. Jung’a göre bu tipin özelliği, dişi içgüdülerinin aşırılığı ya da felç olması değil, annenin üstünlüğüne direnmedir. Bu tür kız çocuklarının mottosu ‘nasıl olursam olayım, annem gibi olmayayım’ şeklindedir. Bir tarafta anne ile özdeşleşme noktasına varacak bir hayranlık, diğer tarafta ise onu kıskançlıkla reddedecek kadar Eros’un aşırı gelişimi söz konusudur. Bu tür kadının içgüdüleri anneyi reddetmek olduğu için, kendisine ait bir yaşam kuramaz, evlense bile bunu anneden kurtulmak için gerçekleştirir ve evlilik hayatında yine sorunlar onu yalnız bırakmaz. Eşiyle cinsel sorunlar yaşar ve kolay hamile kalamamak gibi sıkıntıların yanında hamileliği sırasında kanama, kusma gibi zorluklara maruz kalır (1977: 90-91). Jung’un burada bahsedilen anne kompleksleri ve anneleri sevimli-korkunç anne olarak tasnif etme eğilimi, erkek-egemen toplumda birçok sosyolojik ve kültürel mekanizmalar tarafından kendi devamlılıklarını sürdürmek için desteklenir. Bu şekilde ataerkil toplum yapısında kadının sürekli olarak erkek çıkarı için feda edilmesi gerçeği ortaya çıkar.

Jacques Lacan’a göre “sembolik, insan organizmasının en derin boşluklarında yer alan dolaylı imgelere ev sahipliği yapar” (2006: 9). Lacan’ın bu alıntısından

anlaşılacağı üzere sembolik, bilinçdışını da kapsar. Bunların sonucu olarak kadınların hem toplumda olumlu kadın modelleri oluşturabilmeleri hem de kızlarına iyi örnek teşkil edebilmeleri için onların sembolik düzende (bilinç ve bilinçdışında) kadın ve anne olarak olumlu temsil edilmelerine ihtiyaç vardır. Adrienne Rich, bir annenin, erkek-egemen düzenin beklentisine uygun davranarak kızına rol model olma durumunu eleştirir: “Ataerkil düzende kız çocuğunun terbiye edilmesi, annede kuvvetli bir kendini terbiye etme hissi çağrıştırır. Anne ve kız arasındaki karşılıklı ruhsal etkileşim yıkıcı olabilir fakat bu hep böyle olmaya mahkûm değildir” (1995: 245). Ataerkil düzen, genel anlamda kadınları ve özel anlamda anneleri ve kız çocukları boyunduruk altına almaya çalışır. Bu düzen, anne-kız arasında sağlıklı bir iletişim kurulmasına imkân vermez. Bu yüzden onlar, hiçbir zaman birlikte hareket edemezler. Diğer bir ifadeyle, erkek-egemen aile ve toplum yapısı, anne-kızın ortak kararlar alıp kararlarını hayata geçirmelerine engel olur. Anne-kız dayanışması sonucu, ataerkil düzenin onlara dayatmış olduğu kadın düşmanlığı da yıkılmış olur (Turan, 2015: 126). Adrienne Rich, kız çocuklarının erkek-egemen düzende kendilerine feminist görüşle örtüşen anne modeli bulamamalarını şu şekilde eleştirir: “Anne, içimizdeki kurbanı, özgür olmayan kadını, kendisini feda edeni temsil eder. Kişiliğimiz, tehlikeli biçimde bulanıklaşır ve annemizinki ile örtüşür ve çaresiz bir girişim ile anneliğin nerede bittiğini - kız evlatlığının nerede başladığını anlamak için aşırı bir operasyon gerçekleştiririz (1995: 236). Rich’e göre anneleri ile kendi kişilikleri arasında bir fark bulmayan kız çocukları, kendilerini çaresiz hissederler ve onlar da bu düzene boyun eğmek zorunda kalırlar. Karen Horney, burada bahsedilen duruma uygun olarak “kadınlar kendilerini erkeklerin isteklerine göre şekillendirirler ve bu dönüşümü kendi gerçek doğaları olarak hissederler” görüşünü bildirir (1973: 56-57). Rol-model, erkek-egemen düzende annelik kurumunun onlara yüklediği görevleri yerine getirmekten, erkek-egemen normlara uymaktan ve onların sürdürülmesine yardımcı olmaktan başka bir şey değildir. Diğer bir

ifadeyle, anneler, kızlarına olumsuz rol modeldirler ve böylece kız çocukları da anneleri gibi ataerkil düzenin bir parçası olmaktan kurtulamazlar (Turan, 2015: 139). Adrienne Rich, annenin, kızına feminist görüşle örtüşen rol model teşkil etmesi gerektiğini şöyle ifade eder: “Kendi bedenini kirli veya seks objesi olarak görmeyerek ona saygı ve tutku gösteren bir kadın, kendi kızına söze gerek kalmadan, bir kadının bedeninin yaşanabilecek güzel ve sağlıklı bir yer olduğu mesajını verir” (1995: 245). Rich’ten alınan bu metindeki en önemli mesaj, annenin, kızına sözden ziyade yaşam şekli ile örnek olmasıdır. Annesinde olumlu kadınlık tutumlarını gören kız çocuğu, annesine ve hemcinslerine olumlu yaklaşır. Bu durum, kadınlar arası bir dayanışmanın yolunu açar. Ayrıca Rich’in anne-kız ilişkilerine dair görüşleri, yukarıdaki alıntı ile sınırlı değildir. Ona göre anne ile kızı arasındaki ilişki, şu şekilde olmalıdır: “Kadınlar, kadınlara tabu yaparlar - sadece cinsellik olarak değil, aynı zamanda arkadaş, sırdaş, yoldaş olarak. Bu tabuyu yıkararak annelerimiz ile yeniden bir oluruz, annelerimiz ile bir olup bu tabuyu yıkarız” (1995: 255). Bu alıntıda Rich, kadınların hemcinsleri ve anneleriyle aralarındaki bağı tekrar oluşturmaları gerektiğini belirtir. Zira bu bağ, ataerkil düzen tarafından bozulur. Kadınların büyük çoğunluğunun erkek-egemen düzen gereği iki kategoriye hapsedilmeleri konusunda Pam Morris, şöyle bir değerlendirme yapar: “Bu baskın söylem içinde kimliğin baskıcı ikili karşıtlığının tipik bir örneğini teşkil eder: kadınlar, ya iyi olurlar ya da kötü, ya doğru olurlar ya da yanlış” (1993: 139). Morris’in bu alıntısı, genel anlamda kadının nasıl iki kategori çerçevesinde sınırlandırıldığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Böylece anneler, kadın olarak kendilerine erkek-egemen düzen tarafından uygun görülen kalıpların dışına çıkamaz ve kız çocukları da annelerinin bu durumunu kendilerine aynen örnek alırlar ve bu düzen böylece sürüp gider. Pam Morris, kadının ötekileştirilmesini Batı felsefesinin ikili karşıtlık (binary opposition) anlayışına bağlar: “Bu ikili karşıtlık düzeni içinde uzun yıllar boyunca batı tarihinde ve düşünce sisteminde ‘erkek’, insan öznesi, norm olarak empoze edilir; kadın

ise küçük düşürücü bir terim olur, öteki olan her şeydir” (1993:158). Erkek-egemen düzen ve kültürde kadının aşağılanmasına ve ikinci plâna atılmasına daha farklı bir açıdan, kadının erkek ya da kız çocuğu dünyaya getirmesi yönünden bir değerlendirmeyi Adrienne Rich şöyle yapar: “Bu uygulamaya çok uzun süre geçerlilik (validite) verilmesi sebebi ile anne, kendisi gibi bir dişiyi dünyaya getirmekten korkar. Ne var ki, baba erkek çocukta kendisini ikinci kez dünyaya gelmiş gibi görürken buna benzer durum, kız çocuğunun annesi için geçerli değildir” (1995: 227). Rich’in bu yorumu, kadının erkek-egemen toplumda ve kültürdeki yerini açıkça ortaya koyar.

George Eliot’ın *Middlemarch* romanında Dorothea, öğrenme ve bilme arzusuna ulaşmak için sembolik evreden gelen, erkek hâkimiyetiyle ilgili bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirilerek bilge olarak gördüğü Casaubon ile evlenir. Rosamond, kolektif bilinçdışının etkisinde olduğu için tek amacı evlenmektir. Rosamond, lüks bir yaşam elde etmek için erkek-egemen toplumun beklentilerine göre davranarak zengin olduğunu düşündüğü Lydgate’i güzelliğiyle etkiler ve onunla evlenir. Sarah Grand’ın *Cennetlik İkizler* romanında “Anneyle özdeşleşme” isimli anne kompleksini yaşayan Edith, kendine bir kimlik edinmek yerine annesininkini kendisine aynen kopyalar. Yani Edith, annesi gibi ataerkil toplumda erkeklere itaat eden ideal kadını temsil eder. Edith, sembolik evreden gelen, erkek hâkimiyetiyle ilgili bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirilerek erkek-egemen toplumun beklentilerine uygun davranıp bilmeyi, öğrenmeyi ve özgür olmayı arzulamaz. Bilinçdışı, kendisini rüyalar yoluyla ifade edebilir. Edith’in gördüğü rüya, onun geleceğiyle ilgili ipucu verir çünkü Edith, evlendikten sonra hastalanır ve hastalıklı bir çocuk doğurduğu için çocuğunun zamanla kötüleştiğini görür. Evadne, semiyotik evreden gelen, kadının hâkimiyetiyle ilgili bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirilerek evlilik öncesinde kadının ve erkeğin iffetli olması konusundaki eşitliğe inandığı için erkek-egemen düzene karşı gelir ve ilk kocasıyla cinsel ilişki yaşamayı reddeder. Bilinçdışı, arzuları rüyalara yansıtabilir.

Erkek-egemen toplum, kadını erkeğe göre aşağı görmesine rağmen Angelica'nın kadın-erkek eşitliği konusundaki arzusu rüyasına yansır. Bir meslek edinemeyen Angelica, semiyotik evreden gelen, kadının hâkimiyetiyle ilgili bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirilerek kadın-erkek eşitliğine inandığı için Boy (erkek çocuk) kılığına bürünür, geceleri dışarıda özgürce dolaşır ve Tenor adında bir adamla önyargısız bir şekilde entelektüel sohbetler gerçekleştirir. George Moore'un *Esther Waters* romanında Esther, semiyotik evreden gelen, kadının hâkimiyetiyle ilgili bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirilerek erkek-egemen toplumun, kadınlardan beklentilerine aykırı davranır, evlilik dışı cinsel ilişki yaşar ve evlilik dışı çocuk sahibi olur. "Anneliğe özgü unsurların aşırı gelişimi" isimli anne kompleksini yaşayan Esther, çocuğuna yapışır çünkü kendi yaşamı için başka bir var oluş sebebi göremez. "Anneyle özdeşleşme" isimli anne kompleksini yaşayan Esther, kendine bir kimlik edinmek yerine annesininkini kendisine aynen kopyalar, annesiyle kimlik bütünlüğü ve uyum içindedir çünkü o da kocasına itaat eder.

İnsan doğası çeşitli yeteneklerle, beceri ve irade gücüyle donatıldığı gibi aynı zamanda çeşitli zayıf noktalara ve çevresel ve kalımsal nedenlerden kaynaklı psikiyatrik rahatsızlıklara da sahiptir. Bu bağlamda bu tezde incelenen üç romanda var olan pek çok karakterde bazı psikiyatrik semptomlar gözlenebilir. Bu doğrultuda aşağıda söz konusu romanlardaki karakterlerde gözlenebilen çeşitli psikiyatrik rahatsızlıklar, psikiyatristlerin ve uzmanların görüşleri doğrultusunda tanımlanacaktır.

Akıl hastalığına sahip olan birey, normal olmayan kişilik özelliklerine ve davranış biçimlerine sahiptir. Bununla birlikte bu kişi, gerçek dünyada değil de kendisinin de içinde var olduğu bir hayal dünyasında yaşar (Paton, 1905: 179). Bunun neticesinde etrafındaki insanları ve objeleri de kendi algısına göre değerlendirir ve dolayısıyla bu kişinin davranışları, bu rahatsızlığa sahip olmayan bireyler tarafından anormal olarak değerlendirilir. Allen Ross Diefendorf'a göre ise bu akıl hastalığının

semptomları, şöyle sıralanabilir: Sinirlilik, biraz huzursuzluk, genel hiperestezi, endişeli rüyalarla birlikte uykusuzluk, başta uyuşma hissi ve yalnız bırakılma isteği. Sonraki aşamada ise bilincin bariz şekilde bulanması hali görülür; yanılsamalar ve halüsinasyonlar, kavrayış yeteneğini büyük oranda yönlendirip düşüncelerde hayali bir karışıklık yaratırlar (1912: 122). Akıl hastalığına sahip olan kişi, genel itibariyle yukarıda belirtilen semptomlara sahiptir. Bununla birlikte Ertuğrul Köroğlu, bu rahatsızlıkla ilgili şunları ifade eder: “Hastalığın gidişi değişkendir. Kimilerinde alevlenmeler ve yatışmalarla giderken kimileri kronik olarak hasta kalır. Hastalık öncesi işlevsellik düzeyine dönme olasılığı düşüktür. Kronik hastalığı olanların bir kesimi, gitgide kötüleşirken diğer bir kesimi oldukça durağan kalır” (2012: 39). Dolayısıyla hastanın tamamen iyileşmesinin beklenemeyeceği düşünülebilir. T.S. Champlin’in *Akıl Hastalığının Nedeni Üzerine Felsefi Mülâhazalar* isimli makalesinde yukarıda sözü geçen rahatsızlıkla ilgili şunlar belirtilir:

Hiçbir akıl hastalığı, bazı fiziksel hastalıklarda olduğu gibi sonuçlanmaz; yok edici, ölümcül, öldürücü olamaz. Hiç kimse, şizofreniden ölmez ya da aslında hiçbir akıl hastalığında çiçek ya da sıtmada olabileceği gibi ölünmez. Eğer depresif akıl hastalığı sonucu intihar etmiş olsanız bile, hastalıktan ölmemişsinizdir. Eğer doktor ölmek için beş kat aşağıdaki betona atlamış depresif hastanın ölüm kâğıdındaki ölüm sebepleri kısmına ‘depresyon’ yazarsa sadece yanlış teşhis değil, mantıksal olarak da saçma olur.

(2001: 28)

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşıldığı gibi akıl hastalığının bir diğer özelliği de hastalığın ölüme sebep olmamasıdır. Bunun sonucu olarak hasta, uzun yıllar bir akıl hastanesinde ya da gözetim altında hayatını sürdürebilir.

Terk edilme psikolojisi ve terk tepkisi, Selçuk Budak tarafından şöyle tanımlanır: “Ebeveynlerden birisi veya her ikisi tarafından terk veya ihmal edilen çocukların yaşadığı bir duygusal yoksunluk, destek kaybı ve yalnızlık duygusudur. Terk edilme tepkisi, ayrıca sevdikleri ve bağlı oldukları kişiyi kaybeden erişkinlerde de ortaya çıkar” (2009: 719, 720). Bu psikolojiyle ve terk edilme korkusunu yaşayan

bireylerle ilgili olarak Ertuğrul Koroğlu, şunları ifade eder: “Bu kişiler, çevresel koşullara çok duyarlıdırlar. Zamanla sınırlı, gerçek bir ayrılmayla karşı karşıya geldiklerinde ya da yaptıkları tasarımlarda kaçınılmaz birtakım değişiklikler olduğunda bile, yoğun bırakılma korkuları yaşarlar. Bu bırakılma korkuları, tek başına kalmaya gelememe ile ilişkilidir” (2012: 383). Bu doğrultuda terk edilme psikolojisini yaşayan birey; yalnızlık, bırakılma ve destek kaybı korkularını yaşar.

Psikiyatride çift kişilikli (split personality) veya dissosiyatif tip, bir bireyin sahip olduğu iki kişilik yapısıyla açıklanır. David A. Statt, bu kavramı şöyle tanımlar: “Bir bireyin davranışını tekrar ederek kontrol altına alan iki kişiliğin varlığıyla tanımlanan durum”dur (2003: 47). Bu durumun oluşmasının nedenini Ufuk Ege Uygur, şöyle açıklar: “Bilincin psikolojik bağlamını içeren bozukluklarının genel adı olan dissosiasyon, gerçek anlamda ego’nun savunma mekanizmalarından biri olarak bireyi endişenin zararlarından ve sonuçlarından korur. Zihinsel süreçlerin bazılarının, bilincin bütünlüğünden kurtularak bir sadizm kazanması, bu tür çoğul kişilikleri ortaya çıkarabilir” (2005: 65). Alıntıda da görüldüğü gibi bireyin zihinsel süreçlerinden bir kısmı, bilincin bütünlüğünden ayrıldığında birey, çoğul kişiliklere sahip olabilir.

Grahame Hill, bu kavramın özelliklerini şöyle açıklar:

Benliğin ayrışması – benlik, her biri kendi düşüncelerine, özelliklerine ve anılarına sahip olan iki ya da daha fazla farklı kişiliğe ayrılır; kontrolün kişilikler tarafından yer değiştirmesi – bedensel kontrol ve bilince ulaşım, bazıları diğerlerinden daha baskın olabilmesine ve bu yüzden kontrolü daha fazla sağlamalarına rağmen kişilikler arasında yer değiştirir.

(2001: 204)

Engin Geçtan, *Psikodinamik Psikiyatri ve Normal Dışı Davranışlar* adlı eserinde çoğul kişiliği geliştirmenin kökeninde, törelere uyma zorunluluğuyla onlara karşı çıkma isteğinin yarattığı çatışmalı durum arasındaki anksiyetinin yarattığını vurgular (2000: 223). Kişi, kendini iki ayrı kişiliğe bölmekle bu çatışmaya çözüm getirmeye çalışır.

Psikolojideki depersonalizasyon bozukluğu, Vedat Şar tarafından şöyle ifade edilir: “Kişi kendisine yabancılaştığı duygusu içerisindedir. Klinik olarak anlamlı derecede sıkıntılar ya da toplumsal ilişkiler, çalışma yaşamı ya da başka önemli işlev alanlarında bozulmaya neden olurlar” (2009: 167). Alıntıda da görüldüğü gibi kişi, kendisine yabancılaşmakla birlikte, toplumsal açıdan da sıkıntılar yaşar. Ertuğrul Köroğlu ise konuyla ilgili şunları açıklar:

Depersonalizasyon bozukluğunun başlıca özelliği, kişinin kendisinden kopması ya da kendisine yabancılaşması duyguları ile belirli depersonalizasyon dönemlerinin, sürekli ya da yineleyici olarak ortaya çıkmasıdır. Kişi, kendini, kendi kendine çalışan bir aygıt gibi ya da sanki bir düş görüyormuş gibi duyumsar. Kişi, kendi zihinsel süreçlerini, bedenini ya da bedeninin bir bölümünü dışarıdan izliyormuş gibi bir izlenim içinde olabilir.

(2012: 238)

Köroğlu'nun yukarıda ifade ettiklerine bağlı olarak kişi, kendisinden uzaklaşıp kopabilir ve sonunda yabancılaşmış bir birey haline gelir. Bununla birlikte Borderline (sınır kişilik) bozukluğunun özellikleri şöyle açıklanır: “Rahatsızlık, ruh hali değişkenliği, istikrarsız ve yoğun kişilerarası ilişkilerle bağlantılı her zaman hissedilen bir model ile tanımlanır” (Black ve Andreasen, 2014: 477).

Psikolojide suçluluk, bireyin yaşadığı toplumda yapılması uygun olmayan bir davranışı yapması neticesinde duyduğu rahatsızlık hissi olarak tanımlanabilir. Selçuk Budak, bunu şöyle açıklar: “Kanunen veya dinen yasaklanan, ya da ahlâkî açıdan ayıplanan bir şey yaptığımız, toplumun ahlâkî normlarını, ya da kendi standartlarımızı çiğnediğimiz düşüncesinin yarattığı pişmanlık ve rahatsızlık duyguları”dır (2009: 679). Bununla birlikte Anderson'a göre ise suçluluk duygusu, şöyle açıklanabilir: “Üstbenlik, bireyin davranışlarını frenler. Birey, yasaklanmış bir düşünce ya da davranışa kendini kaptırırsa içinde suçluluk duyar. İşte, bu suçluluk duygusunun derinliği ve affedilmez gücü, gelişmiş olabilir. Benlik, böylesine yoğun bir üst-benliğin baskısı altında ezilebilir” (2002: 58). Tseng, *Handbook of Cultural Psychiatry (Kültürel Psikiyatri El*

kitabı) isimli eserinde bu kavramı şöyle açıklar: “Suçluluk, diğer insanlarla ilgisi olmaksızın, benliğin içinde oluşan psikolojik bir durumdur. Kendini kınamanın sonucu olduğuna inanılır” (2001: 96). Dolayısıyla kişi, işlediği bir fiil sonucunda pişmanlık ve suçluluk psikolojisini kendi içinde yaşayabilir.

Psikolojide çatışma, karşıt düşünce ve güçlerin karşı karşıya gelmesi olarak açıklanabilir. Raymond J. Corsini, bu kavramı şöyle tanımlar: “dürtü, uyarım ya da istekler gibi karşıt ya da uyumsuz duygusal veya güdüsel kuvvetlerin çarpışması”dır (2002: 205). Donald W. Black ve Nancy C. Andreasen, *Introductory Textbook of Psychiatry (Psikiyatriye Giriş Ders Kitabı)* isimli kitaplarında çatışma psikolojisini şöyle açıklarlar: “Bu psikoloji, karşılıklı itici güçlerin, kuvvetlerin ve dışsal (çevresel) ya da içsel isteklerin eşzamanlı olarak çalışmalarından kaynaklanan ruhsal bir mücadeledir” (2014: 631).

Psikolojide aşağılık ve aşağılama kompleksi, bireylerin birbirlerini hor görmeleri ve yetersiz olarak algılamaları olarak açıklanabilir. Bu kavram Selçuk Budak tarafından şöyle tanımlanır: “Genel anlamıyla, yetersizlik veya aşağılık duygusudur. Gerçek veya hayali fiziksel, zihinsel veya toplumsal kusurlar, daha sonra bu duyguları ağırlaştırabilir” (2009: 91). Raymond J. Corsini ise bu kavramı “hor görü tavrı ve diğerleri için genel ilgi eksikliği” olarak tanımlar (2002: 215). Dolayısıyla aşağılama kompleksinde kişi, karşısındakini sürekli hor görme ve yerme eğilimi içindedir.

Psikolojik yıpratma (mobbing), genel olarak duygusal taciz, psikolojik şiddet ve rahatsızlık verme olarak tanımlanabilir. Heinz Leymann, bu konuyla ilgili makalesinde şunu ifade eder:

Psikolojik korku ya da psikolojik yıpratma, psikolojik yıpratmaya bağlı olarak yarımsız ve savunmasız bir duruma itilen ve orada devam eden psikolojik yıpratma hareketleri yoluyla bireye, bir ya da birkaç kişi tarafından sistematik bir biçimde yönlendirilen düşmanca ve ahlâkdışı iletişimi içine alır.

(1996: 168)

Yukarıda açıklanan yolla kişi sürekli psikolojik olarak yıpranmaya devam eder. Duffy ve Sperry'nin belirttiği gibi mobbing, “kurbanlarına zararlar sonuçlanır ve bu zararların niteliği öyle güçlüdür ki psikolojik yıpratma, tanımlanmamış bir halk sağlığı sorunudur” (2012: 4).

Psikolojide üstünlük kompleksi, bireyin kendi özelliklerini diğer insanlarınkinden daha önemli ve değerli görmesi olarak tanımlanabilir. Üstünlük kompleksi, “başkalarınınkine kıyasla kişinin kendi zihinsel, fiziksel özelliklerine veya yetilerine gerçeğe uymayan aşırı, abartılı bir önem vermesiyle ve bu temelde kendini herkesten üstün, önemli görmesiyle tanımlanan bir tutum”dur (Budak, 2009: 770, 771). M. Bilgin Saydam'a göre ise bu psikolojik durum, “düşlemlerde ya da davranışlarda marazi bir üstünlük duygusu, beğenilme gereksinmesi ve empati yapamamanın tanımladığı bir örüntüdür. Çok önemli ve değerli olma duygusu, gerçek ya da kurgusal başarı ve yeteneklerin abartılmasına eşlik eder” (2013: 141).

Psikiyatride bağımlılık psikolojisi, “yakın kişisel bağ kurma, özellikle bebeğin ya da çocuğun ebeveyniyle kurduğu bağ” olarak tanımlanır (Colman, 2015: 99). Bununla birlikte bağımlılık psikolojisini, M. Bilgin Saydam, *Kişilik Bozuklukları* isimli makalesinde şöyle açıklar:

Sahiplenilme ve bakım gereksinmesi, aşırı duygusal ve yapışkan davranışa ve ayrılma korkusuna yol açacak kadar şiddetlidir. Bağımlı kişilikler, başkalarının desteği ve yönlendirmesi olmadan gündelik kararlarını vermede güçlük çekerler, yaşamın önemli alanlarında sorumluluk almak için başkalarına gereksinirler, desteğini yitireceği ya da reddedileceği korkusuyla başkalarıyla aynı görüşü paylaşmadıklarını söyleyemezler. Kendine bakamayacağı korkusu, tek başına kaldıklarında çaresizlik hissettirir.

(2009: 337)

Bu psikoloji içinde olan insanlar, yukarıdaki alıntıda da belirtildiği gibi yaşamlarını sürdürmek için başkalarına muhtaçtırlar, başkaları olmadan hayatta tek başlarına kalmayı göze alamazlar. Buna ek olarak Melike Güney, bağımlı kişilikle ilgili şunları belirtir: “Başkalarından destek almadan karar veremez. Çoğu kez başkaları onun yerine

karar verir, dışlanacağı korkusu ile aynı düşüncede olmasa bile başkaları ile aynı düşünceyi paylaşır. Kendi başına bir iş yapmakta zorluk çeker. Tek başına kendini çaresiz hisseder” (1996: 274). Len Sperry’nin belirttiği gibi bu psikoloji, kişide eleştiri ya da onaylanmama durumunda kolaylıkla incinme, yalnız olduğunda rahatsız ve çaresiz hissetme ve önemli kararlarının çoğunu başkalarının almasına izin verme ile ilişkilidir (2003: 110).

Tükenmişlik ve tükenmişlik sendromu, Christina Maslach tarafından şöyle açıklanır:

Tükenmişlik, insan zihninde bitmek üzere olan bir titrek alev, yakılmış ve boşalmış bir kabuk, sönen korlar ve soğuk, gri küllerin imgelerini uyandırır. Bunu yaşayan insanlar, verirler ve verirler ve artık kimseye verecek hiçbir şey kalmayana kadar verirler. Demlik boşalır, pil akar, devre aşırı yüklenir – bu insanlar tükenirler. Tükenmişlik sendromu, bir çeşit ‘insan işi’ yapan bireyler arasında meydana gelebilen duygusal yorgunluk, benlik yitimi ve azalan bireysel başarıdır. Diğer insanlarla aşırı derecede ilgilenmenin kronik duygusal gerginliğine bir cevaptır. (2003: 2)

Alıntıda görüldüğü gibi tükenmişlik sendromunu yaşayan bireyler, insanlarla ve çevreleriyle aşırı ilgilenmeleri ve aşırı verici olmaları nedeniyle belli bir noktadan sonra yaşamaları için gerekli olan enerjiyi bulamazlar. Diğer bir deyişle, dış olaylar karşısında kendilerini düşünmeyip zaman içinde kendi güçlerini tüketirler.

Narsistik kişilik bozukluğuna sahip kişi, Melike Güney tarafından *Kişilik Bozuklukları* isimli makalesinde şöyle açıklanır:

Narsistik kişi, eleştiriye gelemmez. Öfke ya da utançla tepki verir. Kendisine ait abartılmış bir self-imajı vardır. Kendisinin özel biri olduğu, bu sebepten her şeye hak kazandığı duygusu vardır. Sürekli ilgilenilme ve beğenilmeyi bekler, empati yapamaz. Başkalarının duygu ve düşüncelerini anlayamaz. Bu kişiler, aslında yüzeydeki görkemli görünüm altında aşağılık ve boşluk içinde yetersiz ve bağımlı kişilerdir. (1996: 274)

Bu kişilik bozukluğunda birey, kendisini en önemli kişi olarak görür ve kendi gücüne ve üstünlüğüne inanır. Bununla birlikte kendi amaçlarına ulaşmak için etrafındaki insanları yöneterek dayatmacı bir tavır içine girebilir. Donald W. Black ve Nancy C.

Andreasen'ın *Introductory Textbook of Psychiatry (Psikiyatriye Giriş Ders Kitabı)* isimli kitaplarında bu kişilik bozukluğunun özellikleri, şöyle açıklanır: “Rahatsızlık; üstünlük, empati eksikliği ve başkaları tarafından değerlendirilmeye aşırı hassasiyet ile nitelendirilir. Narsistik insanlar bencildirler, başarılarını abartırlar ve sıklıkla kendi amaçlarına ulaşmak için etraflarındaki insanları ustalıklarla yönetirler ve kullanırlar. Narsistik bireyler sıklıkla sinir bozucu, kendini beğenmiş ve zor insanlardır” (2014: 481). M. Bilgin Saydam'a göre ise narsistik kişilik bozukluğuyla ilişkilendirilen kişilerin özellikleri, şöyledir:

Çok beğenilmek isterler, karşılığını vermeden her durumda her şeye 'doğal olarak' hakları olduğuna inanırlar ve bunun kabulünü beklerler. İlişkileri kendi çıkarı için kullanırlar; empati istek ve yetileri yoktur. Başkalarını kıskanırlar ya da kıskanıldıklarına inanırlar. Küstah, kendini beğenmiş davranış ve tutumlar, giderek yalnızlaşmalarına neden olur.
(2013: 141)

Yukarıda açıklanan rahatsızlıkların söz konusu roman karakterlerinde nasıl ortaya çıktığı ve karakterlerin, ilgili semptomları nasıl gözler önüne serdikleri takip eden bölümlerde incelenecektir. George Eliot'ın *Middlemarch*, Sarah Grand'ın *Cennetlik İkizler* ve George Moore'un *Esther Waters* romanlarındaki çeşitli karakterler yukarıda açıklanan liberal feminist kuramcılarının görüşleri, bilinçdışı ve rüyalar, semiyotik ve sembolik evreler, anne kompleksleri ve psikiyatrik rahatsızlıklar bağlamında takip eden bölümlerde ele alınacaktır.

II. BÖLÜM

GEORGE ELIOT'IN *MIDDLEMARCH* ROMANI

George Eliot'ın *Middlemarch* romanı, 1830'ların şartlarını yansıtırken kadının konumuna, eğitimine ve evlilik kurumunun yapısına değinir (Wright, 1991: 21). Kadının konumu açısından romanın hikâyesi Dorothea Brooke ve Rosamond Vincy etrafında yoğunlaşır. Romanda kadınlar, içinde yaşadıkları erkek-egemen toplumun kısıtlı şartlarına rağmen bir şeyler yapmak isterler:

Daha sonra doğan Theresalar, tutkuyla istekli bir ruh için bilginin işlevini yerine getirebilecek tutarlı bir toplumsal inanç ve düzenden yardım alamazlar. Onların gayreti, belirsiz bir ideal ile kadınlığın ortak özlemi arasında değişir; böylece biri, savurganlık olarak onaylanmaz ve diğeri de bir zaman kaybı olarak kınanır.¹

(Eliot, 2008: 3)

On dokuzuncu yüzyılda kadınlar, insanlara iyilik yapmak için mücadele etmek isterler ancak hayalleri toplum tarafından kabul görmez. Özgecilik (altruizm), başkalarını düşünüp fedakârlık yapmanın yarını her şeyden önce alma, “genel olarak iyilik ekolü, egoizmin zıttı, başkalarının iyiliği uğraşında olma” olarak tanımlanır (Runes, 1942: 10). Charlotte Perkins Gilman'a göre en önemli insan erdemi olarak kabul edilen fedakârlık; birbirini sevmek, hizmet etmek, ilgilenmek ve aynı duyguları paylaşmaktır. İnsan gelişimi, bununla doğru orantılıdır (1966: 323). Selçuk Budak'ın, *Psikoloji Sözlüğü* adlı eserinde belirttiği üzere polyanna mekanizması (polyanna mechanism), kişinin, aksine kanıtlara rağmen her şeyin güzel, insanların iyilik dolu olduğuna inandığı bir savunma mekanizmasıdır (2009: 585). Toplumun önyargıları kadınları zayıf varlıklar olarak gördüğü için toplum onlara hayallerini gerçekleştirme imkânı vermez ve onları engeller. O. A. Gürün, *Psikoloji Sözlüğü* adlı eserinde belirttiği gibi engelleme (frustration),

¹ George Eliot'ın *Middlemarch* romanından yapılan İngilizce alıntılar, bu tezin yazarı tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

kişinin, kendisi için dirimsel olan bir gereksinimden yoksun bırakılması durumudur (1996: 44). Kadınlar, kendi arzuları ile toplumun beklentileri ve baskıları arasında ikilem yaşarlar. Romanda varlıklı genç bir kız olan Dorothea Brooke, topluma faydalı olmayı ister:

Zihni teoriktir ve Tipton cemaatini ve orada kendi davranış kuralını açıkça içerebilen, dünyanın yücelikli kavrayışından sonra doğası gereği özlem duyar, yoğunluktan ve büyüklükten dolayı onun akli başından alınır ve o görüşlere sahip olmak için her türlü şeyi kucaklamaya hazırdır; şehit olma ihtimali yüksektir.

(Eliot, 2008: 8)

Ampirisizm (empiricism); her türlü bilginin, dünya hakkındaki anlamlı her sözün, duygusal yaşantıya, ölçüme ve gözleme dayandığını savunan, kendiliğinden fikirlerin veya düşüncenin olabileceğini reddeden felsefi yaklaşımdır (Budak, 2009: 59). Dorothea, özveri göstererek başkalarına yardım edebileceği inancına sahiptir fakat hayallerini nasıl gerçekleştireceğini bilemez çünkü gerekli eğitimden yoksundur. Arzuladığı eğitimi almak için her şeyi yapmaya hazırdır. Dorothea Brooke ve kız kardeşi Celia, “önce İngiliz bir ailede ve daha sonra da Lozan’da İsviçreli bir ailede beraber kıt bir eğitim alırlar” (Eliot, 2008: 8). Bu alıntıdan, ataerkil toplumun kızlara tanıdığı eğitimin çok yetersiz olduğu anlaşılır. Eğitimleri yetersizdir çünkü temel eğitimden sonra onlara eğitim imkânı tanınmaz. Gillian Beer’in de belirttiği gibi karakterleri belirleyen temel unsurlardan biri, eğitimidir (1986: 159). George Eliot, bu eserinde kadınların iyi yetiştirilmemesini eleştirir. Kasaba halkının da kadınların eğitimi konusunda dar görüşlü oldukları görülür: “Kadınların zayıf fikirli olmaları beklenir fakat toplumun ve ev hayatının büyük bir güvencesi olan görüşlerinin etkilenmemesi gerekir. Akli başında olan insanlar, komşularının yaptıklarını yaparlar; böylece herhangi bir delilik olduğunda bunları bilirler ve bunlardan kaçınırlar” (Eliot, 2008: 9). Bu durum, I. Bölümde anlatılan kitle psikolojisiyle açıklanabilir. Kişi, bir kitleye tabidir ve hareketleri bu kitle tarafından şekillenir. Kitle psikolojisinin etkisi altında olan insanlar,

birey olma özelliklerini yitirip bağlı oldukları topluluğa göre hareket ederler. Burada kadının, toplumla ve onun değerleriyle olan çatışmasının altı çizilir. Ataerkil toplumda düşünceleri olan ve geleceğiyle ilgili planları olan bir kadın, böyle bir kasabada tehdit olarak görüldüğü için toplumun buna karşı tahammülsüzlüğü belirtilir. Kızlara verilen eğitim; görgü kurallarını, resim çizmeyi, dans etmeyi ve şarkı söylemeyi kapsar. Eğitim açısından I. Bölümde açıklanan Mary Wollstonecraft'ın görüşüne göre kadınlar, gerekli eğitimi almaktan mahrum edilip sadece evlenmeye mecbur bırakılırlar. Celia, aldığı yetersiz eğitimle yetinirken kız kardeşi Dorothea, aldığı eğitimden daha fazlasını ister.

Dorothea'nin evliliğe bakış açısıyla ilgili şu söylenir: “Tüm şevkiyle hayatın hakikatlerini bilmek isteyen Dorothea, evlilik konusunda çocuksu fikirlere sahiptir. John Milton kör olduğunda... kendisini kabul edeceğinden emindir... Gerçekten keyif veren evlilik, şayet bunu istediğinizde kocanızın bir baba gibi size İbranice bile öğretebilmesidir” (Eliot, 2008: 10). Dorothea'nın, babası yaşta olacak bir adam ile evlenmek istemesi, Sigmund Freud'un kadınlar için ortaya koyduğu şu görüşe bağlamak mümkündür: “Şunu bilmelisiniz ki hayatlarının ilerleyen zamanlarına kadar babaya ait nesnelere veya hatta gerçek babalarına bağlı kadınların sayısı çok fazladır... Birçok durumda anneye olan bağlılık, dördüncü yılın ötesine geçebilir; daha sonra baba ile olan ilişkide bulduğumuz hemen her şey, bu ilişkide mevcuttur ve bu bağlılık, daha sonra babaya geçer” (1933: 162-163). Dorothea'nın babası, o küçükken ölür. Bu sebeple Dorothea'nın, kendisinden yaşça çok büyük bir adamla evlenmeyi istemesi, onun çocukluğundan kalma baba özlemi ile bağdaştırılabilir. Kadına tanınan tek seçenek evliliktir ve evlilik birey ve toplum arasında bağ kurar çünkü ataerkil toplum, aile kurmaya önem verir. İnsanlığa hizmet etmek isteyen Dorothea, evlilik yoluyla bilgiye ulaşmasına yardım edecek bir eş ister. John Milton gibi bilge bir eş yardımcı olmakla da büyük bir şeye katkı sağlamayı hayal eder. Yetim olduğu için kendisine her konuda

rehberlik edecek bir eş arzu eder. Dolayısıyla Dorothea, kadınlara verilen eğitimle yetinmeyip erkek-egemen toplumun kadınlara belirlediği konumun üstüne çıkmayı ister.

Dorothea'nın dayısı Arthur Brooke, verdiği bir akşam yemeğinde Edward Casaubon ve James Chettam ile bir araya gelir. Casaubon, tüm vaktini bilimsel araştırmalarını tamamlamakla geçiren orta yaşlı bir rahiptir. Toprak sahibi olan Bay Chettam, tarımsal planlarından ve oradaki kiracıları üzerindeki olası etkilerinden bahsettiğinde Dorothea ve dayısı arasında şu konuşma gerçekleşir:

- 'Köpekleri ve atları toprak üzerinde sadece koşturmak yerine, erkeklerin kendilerini destekleyen topraktan en iyi şekilde nasıl faydalanabileceklerini bulmak için para harcamaları, daha iyi olur. Herkesin iyiliği için deneyler yaparken kendinizi fakir düşürmek, günah değildir'...

- 'Genç kadınlar, siyasal iktisattan anlamazlar, bilirsiniz' dedi Bay Brooke, Bay Casaubon'a gülümseyerek.

(Eliot, 2008: 16)

Dorothea, iktisat konusunda kişisel çıkar yerine, topluma faydalı olabilecek şeylerin yapılmasını önerir. Bay Brooke, kadınların zihinsel kapasitesini küçümser. Bu yüzden, Dorothea'nın düşüncesini umursamaz. John Stuart Mill, "kadınların düşüncelerini ifade etme ve kendi hayatlarını çizme gibi konularda erkeklerle aynı özgürlüğe sahip olurlarsa yargı ve algılama yeteneklerini arttırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumun ilerlemesine katkıda bulunabilirler" diye savunur (Zivi, 2006: 55). Adam Smith, *The Wealth of Nations (Ulusların Zenginliği)* adlı eserinde "Laissez Faire" (Bırakın Yapsınlar) ekonomisi ve felsefesini şöyle anlatır: Bırakın yapsınlar anlamına gelen "Laissez Faire" anlayışı, üretime ve ticarete devletin minimum düzeyde müdahale etmesine dayanır. Serbest piyasada her birey, kendi çıkarını en çoklaştırmaya çalışırken toplumda düzeni koruduğu gibi refahı da en çoklaştırıyorsa burada sanki bir "Görünmeyen El" işler (2011: xii). İnsanların bencilliğinin sağladığı dürtü; diğerleri için beslediği sevgi, anlayış ve sempati ile dengelenir. Zenginlik arayışları, diğerlerinden kendisi için beklediği onay ile sınırlanır. İmgeleme, kötü insanları dahi bazen, eğer diğerlerinin bu

işte daha büyük çıkarı varsa kendi çıkarını sağlamaktan vazgeçirebilir. Birey, diğerinin sempatisini ve onayını istediği için, diğerlerinin mutluluğuna önem vermek zorundadır (2011: xiii). Bireysel çıkar dürtüsü; iş bölümü, sermaye birikimi, verimlilik artışı kurumlarla desteklenerek doğa yasasına göre işleyen “görünmeyen el” sayesinde toplumsal düzeni sağlar ve zenginleşmeye götürür (2011: xiv). Herkes piyasada kendi çıkarlarını artırmak üzere davrandığında, bir yandan toplumsal düzen yaratılır, diğer yandan kendisi ve ilişkili kişilerin serveti artar, böylece bütün toplumda zenginlik artar (2011: xv). Üyelerinin pek çoğu yoksul ve sefil olan bir topluluk, elbette serpilip mutlu olamaz (2011: 86). Özgürce ve güvenle para harcanmasına izin verilirse her bireyin kendi durumunu iyileştirme yolundaki doğal çabası hem topluluğu zenginliğe ve refaha götürür hem de onun eylemleri birçok engeli açacaktır (2011: 588). Siyasi/iktisadi bir doktrin olarak liberalizm, bireyi merkez alan öğretisi ile devlet egemenliğini zayıflatmanın, bireyin ve toplumun özgürlüğü yolunda en temel hareket tarzı olarak belirler (Tafhoğlu, 2013: 1348). Mill’e göre bireysel ve sosyal gelişim, özgürlüğe bağlıdır. Toplumun keyfi baskısı olmadan bireyler, yaşam planlarını gerçekleştirdikleri sürece gelişim gerçekleşebilir. Bireysel özgürlüğün engellenmesi hem bireysel hem de toplumsal refahı tehlikeye atar (Zivi, 2006: 51). Ekonomik açıdan özgür olan bir anne, eve hizmet etmek yerine, dünyaya hizmet edebilir. Dünyayı bilen ve içinde yaşamayı öğrenen bir anne, çocuklarına daha yararlı olabilir ve çocukları için dünyayı farklı bir ortama dönüştürebilir (Gilman, 1966: 269).

Utilitarianism (Faydacılık) kavramının kökeni incelendiğinde ise faydacılığın, Jeremy Bentham tarafından ortaya konan görüşe bağlı olarak hareketlerin ya da eylemlerin yararlı olduğu ya da insanların büyük bir kısmına fayda sağladığı takdirde iyi olarak nitelendirildikleri bir inanç sistemi olduğu görülür. Jeremy Bentham, *Utilitarianism (Faydacılık)* isimli kitabında fayda kavramını şu sözlerle açıklar: “Yarar, avantaj, zevk, iyilik veya mutluluk oluşturan ya da zarar, acı, kötülük veya mutsuzluğu

önleyen şey”dir (1890: 6). Liberal feminizmde faydacılık ilkesi de bulunur. Faydacılıkta mutluluk, somut ve ölçülebilir memnuniyetler olarak görüldüğü için daha çok üretkenlik, sanayileşme ve tüketim olarak değerlendirilir. Bir toplum, ne kadar üretkense o kadar mutlu olacağı varsayıldığı için serbest piyasa ekonomisi gereklidir. Bu görüşler, John Stuart Mill ve Harriet Taylor tarafından kadınların özgürlüklerini savunurken kullanılır. Kadının serbest piyasa sistemine dâhil olması, aile ekonomisine ve bütünün mutluluğuna katkı sağlayabilir (Altınbaş, 2006: 33). Bu doğrultuda John Stuart Mill, faydacılık konusunda insanların en yüksek faydayı temin edecek en yüksek sayıda insana en yüksek mutluluğu sağlayacak şekilde var olmasını savunur (Ege Uygur, 2016: 558). Bu bağlamda kadınların ve kadın haklarının lehine ve yararına gelişecek her şeyi, faydacılıkla ilişkilendirmek mümkündür. Pragmatizm bağlamında bilginin sınırlarını verdiği yarar belirler: Doğru bilginin kaynağını, verdiği yararları belirleyen pragmatistlere göre, bilginin sınırlarını da bilginin işlevi ve sonuçları belirler. Doğru bilgi, işe yaradığı ölçüde aranan ve istenen bir etkinliktir. İşe yaraması sonucu iyi ve doğru değer alan bilgilerimiz, problemlerimizi çözmemizi sağlayabilir. Yararcılara göre bilgi, bilen ve bilinen ayırımı üzerinde açıklanmamalıdır. Çünkü bilen, nesneden veya dünyadan ayrı bir durum değildir; dünyanın bir parçası olarak doğal bir etkinliktir. Bilgilerimiz, ne kadar çok problemi açıklamaya yarıyorsa o kadar doğrudur. O hâlde bilginin sınırları, açıkladığı ve işe yaradığı orandadır (Çüçen, 2005: 69). Amaçlarımız, doğru olanı belirleyen bir konuma sahiptir. Amaçlar değiştikçe, doğrular ve bilgiler değişir. Bu nedenle pragmatizm, yarar ve deneyim kadar, göreliliği de temel ilke edinir (Çüçen, 2005: 87). Aynı gecede Bay Brooke, evrakların nasıl daha etkili bir şekilde düzenlenebileceği konusunda Casaubon ile konuşurken Dorothea de sohbete katılır:

- ‘Kağıtları senin için düzenlememe izin vermeni isterim, dayı’, der Dorothea. Hepsine harf eklerim ve sonra da her bir harfin altında konuların bir listesini yaparım’.

- Bay Casaubon, onaylar şekilde usulca gülümser ve Bay Brooke'a der ki, 'Elinde mükemmel bir sekreter var'.
- 'Hayır, hayır', der Bay Brooke, başını sallayarak. 'Genç kadınların, belgelerimi kurcalamalarına izin veremem. Genç kadınların aklı, bir karış havadadır'.

(Eliot, 2008: 18)

Bay Brooke'un bu tutumu, I. Bölümde anlatıldığı üzere psikolojide üstünlük kompleksiyle açıklanabilir. Dorothea, bir şeyler öğrenmek için heyecanla yapmak istediği işlemi mantıklı bir şekilde anlatır fakat erkek-egemen anlayışı benimseyen dayısı Bay Brooke, bütün kadınları aynı kategoriye koyarak bireysel niteliklerini göz ardı eder ve kadınların zekâsını küçümser.

Toplumun kadınlardan kaçınılmaz beklentisi sonucunda kadınlar, sadece kadın olmayı bir meslek olarak görürken bazı kadınlar aktif bir meslek edinme arayışına girerler ve bunun için gerekli eğitimi almak isterler. Dorothea, Casaubon'un *Key to All Mythologies (Tüm Mitolojilerin Anahtarı)* isimli çalışmasından etkilenerek onun hakkında şunu düşünür: "Onun dünya düşüncesinin yanında benim üç kuruşluk düşüncem değersizdir. Ve onun duyguları da tüm tecrübesi—benim küçük havuzuma kıyasla ne büyük bir göldür!" (Eliot, 2008: 23). Kişi arzu ve ihtiyaçlarına göre karşısındaki kişiyi görür. İhtiyaç (need); doyurulmamış bir arzunun, itkinin, isteğin ya da organik bir yoksunluğun yarattığı içsel bir gerilim durumudur. Bu ihtiyaçlar, organik ya da ruhsal da olabilir (Budak, 2009: 369). Dorothea, insanlığa hizmet etmek için bilgiye ulaşma aracı olarak evleneceği bir eş olmasını ister. Yeterli eğitim alamayan ve tecrübesiz olan on sekiz yaşındaki Dorothea bilgi edinme arzusundan dolayı kırk beş yaşındaki Casaubon'u modern Milton olarak bilge görür. İtaat ihtiyacı (deference need) bir liderin veya üstün peşinden gitme, ona itaat etme ihtiyacıdır (Budak, 2009: 395). Dorothea'nın, Casaubon'u olduğu gibi yaşlı ve bilgisiz görememesinin sebebi, aklının sürekli ideal olanı düşünmesidir. Dorothea, hayatında bir meslek edinmemekten rahatsızlık hisseder: "Hayatını son derece etkili hale getirmek için tüm arzusunu, kalın

bir yaz sisi gibi kaplayan aklındaki belirsizlikten ötürü uzun süredir kederlenir. Ne yapabilir, ne yapmalıdır?” (Eliot, 2008: 26). Dorothea, kendini geliştirmek için ne yapması gerektiğini ve nasıl yapacağını bilemez. İnsanlara nasıl faydalı olabileceği konusunda kendisine yol gösterecek bilgi birine ihtiyaç duyar. Kathleen Blake, erkek-egemen toplumun kadınlara pek imkân tanımadığını ve onların da erkekler gibi çalışmaya ihtiyaç duyabileceklerini düşünmediğini belirtir (1976: 289). Dorothea, bilgi yoluyla sadece yararlı bir meslek arayışında değildir, aynı zamanda öz saygınlığını kazanabilmek için kendini bulma arayışındadır. Dorothea, insanlar için planladığı iyi işleri yaparak topluma faydalı biri olmak ister fakat kendisine evlilik dışında başka imkân tanınmaz.

Dorothea'nin, evleneceği eş ile ilgili düşüncesi hakkında şu söylenir: “Onun tüm gençlik tutkusu, bu ruh-açılığa yoğunlaşır; onu cezbeden birliktelik, onu kızlık cehaletinin buyruğu altından alıp görkemli yolda ona yol gösterecek bir rehberin buyruğu altına gönüllü bir şekilde girecek özgürlüğü verendir” (Eliot, 2008: 27). Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* adlı eserinde ruh ile ilgili şunları belirtir: Ruh (soul), bir kimsenin tinsel etkinliğinin ve çok çeşitli bilinç hallerinin merkezi; o kişinin benliğini meydana getiren entelektüel, ahlâkî ve duygusal yetilerin tümüdür. Kendisini çeşitli şekillerde ifade edebilmekle birlikte, çokluk ve çeşitlilik sergileyen fenomenlerin ya da nesnelerin karşısındaki, birlik ve özdeşlik sergileyen, bölünmez tözdür (2000: 805). Bedeni harekete geçiren aktif ilke, pasif ve cansız olan beden üzerinde etkide bulunan güçtür (2000: 805-806). Can ile bir tutulan, tinden ayrı yaşam ilkesidir. Ruhun akıl yürütme, düşünme, dil ve simgeler kullanma etkinliği ve düzeyi, yalnızca insan varlıklarına özgüdür. Ruhta rasyonel ve irrasyonel olmak üzere iki ayrı parça bulunur. Rasyonel olan akıllı parça, irrasyonel olan akıldışı parçaya yön verir, yol gösterir ve onu kontrol eder. Akıllı parça da kendi içinde ikiye ayrılır: Tümüyle rasyonel olan bu parçası, teorik bir yapıdadır ve bize ilk ilkelerin bilgisini sağlar. Ruhun rasyonel

parçasının ikinci ögesi, gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası olan dünyevi işlerle uğraşan, bedensel istek ve arzuları yönlendiren, tümüyle rasyonel olmayan parçadır ve eylemlerimizde yol gösterip pratik bir bilgelik sağlar (2000: 806). Ruhun rasyonel parçası olmadan, ahlâktan ve ahlâkî imkânından hiçbir şekilde söz edilemez. Ruhun bu akıldışı parçası, rasyonel parçanın yol göstericiliğine ihtiyacı vardır. Ruhun akıldışı parçası, benin dışındaki şeyler ve kişiler tarafından etkilenir. İşte, ahlâk, ruhun rasyonel parçasının, arzu istek ve iştihayla belirlenen bu akıldışı parçasını kontrol altına alması ve ona yol göstermesinin bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Buna göre, ahlâkî erdemler, ruhun akıllı parçasının söz konusu istek ve arzular üzerindeki kontrolünden başka hiçbir şey değildir (2000: 807). Ruhsal ve bedensel bütünlüğün felsefedeki yeri ele alındığında ontolojik felsefe bağlamında on dokuzuncu yüzyıl filozoflarından Johann Gottlieb Fichte'nin görüşleri önemlidir. Fichte'ye göre ruh ve beden bir bütündür; bu doğrultuda bir kişiden söz edildiğinde onu sadece ruh ya da sadece beden olarak ayırmak mümkün değildir: “Bazı insanlar, benim, benim ruhum olduğumu düşünürler; diğerleri ise benim, benim bedenim olduğumu iddia ederler. Bu iki görüşü de önemsemeyiz. Biz diyoruz ki ben, ne ruhtur ne de bedendir; bunun yerine bunlar, yalnızca ikisinin birleşimiyle bir bendir” (Fichte, 1992: 396). Dolayısıyla Fichte, ruh ve bedenin ayrılamayacağını söyleyerek ikisinin bir bütünü, biri oluşturduğunu ifade eder. M.A.R. Habib'in belirttiği gibi “düşünce, bedenden ayrılmış ve soyut bir süreç değildir, aksine bedenin yer ve zamana göre durumu ve yapısı tarafından içten içe yönlendirilir” (2005: 668). Buna bağlı olarak, kadın bedeninin düşünce üzerinde, dolayısıyla ifade edilecekler üzerinde etki sahibi olduğu düşünülebilir. Doğası gereği Dorothea, aldığı kısıtlı eğitimle yetinmediği için daha fazla bilgi öğrenmek ve toplumun kadınlardan beklediğinden daha fazla şeyler yapmak ister.

İnsan, içinde bulunduğu ve yaşadığı dünyada çeşitli nesnelere (varlıklarla) karşılaşır, onları algılar ve bilmeye çalışır. Bilinçli ve akıllı varlık olarak insan, sahip

olduğu farklı bilgi türleriyle karşılaştığı nesnelere bilmek ister. İnsan, bilme etkinliğinde bilen, yani özne; karşılaştığı nesnelere ise bilinen, yani objedir. O hâlde bilme etkinliği, özne (bilen) ve nesne (bilinen) arasında oluşan süreçtir. Böyle bir etkinliğin sonucunda çıkan ürüne de bilgi adı verilir (Mengüşoğlu, 1992: 47, 48). A. Kadir Çüçen, *Bilgi Felsefesi* adlı eserinde bilgi ile ilgili şunları açıklar: İnsan, doğal ve toplumsal olmak üzere iki dünyada yaşar; duyu ve algılarıyla her iki dünyadaki varlıklar hakkında bilgi edinir. Eğer bu bilgiler, belli bir neden-sonuç ilişkisi ve yöntemle dayanılmadan, doğrudan kişinin algılarına ve sezgilerine dayanılarak elde edilmişse bu tür bilgilere gündelik bilgi denir. Gündelik yaşama ait bilgi (etnometodoloji), insanın günlük yaşamında kullandığı pratik bilgilerdir (2005: 18). İnsan akıllı hem doğayı hem de kendini bilme gücüne sahiptir. Doğada olay ve olgular, belli yasa ve ilkelere göre oluşur. İşte, akıl, doğadaki olay ve olguların olmasını sağlayan yasa ve ilkeleri, bilimsel yöntem ve deneyle bilebilir. İnsanın yaptığı bu faaliyete doğa bilimleri denir. Ayrıca insan, kendi aklını ve bu aklın çalışmasını da bilmek ve öğrenmek ister. Aklın çalışma düzenini araştıran bilgi dallarından biri de mantıktır. Düşünceler arası ilişkiyi, düzeni, yasaları, ilkeleri, doğru ve düzgün düşünme formlarını inceleyen bilim dalı, mantıktır. O hâlde mantık, doğru ve düzgün düşünme formlarını inceleyen bilim dalıdır (2005: 30). Varlık felsefesi veya ontoloji, genelde varlığı kendisine konu yaparak var olmanın doğasını, kaynağını ve sınırlarını araştırır. Var olanın yapısının ne olduğu sorusu üzerinde durarak var olma türlerini sorgular (2005: 24). Felsefe bilgisi veya epistemoloji; düşünen öznenin, nesneyi merak etmesi ve ona yönelerek onu sorgulaması ve anlamasıyla ortaya çıkan tutarlı, ön yargısız, akılla temellendirilmiş düşüncelerden oluşan bilgi türüdür (2005: 22). Bilgi felsefesi, genel olarak bilginin ne olduğunu, nasıl ve ne yoldan elde edildiğini konu edinir. Bilgi felsefesi, bilginin ortaya çıkış sürecinde bilen özne ile bilinen nesne arasında nasıl bir bağıntı olduğunu araştırır (2005: 28). Bilgi, deneye bağılı olmadan, sadece akıldan geliyorsa bu tür bilgiye “apriori”, yani

deneyden önce anlamına gelen “önsel bilgi” denir. “Apriori” bilginin tersine bilgi deneyden geliyorsa yani bir bilgi deneye bağımlı olarak ortaya çıkıyorsa ona “aposteriori bilgi” denir (2005: 38). “Apriori” bilgi, deneyden önce gelen bilgi olduğu için, doğruluğu veya yanlışlığı duyu deneylerine, zamana ve mekâna bağlı değildir. “Buna göre, bir şeyi ‘apriori’ bilmek, onu dış dünyada tecrübe etmeden bilmektir” (Cevizci, 200: 67). Mantıksal anlamda deneyden önce var olan böyle bir bilgi, ret edildiğinde insan aklının çelişkiye düştüğü bilgidir. O hâlde “apriori” bilgi, önsel olarak aklımızda varken aposteriori bilgi, deney sonucunda çıkan sonsal bilgidir (Moser ve diğerleri, 1998: 18). Dorothea, zihinsel kapasite açısından kendisini erkeklerden aşağı görmediği için her türlü engin bilgiye ulaşmak ve karşılaştığı her şey hakkında bilgi sahibi olmak ister.

Dorothea, âşık olacağı bir eş değil, kendisini bilgisizlikten kurtaracak ve yol gösterecek bir eş ister. Böyle bir eş için her türlü itaatkârlığı göstermeye hazırdır. Aşk duygusundan yoksun olan bu evlilikteki öğretmen-öğrenci ilişkisinin, kendisini memnun edeceğine inanır. Dorothea, Casaubon’un bilgeliğinden etkilenir ve ona kıyasla kendini çok yetersiz görür. Dorothea, Casaubon gibi böyle bilge bir adamın eşi olmayı hayal ettiğinde çok heyecanlanır çünkü Casaubon’un, kendisini bilgiyle donatabileceğini ve meslek edinmesine yardım edebileceğini düşünür. Dorothea’ye âşık olan Bay Chettam, ona hediye olarak bir maltız köpeği verirken Dorothea’nin, bunu tereddütsüz kabul edeceğine inanır. Dorothea bu köpeği reddettiğinde Bay Chettam ona “kadınlar genellikle bu Malta köpeklerine bayılırlar” der (Eliot, 2008: 28). Bay Chettam’ın bu düşüncesi, I. Bölümde anlatılan kolektif bilinçdışı ile açıklanabilir. Toplumun kadınlar hakkındaki önyargılarına göre davranan Bay Chettam, yanılıya düşer. Dorothea, bu köpeği evcil ve kendini koruyamayan bir hayvan olarak gördüğü için onu kabul etmez. Bu bağlamda Dorothea, ataerkil toplumun kadına dayattığı konuma karşı çıkararak eve mahkûm edilen, kendi hayatını kazanamayan, şımartılan ve

asalak gibi yaşayan bir kadın olmayı reddeder. Dolayısıyla Dorothea'nın, bu köpeği reddetmesi hem toplum tarafından kendisine biçilen rolü kabullenmediği hem de Bay Chettam'ın itaatkâr eşi olmayı da istemediği anlamına gelir. Önyargı (prejudice), bir olay, insan, durum, vb. konusunda yeterli bilgiye sahip olmaksızın oluşturulan bir kanı veya tutumdur. Önyargılar, tipik olarak ebeveynlerden, arkadaşlardan, sosyal gruplardan alınır ve azınlık gruplarını günah keçisi olarak kullanmak, başkaları karşısında üstünlük hissetmek, vb. ruhsal nedenlerle sürdürülür (Budak, 2009: 549). Albert Einstein, önyargıları yok etmenin, atom çekirdeğini parçalamaktan daha zor olduğunu belirtir: “Ben, bugün Almanya’da Alman bilim adamı olarak kabul edilirken İngiltere’de İsviçreli bir Yahudi olarak nitelendirilirim. Eğer nefret edilen biri olursam bu durum tersine döner. Bu sefer Almanlar için İsviçreli bir Yahudi olurken İngilizler için Alman bilim adamı olurum” (Andrews, 1997: 414).

Casaubon'un evlenme isteğini bilen Bay Brooke, Dorothea'ye evlilik konusundaki düşüncesini sorduğunda Dorothea, şunu belirtir: “Kendi yaşıma çok yakın bir kocam olmasını istemem... Muhakeme ve her türlü bilgi konusunda benim üstümde olan bir kocam olmasını isterim” (Eliot, 2008: 37, 38). Erkek-egemen toplumun dayattığı şartlardan dolayı kadınlar, I. Bölümde anlatılan kitle psikolojisinin etkisiyle bilginin, erkeklerin otoritesinde olduğuna inandırılırlar. Yetim olan Dorothea, kendisine her açıdan yol gösterip eğitecek bilge bir eş ister. Casaubon'un evlenme teklifi mektubunu alan Dorothea, çok mutlu olur:

Önünde dopdolu bir hayatın başlayacağı gerçeği onun bütün ruhunu sarar, o daha yüksek bir mertebeye öncülük etmek üzere olan bir acemidir. Cahilliğin verdiği cesaret ile belirsizliği ve dünya alışkanlıklarının önemsiz buyurganlığı altında rahatsız edici bir şekilde karıştırılmış enerjisini harcayacağı bir alana sahip olacağına inanır.

(Eliot, 2008: 41)

William James, *Principles of Psychology (Psikoloji'nin İlkeleri)* adlı eserinde belirttiği üzere bizi heyecanlandıran, bizde ilgi uyandıran şey, gerçektir. Bize hitap eden, kabul

ettiğimiz ve aklımızı meşgul eden şey, bizim için gerçektir ve ona inanırız (1981: 924). Bilgisiz ve tecrübesiz olan Dorothea, öngöründen yoksun olduğu için Casaubon'un gerçek kişiliğinin farkına varamaz. Dorothea, erkek-egemen toplumun ona tanıdığı eğitimden daha fazlasını öğrenmek ister. Bu yüzden Dorothea, kendi imkânlarıyla ulaşamayacağı bilgiyi Casaubon'la evlenerek edinebileceğine inanır. Bu evliliği, kendi bilgisizliğine son verecek bilgi yolunda yeni bir başlangıç olarak görür. Dorothea, bilgisiz olduğunu fakat Casaubon'u rahatsız etmeyeceğini ve sadece kendisini dinlemek istediği zamanlarda ona sorular soracağını belirtir. Bunu duyan Casaubon, evleneceği Dorothea hakkında şunu düşünür: “Cinsiyetinizin en büyük cazibesi, gayretli bir şekilde fedakârlık gösterebilme yeteneğidir ve burada bizim kendi varlığımızı kuşatma ve tamamlama konusundaki uygunluğunu görüyoruz” (Eliot, 2008: 46). Casaubon, I. Bölümde anlatılan üstünlük kompleksini yaşadığı için kadınları uysal, itaatkâr ve erkeklerin ihtiyacını tamamlayan varlıklar olarak görür. Casaubon'un, yaşlılığında kendisine hizmet edecek bir kadının olması için evlenmeye karar verdiği anlaşılır. Yetersiz eğitim alan ve deneyimsiz olan Dorothea'nin amacı, sadece evlenmek veya evlilik yoluyla konforlu bir yaşama sahip olmak değil, yaşamındaki meslek eksikliğini gidermektir. Dorothea, kendi cehaletini kabul edip bilge bir erkeğin bakış açısı aracılığıyla tüm gerçekleri daha iyi görebileceğini düşünür çünkü “eril bilgisinin, ona sağlayacağı bakış açısıyla tüm gerçekleri daha da gerçekçi görebileceğini sanır” (Eliot, 2008: 59). Dorothea, kendi imkânlarıyla edinemeyeceği bilgiye evlilik yoluyla ulaşabileceğini düşünür. Bay Brooke, Dorothea'yı kütüphanede Casaubon ile birlikte kitap okurken gördüğünde Casaubon'a şunu söyler:

Böyle derin araştırmalar, klasikler, matematik, bu tür şeyler, bir kadın için çok zordur—çok zordur, bilirsin... Kadın akli hafiftir—meçhuldür—müzik, güzel sanatlar, bu tür şeyler—bunları belli bir noktaya kadar çalışmalılar, kadınlar yapmalıdır fakat hafif bir şekilde olmalıdır bilirsiniz. Bir kadın, oturup size eski bir İngiliz melodisini çalabilmeli veya söyleyebilmelidir.

(Eliot, 2008: 60)

Bay Brooke'un bu görüşü, I. Bölümde anlatıldığı üzere aşağılama kompleksiyle açıklanabilir. Bay Brooke, kadınların zekâsını küçümseyerek onların bir konuda engin bilgi sahibi olamayacaklarına inanır ve kadınları, erkekleri eğlendiren varlıklar olarak görür. Erkek-egemen toplum, kadınlara erkeklerle eşit eğitim imkanı tanımadığı için kadınlar, zihinlerini geliştirme fırsatı yakalayamayabilirler. Toplumun kadınlardan beklediği şekilde Dorothea, piyano çalmak ve şarkı söylemek gibi şeylerle ilgilenmez. O, kendi ufkunu geliştirecek şeyler öğrenmeyi ister. Düğünden önce Casaubon, evleneceği Dorothea'ye yaşayacağı evi gösterir çünkü Dorothea'nin evde değiştirilmesini isteyeceği bir şeyin olup olmadığını öğrenmek ister: “Bir kadın, evlilikten önce dikte eder ki daha sonra boyun eğmeye istekli olabilsin” (Eliot, 2008: 67). Erkek-egemen toplumda evlilikte kadının, kocasına itaat etmesi beklenir. Ev imgesi, ataerkil düzenin bir sembolü olarak yer alır. Çünkü kadınlar, anne olarak bu düzen içinde ev imgesi ile özdeşleştirilirler. Onlar, adeta evlerinin melekleridir. Kadınlar, anne olarak evi temizler, çocuklarını evin içinde besler, büyütür ve kocaları için yine evde yemek yaparlar ve onlarla gece aynı yastığa baş koyarlar. Erkek-egemen düzende kadınlar, adeta evde bir köle gibidirler. Evden hiç dışarı çıkmazlar ve kocalarının eve yiyecek ve para getirmelerini beklerler. Erkekler için ise durum farklıdır. Onlar, istedikleri zaman eve gelirler, istedikleri zaman evi terk ederler ve istedikleri zaman başka bir yerde başka bir kadınla yeni bir ev düzeni kurmakta serbesttirler ve bunu yapabilecek hem maddi güce hem de toplumsal normların desteğine sahiptirler. Aynı hareketleri bir kadın yapmaya kalktığında ise erkek-egemen düzen, onu hemen toplumsal ve ahlâkî kalıplar gereği kötü olarak tanımlamaya hazırdır. Kocasız veya erkeksiz bir kadın, ataerkilin ya bakire genç kız ya da fahişe tipine sokulmak durumundadır (Turan, 2015: 140).

Dorothea'nin dayısı, kadınların eğitim seviyesine uygun olduğunu düşündüğü bir manzara resmini ona gösterip fikrini sorduğunda Dorothea, şunu söyler: “Ben,

bunlara hâkim değilim... Bunlar anlamadığım bir dildendir. Sanırım resim ile doğa arasında cahilliğim nedeniyle anlamadığım bir ilişki var—tıpkı Yunanca bir cümlenin taşıdığı anlamın, benim için bir şey ifade etmediğini gördüğünüz gibi” (Eliot, 2008: 73). Dorothea, bu konuda yorum yapabilecek bilgiden yoksun olduğunu ifade eder. Toplumun beklentisinin aksine Dorothea, resim sanatına ilgi duymaz. Dorothea, insanlığa faydalı olabilecek bir şeyle meşgul olamadığı zaman kendini yararsız hisseder. Dayısının gösterdiği resimden hiçbir şey anlayamayan Dorothea ile ilgili dayısı Bay Brooke, şunu söyler: “Bu tam da kızlar içindir—taslak çizim, güzel sanatlar ve buna benzer” (Eliot, 2008: 73). Erkek-egemen anlayışa sahip olan Bay Brooke, kadınları belirli bir kategoriyle sınırlandırır ve bireysel farklılıkları göz ardı eder. Bay Brooke’un verdiği akşam yemeği partisinde bir araya gelen kasaba erkekleri, kendi aralarında dedikodu yaparken aralarından Bay Chichely, kadınlar ile ilgili şu yorumu yapar: “Bizi mutlu etmek için kendisini biraz daha hazırlayan bir kadından hoşlanırım... Ve ben sarışın, belli bir yürüyüşü ve kuğu boynu olanları severim” (Eliot, 2008: 82). Bay Chichely, Middlemarch belediye başkanının kızı olan Rosamond Vincy’nin fiziksel özelliklerini tasvir ederek Rosamond’un evlenilecek kız olduğunu belirtir. Erkekler, I. Bölümde anlatılan kolektif bilinçdışının etkisiyle kadınlarla ilgili önyarguları benimserler ve kadınları fiziksel özelliklerine göre değerlendirip kendilerinin gönlünü hoş eden varlıklar olarak görürler. Dorothea ve Casaubon’un düğün öncesinde verilen partide Doktor Tertius Lydgate, Dorothea’yi ilk kez görür. Lydgate, partiden sonra yolda yalnız yürürken Dorothea hakkında şunu düşünür: “Bu tür kadınlarla konuşmak zahmetlidir. Her zaman nedenler isterler fakat herhangi bir sorunun esasını anlayamayacak kadar cahildirler ve genellikle kendi zevklerine göre işleri halletmek için ahlâkî duygusuna geri dönerler” (Eliot, 2008: 86). Dorothea, Lydgate’in beğeneceği tarzda bir kadın değildir. Lydgate de kadınların aklını küçümser. Middlemarch kasabasına yeni gelen Lydgate, iyi bir aileden gelen, idealist ve yetenekli genç bir

doktordur. Kendisi, eğer bir gün evlenecekse o kızın sahip olması gereken özellikleri hakkında şunu söyler: “O, zarafet sahibidir; o, mükemmel bir şekilde sevimli ve başarılıdır. Bir kadının olması gereken şey, budur: enfes müzik etkisini oluşturmak zorundadır” (Eliot, 2008: 87). Toplumun kadınlarla ilgili önyargılarını benimseyen Lydgate, bir kadını fiziksel özelliklerine göre değerlendirir. Belediye başkanının kızı olan Rosamond Vincy, güzelliğiyle ve zarif tavırlarıyla toplumun beğenisini kazanır. Rosamond, okuduğu okulun en başarılı öğrencisidir. Onun okuduğu okul ile ilgili şu söylenir:

[Rosamond] kasabadaki en iyi okul olan Bayan Lemon’un okulun çiçeği kabul edilir. Buradaki eğitim, başarılı bir bayandan beklenen her şeyi içerir—at arabasına nasıl binilip inileceği gibi ekstra şeyleri bile. Bayan Lemon, her zaman Bayan Vincy’yi örnek olarak gösterir: Hiçbir öğrencinin, bu genç kızın zihinsel edinimini ve konuşma adabını aşamadığını ve onun müzikal icrasının oldukça istisnai bir durum olduğunu söyler.

(Eliot, 2008: 89)

Kadınların aldığı eğitim ile ilgili toplumun yüzeysel beklentileri vurgulanarak bu eğitimin ne kadar yetersiz olduğu eleştirilir çünkü aldıkları bu eğitim, onların zekâsını geliştirmez. Rosamond, I. Bölümde anlatılan kolektif bilinçdışının etkisinde olduğu için erkek-egemen toplumun kadınlara tanıdığı imkânlardan memnundur. Rosamond’un temel uğraşı, toplumun kendisinden beklediği gibi zengin bir koca bulmak ve lüks bir yaşam sürmektir. Rosamond’un arzusu, varlıklı bir koca aracılığıyla yaşadığı ortamı değiştirmektir. Bu yüzden Rosamond, bencil ve dar görüşlü bir kişiliğe sahiptir. Erkek-egemen toplumda kadınların bir meslek seçmeleri beklenmez çünkü kadınlığın kendisi, bir meslek olarak görülür. Rosamond, erkek-egemen toplumun kendisine öngördüğü konumu kabullenir ve bu doğrultuda davranır. Rosamond, aldığı kıt eğitim nedeniyle seçkin bir aileden olma ve lüks bir yaşama sahip olma gibi özelliklerden etkilenir. Rosamond’un bu durumu, I. Bölümde anlatılan aşağılık kompleksi ile açıklanabilir. Rosamond, yaşadığı Middlemarch kasabasınınını küçümser. Rosamond, kasabaya yeni

gelen Lydgate hakkında Şu duyumu alır: “O, mükemmel bir ailedendir—iŐiŐkileri oldukça Şehirli insanlarınki gibidir” (Eliot, 2008: 93). Rosamond’un, Lydgate’ten etkilenmesinin sebebi, onun kasabaya yeni gelen bir yabancı olmasıdır. Bulunduğu kasabayı küçümseyen Rosamond için yabancılar, her zaman çekici gelir. Rosamond, zengin biriyle evlenip lüks bir yaşama sahip olmak ister. Bu yüzden Rosamond, Lydgate’i görmeden onun zengin biri olduğunu düşünür. Lydgate, Rosamond’un hasta olan bir akrabasının düzenli tedavisini yapar. Rosamond, Lydgate’i görebilmek için hasta olan akrabasını ziyaret eder: “Bay Lydgate... Middlemarch kasabasına tamamen yabancıdır. İyi bir aileden gelir; seçkin biridir... Mevki sahibi, yetenekli bir adamdır.” (Eliot, 2008: 110). Belirtilen özelliklerinden dolayı Lydgate, Rosamond’un ideal eş tanımına tam uyar. Rosamond kendi zihninde Lydgate ile ilgili bir aşk romanı hikâyesini kurgular. Bu yüzden Rosamond, Lydgate’i ilk gördüğünde ona âşık olmaya başladığını hissederek ve Lydgate’in de ilk görüşte kendisine âşık olduğunu düşünür. Rosamond, yüksek bir sosyal konum arzusu içinde olduğu için kasabadaki insanları küçümser. Rosamond, iyi irtibatlara sahip bir yabancı olan Lydgate ile evlenirse kasabadaki görgüsüz insanlarla sürekli irtibatta olmaktan kurtulacağını düşünür. Böyle bir hayal romanını yaşamak için her şeyi yapmaya hazırdır. Rosamond’u gören Lydgate, yolda yürürken kendi kendine evlilik hakkında Şunu düşünür:

Eğer âşık olmak söz konusu olursa bir kadında arzu edilecek türden bir zekâyaya sahip olan bu Bayan Vincy gibi bir varlıkla oldukça güvenli olur—gösteriŐli, zarif, uysal, yaşam lezzetlerini tamamlamak için kendini adayarak ve başka kanıtlara ihtiyaç duymayan bir güçle bunları gösterecek bir bedende kutsallaŐan biridir.

(Eliot, 2008: 153)

Lydgate, Şu an için evlenmeyi düşünmediğini ancak evlenecek olsa iffetli ve güzel olan böyle bir kızla evleneceğini düşünür. Lydgate ile ilgili etkileyici gerçek, onu Middlemarch kasabasındakilerden ayıran iyi bir aileden doğmuş olmasıdır. Onun bu durumundan dolayı evlilik yoluyla Rosamond, mevkide yükseliŐ elde edeceğini ve

kasabadaki görgüsüz insanlardan kurtularak şehirli insanları ile ilişkiler kuracağını düşünür. Rosamond, Lydgate'in kendisine olan ilişkisine bakarak onun da diğer bütün erkekler gibi kendisine âşık olduğunu düşünür. Dolayısıyla her biri, diğerinin bilmediği bir dünyada yaşar. Rosamond'un babasının misafirleri arasında bulunan iki erkek, kendi aralarında konuşurken yaşlı olanı, Rosamond hakkında şunu söyler: "Dünyadaki en iyi kız! Onu alan kişi mutlu bir adama dönüşür!" (Eliot, 2008: 157). Toplumdaki erkekler, kadınların bireysel farklılıklarını göz ardı edip onların sadece fiziksel özelliklerini dikkate alarak cinsel tercihlerde buldukları için Rosamond'un güzelliğinden etkilenirler. Kendini tanıyamamak, başkalarını da yanlış tanımaya sebep olur. Evlenmek zorunda bırakılan Dorothea ve Rosamond, kendilerini tanıyamadıkları için erkeklerin kişiliklerini ve beklentilerini de yanlış yorumlarlar. Dorothea ve Rosamond, eş adaylarını oldukları gibi tanımaya çalışmak yerine onlarla ilgili yanlış düşünceler oluştururlar. Bu da evlenmek zorunda bırakıldıkları zaman yanlış eş seçimine ve mutsuzluğa sebep olur. Dorothea Brooke, evlendikten sadece altı hafta sonra Casaubon'un gerçek kişiliğini tanımaya başlar. Bilgi edinme umuduyla Casaubon ile evlenen Dorothea, kendi başına bırakılır. Dorothea, Casaubon'un ilgisizliğinden ve kendisine bilgi yolunu göstermemesinden dolayı hayal kırıklığı yaşar ve mutsuzluğunu kendisine bile itiraf edemez:

Seçtiği adamla evlenir ve çoğu kızdan üstün bir şekilde evliliğini yeni görevlerin bir başlangıcı olduğunu düşünür: ilk andan itibaren Bay Casaubon'un, kendi aklından daha üstün bir akla sahip olduğunu düşünür, onun tümüyle paylaşmadığı çalışmalarını olduğunu sıklıkla iddia eder: üstelik kızlık çağının kısa, az deneyiminden sonra tarihi şehir Roma'yı seyrederek, burada bütün bir yarımkürenin geçmişi, tuhaf atasal görüntüler ve uzaktan toplanan ganimetler cenaze merasimi havasında hareket eder gibi görünür.

(Eliot, 2008: 180)

Dorothea, Casaubon'u bilge olarak görüp kendisini de eğiteceğine inanarak onunla evlenir fakat Casaubon, çalışmalarını onunla paylaşmaz ve onun öğrenme arzusuna karşılık vermez. Balayı için gittikleri Roma şehrinde Casaubon, bilimsel çalışmalarına

yoğunlaşarak Dorothea'yi yalnız bırakır. Roma şehri, Dorothea için matem yeri gibi görünür. Roma şehrini kendi tutkulu hayallerinin yıkıntısı olarak görür. Genç olan Dorothea için her şey, anlamsız ve cansız gelir. Dorothea, Casaubon'un genç kuzeni olan Will Ladislaw ile Roma'da tanışır. Ladislaw, erkek-egemen toplumun dayattığı eğitime tabi olmadığı için kadınlara daha duyarlı yaklaşır. Ladislaw, Dorothea'nin üzüntüsünün farkına varır ve onunla sohbet eder. Dorothea, I. Bölümde anlatılan id'inin ve süperego'sunun istekleri arasında kalır. Dorothea'nin id'i, Ladislaw'la sohbet etmek ister. Süperego'su ise evli bir kadın olarak onunla görüşmenin doğru olmayacağı yönünde telkin verir. Ego da id'in denetimsiz isteklerini uygun koşullarda yerine getirmeye çalışır ve Ladislaw'ın, kocasının kuzeni olduğunu ileri sürerek Dorothea'nin, onunla görüşmesini sağlar. Casaubon'un, Dorothea'nin yaşadığı duyguların farkında olmamasıyla ilgili şu söylenir: “Eğer sıradan bir insan hayatının keskin bir vizyonuna ve duygusuna sahip olursak çimlerin büyümesini ve sincabın kalp atışını duyar gibi oluruz ve sessizliğin öbür tarafında bulunan o kükreme sesinden ölürüz” (Eliot, 2008: 182). İnsanlar, birbirinin acısını ve dertlerini paylaşmak için empati kuramazlar ve birbirine karşı duyarsızlaştıkları için de kimse, diğerinin neler hissettiğini anlayamaz. William James'e göre, mutlu olduğumuzda veya acı hissettiğimizde bunu dile getiririz ve bu ifadeler duyguyla ilişkilendirilir. Başkasından aynı ifadeleri duyduğumuzda ilişkilendirilmiş duyguları canlandırır ve biz onunla empati kurarak (sympathize) üzülürüz veya mutlu oluruz (1981: 564). Empati (empathy), başkalarının düşünce ve duygularının ve bunların muhtemel anlamlarının objektif bir şekilde farkında olmak, karşısındakinin duygu ve düşüncelerini temsili olarak yaşamaktır. Bu haliyle hem bilişsel hem de duygusal bir süreçtir ve kişinin kendini karşısındakinin durumunda hayal etmesiyle, kendi benzer deneyimlerinin hatırlanmasıyla gerçekleşir (Budak, 2009: 248-249). Casaubon, Dorothea'nin entelektüel ve mesleki ihtiyaçlarına ilgi göstermez: “Dorothea'nin aklı için yeni olan bir şey, Casaubon için eskimiş olur... Casaubon'da

uyarılmış olan bu tür düşünce ve his kapasitesi, bir tür yararsız hazırlık, cansız bir bilgi yığına dönüşür” (Eliot, 2008: 184). Casaubon’un bu durumu, I. Bölümde anlatıldığı üzere tükenmişlik sendromu ile açıklanabilir. Casaubon, bütün enerjisini yıllarca kendi çalışmasına harcar ve belli bir noktadan sonra yaşamı için gerekli olan enerjiyi bulamaz. Casaubon’un dünya algısında bir yenilik ve heyecan yoktur. Her şey, ona bilindik gelir. Algı (perception), düşünceye hitap eden belirli şeylerin bilincinde olmaktır (James, 1981: 722). Algıda seçicilik, “birden çok uyarıcının bulunduğu ortamlarda kişinin dikkatini sadece önemli gördüğü uyarıcılar üzerinde toplama ve diğer uyarıcıları yok sayma”dır (Budak, 2009: 633). Ertuğrul Köroğlu’na göre ise “algıda seçicilik, belirli türlerde bilgiye diğerlerinden daha çok odaklanma eğilimidir” (2012: 166). Kişi, sadece önemli gördüğü bu tür uyarıcılar üzerinde dikkatini toplar.

Dorothea, Casaubon’un kendi heyecanına ve bilgiye susamasına karşılık vermeyeceğini anlar. Casaubon, yıllarca bilgi edinmesine karşın ilgi ve empatiden yoksundur. Fedakârlık ve bencillik arasında ahlâkî mücadele verilmelidir: “Hepimiz yüce canlarımızı beslemek için dünyayı bir meme olarak kullanarak ahlâkî aptallık içinde doğarız. Dorothea, bu aptallıktan erkenden uyanmaya başlar” (Eliot, 2008: 198). Elise Boulding’e göre fedakârlık, birinin kendi imkânlarını kullanarak başkasının durumunu iyileştirmesidir. Fedakârlık, hâkimiyet kurmak gibi bir tepki seçeneğidir (1976: 50). Kendisi dışında bakasını düşünen kişi, bencil (selfish) değil, özverili (unselfish) görülür. Tutku olgusu (phenomenon), esasen çıkarıcı ve fedakâr duyguları barındırır. Bu iki duygulardan biri, ön plana çıktığında diğeri geriler. (James, 1981: 303). Fedakârlık, içte biriken fazla enerjiden kaynaklanır. Fedakârlığın amacı, yardım edilen kişinin konumunda eşitlik sağlamaktır (Boulding, 1976: 51). Dorothea, Casaubon’a kendini nasıl adayacağını ve onun gücü ile hikmetinde nasıl akıllı ve güçlü olacağını düşünür. I. Bölümde anlatılan bağımlılık görüşüne göre fallik evrede çocuk, karşı cinsten olan ebeveynine cinsel olarak bağlanır ve kendisine bir rakip olarak

gördüğü, kendisiyle aynı cinsten olan ebeveynine karşı bir korku geliştirir. Kişi, başka bir bireye karşı yakınlık arama ve sürdürme çabası içindedir. Bebeğe ilk bakımı veren birey anne olduğu için, kişinin anneye kurduğu ilişki tüm hayatını etkileyecek boyuttadır. Bir bireyin acıları ve mutluluğu anlaşılıp paylaşıldığı zaman ahlâkî değer gelişmiş olur. Bir bireyin davranışının, diğer bireylerin üzerindeki etkisinin anlaşılabilmesi için empati kurulması gerekir. Dorothea ve Ladislaw, şairlik konusunda konuşurken Ladislaw, “muhakeme yeteneği... bilginin anında duyguya geçtiği ve duygunun yeni bir bilgi organı olarak canlandığı bir ruhtur” der (Eliot, 2008: 209). İnsanların yaşadıkları acı dolu duygular, tecrübeye dönüşerek insanı bilgi olarak güçlendirir. Ufuk Ege Uygur, *Bildungsroman Tradition in “King Horn”* (“*King Horn*”da *Bildungsroman* Geleneği) adlı eserinde belirttiği üzere Almanca bir terim olan “bildungsroman” eğitim romanını veya oluşum romanını tasvir eder. Çocukluktan yetişkinliğe çeşitli tecrübelerle kahramanın zihninin ve karakterinin gelişimini tasvir eder. Roman kahramanı, ben merkezlilikten uzaklaşıp uygar toplumsal bir kimliğe doğru gelişerek sosyal bir bütünlüğe ulaşmaya çalışır (Ege, 2004: 22). Karakterleri harekete geçiren arzu, üç seviyede dile getirilebilir: “libido sciendi” (bilme arzusu), “libido dominandi” (hükmetme arzusu) ve “libido sentiendi” (hissetme arzusu) (Ovid, 1997: 150-152). “Bildungsroman”da ruhsal bir kriz, kahramanın dünyadaki kimliğinin ve rolünün tanınmasına yardımcı olur (Ege, 2004: 24). Kişilik, gerçeklik, denilen bilinç ve cinsel dürtülerden ve zevklerden oluşan bastırılmış “libido”nun oluşturduğu bilinçaltının çatışmasıyla ortaya çıkar (Ege Uygur, 2016: 159). Erkek-egemen toplumun kadına tanıdığı kısıt bir eğitime rağmen Dorothea, öğrenme ve bilgi edinme arzusu peşinde koşar. Evlenmesi beklenen Dorothea, bu amacına ulaşmak için I. Bölümde anlatıldığı üzere sembolik evreden gelen, erkek hâkimiyetiyle ilgili bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirilerek bilge gördüğü, kendinden çok yaşlı Bay Casaubon ile evlenir.

Dorothea, bu konuda hayal kırıklığı yaşar. İsviçreli psikiyatrist Carl G. Jung (1875-1961) tarafından kullanılan “Persona” sözcüğü, bireyin toplum içinde takındığı kişiliğidir:

Persona dünya ile ilişkilerimizi sağladığımız bir gerekliliktir. Diğer insanlardan neler bekleyebileceğimizi göstererek ilişkilerimizi basitleştirir ve onları iyi giysilerin biçimsiz bedenleri güzelleştirmesi gibi daha hoş kılar. *Persona* geliştirmeyi savsaklayan insanlar; kaba, huysuzluk yaratan ve dünyadaki yerlerini bulmada zorluk çeken eğilimler sergilerler. Öte yandan kişinin, kendisini oynadığı rol ile özdeşleşmesi tehlikesi de vardır.

(Jung, 1994: 60)

“Persona” bilinçli tavrı temsil eder fakat zıtlık sağlamak açısından bilinçdışı yer alır. Persona, kendisindeki herhangi bir uç nokta, bilinçdışıdaki herhangi bir uç noktayla birleşir (Ege Uygur, 2016: 129). Rosamond, Lydgate’le daha sık görüşmek ve yakınlaşmak için kardeşinin hastalanmasını organize ederek Lydgate’in gelmesini sağlar. Rosamond ile ilgili şunlar söylenir: “Rosamond, asla uygunsuz bilgi göstermez ve her zaman doğru duygular, müzik, dans, çizim, zarif nota yazımı, ayıklanmış dize için özel albüm birleşimidir ve de o dönemin talihsiz adamı için karşı konulamaz bir kadın olan mükemmel sevimli bir sarışındır” (Eliot, 2008: 252). Lydgate, toplumun beklentilerini karşılayan Rosamond’un, bu özelliklerinden dolayı mükemmel bir kadın olduğunu düşünür. Kendinden emin bir şekilde eğer evlenirse böyle bir kadınla evleneceğini düşünür. İdealleştirme (idealization), psikanalizde kişinin kendine veya başkalarına abartılı düzeyde olumlu özellikler yüklemesiyle tanımlanan bir savunma mekanizmasıdır (Budak, 2009: 367). Patricia Stubbs, on dokuzuncu yüzyılda toplum tarafından kabul edilen ideal kadınla ilgili şunları belirtir:

İffet, kişiliğinin temelidir ve bunun üst kademesi de duygusallık, pasiflik ve bağımlılığı içine alan makul bir düzenlemeden oluşur. Kadın, sadece uysal ve itaatkâr değildir, aynı zamanda hikâyesinin, romancının kurgusunun da bir kadının ilişkileri yoluyla mutluluğa ulaşabileceği ve evle ilgili görevlerinde tamamlandığı inancını belirtmesi ve göstermesi beklenir.

(1979: 26)

Eliza Lynn Linton, *The Girl of the Period* (*Çağın Kızı*) isimli eserinin ‘Ideal Women’ (İdeal Kadınlar) adlı bölümünde ideal kadını, erkeklerin bakış açısından tanımlar. Bazı erkeklere göre ideal kadın, dış güzelliğe sahip olan kadındır. Bazı erkeklere göre ise ideal kadın, ev idaresini iyi bir şekilde yapan ve iyi bir anne olan kadındır. Bu erkeklere göre önemli olan dış güzellik değil; güvenilirlik, çalışkanlık, ev ve çocuklarla en güzel şekilde ilgilenmektir. Diğer erkekler ise kendileri için her şeyi yapacak “şefkatli, aşk dolu, sarışın bir melek” isterler. Kadın, erkeğe ne kadar bağımlı olursa erkek de kadını o kadar çok sever (1883: 58-62). Böylece Linton, ideal kadını erkeklerin bakış açısından tanımlayarak ve aynı fikirlerini özetle tekrarlayarak kendi bireysel haklarına sahip modern kadın kavramına adeta karşı çıkar. Mermin ve Tucker’ın da belirttiği gibi Linton, “geleneksel değerler adına, modern kadını kınar” (2002: 91). Bu bağlamda kadın; eşi ve çocukları için yaşayan fedakâr ve kutsal bir varlık olarak hayatını sürdürmelidir. Toplumda erkekler, kadınların fiziksel özelliklerine önem verip zihinsel ve bireysel gelişimlerini göz ardı ederler.

Roma’daki balayından döndükten sonra Dorothea, evde yapacak bir şey bulamadığı için ne yapması gerektiğini eşine her sorduğunda Casaubon, ona “ne istiyorsan yap, canım” diye cevap verir (Eliot, 2008: 257). Sadece kendi çalışmalarına odaklanan Casaubon’un, eşine karşı ilgisizliği Dorothea’nin yalnızlık ve yararsızlık hissini arttırır. Dorothea, evliliğinde hayal kırıklığı yaşar:

Değerli ve zorunlu meşguliyet için rehberlik sağlayacak olan evlilik, onu hanımefendinin baskıcı özgürlüğünden henüz kurtaramaz. Onun kontrolsüz duyarlılığın dalgın sevinci, boş vaktini doldurmaz bile. O, daha gençliğin baharındayken soğuk, renksiz, daralmış manzara, küçülen mobilyalar, asla okunmayan kitaplar, gün ışığında kaybolan soluk fantastik dünyadaki hayalet spekülâtör ile oluşan ahlâkî bir hapisnede tutulur.

(Eliot, 2008: 257-258)

Dorothea hem hayallerinin gerçekleşmeyeceğinin hem de evlilikteki kısıtlamaların farkına varır. “Baskıcı” ve “özgürlük”, “kontrolsüz” ve “hapisane”, “gençliğin baharı”

ve “hayalet spekülör” gibi ikili karşıtlık (binary opposition) kullanımı, sadece Dorothea'nın hayalleri ile yaşadığı gerçeklerin arasındaki farkı değil, aynı zamanda Dorothea ile Casaubon arasındaki farkı da vurgular. Casaubon'un, Dorothea'yi seçme sebebi, erkek-egemen toplumun beklentilerini karşılayan geleneksel bir algıdır. Casaubon hem toplumun beklentisini karşılamak için hem de yaşlılığında kendisine hizmet edecek birinin olması için evlenmek ister: “Bay Casaubon, iyi konuma sahip bir adamın bir eş alırken gençliğin baharında bir kızını umması ve dikkatlice seçmesi gerektiğini söyler—ne kadar genç o kadar daha iyi çünkü daha eğitilebilirdir ve itaatkârdır” (Eliot, 2008: 261). Casaubon, evlilik konusunda kendisine denk olacak bir eş değil, yaşlılığında kendisine hizmet edecek ve itaat edecek bir kadın arar. Baskınlık (dominance), genel anlamıyla bir şeyin başka bir şeyi kontrol etmesidir. Etolojide aynı türden bir canlının, diğer üyeleri kontrol etmesiyle tanımlanan bir davranış biçimidir. Bu davranış biçimi, insanda ilişkiyi kontrol etme, yönlendirme, belli bireylerin veya grupların davranışını, yaşayışını, kaynaklara erişimini kontrol etme, vb. şeklinde kendini göstermesidir (Budak, 2009: 107). Davranış bilimi açısından psikolojik süpresyon, “sosyal psikolojide bir grubun veya bireyin kendini ifade etme özgürlüğünün egemen gruplar veya bireyler tarafından kısıtlanması” olarak tanımlanabilir (Budak, 2009: 107). Toplumun beklentisine aykırı davranan kadınların, geleneksel Viktorya dönemi kadınlarının yaşadığı düşünülebilecek olan güçsüzlük psikolojisini yaşamadıklarını gösterdiği düşünülebilir. Çünkü Budak'a göre bu psikoloji, “kişinin kendi çıkarlarını koruma, kendi yaşamını etkileyen toplumsal olayları etkileme, yönlendirme veya kontrol etme yetisinden/konumundan yoksun olduğunu hissetmesi” olarak tanımlanır (2009: 331). Evlilikten önce kadınlar, küçük ailelerde küçük ev ortamlarına hapsedildiği gibi evlilikten sonra da aynı şekilde küçük ev ortamlarına hapsedilirler (Boulding, 1976: 552). Kadınların görevi; erkekleri memnun etmek, onlara yararlı olmak, onları sevip saymak, çocuklukta onlara bakmak ve onları eğitmektir

(Boulding, 1976: 587). Elaine Showalter, *A Literature of Their Own (Kendilerine Ait Bir Edebiyat)* adlı eserinde 'Evdeki Melek' kavramını şu şekilde açıklar: "Orta sınıf ideolojisinin kadınlara uygun gördüğü yaşam alanı, erkeklere tamamen severek boyun eğen ancak iç saflığında ve dininde kuvvetli, evinin sınırları içinde kraliçe olan mükemmel bir kadın, 'Evdeki Melek' olmayı gerektirir" (1982: 14). Showalter'ın burada tartıştığı 'Evdeki Melek' kavramı, tamamen kadının, erkek-egemen düzene teslim olmasını gerektirir. Ayrıca kadına uygun görülen bu model, onun, evinin içine hapsedilmesi mantığını da destekler. Bu mantıkta kadın, erkeğin iki dudağı arasında hareket ettiği takdirde evinin sultanı olarak görülür (Ege Uygur, 2016: 190).

Söz konusu romanda bireylerin hayalleriyle ilgili şu söylenir: "Hepimiz bir şekilde hayalperestiz çünkü hayaller arzularımızın kaynağıdır" (Eliot, 2008: 304). İmgelem (imagination), var olmayan nesnelere zihinde canlılık kazanmasını sağlayan ve imgeler dünyasındaki unsurları birleştirmeye yönelik düşünce sürecidir (Gürün, 1996: 73). Erkek-egemen toplum, kadınlara gerekli imkânları tanımadığı için toplumsal şartlar, bireylerin arzularına yön verir ve bilinçlerinde hayal dünyalarını şekillendirir. Kadınlar, idealleriyle meşgul oldukları için kendilerini tanıyamazlar ve başkalarının gerçek kişiliğini fark edemezler. Bu yüzden kadınlar, hayal kırıklığı yaşarlar. Dorothea'nın, Casaubon'u olduğu gibi görememesinin sebebi, aklının sürekli ideal olanı düşünmesidir. Bu yüzden Dorothea'nın, Casaubon'la ilgili beklentileri yanılgıyla sonuçlanır. Yanılsama (illusion), nesnenin aklı meşgul etmesidir (James, 1981: 731). Yanılsama, gerçekte var olan bir nesne ya da varlığın, olduğu gibi değil de değişik olarak algılanması durumudur (Gürün, 1996: 165-166). Rosamond'un babası, kızının Lydgate ile evlenmesine karşı çıkınca Rosamond, bu durumla ilgili Lydgate'e "yapmayı seçtiğim hiçbir şeyden asla vazgeçmem" der (Eliot, 2008: 329). Rosamond, hedefine ulaşmak için her şeyi yapmaya hazırdır. Aldığı eğitim nedeniyle kadından beklenen tavırları içtenlikle sergileyen Rosamond'u gören Lydgate, onun hakkında şunu düşünür:

[Lydgate'in] yüksek düşüncelerine ve önemli işlerine saygı gösteren ve onlara asla müdahale etmeyen, evde ve hesaplarda büyü bir şekilde düzeni sağlayan ancak hayatı her an romantizme çevirmek için parmaklarını utedokunmaya hazır bekleyen, kıl payı bile öteye gitmeyen gerçek kadın, sınırına göre eğitilen—uyusal, bu yüzden o sınırdan gelen emirleri, yerine getirmeye hazır bekleyen... mükemmel bir kadın bulunduğunu düşünür.

(Eliot, 2008: 331)

Mesleğini geliştirmek için evlenmeyi düşünmeyen Lydgate, Rosamond'u tanıdıktan sonra bu evliliğin, kendisi için bir engel değil, ilerleme olacağını düşünür. Lydgate, I. Bölümde anlatılan üstünlük kompleksini yaşadığı için Rosamond'un güzel, uysal ve itaatkâr bir kız olduğunu düşünür. Rosamond, amacına ulaşmak için evlilik konusunda babasını da ikna eder. Lydgate, Rosamond'un bu kararlılığından etkilenir: "Lydgate, çeşitlilik adına nitelediği dişi kaz ve erkek kaz arasındaki psikolojik farklılığa çok fazla güvenir, özellikle erkek kazın gücüne karşılık dişi kazın doğuştan gelen itaatı konusunda" (Eliot, 2008: 335). Toplumsal değerlerinin etkisiyle güçlü bir erkek olan Lydgate, kendisine itaat edecek böyle uysal bir kadınla evlenmek ister. Lydgate, toplumun kadınlar konusundaki kalıplaşmış görüşlerine inanarak Rosamond'un güzelliğinin, ruhunun bir yansıması olarak gördüğü için onunla evlenir.

Carl G. Jung'a göre insan doğasında biseksüellik vardır. "Animus" kadının, "anima" ise erkeğin, bilinçaltında bulunur. Tüm erkeklerin bilinçaltında kadınlığa, tüm kadınların bilinçaltında da erkekliğe ait bir şey vardır. Jung'un ruh veya psişe olarak tanımladığı "anima", kadınsı karakter içerip erkeksi bilinci telafi eder (Pekşen Yanıkoğlu, 2008: 40). Jung, bireyin uyumunu sağlayan "animus" ve "anima" kavramlarından şöyle bahseder:

Animus kadının, *anima* ise erkeğin, bilinçaltında bulunur. Tüm erkeklerin bilinçaltında kadınlığa, tüm kadınların bilinçaltında da erkekliğe ait bir şey vardır. Dişi olan *anima*, erkeğin bilincini telafi etmekle yetinir. Buna karşılık, kadının telafi unsurunda bir erkeklik hareketleri bulunur... Buna *animus* denir. Bunlarla beraber, gerek kadının gerekse erkeğin bilinçaltında cinslerinin yarattığı sınırlılığı, darlığı telafi eden bir hayat gizlenir.

(Jung, 1970: 213).

Jung'a göre erkeğin eş seçimi, kendi bilinçdışıdaki "anima"sına yani kadınlığa bağlıdır (Pekşen Yanıkoğlu, 2008: 41). İnsanlar, biyolojik cinsiyetlerini seçemese de zihinsel cinsiyetlerini seçmekte doğal olarak özgürdürler. Ataerkil toplum, cinsel organına bağlı olarak bireye saf kadın ya da saf erkek olmayı öğretir (Pekşen Yanıkoğlu, 2008: 39). Jung'un girişken/dışadönük kişilik kavramına da değinmek gerekir. Jung'a göre girişken ya da dışadönük kişiler, harekete yöneliktirler ve yalnızlık yerine insanların arasında olmayı tercih ederler. Carl G. Jung'un *Psychological Types (Psikolojik Tipler)* kitabında bu tür kişilik tipolojisinin tutumu şöyle açıklanır: "Dışadönük tutumda belirgin şekilde benmerkezcilik ve kişisel yanlılıkla birlikte, yüksek derecede öznel bir kararlılık görülür" (1946: 427). Ufuk Ege Uygur'un, *623 Sayfada Realizm* adlı eserinde ele aldığı Karen Horney'e göre erkekler, kadınlardan korkar çünkü kadınları güçlü anneler olarak tanırlar ve baba, gerçek ya da sembolik anne-çocuk ilişkisini tamamen kontrol eder. Bir başka deyişle, anne-kız ilişkisinde de annenin güçsüzlüğü ortaya çıkar çünkü babanın kontrolündedir. Babalar sosyal ve kültürel olarak egemen olmalarının yanı sıra, kişisel olarak da egemen ve baştan çıkarıcı olabilirler; anneler ise boyun eğen ve güçsüz olandır (Ege Uygur, 2016: 164). Karen Horney, erkeklerdeki kadın (anne) korkusu, kadınlardaki erkek (baba) korkusundan daha fazla olduğunu belirtir. Erkekler, kadının ne olduğunu ve yaptığını küçümseyerek bu korkunun üstesinden gelmeye çalışırlar. Fakat kadınlık tehdidi hem içsel hem dışsaldır. Kadın tarafından sosyalleştirildiği için erkek, kadınla özdeşleşir ve kendi annesi gibi olmak ister. Ama toplumda bir erkek olarak yer alabilmesi için babasından korkması ve annesinden kopup babasıyla özdeşleşmesi gerekir (1986: 53). Bu yüzden de bir bayan olarak kızı ile özdeşleşmesi daha kolaydır. Erkek çocuk içinse anneden ayrılıp cinsiyet oluşturma çok zor ve önemlidir. Anneyle özdeşleştiği için hem kadın olmayı hem de anne olmayı anlamak zorundadır. Erkek olmak, kadın gibi ve kadınsı olmamayı öğrenmek demektir. Bu yüzden de erkeklik ve kadınlık hakkında kesin sınırlar koyarlar. Erkek çocuk,

cinsiyeti vurgulayarak davranır ve kadınsı hisleri reddeder. Benzerlikleri değil, farklılıkları vurgular. Bu yüzden erkek çocuk için anne, çok daha “öteki”dir. Böylece erkeğin kişilik sınırları daha belirgin olur. Kadınlar ise benzerlik ve devamlılıkla büyüdükleri için, kendilerini erkek-olmayan diye değil, bu kimliğin aşağılanmasıdır (Ege Uygur, 2016: 165). Kişinin sembolik düzene girmeden önceki ilk ilişkisi, I. Bölümde anlatıldığı üzere annesiyle olduğu için, bu ilk annelik hâkimiyetinin bireyin hayatında çeşitli yansımaları olabilir. Bir anne olarak kadın da kendi doğasından gelen bir güce sahiptir ve büyüüp artık sembolik boyuta geçen erkek de bu gücü kendisi üzerinde bir tehlike unsuru olarak görerek anneye ilgili olan her şeyi reddetmek ve kadını zayıf göstermek ister, böylece kendi hâkimiyetini kurabilir (İplikçi Özden, 2016: 301).

Casaubon’un genç kuzeni Will Ladislaw, Roma’da görüştüğü Dorothea’dan etkilendiği için Dorothea’ye, onları ziyaret edeceğini bildiren bir mektup gönderir. Bu mektup, Dorothea ve Casaubon arasında kavgaya neden olur. Casaubon, bu durumu çok kıskanır. Kıskançlık (jealousy), tartışmasız bir içgüdüdür (James, 1981: 1055). Paranoya; kuşku, güvensizlik, kıskançlık, aşırı alınganlık ve gurur gibi karakter bozukluklarının yanı sıra yanlış yargı oluşturma, az ya da çok sistemli sabuklamalara yol açan yorumlamalarda bulunma gibi görüngülerle ortaya çıkan süregen bir psikozdur (Gürün, 1996: 111). Kıskançlığını gizleyen Casaubon, kalp krizi geçirince Dorothea’nin bu evlilikteki duruşu değişir: “O, artık gerçeklerin algısına karşı mücadele etmez, ancak onların en net algılarına ayak uydurur ve şimdi kocasının başarısızlığına, daha çok onun olası başarısızlık bilincine, kararlı bir şekilde baktığında görevinin duyarlılık olduğunu kabul eder gibi görünür” (Eliot, 2008: 343). Casaubon’un, entelektüel ve mesleki ihtiyaçlarına karşılık verecek kişi olmadığını, onun *Key to All Mythologies (Tüm Mitolojilerin Anahtarı)* isimli bilimsel çalışmasının beyhude olduğunu ve Casaubon’un sağlığının bozulduğunu anlayan Dorothea, sorumluluk duygusu nedeniyle hayallerinden

vazgeçer. Bay Casaubon, bilimsel çalışmasında tüm mitlerin ortak yapısını açıklayan bir ilke bulmaya çalışır. Casaubon, bu çalışmasının tutsağı olur ve başka hiçbir şeyle ilgilenmez. Casaubon, çalışmalarını Latin kaynaklar üzerinde yapar. Almanlar, tarih araştırmalarında önderlik ederler. Bay Casaubon'un çalıştığı konu, kimya gibi değişkendir. Yeni gelişmeler, yeni bakış açıları oluşturur. Şayet Casaubon, Almanca kaynakları okursa yaptığı çalışmanın gereksiz olduğunu anlar. Şartları değiştirmek için artık geç kaldığının farkına varan Dorothea, bilimsel çalışmaları için kaygı duyan hasta kocasına acımaya başlar. Tartışmaları engellemek için hasta kocasına şefkat gösteren Dorothea, evliliğinde bilerek yumuşak huylu davranır. Dorothea, evliliğinde fedakârlık gösterir. Erkek-egemen toplumda kadınlar, bireysel arzularını toplumun genel iyiliği için bastırmak zorunda kalırlar. Çünkü François Basch'ın da belirttiği gibi kadının; eş olması, anne olması, ailesini yüceltmesi, acılarını bastırması ve kendini başkaları için feda etmesi meşru kılınır (1974: 115). Dorothea'nin, Casaubon'la evlenirken istediği bilgileri elde ederek insanlığa hizmet edeceğine inanır. Erkek-egemen toplumun, kadınlar için tasvip etmediği büyük duygular ve büyük inançlar yanılıyla sonuçlanır.

Dorothea, Casaubon'un kuzeni Will Ladislav'ın yokluk içindeyken kendilerinin varlık içinde olmasından rahatsızlık duyar. Dorothea, Casaubon'un, Ladislav'a yardım etmesi ile ilgili konuştuğunda Casaubon, ona "Dorothea, aşkım, bu ilk olay değildir, fakat seni aşan konularda senin bir daha karışmaman iyi olur" diyerek uyarıda bulunur (Eliot, 2008: 352). Dorothea, insanlara yardım etmeyi sever fakat Casaubon, Dorothea'nin aklının bu konuya ermediğini düşünerek onu küçümser ve ona karışmaması gerektiğini söyler. Casaubon'u, çalışırken rahatsız etmemek için onu kitaplarıyla baş başa bırakan Dorothea'ye, dayısı Bay Brooke, "bir kadın için çok şey öğrenmene izin vermemeliyiz, bilirsin" der (Eliot, 2008: 364). Erkek-egemen toplumun dayattığı önyargıları benimseyen Bay Brooke, kadınların eğitilmesine karşı çıkar.

Rosamond ve Lydgate'in birbiriyle ilgili yanılsamalarından dolayı onların evliliği de mutsuzluğa dönüşür. Lydgate, mesleki açıdan daha iyi bir konuma gelmesi konusunda eşinin arzusunun olup olmadığını sorduğunda Rosamond'un verdiği cevap dikkat çekicidir: "Elbette keşifler yapmanı isterim. Middlemarch kasabasından daha iyi bir yerde yüksek bir konuma gelmeni, benden başka kimse daha çok isteyemez... Fakat münzevi kişiler gibi yaşayamayız" (Eliot, 2008: 411). Rosamond, Lydgate'in, tıp alanında bir araştırmacı olması yerine üst mevki sahibi olarak Middlemarch kasabasının dışında bir yerde kendilerine daha iyi ve lüks bir sosyal yaşam sağlama arzusunun olduğunu gösterir. Rosamond, Lydgate'in, mesleği ile ilgili ona "tıpçı olmanı hiç istemem" diyerek düşüncesini dile getirir (Eliot, 2008: 430). Rosamond, kocasının mesleğini sevmediğini itiraf ederek tek ilgisinin, zengin bir hayat olduğunu dolaylı bir şekilde tekrar vurgular.

Casaubon, son keşiflerden habersiz bir şekilde her şeye ortak bir teori bulmaya çalışırken insani duygular ve cinsellik ile olan iletişimini kaybeder. Libido sözcüğü, Latince istemek anlamına gelen *lubere* sözcüğünden türetilir. Yaşamsal güçlere bağlı tüm eğilimlerin enerjisine verilen addır. Bu enerjinin ereği; insanlar, fikirler, nesnelere ya da öz sevgisi olabilir... Libido, Sigmund Freud'a göre cinsellikten kaynaklanan ve sevgiyle üretkenliği birleştiren bir güçtür. Carl G. Jung'a göre ise libido kavramı, çok geniş bir alana yayılarak ereği ne olursa olsun ruhsal enerjiyi belirler. Libido sözcüğü, dar anlamıyla cinsel tatmin arama istemi olarak kullanılır (Gürün, 1996: 91-92). İktidarsızlık (impotence), erkekte gerektiği gibi cinsel ilişkide bulunamama durumudur (Gürün, 1996: 73). Yüceltme (sublimation), cinsel tepisellikten kaynaklanan bir enerjinin, yön değiştirilerek toplum tarafından kabul gören üst düzeydeki bir etkinliğe kayması olarak tanımlanabilir (Gürün, 1996: 171-172). Casaubon'un, kuzeni Will Ladislav'ı sevmemesinin sebebini bilmeyen Dorothea, sadakat gereği onunla görüşmekten kaçınır. Casaubon, ölmek üzereyken Dorothea'den, ölümünden sonra bir

konuda bir söz vermesini ister. Ne konuda söz vermesi gerektiğini anlayamayan Dorothea, o an söz vermekte tereddüt eder. Ertesi sabah Casaubon öldüğünde fedakârlık duygusu taşıyan Dorothea, zamanında ona söz vermediği için kendisini suçlar. Daha sonra Casaubon'un bıraktığı vasiyetin içeriğiyle ilgili Dorothea'ye şu söylenir: "Vasiyetine bir ek vasiyet oluşturarak eğer evlenirsen—yani—... Eğer başka biriyle değil de Bay Ladislav ile evlenirsen mal ve mülkün senden alınacağını belirtir" (Eliot, 2008: 460). Bunu öğrenen Dorothea şoke olur. Casaubon'un davranışları, aralarındaki tartışmalar ve Ladislav'a karşı duyguları anlam kazanır. Dorothea, Casaubon'un, Ladislav'ı kıskandığı için onu sevmediğini anlar. Ayrıca Dorothea, Casaubon'a sadık olmasına rağmen kocasının, ona güvenmediğini de öğrenir. Dorothea'nin büyük duygular ve inançlarla yaptığı birinci evliliği, hayal kırıklığı ve yanılsamayla sonuçlanır. Dorothea'nin daha önce gerçeği görememesinin sebebi, aklının sürekli ideal olanı düşünmesidir. Dorothea, kendisine âşık olan Ladislav'a karşı duygularının da farkına varır. Dorothea'nin, Ladislav'la ilgili bilinç düzeyinde var olan düşünceleri, I. Bölümde anlatıldığı üzere zamanla kişisel bilinçdışına itilip orada kalabilir ve kişi artık bilinç boyutunda bu düşüncelerin farkında olmayabilir. Ancak bu düşünceleri tetikleyecek herhangi bir olay gerçekleştiğinde kişi, tekrar bunları bilinç düzeyinde hisseder. Dorothea, Ladislav'la tanıştıktan sonra ondan etkilenir, ancak evli olduğu için bu duygularını sürekli bastırmaya çalışır. Aradan zaman geçer ve bu süre içinde Dorothea, Ladislav'a karşı duymuş olduğu hislerin bilinç düzeyinde artık farkında değildir. Ancak bilinçdışına bastırılan bu hisler ve düşünceler, Casaubon'un ölümünden sonra tekrar bilinç düzeyine gelir. Söz konusu duygu ve düşüncelerin tekrar bilince gelmesiyle Dorothea, artık onları bastıramaz ve Ladislav'a olan duyguları gelişir. Evlenmeden önce sıkıntı yaşamadığını belirten Dorothea, Ladislav ile konuşurken sıkıntı (evlilik) ile ilgili ona "keder... ellerimizi bağlar ve konuşmak istediğimizde bizi susturur" der (Eliot, 2008: 512). Dorothea, daha önceleri kadınların hayatlarına yön

vermemelerini ve daha iyi şeyler yapmamalarını eleştirir. Dorothea, daha önceleri istediği şeyi yapmayı sevdiğini fakat evlendikten sonra bunları bıraktığını vurgular. Çünkü erkek-egemen toplum, evlenen bir kadının itaat ve fedakârlık göstermesi dışında ona başka bir imkân vermez. Rosamond ve Lydgate'in beklentileri, birbirinden çok farklıdır. Bencil olan Rosamond, eşinin mesleki tutkusunu ve hayallerini anlayamaz. Rosamond'un, eşinin mesleğine duyduğu tek ilgi, bu mesleğin yaşamlarına sağlayacağı yarardır. Bunu anlayan Lydgate, Rosamond hakkında yanıldığının farkına varır:

Lydgate'in bu sözleri, eski hayal dünyasından ne kadar uzaklaştığını gösteren üzücü bir dönüm noktası gibidir. Öncesinde Rosamond Vincy, kocasının aklına saygı gösteren ve başarılı bir denizkızı tarzı gereği tarağını ve aynasını kullanarak hayran olunan bilgeliğini rahatlatmak için şarkı söyleyen mükemmel bir kadın gibi görünür. O, hayal edilen hayranlık ile bir erkeğin yeteneğine olan cazibe arasındaki farkı görmeye başlar çünkü ona saygınlık kazandırır ve onun iliğindeki bir emir veya isminin önüne gelen 'Sayın' sıfatı gibidir.

(Eliot, 2008: 547)

Toplumun kadınlarla ilgili önyargılarına inanan Lydgate, Rosamond'un gerçek kişiliğinin farkına varır çünkü uysal görünen Rosamond'u, saygın ve konforlu bir yaşam için kendisiyle evlendiğini anlar. Rosamond, Lydgate'in kuzeni olan Captain Lydgate ile beraber birkaç kez at binmeye gider. Rosamond, hamile olduğu için Lydgate, eşinin at binmeye gitmesini istemez. Rosamond, buna itiraz ettiğinde Lydgate, ona "senin için karar verecek olan kişi benim" der (Eliot, 2008: 548). Bay Brooke ve Casaubon gibi Lydgate de erkeklerin üstünlüğüne inanır. Megalomani (megalomania), kişinin kendine abartılı bir önem, değer, güç, vb. atfetmesidir (Budak, 2009: 480). Görkemlilik (grandiosity), kişinin kendi değerini, gücünü, bilgisini, şahsiyetinin önemini tamamen gerçekdışı boyutlarda aşırı abartmasıdır (Budak, 2009: 323). Howard Becker'e göre, bir toplumda sosyal normlar şu şekilde oluşur: "Sosyal gruplar, ihlali olağandışılık yaratan kurallar yaparak ve bu kuralları belirli bir grup insana uygulayarak ve de onları yabancı olarak etiketleyerek olağandışılık yaratırlar. Bu noktadan sonra olağandışılık, kişinin işlemiş olduğu bir hareketten ziyade diğerlerinin, kurallarının ve onaylamalarının bir

suçluğa uygulanmasının sonucudur” (1966: 9). Becker’in bu alıntısından açıkça anlaşıldığı üzere toplumda sosyal norm olarak kabul edilen kurallar, aslında belirli bir grubun hegemonyasını o toplumdaki insanlara dayatmasından başka bir şey değildir. Benzer şekilde kadınları değersizleştiren ve onları ötekileştiren ataerkil düzen, erkeklerin kadınları kontrolleri altında tutmak maksadı ile ortaya attıkları sözde kurallardan oluşur (Turan, 2015: 140). Dünyanın her yerinde kadınlar; birer mâhkum, akıl hastası ve bağımlı çocuk muamelesi görürler (Boulding, 1976: 18-19). Karen Horney, kadının erkek-egemen toplumdaki yerini şu şekilde tanımlar: “Bizim toplumumuz, çok iyi bilindiği üzere erkek-egemen bir kültürdür ve bu yüzden büyük ölçüde kadının, kendini ve bireyselliğini geliştirmesine uygun değildir” (1973: 82).

Kararlı davranmak için Lydgate, kuzenini bu konuda uyaracağını söylediğinde Rosamond, Lydgate’e karşı çıkar: “Böyle bir şey yapmamı rica ederim... Sanki ben bir çocukmuşum gibi bana muamele etmiş olursun. Bu konuyu bana bırakacağına söz ver” (Eliot, 2008: 549). Lydgate, evlenmeden önce Rosamond’un, uysal ve itaatkâr bir kadın olduğunu düşünmesine rağmen bu tartışmada Lydgate, itaatkâr bir şekilde Rosamond’un isteğini kabul eder. Bu konuşmanın sonunda Lydgate, Rosamond’a söz verirken uysal görünen Rosamond, aslında Lydgate’e hiçbir söz vermez. Hiperaktif kişiliğe sahip olan ve yapmak istediği her şeyin doğru olduğuna inanan Rosamond, tekrar ata binerken bebeğini düşürür. Işın Baral Kulaksızoğlu’na göre hiperaktif tipteki kişilerde “psikomotor bir hareketlilik çok belirgindir, heyecanlı ve huzursuzdur. Hastanın tüm davranışlarına bu yansır... Kooperasyon kurmak güçtür” (2013: 93, 94). Bebeği düşürdüğünü öğrenen Lydgate, Rosamond’a acıyarak “zavallı, zavallı sevgilim!” der (Eliot, 2008: 549). Lydgate, uysal görünen eşinin bu kötü inatçılığına içten içe hayret eder. Duyarlılık (sensitivity), dış dünyadan ya da kendi vücudundan gelen izlenimleri algılama yetisidir (Gürün, 1996: 40). Lydgate, eşini çok sever ve ona karşı bilgi birikimiyle hükmedemeyişinin de farkına varır. Bencil olan Rosamond,

pahalı mobilyalar ve mücevherler alarak ve akşam yemeği partileri vererek eşini borç bataklığına sürükler. Rosamond'un, bebeğini düşürdüğünden dolayı bu borç durumunu eşinden saklayan Lydgate, borçları ödemek için evdeki bazı eşyaları satmak zorunda kaldığında borç durumunu Rosamond'a açıklamak zorunda kalır. Lydgate, bu konuda destek beklerken lüks bir yaşam için evlenen Rosamond, evliliğinde hayal kırıklığını yaşayarak ona "ne yapabilirim?" diye sorar (Eliot, 2008: 558). Rosamond'un bu tutumu, I. Bölümde anlatıldığı üzere narsistik kişilik bozukluğu ile açıklanabilir. Lüks bir hayat yaşama amacına ulaşmak için borçların oluşmasına sebep olan Rosamond, kocasıyla bu sorumluluğu paylaşmaktan kaçınır. Bencil olan Rosamond, sebep olduğu bu durum ile ilgili empati kurmaz. Rosamond; borçların ertelenmesini, Londra'ya taşınıp oradaki Lydgate'in arkadaşlarından yardım istenmesini veya kendi babası Bay Vincy'den borç para istenmesini önerir. Bunun üzerine Lydgate, kızgın bir şekilde Rosamond'a "anlamadığın konularda benim kararımı dinlemeyi öğrenmelisin" der (Eliot, 2008: 559). Lydgate, Rosamond'un, kendisine itaat etmesi gerektiğini belirterek bu önerilerin anlamsız olduğunu ve gerekli adımların atılması gerektiğini söylediğinde Rosamond'un aklındaki düşünce şudur: "Şayet Lydgate'in böyle davranacağını daha önce bilseydim, onunla asla evlenmezdim" (Eliot, 2008: 559-560). Aldığı yetersiz eğitimden dolayı Rosamond, dar görüşlü olup evliliğindeki sıkıntıları anlayamaz. Toplumsal önyargıları benimseyen Rosamond, evliliği lüks bir yaşam aracı olarak gördüğü için evliliğinde hayal kırıklığı yaşar. İtaatkâr görünen Rosamond; kocasını dinlemez, borç içindeyken emlakçıya gidip evinin kiralanmasını engeller ve Lydgate'in dayısına mektup yazarak ondan para talep eder. Dorothea'ye hayranlık duyan James Chettam, Dorothea'nin, Casaubon ile evlenmesi üzerine o da Dorothea'nin kız kardeşi Celia ile evlenir. Bir erkek çocuk sahibi olan Celia, Dorothea'ye şunu söyler: "Elbette erkekler, her şeyi en iyi bilirler ancak kadınların daha iyi bildiği şeylerin haricinde... Tabi ki bebekleri ve o tür şeyleri demek isterim" (Eliot, 2008: 694). Celia, I. Bölümde anlatılan kitle

psikolojisinin etkisiyle toplum tarafından belirlenen eş ve anne rolünü benimser, erkeklerin üstünlüğünü kabullenir, kendisine tanınan koşulların ötesine gitmeye çalışmaz ve yaşadığı toplumda tasvip edilmeyen arzuların peşinden koşmaz. Feminist bir kadın, ev işleri ve annelik vazifelerini tek başına yapmak istemez, erkeği de devreye sokar. Ancak, bu sıradan erkek için anlaşılmaz olabilir. O da çok çalışmaktadır. Marjinal erkek de bunu çok uç nokta olarak değerlendirebilir. Charlotte Perkins Gilman'a göre evli bir kadın, ev dışında çalışmaya başlarsa çocuk bakımı konusunda kendisine yardımcı olacak bazı kurumsal düzenlemelerin yapılması gerekir. Bunun için kadın, insan hakları ve görevleri ile birlikte bir insan olarak kabul edilmelidir; mutlu bir evlilik ile mutlu işin nasıl bağdaştırabileceğini öğrenmelidir (1966: xxvii). Kadın için ekonomik bağımsızlık, ev ve aile ilişkisinde değişiklik gerektirir. Bu değişiklik, birey ve nesil için avantaj olacaksa bundan kimse korkmamalıdır (Gilman, 1966: 210).

Rol-model açısından I. Bölümde açıklandığı üzere anneleri ile kendi kişilikleri arasında bir fark bulmayan kız çocukları, kendilerini çaresiz hissederler ve onlar da bu düzene boyun eğmek zorunda kalırlar. Böylece Rosamond'un, kendisini erkek-egemen düzene teslim ettiği anlaşılır. Rosamond, ataerkil normların uygun gördüğü anne modeline bire bir uyar. Bunun başlıca sebebi, Rosamond'un, annesinin yaşam tarzını kendisine aynen rol model almasıdır. Rosamond'un annesi, kendisini özgürleştirecek kişisel bireyselleşme sürecini tamamlayamaz, bunun sonucunda ataerkilin şekillendirdiği, toplumdaki anne-kadın profiline göre bir yaşam sürdürür. Bununla birlikte annesi, Rosamond'a olumsuz bir örnek teşkil eder ve sonuç olarak Rosamond, annesinden farklı bir kız evlat olamaz ve o da annesi gibi ataerkilin şekillendirdiği yaşam tarzına mahkûm olur. Rosamond, anne rolünden ve ataerkil düzenin anneye yüklediği sorumluluklardan hiçbir zaman kurtulamaz ve kendi özgür bireyselliğini gerçekleştiremez. Bunun başlıca sebebi, Rosamond'un, annesinin 'evdeki melek' rolünü aynen kendisine kopyalamasıdır.

Çok kısa sürede bütün borcunu ödeyen Lydgate'in, rüşvet aldığı dedikodusu kasabada yayılır. Middlemarch kasabasından taşınma arzusunu gerçekleştirmek için bencil olan Rosamond, kocası hakkındaki bu dedikoduları inanarak kocasına taşınmayı önerir. Dorothea, Lydgate'ten olayın aslını öğrenir ve ona inanır. Dorothea, Lydgate'in masumiyetiyle ilgili Rosamond'la konuşmak için onu ziyarete gider. Dorothea, Ladislav ile Rosamond'u el ele görür. Rosamond, Ladislav'ın şiddetli bir darbe aldığını anlar: "Rosamond, kendi istekleri doğrultusunda şekillendirdiği durum dışında başkalarının ruh halini düşünme alışkanlığına sahip değildir ve bir ruh halini bastırmak için kendi gücüne inanır" (Eliot, 2008: 731). Çıkar duygusu taşıyan biri bencil görülür (James, 1981: 302). Rosamond, bencil olduğu için hedefine ulaşma yolunda kimsenin durumunu düşünmez ve sadece kendi çıkarını gözetir. Rosamond, evlenmeden önce de belirttiği gibi hâlâ yapmak istediği hiçbir şeyden asla vazgeçmez. Dorothea, Ladislav ile Rosamond'u el ele gördüğünde oradan hemen ayrılıp eve döner. Ladislav, kendi hakkındaki bütün dedikodulara rağmen Dorothea'nin, yine ona inanacağını düşünür. Fakat Ladislav, Rosamond'a çok kızar çünkü onun yüzünden bu olaydan sonra Dorothea'nin güvenini ve sevgisini bir daha kazanamayacağına düşünür.

Aldatıldığını düşünen Dorothea, kıskançlık ve üzüntü dolu bir gece geçirip hıçkırıklara boğularak soğuk zeminde uykuya dalar. Dorothea, sabaha karşı farklı bir ruh haliyle uyanır: "Ruhu, korkunç çatışmadan kurtulmuş gibi hisseder ve artık üzüntüsüyle mücadele etmez fakat kalıcı bir arkadaş olarak onunla birlikte oturup düşüncelerini paylaşabilir" (Eliot, 2008: 740). Çatışma (conflict), birbirleriyle bağdaşamayan eşdeğerdeki iki karşıt güdülemenin aynı zamanda etkilemesinin neden olduğu çekişmeli durumdur (Gürün, 1996: 29). Dorothea'nin bu durumu, I. Bölümde anlatılan çatışma psikolojisi ile açıklanabilir. Dorothea, William'a duyduğu sevgi ve nefret arasında çatışma yaşar. Dorothea, yaşadıklarını sakince ayrıntılı bir şekilde gözden geçirir. Dorothea, evliliğinde yaşadığı sıkıntılardan ve bir gün önce çektiği

acılarından edindiği tecrübe ve bilgilerle kendini tanımaya ve her şeyi daha iyi anlamaya başlar. Empati ve duygular, ahlâkî değer ve bilgi için önemlidir. Empati kurmak, kendi kişisel görüşün dışında başka kişilerin görüşlerini de anlamak demektir. Başka deneyimler ve bilgi edinimi sağlar. Dorothea, Lydgate ile Rosamond'un evliliğindeki sıkıntıları gördükten sonra, kendi evliliğindeki sıkıntıları da düşünerek şu değişimi hisseder: “Bütün bu canlı empatik tecrübeler, kendisinde güç unsuruna dönüşür ve elde edilen bu bilgiler ve tecrübelerle birlikte cehalet günlerinde göremediklerini görmesini sağlarlar” (Eliot, 2008: 741). Dorothea'nin, çektiği acılarla edindiği tecrübeleri onda bilgiye dönüşür ve her şeye farklı bakmaya başlar. Dorothea, odasının perdelerini aralayarak dışarıya bakar: “Yolda sırtında bir sepet olan bir erkek ve bebeğini taşıyan bir kadın görür... [Dorothea] dünyanın zorluklarını, insanların emeklerini ve tahammüllerini fark etmesini sağlayacak çeşitli dürtüler hissedir” (Eliot, 2008: 741). Dorothea, kendi bulunduğu lüks ortamından gördüğü manzara karşısında kayıtsız kalamayıp farkındalık yaşar. İnsan özgürlüğünün ve birliğinin farkına varır. İnsanın; bir birey olduğunu, içinde yaşadığı toplumdan kendini soyutlayamadığını ve toplumun bir üyesi olduğunu artık fark eder. Sosyal inanç, insanın kendisini tanımasıyla olur; kendisini tanıması ise ızdırap yoluyla gerçekleşir; bu ızdırap sonucunda da Dorothea hem kendini hem de diğer insanlarla olan ilişkilerini anlamaya başlar. Bunun sonucunda bireyin ahlâkî ikilemi toplumda çözümlenir.

Erkek-egemen toplumda toplumun iyiliği ve huzuru için, kadından fedakârlık beklenir. Fedakârlık, empati ile olur. Toplumdaki bireyler, birbirine karşı yabancılaşırlar ve yanlış anlaşılmalara meydana gelir. Dorothea, bireysel arzularını toplumsal talebe uyarlar. Dorothea, bir insanın bir derdi olduğunda buna kayıtsız kalmayıp ona yardım elini uzatmayı kendine görev edinir. Bu yüzden Dorothea, Rosamond'u tekrar ziyaret eder ve Lydgate'in masumiyetiyle ilgili, olayın aslını ona anlatarak Rosamond ile Lydgate çiftinin arasını düzeltmeye çalışır. Kendine güvenen ve herkese eleştirel gözle

bakan Rosamond, Dorothea'nin bu iyi niyeti karşısında gözyaşlarına boğulur. Dorothea, konuşmaya şöyle devam eder: “Evlilik, her şeyden farklıdır. Getirdiği yakınlıkta kötü bir şey vardır... Demek istediğim, evlilik, bu tür sevgide herhangi bir kutsallık kazandırma veya verme gücümüzü tamamen tüketir” (Eliot, 2008: 748, 749). Dorothea, evli birinin, eşinden daha iyi olan bir başkasını sevmesinin fayda getirmeyeceğini söyler çünkü böyle bir durumun hem evliliği işkenceye dönüştüreceğine hem de kendisini seven eşinin hayatını da mahvedeceğine inanır. Dorothea, evliliğin fedakârlık gerektirdiğine inanır.

Felsefe geleneği, “Kadın nedir?” sorusuna, kadının bedendeki rahim organını ve doğurganlık özelliğini merkeze alarak yaklaşır. Bu yaklaşım, kadının özünü annelikle özdeşleştirerek kadını tek bir role kilitler ve erkeğin ötekisi olarak bu genel kadın kalıbına indirger (Yazıcı, 2015: 34). Kişilik (personality); zihinsel, duygusal, bedensel ve fizyolojik görünümünün dinamik örgütlenmesidir. Bireyin kişiliği biyolojik ve psikolojik etkenlerin birleşmesiyle oluşur ve bireyin kendine özgü, diğerlerinden farklı bütünsel yapısını belirler (Gürün, 1996: 86). Erkek-kadın arasındaki cinsel-ekonomik ilişki, çok eski çağlardan beri her toplumda farklı seviyelerde var olup bireyi doğduğu andan itibaren etkiler. Her erkek ve kız çocuğu, bu ilişki içerisinde doğar, eğitilir ve yaşar (Gilman, 1966: 79). Ekonomik koşullar altında kadınlara evlenmekten başka seçenek sunulmaz. Kadın ve erkek ilişkisi, pazardaki arz talep ilişkisidir. Anne olan kadın, çocuğunu bu pazara göre yetiştirerek ona ekonomik avantaj sağlamaya çalışır. Bu, çok kötü bir cinsel-ekonomik ilişkidir. Kadın için evlilik, servet ve yaşam demektir. Kadın, bunun için özenle eğitilir. İçinde yaşadığı toplum, onun bir kadın olduğunu vurgulayarak her şeyin evlendiği erkeğe bağlı olduğunu belirtir (Gilman, 1966: 86). Endüstri devrimi boyunca kadınlar, evde çalışırken erkekler, daha fazla evin dışında çalışır hale gelirler. Bu durumda iş, para karşılığında yapılan ve yapılmayan faaliyet olarak tanımlanır. Ev işleri ve çocuk bakımı, görünmez işler haline gelir. İktisat kuramı,

çalışmayı yalnız para karşılığında yapılan görevler olarak tanımlar... Bu da evde yapılan işlerin üretkenlikle ilgisinin olmadığı fikrini sunar. Kadının, evde çocuk bakımı ile uğraşarak ekonomik açıdan erkeğe bağımlı olması sağlanır... Ücretsiz olarak gerçekleştirilen bir çeşit tam zamanlı iş olan ev işleri ve görevleri, feminist görüş tarafından kadınların baskılanması için temel bir araç olarak görülmeye başlanır... Annelik içgüdü, kadını baskılamak için kullanılan bir ideoloji olarak görülür (Koçkar, 2015: 209-212). Anne; çocuğu besleyen, koruyan, büyüten, çocuğa bakan ve sevgi gösteren kişidir. Baba ise ekmek getiren, kural koyan, aileyi koruyan ve çekinilen kişidir. Sevgi ve temel bakımın anneye bırakılması; otoritenin, kural koymanın ve cezalandırmanın ise babaya bırakılması toplumsal rollerle ilişkilidir. Anneyi, evde kalıp çocuklara bakan şefkatli ebeveyn; babayı ise evin maddi ihtiyaçlarını karşılayan sert ebeveyn olarak kavramsallaştırmak tamamen toplumsal değerlerle ilişkilidir. Annelik, genelde “kutsallık”, “fedakârlık” gibi kavramlarla birlikte anılır. Annelik, kadının asli görevi, hatta var oluş sebebi gibi görülür... Anneden beklenen şey, kendisini, hayatını çocukları için feda ederek bu kutsallığı hak etmesidir. Kadının, annelik uğruna feda ettikleri arttıkça ne ev içinde ne de toplumda söz hakkı veya gördüğü saygı artar... Anneye sıklıkla insanüstü bir sevgi, sabır ve anlayış duygusu da izafe edilir. Çocuk yetiştirmenin tüm sorumluluğu anneye atfedilir (Selçuk, 2015: 111, 112, 115).

Bir kadın, anne olur olmaz onun tüm düşünceleri, duyguları ve benliği değişir. Dünyanın merkezinde kendisi değil, çocuğu vardır. Kendi açlığını düşünmez, öncelikle çocuğunun karnını doyurmaya çalışır. Çocuğuna duyduğu bu sevgi, doğanın kendisine verdiği içgüdüden gelir (James, 1981: 1055). Anne olarak kadının evde yaptığı işler, onun ekonomik konumunu değiştirmez ve servet üretmez ancak evli ve bağımlı olduğu kocasını ilgilendirir çünkü bunlar, kocasının sahip olduğu mal varlığından karısına ne kadar vereceğini belirler (Gilman, 1966: 21). Bilindiği üzere erkek-egemen düzende kocası olmayan kadınlara iyi gözle bakılmaz. Kadın, bu düzende rahat hareket etmek

istiyorsa mutlaka bir erkeğin sahipliğinde bulunmalıdır. Evli olmayan kadın ise erkek-egemen düzende kendisinin kötü kadın olarak tanımlanmasına engel olmak için, genellikle ya hemen bir adamla evlenir ya bakire ya da kendini kurban eden kadın rollerinden birisini seçer (Turan, 2015: 138). Kadın, ekonomik bağımsızlığını elde ederse eş ve anne görevleri dışında kısıtlanmış işlevlerini geliştirip insan neslinin sağlığını ve mutluluğunu iyileştirebilir (Gilman, 1966: 241).

Yaşadığı duygu yoğunluğundan dolayı Rosamond, bencilliğini kenara bırakıp Dorothea'ye, daha önce gördüğü şeyi yanlış anladığını anlatır. Rosamond; Ladislav'ın Rosamond'u sevmediğini, sevdiği tek kişinin Dorothea olduğunu ve Ladislav'ın, yanlış anlaşılma sebepleri olan Rosamond'u suçladığını Dorothea'ye itiraf eder. İçinde yaşadığı erkek-egemen toplumda hayallerini gerçekleştiremeyen Dorothea, “şayet daha iyi biri olursam, daha iyi şeyler yapabilirim” der (Eliot, 2008: 771). Dorothea, hayallerini gerçekleştirememesinin sebebini, toplumun kendisine tanıdığı yetersiz eğitime ve içinde yaşadığı toplumun şartlarına bağlar. Eğitim açısından I. Bölümde belirtildiği üzere Mary Wollstonecraft, kadınların gereken eğitimi alıp meslek edinebildiklerinde evlenmek zorunda kalmayacaklarını savunur. Eğitilmek amacıyla öğretmen-öğrenci ilişkisine dayanan birinci evliliğinde hayal kırıklığı yaşayan Dorothea, Casaubon'un ölümüyle kendisini eğitecek baba figürü isteğinden kurtulur. Evlilik ile ilgili şu söylenir: “Her bir sınır bir bitiş olduğu gibi bir başlangıçtır da... Evlilik... hâlâ harika bir başlangıçtır” (Eliot, 2008: 779). Evlilik, umut ve heyecanla başlamasına rağmen bazen hayal kırıklığı ve mutsuzlukla sonlanır. Erkek-egemen toplum, kendi iyiliği ve devamı için kadınlara evlilikten başka seçenek bırakmaz; böylece sonlanan bir evlilik, ikinci evliliğin başlangıcı demektir. Rosamond, yetiştiği toplumda edindiği bencilliği, duyarsızlığı ve inatçılığı yüzünden mutsuz bir evlilik geçirir. Lydgate, difteriye yakalanır ve ölür. Daha sonra Rosamond, zengin ama yaşlı bir doktorla evlenir, kız çocuklara sahip olur ve lüks bir hayat yaşar. Rosamond, bu mutluluğunu Lydgate'e

gösterdiği sabrın ödülü olarak nitelendirir. Erkek-egemen toplumun, ideal kadın olarak nitelediği özellikleri sergileyen Rosamond örneğinde, evlilik kurumunun değerli anlamını nasıl yitirdiği gösterilir.

Casaubon'un kuzeni Will Ladislav, erkek-egemen toplumun dayattığı eğitime tabi olmadığı için kadınlara daha duyarlı yaklaşır, sanata ve insan karakterindeki asalete değer verir. Casaubon'un vasiyetine rağmen Dorothea, mirastan mahrum bırakılmayı göze alır ve kendisinden yaşça küçük olan Will Ladislav ile evlenir. Erkek-egemen toplumun değerlerine karşı gelen kişiler, toplum tarafından dışlanırlar. Bu yüzden toplum, bu evliliği tasvip etmediği için Dorothea ile Ladislav, Londra'ya taşınırlar ve orada bir erkek çocuk sahibi olurlar: "Onu bozacak herhangi bir dürtüden daha güçlü olan bir sevgiyle birbirine bağlanırlar. Duygu dolu olmayan bir hayat, Dorothea için mümkün olamaz" (Eliot, 2008: 782). Dorothea'nin, büyük duygular ve inançlarla yaptığı birinci evliliği, hayal kırıklığıyla sonuçlanır. Dorothea'nin, daha önce gerçeği görememesinin sebebi, aklının sürekli ideal olanı düşünmesidir. Hatalarından ders çıkaran Dorothea, Ladislav'ı olduğu gibi görerek ikinci evliliğini karşılıklı sevgi ve anlayışa dayanan bir ilişki üzerine kurar. Dorothea, her ne kadar hayallerini gerçekleştiremezse de yaşadığı sıkıntılarla kendini geliştirir, kendini tanımayı başarır ve entelektüel açıdan elde edemediğini manevi açıdan empati duymayı öğrenerek elde eder. Will Ladislav'ın, Parlamentoda yanlışla karşı doğruyu savunan bir adam olduğunu bilen Dorothea, ona eş olarak yardımcı olmaktan memnuniyet duyar. Dorothea'nin ikinci kez evlenmesi ile ilgili şu söylenir: "Onu tanıyan birçok kişi, bu kadar asli ve nadir bulunan bir canlının başka birinin hayatına kendini adanmış olmasının ve eş ile anne olarak sadece belirli bir çevrede bilinmesinin yazık olduğunu düşünür" (Eliot, 2008: 783). Erkek-egemen toplumda büyük duyguları ve büyük inançları olan Dorothea'nin, Will Ladislav ile evlenip sadece eş ve anne olması eleştirilir fakat kimse, onun gücünün yettiği kadarıyla başka ne yapması gerektiğini tam olarak belirtmez.

Kadınlara dayatılan kısıtlamalardan dolayı yetersiz eğitilen Dorothea, imkânlarını zorlamasına rağmen ideallerine kavuşamaz çünkü ataerkil toplum, kendi çıkarı için onun ideallerini bastırır. Dorothea, toplumun kendisine öngördüğü eş ve anne rolünü benimsemek zorunda kalır çünkü ona evlilikten başka bir seçenek sunulmaz. İnsanın, içinde yaşadığı toplumdan kendisini soyutlayamadığı için o toplumun şartlarından etkilenmemesi mümkün değildir. Erkek-egemen toplum, kendi çıkarı için şartlarını ihlal edenleri toplumdan dışlar. Dolayısıyla erkek ile kadın arasındaki eşitsizlik, biyolojik yani doğal kökenli olmayıp ataerkil toplumun kadınlarla ilgili önyargılarından kaynaklanır. Yani bu eşitsizliğin temelinde kadınlara, erkeklerle aynı eğitim imkânının tanınmaması vardır.

Erkek-egemen toplumun, kadınlara dayattığı yetersiz eğitimden dolayı Dorothea ve Rosamond, hayallerini gerçekleştirmek için arzu ve ihtiyaçlarına göre eş adaylarıyla ilgili hayali imajlar oluştururlar. Erkek-egemen toplumun, kadına dayattığı kıt bir eğitime rağmen Dorothea, bilme arzusu peşinde koşar. Küçük yaşta babasını kaybeden Dorothea'nın, kendisinden yaşça çok büyük olan Casaubon'la evlenmeyi istemesi, onun çocukluğundan kalma baba özlemi ile bağdaştırılabilir. Bu yüzden Dorothea, öğrenme ve bilme arzusuna ulaşmak için sembolik evreden gelen, erkek hâkimiyetiyle ilgili bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirilerek bilge olarak gördüğü Casaubon ile evlenir. Rosamond, kolektif bilinçdışının etkisinde olduğu için tek amacı evlenmektir. Rosamond, lüks bir yaşam elde etmek için erkek-egemen toplumun beklentilerine göre davranarak zengin olduğunu düşündüğü Lydgate'i güzelliğiyle etkiler ve onunla evlenir. Dolayısıyla Dorothea ve Rosamond, sadece hayallerine kavuşmak için evlenirler. Casaubon ve Lydgate, üstünlük kompleksini yaşarlar. Bu yüzden Casaubon, Dorothea'yi kendisine hizmet edecek bir kadın olarak gördüğü için onunla evlenirken Lydgate de Rosamond'u güzel ve uysal bir kız olarak gördüğü için onunla evlenir. Dorothea ve Rosamond, eş adayları ile ilgili var olan gerçek bireysel özellikleri tanımak

yerine, arzularına göre hayali imajlar oluşturdukları için evliliklerinde yanılısama yaşarlar. Tükenmişlik sendromu yaşayan Casaubon, Dorothea'nin öğrenme ve bilme arzusuna cevap veremez. Evliliğinde hayal kırıklığı yaşayan Dorothea, sıkıntı yaşayan insanlarla empati kurmaya başlar. Rosamond lüks bir hayat yaşamak için kocasını borç bataklığına sürükler. Bir insan kendisini, içinde yaşadığı toplumdan soyutlayamadığı için o toplumun şartlarından etkilenir. Erkek-egemen toplum, kendi çıkarı için kadınları ideallerinden vazgeçirip eş ve anne olmaya mecbur bırakır. Toplum, kadınlara meslek edinecekleri bir eğitim vermez ve onlara evlilikten başka bir seçenek sunmadığı için mutsuzlukla biten bir evlilik, ikinci bir evliliğın başlangıcı olarak görülür. Bu yüzden eğitimsiz bırakılan ve meslek edinemeyen Dorothea, kocası öldükten sonra ikinci evliliğini gerçekten açık olduğu kişiyle yaparken Rosamond da kocası öldükten sonra ikinci evliliğini gerçekten zengin olan biriyle yapar. Ataerkil toplumun dayattığı normlardan dolayı Dorothea ve Rosamond gibi kadınlr, iyi birer eğitim alamadıkları için meslek sahibi olamazlar, kendilerine evlilikten başka bir seçenek sunulmaz, ev ortamı dışında tecrübe edinemezler ve başkalarını doğru bir şekilde tanıyamazlar. Eğitimsiz ve tecrübesiz bırakılan kadınlr, evliliklerinde ızdırap çekerek ve tecrübe edinerek kendilerini geliştirmeye ve başkalarını olduğu gibi görmeye başlarlar. Kadınlr, empati kurup insanlara yardım ederek toplumda sosyal inanç oluşturabilirler. George Eliot'a göre şayet kadınlr, iyi bir eğitim alırlarsa kamusal alanda çalışarak hem ekonomik özgürlüklerini elde ederler hem de erkekleri daha iyi tanırlar ve tecrübeli olurlar. George Eliot'ın, söz konusu romanda kadını zgr bırakamamasının sebebi, ataerkiliği kabullendiği için değil, anlattığı dönemin (1830'ların) şartlarını yansıtmaya çalıştığı içindir.

III. BÖLÜM

SARAH GRAND'IN *CENNETLİK İKİZLER* ROMANI

Sarah Grand'ın *Cennetlik İkizler* romanı; eğitim, evlilik ve cinsellik konularını ele alır. Toplumda kadının konumu açısından romanın hikâyesi Edith Beale ve özellikle de Evadne Frayling ile Angelica Hamilton-Wells etrafında yoğunlaşır. “Fransız İhtilalinin sonuçlarını gölgelemeye çalışan kokuşmuş ve şatafatlı insanlara karşı, kadın ve erkek eşitliği doktrini ortaya çıkar” (Patmore, 1851: 276). Fransız İhtilali sonrasında İngiltere, erkek-kadın eşitliğini göz ardı eden eski yasa ve erkek-egemen düzeni sürdürmeye çalışır. Julian B. Kaye, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısını “zıt geleneklerin sentezi” olarak niteler (1958: 13). Bir zamanlar ortaçağ gelenekleri tarafından yönetilen bir atmosferde sosyal, politik, ekonomik ve teknolojik değişimler yavaş yavaş başlar. Kadınlar, bu değişimin bir parçasıdır fakat kendilerine özgürlük ve yasal haklar tanımayan geçmişleriyle savaşmak zorundadırlar. Sanayi devrimi, bekâr kadınların evliliğe alternatif arayışları ve diğer sosyal şartlar, kadın kurtuluşu talebini başlatır. Erkek-egemen toplumda kadınların eşitlik arzusu, yavaş yavaş ‘New Woman’ (Yeni Kadın) anlayışını yaratır. Kadınlar, “esas güzelliği saflık” olan evdeki kısıtlı melek olma konumundan, yavaş yavaş daha serbest, daha bağımsız ‘Yeni Kadın’ olma yolunda ilerlerler (Woolf, 1942: 237). ‘Yeni Kadın’ terimi, Sarah Grand tarafından ortaya atılır (Showalter, 1993: 328). ‘Yeni Kadın’, özellikle evlilik ve annelik konusunda geleneksel rolleri eleştiren iyi eğitilmiş bir kadını ifade eder. ‘Eski’ kadın, geleneksel Viktorya ve ataerkil değerleri temsil ederken; ‘Yeni Kadın’, geleneklere karşı çıkar. Sarah Grand, *The New Woman and the Old* (*Yeni Kadın ve Eskisi*) adlı makalesinde eski kadın ve yeni kadın arasındaki zıtlıkları betimler. Eski kadın, kukuletasını başına geçirerek karanlıkta oturur ve ‘Yeni Kadın’ı tanımıyor olabilir

(1996: 675). ‘Yeni Kadın’, hayatta sayısız ilgileri olan dengeli bir varlıktır. Feminist hareketten etkilenen bu tip kadın, kadınlar için eşit eğitimi savunurken erkeklerin de kadınlar gibi iffetli olmalarını ister. Linda Dowling’in de belirttiği üzere ‘Yeni Kadın’ anlayışı, cinsel ilişkiyi yeniden yorumlamak istediği için cinsel bilinci, samimiyeti ve ifade gücünü artırmak amacıyla cinsel konularda erkek-egemen kültürü eleştirir (1979: 441). ‘Eski’ usul ve ‘yeni’ usul arasındaki mücadele, Sarah Grand’ın *Cennetlik İkizler* romanında yankılanır. Bu romandaki önemli kadın karakterlerin, geleneksel mi yoksa değişmeye başlayan kadının mı temsilcisi oldukları incelenecektir. Neden-sonuç ilişkilerindeki aksiyoloji (değerbilim) ve teleoloji (amaçbilim) önem arz eder. Bu bağlamda aksiyoloji (değerbilim), “(Yunanca axios, benzer değer, değerli ve logos, hesap, mantık, kuram) değer kuramı için kullanılan modern kavram (arzu edilen, tercih edilen, iyi) ve bunun yapısının ve kriterlerinin araştırılması” (Runes, 1942: 32) olarak tanımlanırken; teleoloji (amaçbilim) ise “(Yunanca telos, son, bitirme) amaç, sonlar, hedefler ve son nedenler kuramı” (Runes, 1942: 315) olarak tanımlanabilir. Ev ortamı ve kadınlardan beklentiler ile ilgili geleneksel kadının konumunun anlaşılması için kız çocuğu, eş ve anne olarak kadınların yaşamlarının incelenmesi gerekir.

Kadının eğitiminin önemine dikkat çekmek için daha romanın başında eğitim dile getirilir: “On dokuz yaşında olan Evadne... bilmek ister. Bir şeyin özüne ulaşım altındaki gerçeği öğrenebilmek için önyargılarını kenara bırakma zorunluluğu hisseder”¹ (Grand, 1992: 3). Erkek-egemen toplumda kadına verilen eğitim yetersizdir. Buna rağmen Evadne Frayling, anlamadığı bir şeyle karşılaştığı zaman onu öğrenmek için elinden geleni yapar. Bu bağlamda Evadne, erkek-egemen toplumda geleneksel kadınların yoksun olduğu sanılan “libido sciendi” (bilme arzusu)’na sahiptir. Evadne’in bilme arzusu, gelişmeye yönelik hareketi temsil eder. Kadınların da eğitim hakkına

¹ Sarah Grand’ın *The Heavenly Twins* romanından yapılan İngilizce alıntılar, bu tezin yazarı tarafından Türkçe’ye çevrilmiştir.

sahip oldukları vurgusu, romandaki şu cümlelerden anlaşılır: “Kuşaklar boyunca bilgi, aile ortamında elde edilir veya zorla aşılır fakat bir şekilde eğitimi hak olarak talep eden bir çocuk gelir” (Grand, 1992: 3). Kendi ailesindeki bireyler arasında bu öğrenme arzusuna sahip olan kişi ise Evadne’dır. Evadne, öğrenmek için kimseden izin almaya ihtiyaç duymaz ve kendi başına öğrenmeye çalışır.

Evadne’ın babası Bay Frayling, oğluna kendi başına bir şeyler bularak kendi düşüncesini oluşturmasını önerirken bu konuda Evadne’ı cesaretlendirmez ve ona “karmaşa, sadece kadınların toplumsal konularda kendi kendilerine düşünmelerinden kaynaklanır... Bütün bu konularda senin yerine ben karar veririm veya kocanın kontrolü altına girdiğinde ona sormalısın” der (Grand, 1992: 5). Erkek-egemen anlayışa sahip Bay Frayling, kadınların düşünme kabiliyetine ve fikir sahibi olabileceklerine inanmaz. Bay Frayling, eğitim konusunda çifte standart anlayışına sahiptir. Bu yüzden Bay Frayling, kadınların önce babalarına sonra da kocalarına itaat etmeleri gerektiğine inanır. Evadne, her ne kadar babasının söylediği şeylere katılmasa da onun dediklerini önyargısız bir şekilde dikkatlice dinler. Erkek-egemen toplumda kadının düşünme kabiliyetinden yoksun olduğuna ve düşünmeyi denememesi gerektiğine inanılır. Babasının söyledikleri, Evadne’ı, bir kadının olabildiğine inandığından daha mantıklı, akılcı ve makul biri yapar. Çünkü bu düşünceleri, Evadne’ı, okumaya, daha çok öğrenmeye ve gerçeği keşfedene kadar sorgulamaya sevk eder. Evadne, kitap okumaya düşkün biridir ve öğrenebileceği her şeyi öğrenmeye çalışır. Evadne, ailesine itaat etmesine rağmen onun öğrenme ve bilme arzusu, kadınların zekâsını küçümseyen babasının düşüncelerinden etkilenmez. Evadne, kadınların da erkekler gibi düşünme kabiliyetlerinin olduğunu bilmesine rağmen bu düşüncesini özgürce ifade etmez çünkü babasının “öfkelerini artıran şeyin, bir kadının toplumsal düzene karşı çıkmaya çalışması” olduğunu bilir (Grand, 1992: 6). Bay Frayling’ın, değişime direnmesi, birçok kadının, erkek-kadın arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlamaya çalıştığı andaerkil toplumda

karşılaşabileceği direnci gösterir. Bu yüzden Evadne, bu konuda sessiz kalıp babasına itaat eder gibi görünür.

Evadne ve babası Bay Frayling, kadınların eğitimi hakkında konuşurken Bay Frayling, erkek-egemen görüşlerini şu şekilde dile getirir: “Kadınlar, dikkatlerini ev işleriyle sınırlı tutmalılar... Kadınların uygun olduğu tek şey, budur... [Kadınlar] aritmetik bilmezler... Çünkü akılları yoktur” (Grand, 1992: 11). Bay Frayling’in bu görüşü, I. Bölümde dile getirilen üstünlük kompleksi ile açıklanabilir. Ataerkil önyargıları benimseyen Bay Frayling, kadının öğrenmeye çalıştığı şeyi anlamadığı için onu uygulayacak zekâyâ da sahip olmadığına inanır. Bay Frayling, bütün kadınları aynı kategoriye koyarak kadının aklını küçümser. Bay Frayling’in bu tutumu, I. Bölümde açıklandığı üzere psikolojik yıpratma ile açıklanabilir. Bay Frayling, kadınları küçümseyen düşüncelerini dile getirirken dolaylı olarak da kızı Evadne’ı psikolojik açıdan yıpratmaya çalışır. Bay Frayling, Evadne’ın erkekler gibi öğrenme kapasitesinin olmayacağını ima ederek onun öğrenme hevesini kırmaya çalışır. Evadne, babasının kadınlarla ilgili ayırıcı düşüncelerinin farkında olmasına rağmen ona karşı sessiz kalır. Evadne, kadınların erkeklerden aşağı olmadığını fakat aşağıda olma durumunun kadınların kendi tercihine bağlı olduğunu düşünür. Evadne, annesinin ve babasının birbirleriyle anlaşamadığı durumlarda annesinin, babasına boyun eğdiğinin farkındadır. Bayan Frayling, kızı Evadne’a, haklı olduğunda bile bunu dile getirmemesi gerektiğini söylediğinde Evadne, ona “şayet başkasının yanlış olduğunu düşündüğü bir şeyin doğru olduğundan emin olursam, bunun ne olduğunun veya bunu söyleyenin kim olduğunun bir önemi yoktur, söz konusu şeyi dile getirme konusunda pes etmem” diyerek karşı çıkar (Grand, 1992: 16). Evadne’ın içinde yaşadığı toplum, kadınları susturma yoluyla onların fikir sahibi olmalarını engelleyebileceğini sanır. Evadne, annesinin öğretilerini reddeder çünkü özerklik ve kişilik edinmek için böyle öğretilere karşı gelme hakkına sahip olduğunu düşünür. Ancak Evadne, görünürde sessizce itaat eder. Kendini

eğitmeye çalışan Evadne, “her ne kadar kendi bildiği şeyin peşine düşme arzusuna sahip olsa da diğer insanların çıkarlarını da asla unutmaz” (Grand, 1992: 21). Bayan Frayling, Evadne’ın öğrenme arzusuna şiddetle karşı çıkar ve okuduğu tıp kitabını saçma bularak Evadne’a, “onları muhtemelen anlayamazsın” der (Grand, 1992: 22). Bayan Frayling, ev hayatı dışında kadınların bilgi kapasitesinin olmadığı konusunda kocasıyla hemfikirdir. Evadne, tıp konusunda akademik eğitim almadığı için okuduklarını tam anlamıyla anlamaz ve belki bu yüzden kitaplarda okuduğu hastalıkların semptomlarından korkmaz. Evadne, “aklı ve duyguları herhangi bir şeyden etkilenmeden azami düzeyde üzerinde düşünerek” kitapları okur (Grand, 1992: 23). Evadne’ın, hayatında istediği temel şey, bilgi edinmektir. Bu yüzden Evadne, kadının, eğitimden mahrum bırakılmasının temel bir suç olduğunu düşünür.

Angelica ve ikiz erkek kardeşi Diavolo, anneleriyle beraber Evadne’ın ailesini ziyaret ederler. Angelica, Evadne’a mülkiyet hakkı konusunda çifte standarda karşı çıktığını dile getirir: “En büyük benim fakat Diavolo bir erkektir, bu nedenle zorunluluk gereği mülkiyet onun olur fakat ikimiz de bunun adil olmadığını düşünürüz; bu yüzden birbirimizle kavga ederiz çünkü kazanan kişi, mülkiyeti alır” (Grand, 1992: 28). Erkek-egemen toplumda kadının mülkiyet hakkı yoktur. Angelica, erkek-egemen anlayışı kabullenmez ve kendi hakkını kendi yöntemiyle elde etmeye çalışır. Evadne’ın babası Bay Frayling, Angelica’nın annesi Bayan Hamilton-Wells’e “[Diavolo] için iyi şeyler yapın... Angelica’ya gelince... ona ev işlerini öğretin... onun için uygun şey budur” der (Grand, 1992: 32). Erkek-egemen toplumun savunduğu çifte standardı savunan Bay Frayling, kadının eğitilmesine karşı çıkar ve kadını ev alanıyla sınırlandırır. Bayan Frayling, on sekiz yaşındaki kızı Evadne hakkında Bayan Hamilton-Wells’e gönderdiği mektupta “[Evadne] dünya ve kötülükleri hakkında hiçbir şey bilmez; bu nedenle mükemmel bir eş olma niteliklerine fazlasıyla sahiptir” diye yazar (Grand, 1992: 39). Bayan Frayling, Evadne’ı geleneksel, ideal ve saf bir kız olarak yetiştirmekten gurur

duyar. Evadne'ı 'fazlasıyla nitelikli' yapan şey, onun cinsel eğitimden yoksun olmasıdır. Çünkü cinsel eğitim, Evadne'ı bu konuda bilgili kılacağı için erkeklerin iffetini sorgulamasını sağlar. Evadne'ın annesi, iffetsiz adamların farkındadır ama bu konuda kızına bir şey öğretmez. Lisa K. Hamilton'ın belirttiği gibi cinsel konularda Evadne'a eğitim verilmez. (1999: 70). Angelica'nın annesi Adeline Hamilton-Wells, Bayan Frayling'e cevap olarak gönderdiği mektupta bu konuda "sizin 'güzel saflık' dediğiniz ve benim *tehlikeli bilgisizlik* olarak gördüğüm şey, yaşam mücadelesine başlamak için güvenli bir durum değildir. Evlilik konusunda özellikle bilgisiz bir kız, ciddi bir şekilde kandırılabilir" diye yazar (Grand, 1992: 41). Bayan Hamilton-Wells, bir kızın hem kendisini ilgilendiren konularda hem de içinde yaşadığı toplumun durumu hakkında bilgisiz bırakılmasını doğru bulmaz. Bir kızın, hayat ile ilgili rastgele bilgi edinilmesi yerine sevdiği kişiler tarafından eğitilmesi gerektiğine inanır. Kadınların, cinsel yolla bulaşan hastalıklar konusunda eğitilmesi gerektiğini belirtir. Çünkü bir kadın, iffetli olduğunu zannettiği bir erkekle evlendikten sonra o erkeğin, aslında iffetsiz bir geçmişe sahip olduğunu anlar.

Erkek-egemen toplumda kızların aldığı eğitim, onları evliliğe hazırlamak içindir. Evadne, arkadaşlarından evlenmenin iyi bir şey olduğunu öğrenir ve zaten kendisi de doğru adamı bulduğunda evlenmek istediğini belirtir. On sekiz yaşındaki Evadne, babasının aracılığıyla otuz sekiz yaşındaki rütbeli bir asker olan George Colquhoun ile tanışır. Colquhoun, yaşına göre genç görünür. Evlilik teklifi alan Evadne, Colquhoun'un iyi bir eş olup olmayacağı konusunu babasına danıştığında hem babası hem de annesi bu evliliğe onay verirler. Evadne "kendi evi, kendi kocası, kendi çocukları" olacağı için kendini çok mutlu hisseder (Grand, 1992: 58). Bilme arzusuna sahip Evadne, düğün gününde kocası Colquhoun hakkında isimsiz bir mektup almca adam hakkındaki gerçeği bilmenin peşine düşer. Kocasının geçmişinin hem kendisinin hem de doğabilecek çocuklarının hayatlarını tehlikeye sokacağını öğrenen Evadne,

Colquhoun'un karısı olmayı istemez ve teyzesi Bayan Orton Beg'in yanına gider. Bu durum ile ilgili Bayan Orton Beg, Evadne'nin annesinden, Colquhoun'un, geçmişinde iffetsiz davrandığını daha önce duyduğunu söyler. Evadne'nin onunla nişanlandığını duyduğunda ise şaşırıldığını belirtir çünkü Evadne, bu tür bir adamla evlenmeyeceğini daha önce ona söyler. Dolayısıyla Colquhoun, Evadne'nin evlenmeyeceği türden bir adamdır. Evadne, teyzesine, kendisini neden bu konuda uyarmadığını sorduğunda Bayan Orton Beg, bunu gerekli görmediğini söyler çünkü "kızlar, bazen bu şekilde konuşurlar ama gerçekten böyle demek istemezler" der (Grand, 1992: 77-78). Bayan Orton Beg, bunu Evadne'nin gençliğine verdiğini, onun söylediklerinin gerçek olmadığını düşündüğünü ve bunların ona söylenmesinin doğru olup olmadığını da artık bilmediğini ifade eder. Bayan Orton Beg, düşünce olarak Evadne'a hak verir fakat duygusal açıdan geleneklerin ve önyargıların buna izin vermeyeceğini hisseder. Erkek-egemen toplumda kadınlara, fedakârlık yapmaları öğretilir. Bayan Orton Beg, evlilik öncesinde erkeklerin iffetli olması konusunda Evadne ile aynı fikirde değildir çünkü o da kız kardeşi Bayan Frayling gibi masum bir kızın evlenebilmesi için kızların kötülük konusunda bilgisiz bırakılması gerektiğini düşünür.

Evadne, iffetsiz erkekler konusunda kadınların bilgisiz bırakılmasını eleştirir. Evadne, bu durumda ne yapması gerektiği konusunda teyzesinden tavsiye istediğinde Bayan Orton Beg, bir erkeğin geçmişini affedip sadece geleceğine bakmasını önerir. Ann Heilmann'ın da dediği gibi evli kadınlar, dünyanın mevcut halinden daha iyi olabileceğine inanmazlar ve kızlarını mümkün olabildiğince bilgisiz bırakmaktan başka yol düşünmezler (2000: 36). Bu tür kadınlar, aslında durumun gerçek halini biliyor olabilirler fakat iyimserliğin yıkıcı eksikliği ve kaçınılmazın baskıcı duygusu nedeniyle bilgisizliği savunurlar ve yinelerler. Evadne, teyzesinin önerisine karşı çıkar: "Senin gibi kadınlar, erkeklerin hatalarını affettiği sürece, erkekler de her şeyi yaparlar... Kadının yüzyıllar boyunca fedakârlık yapmasına rağmen [erkeklerin] biraz olsun daha

iyi olmadığını görüyorum” (Grand, 1992: 79, 80). Evadne, iffetli olmaları beklenen kadınların, evlenecekleri erkeklerin de iffetli olmalarını isteme haklarının olduğunu belirterek bu konudaki çifte standarda karşı çıkar. Evadne, kadınların, fedakârlık gösterdiği sürece hem durumlarında iyileşme olmayacağını hem de erkeklerin kadınlara haksızlık etmeye devam edeceklerini söyler. Evadne, saf kadınların, iffetsiz adamlarla evli kalarak hem cinsel hastalıkların yayılmasını sağladıklarını hem de iffetsiz adamların eş olarak toplumdaki saygınlıklarını artırdıklarını belirtir. Bu yüzden Evadne, kadınların erkekler için feda edilmesine karşı çıktığından dolayı itaat etmek yerine mücadele etmek istediği için Colquhoun’un eşi olmayı reddettiğini vurgular. Grand’a göre erkek, kadının iffetli bir şekilde kendisine gelmesini beklerken kadın da erkeğin kendisine aynı şekilde iffetli gelmesini talep eder (Shaw, 1932: 170). Ataerkil toplumda kadınların ahlâklı olmaları beklenir çünkü kadından, dışardaki yozlaşmış ortamdan eve gelen erkeği arındırması istenir. Erkekler ve kadınlar için “ayrı alanlar doktrini”, yani ayrı etki alanları olduğu söylenir (Fletcher, 1999: 53). Erkekler; kamu alanını, siyaseti, toplumu ve ekonomiyi etkilerken kadınlar ise ev ortamında iffet anlayışını ve çocukların eğitimini etkilerler. Özel alan ve kamu alanı ayırımı ile ilgili anlayış, romanda eleştirilir.

Bayan Frayling ve kızı Evadne arasında mektuplaşma gerçekleşir. Bayan Frayling, Evadne’a gönderdiği mektupta “bir kadın, ahlâksız birini bile saygıdeğer bir adama dönüştürme gücüne sahiptir... Bunu sabırla kabullenmelisin ve ödüle kavuşacağından emin olmalısın” diye yazar (Grand, 1992: 87). Bu ifadeden anlaşıldığı üzere Bayan Frayling, damadı Colquhoun’un geçmişinde bir şeyler olduğunu kabul eder fakat damadının zengin ve yakışıklı olduğunu belirterek Evadne’ın, kocasına geri dönmesini ister. Bu cümle, bir kadına ahlâkî sorumluluğu gereği kocasının ahlâksızlıklarına ses çıkarmadan onun iyi bir eş olma yolunda emek harcayarak fedakârlık göstermesini vurgular. Ataerkil toplum, iffetsiz erkeğin iffetli kadınla evliliğini doğal görür. Bu evliliklerde erkeklerin çıkarı ve adaletsizliği ile kadınların

vahim bilgisizliği ve ilgisizliği göze çarpar. Kadınlar, erkeklerden sorumlu tutulurlar. Ev ortamına hapsedilen kadınlardan ev işleri ve ahlâkî görevleri yerine getirmeleri beklenir. Evadne, kadınlar için daha iyi bir eğitim ve kadınların bedenleri üzerinde kontrol sahibi olmalarını talep eder. Evadne, annesine gönderdiği bir mektupta “Colquhoun ile aynı kişiliğe sahip bir kızı ıslah etmek için böyle bir kızla sen oğlunu evlendirir misin anne? Biliyorum, evlendirmezsin” diye yazarak iffet ve eğitim konusundaki ifte standardı dile getirir (Grand, 1992: 89). Evadne’ın bu durumu, I. Bölümde anlatılan anneye karşı çıkma kompleksi ile açıklanabilir. Evadne, annesinin hayat anlayışını reddederek kendisine bir kimlik edinmeye çalışır. Evadne, bir kadının ruhunun erkeğinki kadar değerli olduğuna ve evliliğin hayattaki en kutsal ilişki olduğuna inanır. Ayrıca Evadne, yanılığı içinde ettiği evlilik yemininin bir bağlayıcılığının olmadığını ve ahlâkî anlayışının bu evliliği sürdürmesine izin vermediğini vurgular. Gillian Kersley’ın da belirttiği gibi bu romanda evlilik kurumunun hem içinde hem de dışında erkek cinselliği eleştirilir ve erkeğin kendini hâkim gördüğu bu konudaki ahlâkî ifte standart ortaya koyulur (1979: 74).

Bayan Frayling, Evadne’a gönderdiği başka bir mektupta “benim gençlik günlerimde hiçbir kız, böyle saldırganca davranmazdı. Bu edepli değildir... Senin için karar verecek uygun kişinin, baban olduğunu tekrar belirtirim” diye yazar (Grand, 1992: 90). Bayan Frayling, Evadne’ın, kocasına geri dönmemesi durumunda babasının, onu akıl hastanesine yatıracağını belirtir. Üstelik bu skandalın duyulması durumunda diğer beş kız kardeşiyle kimsenin evlenmeyeceğini belirtir. Erkek-egemen düzene dayalı olan toplumun durumunu Heather Ingman, anne ve kız çocuğu bağlamında şu şekilde değerlendirir: “Erkek-egemen düzenin güç yapıları, annenin ve annenin eksikliği durumunda kız çocuğunun, babaya hizmet etmesi için kendisini feda etmesini garantilemek için çalışırlar” (1998: 87). Bu alıntıdan anlaşılacağı üzere erkek-egemen toplumda kadın ve daha sonra kızı, kendilerini bu düzen için heba ederler. Erkek-

egemen toplumda kadınlara sunulan tek seçenek evliliktir ve bir kadının, önce babasına, sonra da kocasına itaat etmesi beklenir. Bayan Frayling, Evadne'a, kocasına geri dönmesi durumunda affedileceğini söyler. Ancak Evadne, annesine karşı çıkarak “erkekler, kadınların her şeyi affedeceğine inandığı sürece her şeyi yaparlar... Baştan beri yapılan hata, kadınların fedakârlık yapmalarındır” diye cevap yazar (Grand, 1992: 92). Evadne, kadınların, her zaman fedakârlık göstermeleri yerine erkeklerden, cinsellik konusunda kontrollü olmalarını istemelerinin daha doğru olacağını söyler. Evadne, yüzyıllardır itaat eden kadınların iyi bir sonuç elde ettiklerini duymadığını vurgular. Kadınların artık bu anlayışı kabullenmediklerini ve kendileri ile ilgili konularda düşünme ve karar verme haklarının olduğunu açıklar. Teyzesi Bayan Orton Beg, Evadne'a kadınların, isyan ederek haklarının sınırlarını genişlettikçe yanlışların alanını daralttıklarını ve itaat eden kadınların hayatını kolaylaştırdıklarını söyler.

Evadne'm kocası Colquhoun, eğitilmiş kadınların saçma mükemmelliyetçi standartlar oluşturarak masum kızları erkeklerden ayırdıklarını söyler. Bay Frayling, kızı Evadne'm, kocasıyla yaşamayı reddetmesine karşı çıkar ve böyle davranan kadınların inatçı olduklarını vurgulayarak “kadınlar, kendi başına bir karar aldılar mı geriye konuşulacak bir şey *kalmaz*” der (Grand, 1992: 102). Bayan Frayling, kızının delirmiş olduğunu söylediğinde Evadne'm kocası Colquhoun, “o, deliden daha da beterdir. O, zekidir” der (Grand, 1992: 103). Colquhoun, çılgın bir kadın karşısında bir şeyler yapabileceğini ve onu bir yere kilitleyebileceğini söyler ama akıllı bir kadının şeytan biri olduğunu belirtir. Ayrıca Colquhoun, böyle hoş ve sakin görünen Evadne'm herhangi bir düşünceye sahip olabileceğini düşünemediğini belirtir. Erkek-egemen toplum anlayışına sahip Colquhoun, Evadne hakkında yanıldığını anlar. Evadne'm eğitiminden ve düşüncelerinden sorumlu tutulan annesi Bayan Frayling, Evadne'la ilgili şunu dile getirir: “Bunları nereden öğrendiğini bilmiyorum... çünkü eminim ki *benim* bu tarz düşüncelerim yoktur. Ancak [Evdadne] *her şey*—hakkında o kadar çok şey

biliyor gibi görünür ki!” (Grand, 1992: 103). Kızların eğitiminde geleneksel anlayışa sahip olan Bayan Frayling, Evadne’ı anlamaya çalışmaz. Bay Frayling, eşini Evadne’ın yanına gönderir ve kocasına geri dönmesi için Evadne’ı ikna etmesini ister.

Evadne, edindiği bilgilerle kendini ve gelecekteki çocuklarını olası cinsel hastalıktan korumaya çalışır. Annesi Bayan Frayling, bunu anlamak istemez ve diğer kızlarının da Evadne gibi düşünmeye başlamalarını engellemek için onların kitap okumalarını yasaklamaya karar verir. Bayan Frayling, Evadne’ın, kocasına geri dönmemesinin toplumda duyulması durumunda kimsenin, onun kız kardeşleriyle evlenmeyeceğini söyler. Bu olay duyurulmadan Evadne’ın, kocasına itaat etmesi için ona yalvarır. Bayan Frayling’e göre iyi bir eş olmak, kocasının yanında yer almak ve evliliğine sadık kalmak demektir. Ataerkil toplum anlayışına göre iyi kız olmak, önce ailesinin, sonra da kocasının her türlü kararlarına itaat etmek demektir. Daha önce dile getirildiği üzere Evadne, kendi düşüncelerini dikkate aldığı kadar başkalarının isteklerini de göz önünde bulundurur. Evadne, ailesinin baskısına daha fazla dayanamayıp kocası Colquhoun ile cinsel ilişki yaşamama şartıyla aynı evde yaşamayı kabul eder. Colquhoun, bu rezaletin duyulmadan Evadne’ın kendisine geri dönmesi için onun bu şartını kabul eder. Evadne, I. Bölümde anlatıldığı üzere semiyotik evreden gelen, kadının hâkimiyetiyle ilgili bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirilerek evlilik öncesinde kadının ve erkeğin iffetli olması konusundaki eşitliğine inandığı için kocası Colquhoun’la cinsel ilişki yaşamayı reddeder. Evadne’ın, iffetsiz olduğuna inandığı kocasına cinsel anlamda itaat etmemesi, erkek-egemen anlayışa direndiğini gösterir.

Colquhoun, askeri terfi alır ve Evadne ile beraber Malta’ya taşınırlar. Evadne’ın şartı yüzünden babası, tüm aile fertlerinin Evadne ile görüşmelerini yasaklar. Annesi Bayan Frayling, kocasının bu kararına hak vermez fakat onun kızmasından korktuğu için Evadne’a gizlice mektup gönderdiğinde Evadne, bu duruma tepki olarak annesine

“biz kocalarımızın malı değiliz, bizi satın alamazlar” diye cevap yazar (Grand, 1992: 116). Evadne, kadınların, ne yaparsa yapsınlar açıkça ve korkusuzca yapmaları gerektiğini belirtir çünkü kadınların özgür olduklarını düşünür. Evadne, kadınların, hayatlarını onurlu bir şekilde sürdürdükçe erkeklerin, onlara karışmaya haklarının olmadığını vurgular fakat kadınların, güçsüz ve bilgisiz bırakıldıkları sürece erkeklerin, öfkelerini kullanarak hatalarını kadınlara kabul ettirdiklerini belirtir. Bu yüzden Evadne, annesine istediklerinde açıkça yazışabileceklerini belirtir. Evadne, annesinin, babasına karşı bu konuda hakkını savunmada zayıf olabileceği ihtimalini düşünerek babasına mektup yazar ve babasının bu konuda onlara tekrar karışması durumunda yaşadığı olayı bütün gazetelere yazacağını belirtir. Bu durumun duyulmaması için Bay Frayling, yazışmalarına izin vermek zorunda kalır. Mektuplar, kadınları kısıtlayan ve baskı altında tutmaya çalışan erkek-egemen toplumun bakış açısını gösterirken Evadne'nın bu anlayışa karşı çıkışını da yansıtır. Kadının özerkliği ve kadın-erkek eşitliği göz ardı edildiği konusu romanda şu sözlerle dile getirilir:

Bir kadın, evlilik hayatının başlangıcında kendi bireyselliğini ve muhakeme hakkını feda ettiğinde ve de ‘seçtiğin her şeye tartışmasız itaat ederim’ deyip kendini kısıtladığında... sanki kuşku bırakmadan kanıtlanmış gibi kendinden emin bir şekilde ‘artık bilmemek, kadının en mutlu bilgisi ve övgüsüdür’ iddiasını kabul ederek... kibir, önyargı ve eğilimleri olan... zavallı kocasından yardım bekler.

(Grand, 1992: 121-22)

Erkek-egemen toplumda kadının özerkliği göz ardı edilir ve kadının, her konuda kocasının kararlarına itaat etmesi beklenir. Angelica'nın babası Bay Hamilton-Wells, geleneksel anlayışa sahiptir ve eğitim konusunda erkeklerin üstünlüğüne inanır. Bu yüzden Bay Hamilton-Wells, oğlu Diavolo için Bay Ellis adında özel öğretmen tutarken kızı Angelica için Bayan Apsley adında bir mürebbiye tutar. İkiz çocuk olan Angelica ve Diavolo bu ayrımı kabullenmezler ve karşılıklı yer değiştirerek derse girerler. Angelica, Bay Ellis'e şu açıklamayı yapar:

Ben, onun zekasına sahibim ve o, benimkine sahiptir. Ben, onun derslerini kolaylıkla yapabilirim ama kendiminkini yapamam. O, benim derslerimi yapabilir fakat kendininkini yapamaz... Ben, bir bayandan ders öğrenemem ve o, bir erkekten öğrenemez. Bu yüzden ben, senin öğrencin olacağım ve o, Bayan Apsley'inki olacaktır.

(Grand, 1992: 124)

Angelica, ikiz erkek kardeşi Diavolo'yla kıyafetlerini değiştirdiklerini itiraf eder. Angelica'nın bu çifte standarda karşı çıkması, kadınların eğitiminde değişiklik olması gerektiğini gösterir. Özel bir öğretmen tarafından eğitilen Diavolo, babasına “Angelica, benimle aynı zihinsel kapasiteye sahipken onun bir mürebbiye tarafından yetersiz bir şekilde eğitilmesinin adil olmadığını düşünüyorum” diyerek eğitim konusunda bu çifte standarda karşı çıktığını dile getirir (Grand, 1992: 125). Angelica, erkek eğitiminde öngörülen matematik, Latince ve Yunanca gibi dersleri öğrenmeye hakkı olduğunu belirtir. Bay Hamilton-Wells, Angelica'nın ve Diavolo'nun beraber özel öğretmenden aynı eğitimi almalarına karar verir. Angelica da Evadne gibi bilme arzusuna sahiptir. Kadın bedeni ve kıyafeti konusunda geleneksel olmayan yeni fikirlere sahip olan özel öğretmen Bay Ellis ile ilgili şu söylenir: “Hayatın, kadın için sürekli yorucu olmak yerine zevk verebilmesi amacıyla kadının kol ve bacak, akciğer, kalp ve diğer organ ve kaslarını tam kullanabilmesi gerektiğine dair yeni fikri benimseyen [Bay Ellis], Angelica'nın zihinsel eğitimi kadar fiziksel eğitimine de dikkat eder” (Grand, 1992: 132). Kadın kıyafeti, sadece beden hareketlerini kısıtlamaz aynı zamanda akla baskı yapar. Helene E. Roberts, *The Exquisite Slave: The Role of Clothes in the Making of the Victorian Woman* (Zarif Köle: Viktorya Dönemi Kadın Oluşumunda Kıyafetlerin Rolü) adlı makalesinde şunu belirtir:

Cinsiyet rolleri, kıyafet tarafından yapılan açık tanımlamalardan biridir... Giyim, cinsiyeti tanımlanmasının ötesinde cinsiyetin rolünü de tanımlar. Erkek ciddidir (koyu renkler ve küçük süslemeler giyer); kadın ciddiyetsizdir (hafif pastel renkler, kurdeleler, dantel ve fiyonklar giyer). Erkek aktiftir (kıyafeti onun hareket etmesine izin verir); kadın ise hareketsizdir (kıyafeti onun hareket etmesini engeller). Erkek güçlüdür;... kadın narindir. Erkek agresiftir;... kadın ise itaatkârdır.

(1977: 555)

Kadına mahsus olan kıyafetler, kadının hareketini kısıtlar ve hanım hanımcık hareket etmesini sağlar. İngiltere’de 1866-1888 tarihleri terziliğin altın çağı olarak nitelenir. Joseph Ambroser Banks ve Olive Banks’ın belirttikleri gibi “kadınlar, her gün beş veya altı kez kıyafetlerini değiştirirler. Öğleden sonrası ve akşam için, yürüyüş için, tenis için, binicilik için özel kıyafetler vardır” (1964: 75). Ayrıca ağır kıyafetlerin yanı sıra kadınlar, on dokuzuncu yüzyılda korse giyerler. Roberts’ın vurguladığı üzere dönemin kadını ideal ince bel ölçüsünü elde etmek için vücudun yapısını değiştirmek amacıyla korse tasarlanır. Korse, kadının belini sıkıştırıp kalçasını ve göğüslerini büyüterek erkek ve kadın anatomisindeki farklılıkları artırır (1977: 558). Kıyafetlerin sebep olduğu bu görünümle zayıf ve itaat eden kadın imajı pekiştirilmeye çalışılır. Kadın “modası bireyselliği bastırır” çünkü kadınları tek tip gösterir (George, 1914: 597). Erkekler, kadınları, modanın katkı sağladığı güzelliklerine göre yargırlar. Walter Lionel George, dış görünüş ve entelektüel faaliyet arasında bir bağıntı olduğunu düşünerek süslenmeye odaklanmanın, kadını, beyninin ve ruhunun gelişiminden uzaklaştırdığını düşünür (1913: 731). Angelica, biraz daha büyüüp erkek kıyafeti yerine kadın kıyafeti giydiğinde Diavolo ağlar çünkü Angelica’nın, eskisi gibi artık onunla oynamayacağını düşünür. Bunu fark eden Angelica, üstündeki kadın kıyafetini çıkarıp erkek kıyafetini tekrar giyer. Angelica, kadın kıyafeti giymesine rağmen Diavolo’yu teselli etmek için her zaman onun tanıdığı Angelica olacağına söz verir. Angelica, kadın kıyafetinin, beden şeklini değiştirmesine rağmen karakterinin hep aynı olacağını belirtmek ister. Judith Rowbotham’ın ifade ettiği üzere toplumun gözünde iyi bir kız kardeş, erkek kardeşinin ihtiyaçlarını karşılamak için, kendi ihtiyaçlarından vazgeçmeye hazır olmalıdır (1989: 49). Angelica, Diavolo’yu sadece o an teselli etmek için erkek kıyafetini tekrar giyer fakat Angelica, Diavolo’nun isteklerine itaat etmez.

Edith’in yaşadığı çevrede kadınlar “tecrübe üzerine değil, prensip olarak her zaman herkes için en iyisine inanırlar” (Grand, 1992: 155). Edith gibi kadınlar,

insanların kötülüğünü göz ardı ederler çünkü kötülüğün varlığını göz ardı ederek ve onun hakkında herhangi bir bilgi edinmeyi reddederek bir şekilde bunları kontrol etmeye yardımcı olduklarına ve bunların vereceği acıdan da kendilerini muhafaza ettiklerine inanırlar. Fakat bu tutumlarıyla, kötülüğe zemin hazırladıklarının farkında değildirler. Çok güzel bir kız olan Edith, bir gün sabaha doğru rüyasında güzel ve sevimli küçük bir çocuk görür. Çocuğu sevmek için kucağına aldıktan sonra o çocuğun beden şekli bozulur ve bedeninde yaralar oluşur. Edith, eteğinden kumaş yırtar ve çocuğun yaralarını sarmaya çaba harcarken çığlık atarak rüyasından uyanır. I. Bölümde anlatıldığı üzere bilinçdışı ve rüyalar arasında bir ilişki vardır çünkü bilinçdışı, kendisini rüyalar yoluyla ifade edebilir. Kişisel bilinçdışından kaynaklanan rüyalar, bireyin özel yaşantılarıyla ilgiliyken kolektif bilinçdışından kaynaklanan rüyalar ise daha çok toplumsal nitelik taşırlar. Rüyalar, kişinin gerçek hayatta farkında olmadığı ve anımsayamayacağı olguları yansıtılabildiği gibi, rüyaların, meydana gelebilecek durumlar için bir öngörü veya hazırlık olabileceği varsayılabılır. Başka bir ifadeyle, rüyaların, gelecekle ilgili bilgiler veya ipuçları verebileceği düşünülebilir. Edith'in gördüğü rüya, onun geleceğiyle ilgili ipucu verir çünkü Edith, evlendikten sonra hastalanır ve hastalıklı bir çocuk doğurduğu için çocuğunun zamanla kötüleştiğini görür.

Bayan Beale, kızı Edith'e kadınların, insan doğasının olumsuz yönlerini öğrenmeyi istememesi gerektiğini öğretir. Bir anne, aldığı eğitimi olduğu gibi kızına aktarır. Anneler, kızlarına iyi bir kız çocuğu ve iyi bir eş olmayı öğretirler. Edith'in annesi Bayan Beale'ye göre iyi bir eş olmak, kocasının otoritesini sorgulamamak demektir. Ayrıca Bayan Beale, toplumun kadına tanıdığı eğitimden fazlasını uygun görmez. Bir anne olarak Bayan Beale, kızı Edith'e, I. Bölümde anlatıldığı üzere olumsuz rol model teşkil eder ve böylece Edith, annesi gibi ataerkilin şekillendirdiği yaşam tarzına mahkûm olur ve kendi özgür bireyselliğini gerçekleştiremez. Ataerkil toplum anlayışına göre Edith'in, ailesine ve kocasına tamamen itaat etmesi, onu ideal

bir kız çocuğu ve eş yapar: “[Edith] kötülüğü bilirse dünyada çok iyi şeyler yapabilir; kadınların yaptığı gibi her türlü önyargıya karşı çıkararak doğruluk için mücadele edebilir. Fakat düşmanı görmesine asla izin verilmez. Sadece azizlerin ve meleklerin topluluğunda yaşayabileceği bir eğitim alır” (Grand, 1992: 158-159). Edith’in, kötülüğü bilmeyi arzu etmemesi, onun gelişimini engeller. Edith, herhangi bir rahatsız edici düşünce kendisini gösterdiğinde anında onu yok etmek için çabalar ve başarır. Edith ve annesi, yol kenarında kucağında bebeği olan yardıma muhtaç bir kadının yanından geçtiklerinde Bayan Beale, kızı Edith’in, o kadının yanına gitmesini engeller. Edith, I. Bölümde açıklanan bağımlılık psikolojisini yaşar. Edith, sürekli başkasına bağımlı olduğu için kendi başına karar verme yetisinden yoksundur, dışlanacağı korkusu ile aynı düşüncede olmasa bile başkaları ile aynı düşünceyi paylaşır ve yaşamını sürdürmek için başkalarına muhtaçtır. Edith ve Mosley Menteith aynı yerde beraber büyürler. Daha sonra Menteith, oradan ayrılır ve yıllar sonra genç bir asker olarak geri döner. Menteith, Edith’i baştan aşağı gözleriyle süzer. Edith’in annesi, sağlık problemi nedeniyle hava değişikliği için başka bir yere gitmesi gerekir. Menteith, görev nedeniyle Malta’ya gideceği için onlara da Malta’ya gitmeyi önerir. Edith ve annesi, Malta’ya gitmeye karar verirler.

Kocasıyla yaşamaya başlayan Evadne, ev işlerini itina ile yapar. İnsanlarda iyiliği görüp kötülüğü göz ardı etme anlayışına sahip olan Evadne, “kişilik okumakta yavaştır. Her zaman insanlara inanma ve onları sevme dürtüsüne sahiptir ve onların hataları hakkında acı bir şekilde yavaş yavaş bilgi edinir” (Grand, 1992: 204). William James’e göre içgüdü (instinct); eğitime dayalı olmayan, sonu öngörülemeyen ve belirli bir sonuç doğuran davranıştır (1981: 1004). Şayet bir anne, çocuklarına insandaki iyiliğin yanında kötülüğün varlığından da bahsetmezse çocukları, insan kişiliğini okuma kabiliyetinden yoksun kalabilirler. Malta’da Bay Price adında bir adam, St. John adındaki adama erkeklerin, kadınları nasıl itaat etmeye mecbur bıraktığını şöyle anlatır:

Biz erkekler, bir şeyin doğru veya gerekli olduğu konusunda sadece ısrar ederiz ve kadınlar buna inanırlar... Biz onlara, bizimle evlenerek bizi ıslah etme görevleri olan aydınlık, iffet ve iyilik melekleri olduklarını söyleriz... ve onlar buna inanırlar... Onlara, erkekte ahlâkî namusluluğu gerçekten önemsemediklerini söyleriz ve onlar buna inanırlar. Onlara, akıllarının olmadığını, mantıksız olduklarını ve düşünme kabiliyetlerinin olmadığını söyleriz... onlar bunlara kesin gözüyle bakarlar... ve asla düşünmeyi bile *denemezler* – ta ki bir gün tamamen tesadüfen... onlardan biri, istemsiz bir şekilde kendi başına mantıksal sonuçlara vardığını fark edene kadar.

(Grand, 1992: 219)

Yüzyıllardır erkek-egemen düzende kamusal alan, “olağan dışı koşullar haricinde kadınlara değişmez biçimde kapalıdır” (Gilbert ve Gubar, 1979: 546). Kadınların, düşünme kabiliyetine sahip olmadıklarına inanılır. Kadınlara, sadece eş ve anne rolü tanınır. Kadınlar, neden dışlandıklarını anlamaya ve körü körüne boyun eğme tutumlarını değiştirmek için çaba göstermelidirler. Bay Price, geleneksel anlayışa sahip erkeklerin değil, fakat gelecekteki erkeklerin, kadınların gelişiminden mutlu olacaklarını belirtir.

Menteith ile Edith, Malta’da görüşmeye devam ederler ve Mentelth, Edith’in masumiyetinin ve iffetli oluşunun farkındadır. Edith, I. Bölümde anlatıldığı üzere sembolik evreden gelen, erkek hâkimiyetiyle ilgili bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirilerek tek amacı evlilik olduğu için Mentelth’e âşık olur ve onunla nişanlanır. Bayan Beale, Evadne’a kötü insanlara acıyarak onları ıslah etmeye yardımcı olabileceğini ve kendine de acıyarak çıldırtacak şeylere sabır göstermeyi öğrenebileceğini söyler. Evadne, Colquhoun’la evlendikten sonra insan karakterini okumayı öğrenmeye başlar. Lisa K. Hamilton’ın da belirttiği üzere “Evadne, Edith’in Mentelth ile evlenmemesi için ısrar eder çünkü o, ‘iğrenç’ bir adamdır fakat kendi kocasından edindiği ipucular dışında onun iğrençliğine dair bir kanıt sunamaz” (1999: 72). Evadne, Mentelth’in, görünüşünden kişiliğindeki iğrençliği okur ve Edith’in annesi Bayan Beale ile görüşürken Edith’in bu kötü adamla evlenmemesi gerektiğini söyler. Evadne, Edith için ciddi bir tehdit hisseder. Bayan Beale, Evadne’a, onun yetiştiği

ortamdaki kadınların böyle bir şeyi akıllarından bile geçirmezlerken Evadne'm, kendi düşüncelerini nasıl böyle rahatça dile getirdiğini anlamadığını belirtir. Evadne böyle düşünen kadınlar yüzünden evliliğin bir kumar haline geldiğini ve bütün kadınların aynı şekilde itaat etmeleri beklendiğini vurgular. Edith'in bilgi dağarcığı, Menteith'in yozlaşmış bir adam olduğunu anlamasına yetmez. Edith, “şayet o, kötüyse ben onu iyi hale getirir; şayet o, zayi olursa ben onu kurtarırım!” der (Grand, 1992: 234). Geleneksel anlayışı benimseyen Edith, kendisinden beklenen ahlâkî görevi yerine getirmeye ve Menteith'i, kocası olarak kabul etmeye kararlıdır. Edith'in bu durumu, I. Bölümde anlatılan “Anneyle özdeşleşme” isimli anne kompleksi ile açıklanabilir. Edith, kendine bir kimlik edinmek yerine annesininkini kendisine aynen kopyalar. Carroll Smith-Rosenberg, ebeveynlerin hayatlarına benzer hayatlar yaşamak isteyen çocukların genellikle çok daha az aile kargaşasına sebep olduklarını belirtir (1985: 30-35). Edith ve annesi, evlilik hazırlığı için Malta'dan ayrılarak evlerine dönerler. Bu konuda ne Edith ne de Menteith suçludur fakat asıl “suçlu olan sistemdir, bu korkunç sistemdir” (Grand, 1992: 238). Çünkü bu geleneksel sistem, kötü erkeği ve iyi kadını evlilik kurumunda bir araya getirir. Edith ve Evadne farklı karakterde kızlar olmalarına rağmen şartları aynıdır. I. Bölümde belirtildiği üzere Mary Wollstonecraft, kadınların düştükleri bu durumun sebebini, gerekli eğitimden yoksun bırakılmaları olarak açıklar. Sarah Grand, *The New Aspect of the Woman Question (Kadın Sorununa Yeni Bakış)* adlı makalesinde kadınların, erkeğin günahları için en dokunaklı sefalet katlandıklarını ve onu açığa çıkarıp cezalandırmak yerine onu koruduklarını belirtir. Kadınların, erkeklerin, her şeylerini almalarına izin verdiklerini ve bunun karşılığında erkeklerin, kadınlara isteksizce verdiği küçük şeyleri kadınların kabul etmekten memnuniyet duyduklarını ifade eder (1894: 271). Maalesef kadınlar, hayatları ve bedenleri üzerinde ataerkil kontrolünü devam ettirme rollerini yerine getirirler. Fakat şu gerçek göz ardı edilmemelidir ki “erkekler, kadınları gerekli eğitimden mahrum bırakırlar ve sonra da

bilgi sahibi olmadıkları için onlarla alay ederler” (Grand, 1894: 272). Grand hem erkekler hem de kadınlar için değişim talep ederek gelecekteki erkeklerin daha iyi olacağını ve kadınların da daha bilgili olacağını belirtir.

Angelica, komşusu Bay Kilroy’a iyi bir sese ve hitap gücüne sahip olduğu için onun Parlamento’ya gireceğini söyler ve onun konuşmalarını kendisi yazmak istediğini belirtir çünkü kendi istediği doğrultuda hayatını yönlendireceğini ifade eder. Bunun üzerine Bay Kilroy, Angelica’ya “en iyi tercihi umut etme hakkına sahipsin ve senin konumundaki genç bir bayan için tercih kısıtlıdır” der (Grand, 1992: 249-250). Angelica, kitap ve gazete okuyarak kendi düşüncesini oluşturmaya çalışır. Angelica, ikiz erkek kardeşi Diavolo’ya, kadınlara saygı göstermesi gerektiğini öğretir fakat saygı göstermediğinde onu döver. Angelica ve ikiz erkek kardeşi Diavolo, kadınların erkeklerle aynı eğitimi almalarını destekler. Diavolo, kadınların kusurlu olduklarını söyleyen erkeklerin, sanki kusurları yokmuş gibi konuştuklarını belirtir. Kadınların baskı altında tutulduklarının farkında olan Diavolo, kadınların durumuyla ilgili bir değerlendirme yapar: “Eski zamanlarda kadınlar, o kadar bilgisizdirler ve itaatkârdırlar ki hiçbir şekilde kendileri için mücadele etmezler ve misilleme yapmazlar; böyle bir şeyi asla düşünmezler. Fakat şimdi şayet bir kadına vurursan o kadın, derhal sana geri vurur” (Grand, 1992: 273).

Edith’in, eğitimsiz bırakılmasının olumsuz sonuçları evliliğinde gün ışığına çıkar. Edith, evliliğinde baş edemeyeceği sorunlar yaşar: “Ebeveyn görüşü ve önyargı, bilgisizlik, eğitim ve gelenek [Edith’i] kandırmak için birleşirler” (Grand, 1992: 276). Cinsel konularda ve dünyadaki kötülükler hakkında Edith’in, bilgisiz bırakılması, Menteith’in kişiliğini görmesini engeller. Bu durumda Edith, “mutluluğu... çocuklarında” bulmak ister (Grand, 1992: 277). Edith’in çocuğu doğduğunda sağlıklı görünür fakat hızlı bir şekilde sağlığı bozulmaya başlar çünkü Edith gibi o da sifilis hastalığına sahiptir. Erkek-egemen toplum, kötü erkeği ve iyi kadını evlilik kurumunda

birleştirir. Sifilis hastalığı, erkeğin cinsel arzusunun fiziksel şeklidir. Edith'in hastalığı, ahlâkî çöküntü için bulaşıcı bir metonim (metonym) olur ve bireyler veya kurumlar tarafından acımasız, sorumsuz, yıkıcı kadın istismarına atfedilir.

Ataerkil toplum, cinsel sömürü ve kadın bedeni istismarı yoluyla kadını kontrol altında tutmaya çalışır. Elaine Showalter'ın dile getirdiği üzere masum kadınlar ve çocuklar, sifilis hastalığına yakalanırlar çünkü rastgele cinsel ilişkide bulunan bir erkek, evlendiği kadına bu hastalığı bulaştırır (1986: 94). Teresa Mangum'un belirttiği gibi 1864, 1866 ve 1869 yıllarında Parlamento, Contagious Diseases Acts (Bulaşıcı Hastalıklar Yasaları) gibi birçoğ yasa kararı olarak ordudaki askerler arasında yayılan sifilis hastalığını kontrol altına almaya çalışır. Bu yasalarla beraber sivil giyimli polisler, fahişelik şüphesi taşıyan kadınları cinsel hastalıklar için muayene ettirirler (1998: 165). 1869 yılında endüstrileşmiş şehirlerde de bu kontroller uygulanır. Fakat erkekler, asla muayene olmazlar. Ataerkil toplum, kadının güvende olduğu tek yerin ev alanı olduğu konusunda ısrar etmesine rağmen cinsel hastalıklar, evli kadınları da tehdit etmeye başlar. Evlilik öncesinde iffetsiz davranan erkekler, daha sonra evlendikleri kadınlara sifilis hastalığını bulaştırırlar. Yasaların etkileriyle kadınlar, fiziksel hastalıkların somutlaştığı hali olurken 'ulusun' iyiliği de eril otoritesinin uygulamasının yaydığı 'ahlâkî hastalık' tarafından tehlikeye sokulur (Elmy, 1897: 154). John Stuart Mill'in, *The Contagious Diseases Acts (Bulaşıcı Hastalıklar Yasaları)* isimli makalesinde belirttiği üzere cinsel yolla bulaşan hastalıklar açasından erkeklerin muayene edilmesini zorunlu kılmayan bu yasa, askerlerin ve denizcilerin zihninde cesaretlerini kırmadığı izlenimini bırakır ve Parlamento tarafından düzenlenebilecek bir zorunluluk olarak görülür fakat Parlamento, bu türden ahlâkî olmayan davranışları herhangi bir şekilde reddetme eğiliminde değildir (1963: 360). Mill, bu kötü yasanın, erkeklerin özgürlüğünü artırmak yerine azaltacak şekilde düzeltilmesi gerektiğini belirtir. John Stuart Mill, ordudaki erkeklerin, eşlerine hastalıkları bulaştırma olasılığını azaltmak için

onların izlenmesini ve muayene edilmesini önerir. Eşine zührevi hastalık bulaştırdığı tespit edilen bir erkeği, parasal cezaya çarptıracak ve bu durumda kadına, kocasını boşama hakkı tanıyacak yasal düzenlemenin gerektiğini belirtir (Zivi, 2006: 55). Mill, bu tür politikaların, erkekleri fahişelerle cinsel ilişki yaşamayı istemekten vazgeçirerek zührevi hastalık tehdidini azaltma potansiyeline sahip olacağına inanır. Erkek-egemen toplumda Parlamantonun çıkardığı Contagious Diseases Acts (Bulaşıcı Hastalıklar Yasaları); kadınların eğitim, iyileştirilmiş evlilik yasaları, istihdam ve ev alanından kamu alanına geçiş taleplerine verilen bir cevap olarak yorumlanabilir. Grand, siyasi düzenin ahlâksızlığını anlatmak için hastalık metaforu (metaphor) kullanarak evlilik kurumu içerisinde erkeğin kadın üzerindeki despot otoritesi ve ataerkil otoritesinin kadının hayatı üzerindeki egemenliği arasında görünen ilişkiyi vurgular. Sifilis hastalığı hem fiziksel tehlike hem ahlâkî çöküş hem de adil olmayan cinsiyet güç ilişkisini gösterir. Toplumun sağlığı için erkeklerin de muayene edilip sağlık belgesi alarak evlenmeye ve çocuk sahibi olmaya uygun olduklarını göstermeleri istenir.

Edith kolaylıkla kandırılır. Çünkü “eş olarak tek görevinin, kocasının isteğine sessizce itaat etmesi olduğunu ısrar eden öğreti, Edith’i bütün öz-savunma araçlarından yoksun bırakır” (Grand, 1992: 280). Hasta olan Edith, annesine gidebilmek için kocası Menteith’ten izin ister. Kocasını, güç ve sahiplenme duygusu içinde karısının izin istemesinden memnun olur. Edith’in, Menteith’i değiştirebilme inancı bir yanılgıdır çünkü Edith, annesine gittiği zaman Menteith sahilde gördüğü etkileyici genç bir kızın beğeniyle izler. Şayet ataerkil toplum, çifte standardı reddetmezse Beale ailesi gibi böyle bir durumdan sorumlu tutulur. Evlilik, bir kumar haline getirildiğinde bir erkek, sağlıklı ve güzel bir kadını seçip onunla evlendikten kısa süre sonra onu perişan etmeye başlar. John Stuart Mill’in de dediği gibi bütün kadınlar, öz irade ve kendi kendini kontrol ederek değil, itaat ederek ve kendilerini başkasının kontrolüne bırakarak ideal karakter özelliklerinin erkeklerinki ile tam tersi olduğu inancıyla ilk yıllarından beri

yetiştirilirler (1999: 126). Edith, daha önce yol kenarında gördüğü kadının ve bebeğinin kimler olduğunu Angelica'dan öğrenir. O kadın, kız kardeşi tarafından para karşılığında Menteith ile ilişki yaşaması için ikna edilen kadındır ve o bebek de Menteith'in çocuğudur. Fahişeler, erkeklerin ve ekonominin kurbanıdır.

Angelica, bir gece rüyasında bir adama ulaşma mücadelesi verir ve ona ulaşır. Angelica, bu adam hakkında hissettiklerini aşk olarak niteler ve onu öpmeye başlar. Angelica, onu öptükçe adam şekil değiştirir. Birçok kadın, tek bir adamı kendi aralarında paylaşırlar ve Angelica'ya da bir parçasını verirler. Angelica, onlara cevap olarak ya hepsini alacağını ya da hiçbir şey almayacağını söyler. Kadınlar, Angelica'yı eleştirip onun gerçekten bir kadın olmadığını belirtirler çünkü "kadın, az olanıyla yetinir ve sessizce itaat eder" derler (Grand, 1992: 294). Angelica, bunların, kadının ne olduğunu bilmediklerini söyleyerek onların açıklamalarını reddettiği zaman başka bir ses şunları söyler: "Erkekler ulusun kasıdır, çok çalışkan malzemesidir; kadınlar ise ruhudur ve canıdır... KADININ YERİ EVDİR!" (Grand, 1992: 295). Angelica, mağdur olan kadınların kurtarıcısı olarak bu anlayışı değiştireceğini belirtir. Bu sırada Angelica, bir çığlık duyar ve rüyasından uyanır. Rüyalar, I. Bölümde anlatıldığı üzere bastırılmış arzu ve duyguların, bilinçdışındaki düşüncelerin uyku esnasında ortaya çıkması olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda rüyalar, kişinin arzularını tatmin etme yolu olarak kabul edilebilirler. Bu arzular, toplumun kabul etmeyeceği ve bilinçten gizlenen arzulardır. Angelica, kadın-erkek eşitliğine inanır fakat içinde yaşadığı erkek-egemen toplumun, onun bu düşüncesini kabullenmeyeceğinin farkındadır. Angelica'nın bu görüşü, rüyasına da yansır. Rüyasında erkek-egemen toplumun, kadını erkeğe göre aşağı görmesine rağmen Angelica, bu anlayışı reddeder ve kadın-erkek eşitliği konusundaki düşüncesinde ısrarcı olur.

Kötülüğü yok saymak, Edith için sorun olur çünkü kocasının, evlilik öncesinde başka bir kadınla yaşadığı cinsel ilişki hem Edith'in hem de çocuğunun sifilis

hastalığına yakalanmasına sebep olur. Şayet Edith, annesinin engeline rağmen kucağında bebek olan o kadının yanına gitmeyi başarabilseydi belki Menteith ile ilgili gerçeği öğrenerek hayatını değiştirme fırsatını yakalayabilecekti. Edith örneğinde kendini koruma anlamında bilginin gücü vurgulanır. Lucy Bland, kadınların hem insan fizyolojisi hem de cinsellik hakkında eğitim almaları gerektiğini belirtir. Böylelikle kadınların hem kendilerini koruyabileceklerini hem de anne olarak çocuklarını eğitme görevleri için donatılmış olacaklarını vurgular. Bu tür bilgilerle donatılmış kadınların, evlenmek zorunda bırakıldıklarında eş tercihlerinde daha seçici olacaklarını ve eş olarak kocalarının çok ahlâklı olmaları konusunda ısrar edeceklerini ifade eder (2001: 84). Bland'ın kullandığı “donatılmış” sözcüğü, kadının bilgi yoluyla kendini koruyabileceği anlayışını destekler. Kadının eğitimi nesilden nesile aktarıldığı için Bland, miras kanunuyla kadınların hem kocalarının hem de kendilerinin ahlâkî eğilimlerini çocuklarına aktardığını söyler. Bu yüzden eşit ahlâkî standarda sahip eşlerle evlenmek çok önemlidir. Edith'in, bilme arzusundan yoksun olması, onu Menteith gibi bir adama maruz bırakır. Evlilik öncesinde iffetsiz davranan Menteith gibi adamlar için, Edith gibi kadınlar, ideal eş sayılırlar. Edith, hastalığı için babasını ve annesini suçlar çünkü onlar kocasının geçmişini bilmesine rağmen bunu Edith'ten saklarlar. Edith gibi kadınlar, gerçeği ve kötülüğü öğrenmeyi reddettikçe ve haksızlıklara karşı çıkmadıkça bu tür duruma maruz kalmaya devam edebilirler. Delirmeye başlayan Edith, cinnet geçirerek çocuğunu öldürmek ister. Bu noktada deliliğin etiyojisini, Freud'un ve Adler'in görüşleri bağlamında açıklamak gerekir. *Insanity: The Idea and Its Consequences (Delilik: Fikir ve Sonuçları)* isimli kitapta Sigmund Freud'un konuyla ilgili düşünceleri şöyle açıklanır: “Freud, delilikle ilgili söyleme bir anlam kazandırır... Freud, bunu nasıl yapar? Delilik modeli için, akıl rahatsızlığı kavramını terk edip yerine rüyayı getirir. Rüyalar, bütün psikopatolojik yapıların ilk örnekleridir” (Szasz, 1997: 140). Dolayısıyla Freud, deliliği, bir hastalıkla değil de normal bir deneyim olarak kabul edilen rüyalarla

ilişkilendirmiş olur. Bununla birlikte Freud'un görüşleri bağlamında delilik, bilinçaltına atılmış güçlerin zorladığı davranışlar şeklinde de açıklanabilir ve kısa süreliğine de olsa rüyalarda ortaya çıkabilir. Freud şöyle der: "Rüya ve ruh hastalığı arasındaki klinik ve etiyolojik ilişkiler bağlamında söylenebilir ki deliliğin ilk atağı, sıklıkla endişeli ve korkulu bir rüyadan kaynaklanabilir" (1913: 74). Dolayısıyla Freud, deliliği, bilinçdışı ve rüyalarla ilişkilendirmiş olur. *The Collected Clinical Works of Alfred Adler: Education for Prevention (Alfred Adler'in Derlenen Klinik Çalışmaları: Korunma Eğitimi)* isimli eserde Alfred Adler'e göre deliliğin etiyolojisi, bireyin yalnızlığıyla ve diğer insanlarla ilgilenmeyip işbirliğinde bulunmamasıyla açıklanabilir. Adler, konuyla ilgili şunları belirtir:

Eğer bir çocuk ilk üç ve dört yılında iyi eğitilirse, başkalarıyla oynaması ve topluluk ruhuna katılması öğretilirse sadece utangaçlık ve bencillikten kurtarılmaz aynı zamanda muhtemel nevroz ve delilikten de korunur. Delilik ve nevroz; sadece yalnız yaşayan, başkalarına karşı hiç ilgi duymayan ve birlikte çalışma becerisi olmayan bireylerde görülür.

(2006: 185, 186)

Yukarıda açıklananlar doğrultusunda Adler de deliliği, yalnızlıkla ve toplumdan soyutlanmayla açıklar. Cinnet geçirme, David A. Statt tarafından "belli bir davranış biçimini sergileme dürtüsünün eşlik ettiği kontrol edilemez heyecan" olarak tanımlanır (2003: 96). Bununla birlikte Niraj Ahuja'nın yazdığı psikiyatri ders kitabında cinnetin özellikleri şöyle açıklanır: "Aşırı hareketlilik ve huzursuzluktan, kişinin bitmeyen bir hareketlilik içinde olduğu manik heyecanı içeren artmış bir psikomotor aktivite vardır... Özellikle ileri boyuttaki cinnette, hastalığı kavrayış yoktur. Sanrılar ve halüsinasyonlar gibi psikoz özellikleri mevcut olabilir" (2006: 75, 76). Edith'in ailesinin, evlilik öncesinde kadın ve erkek açısından iffetli olmak ile ilgili çifte standardı kabul etmesi, Edith'in cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar nedeniyle hastalanarak delirmesine, cinnet geçirerek çocuğunu öldürme teşebbüsünde bulunmasına ve ölümüne sebep olur. Edith'in ölümü, kadınların eğitiminde değişimin gerekli olduğunu gösterir.

Angelica, dayısı Dawne ile konuşurken ona monoton bir hayat istemediğini açıklar: “Bu şekilde sonsuza kadar devam etmemi bekleyemezsin—sabah kalmak, ata binmek, arabaya binmek, dersler, giyinmek ve yatağa girmek. Bu bir süs köpeğin yaşamıdır (Grand, 1992: 317). Angelica, kadınların mevcut durumunu eleştirir. Dayısı, ona sonunda evleneceğini söylediğinde Angelica, Edith gibi evlenmeyeceğini belirtir. Çünkü Angelica; Edith gibi eş, aile, sevecek ve güvenccek birini istemediğini vurgular. Angelica, hayatında bir meslek edinmek ister, başkaları için bir şeyler yapmak ister. Angelica, kadınların gücünün boşa harcandığını ifade eder. Eğitim sayesinde cinsel hastalıklardan korunmak mümkündür. Başlıca bulaşma yolunun koruyucu bariyer olmadan penisin ağza, vajinaya ya da anüse penetrasyonu ile gerçekleşen cinsel ilişki ile olduğu bulaşıcı hastalıklar, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar olarak tanımlanırlar (Katılımcı Kitap, 2009: 1). Cinsel yolla HIV, sifilis, hepatit B, gonore, klamidy ve HSV gibi birçok hastalık bulaşabilir. Bu hastalıklar, anneden bebeğe de geçebilir ve yenidoğan ölümleri, ciddi anomaliler veya kronik enfeksiyonlara neden olabilir (Pamuk ve Can, 2016: 2). Aygen Tümer ve Serhat Ünal’ın belirttikleri gibi HIV enfeksiyonu “Human Immune Deficiency Virus” (İnsan İmmün Yetmezlik Virüsü), ölümle sonuçlanan AIDS hastalığına “Acquired Immune Deficiency Syndrome” (Kazanılmış İmmün Yetmezlik Sendromu) neden olur. Bu virüs, vücudun savunma gücünü zayıflatır, yıkar ve normal koşullarda tedavi edilebilen hastalıklar, savunma gücü yetersiz kaldığından tedavi edilemezler. Bu hastalığın kökeni, gizem perdesiyle örtülü durumdadır. İlk olgu, 1981 yılında tanımlanmış olmasına karşın, bilim adamları, 1957 yılına ait donmuş kan örneklerinde HIV’e rastladıklarını bildirirler. Hastalığın ilk tanımlanması, homoseksüel erkeklerde ve az sayıda olduğu için fazla ilgi çekmez ancak enfeksiyon biseksüel erkekler aracılığı ile kadınlara ve enfekte hamile kadınlardan da bebeklere geçmeye başlayınca tüm dünyanın ilgisi, bu hastalığa odaklanmaya başlar (2003: 15). *The Collected Clinical Works of Alfred Adler: Education for Prevention*

(*Alfred Adler'in Derlenen Klinik Çalışmaları: Korunma Eğitimi*) isimli eserde Alfred Adler'e göre kızların, ilerde iyi bir kız olması konusunda ebeveynleri tarafından baskı altında tutulma düşüncesi yanlıştır. Çünkü ebeveynlerin psikolojik bilgi eksikliği nedeniyle bu kızlar, sonradan gerçekten kötü olurlar. Bu durumda yanlılık, kızlarda değil, ebeveynlerdedir. Çünkü ebeveynler, kızlarını, ileride karşılaştıkları durumlara karşı gerektiği gibi hazırlamazlar. Ebeveynler, kızlarını ergenlik çağından önce çok muhafaza ettikleri için ileride onların karşılaştıkları sorunlar konusunda onlarda gerekli yargı ve özgüveni geliştirmezler (2006: 195). Cinsel yolla bulaşan hastalıklardan korunmak için, hastalığı bulaştırma ihtimali olan riskli kişilerle ilişkiye girilmemesi, cinsel temas sırasında prezervatif (kondom, kılıf, kaput) kullanılması ve enfekte olmayan monogamik (tek eşlilik) tercih edilmesi gerekir (Demir ve Şahin, 2014: 23). Angelica, Edith'in ve çocuğunun hastalığını evlilikle ilişkilendirir ve cinsel hastalıktan kendini korumak ister. Angelica, komşusu Bay Kilroy'a "evlen benimle *ve istediğimi yapayım*" diyerek evlilik teklifinde bulunur (Grand, 1992: 321). Her ne kadar Angelica, ailesinin kararına itaat ederek evlenmeyi kabul etmiş gibi görünse de aslında o, kendi bedeni ve zihni üzerinde söz sahibi olmak için, kendi belirlediği şartlara dayanarak sağlıklı olduğunu düşündüğü Bay Kilroy'a evlenme teklifinde bulunur ve onunla evlenir. Sarah Grand; zeki, eğitilmiş, 'sağlıklı', ahlâklı ve eşine değer veren erkeklerle olan evliliğin kabul edilebilir olduğunu savunur. Richardson, Grand'ın bu görüşünü "eugenic love" (öjenik aşk) olarak niteler ve bu tür aşkın, ırkın ilerlemesine katkı sağlaması için beden ruha itaat etmesi gerektiğini ve zevki üreme zorunluluğunun gölgesinde bıraktığını belirtir (1999/2000: 233). Bu zorunluluk, kadının eş seçiminin aşk veya cinsel tutku temelli değil, sağlık ve ahlâk temelli olmasını gerektirir.

Cinsel ilişki olmadan Evadne ve Colquhoun, iyi bir arkadaşlık geliştirirler. Bu durum, gelişmeye yönelik bir harekettir çünkü Evadne, kendi bedeni üzerinde hak sahibidir. Colquhoun, kadınların eğitilmesine karşıdır: "[Kadınlar] bir şey öğrenmeye

başladıklarında yaptıkları ilk şey, [erkekler] yönelirler ve [erkeklerin] yeterince iyi olmadıklarını söylerler. Ve şayet [erkekler] iyi değilse bu, [kadınların] hatası değil midir?” (Grand, 1992: 327). Colquhoun, kadınların görevinin erkekleri doğru yola sevk etmek olduğunu söyler. Çünkü geçmişi kötü olan bir erkeğin, kendisine inanacak ve onunla evlenecek masum bir kız bulamazsa o erkeğin sonunun, iyi olmayacağını belirtir. Colquhoun, yakında masum kızların kalmayacağını söyler. Evadne, Colquhoun’un iffetsiz geçmişi yüzünden artık ona karşı hiçbir şey hissetmediğini söyler. Evadne, bu durum için ne kendisini ne de kocasını suçlar çünkü “kusurlu olan sistemin kendisidir” der (Grand, 1992: 340). Evadne, iki doğru insanın evlenmesi durumunda evliliğin kutsal olacağını söyler fakat toplum yüzünden evliliklerin, çıkar üzerine kurulu olduğunu ve iyi ile kötünün birleşmesi olduğunu açıklar.

Evadne’in, Colquhoun’a cinsel anlamda itaat etmemesi, onun mülkiyeti olmayı reddettiği anlamına gelir. Bir akşam Evadne, yatak odası kapısının önünde Colquhoun’un ayak seslerini duyduğu zaman kocasının, onun odasına girip ona zorla sahip olacağından korkar ve uyanık kalır. Ann Heilmann’ın belirttiği gibi 1890’lı yılların başında bir kocanın, karısını alıkoyma (tecavüz) hakkına mahkemeler tarafından itiraz edilir (2000: 111). İngiliz hukuk tarihinde ilk kez, kadınların, kocalarıyla birlikte yaşamayı reddetme hakkı olduğu kabul edilir ve evlilik içi tecavüz yasağı için bu ilk adımdır. Lucy Bland’ın dediği gibi evlilik yoluyla kadının erkeğe ekonomik anlamda bağımlı olması, yasal ve politik haklarından mahrum bırakılması ve her şeyden önce kadının erkeğin mülkiyeti olduğu anlayışı eleştirilir (2001: 124). Colquhoun, I. Bölümde anlatılan üstünlük kompleksini yaşadığı için Evadne’dan, özgürlüğünü kısıtlayacak bir söz vermesini ister: “Hayatta var olduğum sürece gündemin herhangi bir sorununa halka açık bir şekilde asla katılmayacağıma—asla karışmayacağıma dair bana söz ver. Benim adımın, reform tedbirleriyle ve bu tür şeylerle bağlantılı olarak gazetelerde görünmesi... benim için utanç verici olur” (Grand, 1992: 345). Colquhoun,

Evadne'dan, toplumda kadınların mevcut durumuna karşı bir konuşma yapmaması ve kadınların lehinde hareket etmemesi konusunda söz vermesini ister. Evadne, tereddüt etmeden ona söz verir çünkü kendisine destek olacak kimse bulamadığı için herhangi bir şey yapacak arzusu yoktur. William James'e göre sosyal açıdan bakıldığında bir mekânda içeriye girdiğimizde kimse dönüp bakmazsa, konuştuğumuzda kimse cevap vermezse, yaptığımız şeyleri umursamazsa ve varlığımızı hiçe sayarsa kendimizi güçsüz ve değersiz hissederiz (1981: 281). Kadınların, uzun yıllar boyunca evin dışında bir işle meşgul olmayıp sadece evde çocuklarını yetiştirmelerini, kocalarına hizmet etmelerini ve kocaları tarafından eve mâhkum edilmelerini Marjorie McCormick, şu şekilde değerlendirir: "Koruyucu yasa 1857'de yürürlüğe girene kadar, kocası tarafından terk edilen bir kadının miras hakkı yoktur ve 1891'e kadar bir kadın, kocasının fiziksel kısıtlamasına tabidir" (1991: 25). Erkek-egemen toplumun evlilik yasaları ve ailesinin baskıları nedeniyle Evadne, umutsuzluğa kapılır. Evadne'nin bilgi birikimi, içinde yaşadığı ataerkil koşulları anlamasını sağlar. Ailesi tarafından reddedilen, okumaktan mahrum bırakılan ve amaçlı bir şekilde işe koyulması engellenen Evadne, sadece ideal ev hanımı olmaya mecbur bırakılır. Bu bağlamda otoriteye boyun eğmek, psikolojik boyutta değerlendirildiğinde *Social Psychology* (*Sosyal Psikoloji*) isimli kitapta bu olgu, itaat kavramıyla ilişkilendirilir:

İtaat, bir otoritenin emirlerine doğrudan cevap verme davranışına işaret eder. Bu, sosyal etkinin diğer bir şeklidir... İtaat, bir ya da daha fazla kişiye bir şey yapmasının emredildiği ve onların da yaptığı bir yapı olduğu için, sosyal etkinin en doğrudan olduğu şeklidir. Otorite sahibi olanlara, itaat şartıdır değildir. Çünkü böyle kişiler, istediklerini yaptırmak için genellikle etkili yollara sahiptirler.

(Husain, 2012: 235)

Pillsbury ve Pennington, *Handbook of General Psychology* (*Genel Psikoloji Elkitabı*) isimli eserde itaat kavramını, psikolojik olarak şöyle açıklarlar: "İtaat, karar ve hareket gerektiren durumlarda başkalarını izleme alışkanlığı ve çekingenliğidir" (1942: 361). Erkek-egemen toplum; itaat eden, seven, fedakâr olan, ev dışındaki dünyadan bilgisiz ve

masum olan kadını ideal kadın olarak gördüğü için kadının bireysel iradesinin, toplumun ortak iradesine karşı başarısız olacağı söylemiyle kendi çıkarları doğrultusunda kadının sesini bastırmaya çalışır. Bu düzen; ataerkil, ebeveyn, iyi kadın, evlilik ve cinsiyet rollerinin sosyal ve yasal kuralları ile tanımlanabilir.

Evadne, dikotomik bir karakterdir. Dikotomi, “(Yunanca *dicha*, ikili, *temno*, kesmek) iki parçaya bölünme” anlamına gelir (Runes, 1942: 81). Dikotomik karakter, çift kişiliklidir ve I. Bölümde anlatılan çift kişilik (*split personality*) kavramıyla eşdeğer bir anlama sahiptir. Evadne, iki kadın tipi arasında bocalayan, bir taraftan geleneksel Viktorya kadını gibi davranırken; diğer taraftan da değişmeye başlayan kadın gibi davranır. Bu yüzden Evadne, erkek-egemen düzene karşı gelmeyi istemesine rağmen kocasına verdiği söze sadık kalarak kendi içine kapanmak zorunda kalır. Evadne’ın verdiği bu söz, onu hayatta bir meslek edinmekten yoksun bırakır. Evadne’ın bu durumu, regresyon psikolojisi ile açıklanabilir. Psikiyatride regresyon; “semptomların geriye dönmesi, eski haline dönme, geriye doğru gitme, o anda daha ileri düzeyde işleri gösterememe nedeniyle daha evvelki bir davranış şekline dönme” olarak tanımlanır (Corsini, 2002: 821). Bununla birlikte Raşit Tükel, regresyon (gerileme) psikolojisi ile ilgili şunları ifade eder: “Ulaşılmış olan daha ileri düzeylerden, önceki dönemlere ait doyum nesnelere ya da tarzlarına dönülmesi ‘gerileme’(*regression*) olarak adlandırılır” (2009: 37). Ayrıca Tükel, konuyla ilgili şunları da ekler: “Gerileme, zorlanma durumlarında ruhsal gelişimin vardığı noktadan, daha önceki dönemlere geri dönülmesidir” (2009: 43). Mehmet Z. Sungur da regresyon psikolojisini şöyle açıklar: “Ulaşılmış bir dönem, kişi için bunaltı doğuracak nitelikte olursa daha önceki bir döneme gerileme, kişinin başvurabileceği bir savunma yoludur” (1996: 347). Evadne, kitaplar okuyarak erkek-egemen toplumda bir kadından beklenenden fazlasıyla kendini geliştirir. Ancak kocasına verdiği söze sadık kalan Evadne okumayı bırakır, giderek olumsuz ruh haline bürünmeye başlar ve kitaplarını yakar. Yapacak bir şey bulamayan

Evadne, yıllarca kendini faydasız hisseder: “Evadne, etkin bir şekilde fayda sağlayacak bir yaşam için biçimlenir fakat şimdi kendini, amaçsız bir şekilde düşünceye dalan bir varlığa indirgemiş bulur ve ciddi bir şekilde acı çeker” (Grand, 1992: 349). Colquhoun’un, Evadne’a verdirdiği söz sadizmle açıklanabilir. Psikiyatride sadizm, “başkalarına fiziksel veya ruhsal acı çektirmekten, zarar vermekten, başkalarını aşağılamaktan, küçük düşürmekten haz almadır” (Budak, 2009: 625). Ufuk Ege Uygur’un *Charles Dickens’in “David Copperfield” ve “Büyük Umutlar” Romanlarının Psikanalitik Yorumu* adlı kitabında belirtildiği üzere sadizm, bilinçli olarak başkalarına zarar verme ve eziyet çektirmedir (2005: 74). Evadne, bulunduğu durumdan kaçmak için sürekli düşüncelere dalar. Evadne, kitap okuyarak kendini geliştirmesine rağmen içinde yaşadığı erkek-egemen toplum, onun bir meslek edinmesine izin vermez. Bu yüzden kadının eğitimi, dengeli ve verimli olabilmesi için kadının zihni, kamusal alanda uygun mekân ve zaman içerisinde gelişmelidir. Hayatta bir meslek edinmek hem bireye hem de topluma fayda sağlar. John Stuart Mill, erkeklerin, kadının sadece zoraki itaatini değil, duygularını da buyruğu altında tutmak istediklerini belirtir. Bütün erkekler, kadınların kendi isteğiyle kocasına bir köle olmasını isterler. Bu yüzden erkekler, kadının zihnini köleleştirmek için her şeyi uygulamaya geçirirler (1999: 126). Kadınlar, önce babalarına, evlendikten sonra da kocalarına itaat etmeleri için geleneksel anlayışa göre eğitilirler. Bu eğitim yoluyla kadınların akılları köleleştirildiğinde gönüllü köleler olmaları da sağlanmış olur. Teresa Mangum’un belirttiği üzere kadınların eğitimi, perişanlığa ve haksızlıklara karşı hem bir haktır hem de bir savunmadır. Evlilik, amaç olmak yerine kadının eğitime ve kendini gerçekleştirmesine bir engel işlevi görür... Kadınlar, her şeyden önce kendi kültürünü eleştirmeyi öğrenmek zorundadırlar (1998: 89-90). Kadınlar; erkeklerin kitaplarını, erkeklerin mantığını, erkeklerin kontrol araçlarını ve evliliği düzenleyen eril ayrıcalığı iyi okumayı öğrendikleri sürece başarılı olabilirler.

Colquhoun, Evadne'dan aldığı söz sayesinde onun faydalı olacağı alanı daraltır ve onu bir şeyler yapma amacından yoksun bırakır. Colquhoun olmadığı zamanlarda Evadne, yapayalnız kalır ve düşüncelere dalar. Jil Larson, romanın başında Evadne'nın bir okuyucu ve düşünür olduğunu aynı zamanda entelektüel bir kadın olarak faydasızlığının acı verici duygusal sonuçlarının olacağından korkan, sevecen ve sıcak kalpli bir kişi olduğunu belirtir (2000: 169). Evadne'm, Colquhoun'la olan evliliği ve fayda sağlamayan hayatı, gelişimini engeller. Romanın başında da belirtildiği üzere faydalı olamamak, Evadne'ı depresyona sürükler. Çalışma ve etkin olma arzusunu bastıran Evadne, planlarını ve hayallerini içselleştirir. Karen Horney'e göre ise sinir hastalığı, devam eden bir süreçtir ve insan hayatında ne zaman ortaya çıkacağı tahmin edilemeyen aralıklarla görülür. Şayet kişi; sevilme, sosyalleşme ya da onaylanma gibi gereksinimlerini karşılayamazsa sinir hastalığı ortaya çıkabilir. Horney, şöyle der: "Sinir hastalığı, normal olanın dışına çıkmaktır. Dıştan bakıldığında var olan yaşam şekillerine uyan pek çok insan, ciddi sinir hastalıklarına sahip olabilir" (1999: 21). Bunun nedeninin ise söz konusu gereksinimlerin karşılanamaması olduğu düşünülebilir. Evadne, başkalarına yardım etme arzusunu yıllarca bastırır çünkü o, artık bilmek istemez. Entelektüel arzularını sürekli bastıran Evadne, depresyona girer. Kocasına verdiği söz yüzünden Evadne, kendini feda eder. Evadne'm bu durumu, psikiyatride mazoşizm ile ilişkilendirilebilir. Bu kavramla ilişkilendirilen bir birey; "aşağılanma, kendini küçültme, kendini feda etme, acı içinde zevklenme ve fiziksel olarak acı verici eylemlere boyun eğme sonucunda oluşan suçluluk duygularından sürekli ve tipik olarak memnuniyet ve özgürlük elde eden bir kişidir" (Corsini, 2002: 572). Anomi (anomie); toplumdaki ortak hedeflerin, toplumsal normların, değer yargılarının ve açık yönlendiriciliğin zayıflaması, ortadan kalkması veya birbirleriyle çatışması sonucu, bireylerde ortaya çıkan bir normsuzluk, duyarsızlık, yabancılaşma, kaygı ve kafa karışıklığıdır. Anomi, kişisel amaçlara mevcut araçlarla ulaşamadığı zaman ortaya

çıkar (Budak, 2009: 71). Evadne, kocası Colquhoun'a verdiği pasif kalma sözü yüzünden bir meslek edinmeyi reddetmek zorunda kaldığı için düşüncelerini ve arzularını bastırmak zorunda kalarak bulanıma girer ve zamanla I. Bölümde açıklanan akıl hastalığına yakalanır.

Angelica eğitim, evlilik ve cinsellik konularında gelişme sağlar. Geleneksel anlayışa göre evlilik, kadının, kocasına itaat ettiği yer olmasına rağmen Angelica, bedeni üzerinde hak sahibi olarak davranır. Angelica, Kilroy'un karşısına çıkarak ona evlenme teklifinde bulunur ve istediği her şeyi yapmasına izin vermesini söyler. Kilroy, Angelica'dan yirmi yaş büyüktür ve Angelica, onu sevdiği için değil, kendisinden evlenmesi beklenildiği için onunla evlenir. Angelica, Kilroy'la şartlı evlendiği için bu evlilik, bir sözleşme görünümü alır. Çünkü Angelica, evli kadından beklenen cinsel itaati göstermek istemez. Angelica'nın benimsediği bu evlilik şekli, kadınlara hayatlarında söz hakkı tanır ve bedenleri üzerinde kontrol hakkı sağlar. Angelica'nın, Kilroy'la yaptığı anlaşma gereği Kilroy, ona karışmaz fakat Angelica, bir kadın olduğu için bir meslek edinmesine izin verilmez. Angelica, erkek kılığına bürünür ve gece dışarıda yürürken kilise için şarkı söyleyen Tenor adındaki adama rastlar. Erkek kılığındaki Angelica, kendini Tenor'a, Boy (erkek çocuk) olarak tanıtır ve onunla arkadaş olur. Geceleri Tenor'u ziyaret eden Angelica ona keman çalar, akşam yemeği pişirir, onunla yürüyüşe çıkar ve birçok konuda sohbet eder. Jil Larson'ın belirttiği üzere Angelica'nın kılık değiştirmesi, ona hem fiziksel hem de entelektüel özgürlük sağlar (2000: 166).

Bir gece Tenor ve Boy beraber dışarıda yürürken Tenor, bu çocuğu daha çok sevmeye başlar çünkü Tenor, Boy'a karşı bir babanın oğluna duyduğu sevgiyi hisseder. Geceleyin ay ışığı altında Tenor ve Boy sandal gezisine çıkarlar ve Boy, o anki ortamı cennet olarak niteler. Tenor, Boy'un yanında ancak bir kadın olduğu zaman ortamın, cennete dönüşeceğini belirtir. Buna cevap olarak Boy, "şiddetle karşı olduğum bir şey

varsa o da cinselliğin, her şeye yersiz bir şekilde dâhil edilmesidir” der (Grand, 1992: 423). Boy kılığına bürünen Angelica için mükemmel toplumsal ilişki, cinsel duyu içermeyen kardeşçe sevgidir. Angelica, kendi cennetinde cinsellik istemediğini belirtir. Tenor, Boy’a çocukluğunu anlatarak sanata düşkün olan zengin bir adamın kendisine sahip çıktığını ve kendi oğlu gibi onu eğittiğini söyler. Tenor, o zengin adamı kendi babasıymış gibi sevdiğini ifade eder. Bu zengin adamın, Tenor’un müzisyen olarak yetişmesini sağladığını anlatır. Tenor da keman çalan Boy’u bir müzisyen olarak yetiştirmeye karar verir.

Başka bir gün Tenor ve Boy, yine sandalla gezinirken Boy kılığındaki Angelica, nehre düşer. Tenor, onu kurtarır ve kendi evine getirir. Tenor, onu kurutmak için üstündeki ıslak kıyafetlerini çıkardığında Boy’un, aslında erkek kılığına bürünen bir kız olduğunu fark eder. Tenor, Angelica’ya neden Boy kılığına büründüğünü sorduğunda Angelica, şu cevabı verir: “Bireyselliğim için izin verilen herhangi bir serbestlik yoktur. Ben bir kızım ve bu yüzden herhangi bir eğilime sahip olmam beklenmez” (Grand, 1992: 450). Angelica, büyüdüğüde ona dayatılan hayattan memnun olmadığını söyler. Angelica, büyüdüğüde erkeklerle eşit olma isteğinin, ailesi ve toplum tarafından reddedildiğini ve evliliğe zorlandığını belirtir. Böyle bir ortamda Angelica, istediği vakitte dışarıda özgürce hareket etmek, eğlenmek, erkeklerle entelektüel sohbetlerde bulunmak ve dünyayı erkeklerin gördüğü gibi görmek ister. Angelica, bu isteklerin kısıtlanma sebebini şöyle açıklar: “Ama kadın kıyafeti bir engeldir. Erkeklerin, birbirlerine gösterdikleri saygıyı, bana da göstermelerini bekleyemem... Çünkü ben bir kadının ve davranışlarım, her ne kadar zararsız olsa da hakarete uğrayacağımı veya tüm olaylarda engelleneceğimi bilirim” (Grand, 1992: 451). Erkek-egemen toplumda Angelica, kadın olduğu için kısıtlanır. Angelica, Boy (erkek çocuk) kılığına bürünerek ve erkek peruğu takarak bu baskıdan kurtulmaya çalışır. Angelica, bu şekilde toplumsal bir yasayı çiğneyerek kendine bir meşguliyet edinmeye çalışır. Martha Vicinus’un

dediği gibi Angelica'nın üstündeki erkek kıyafeti ve peruğu, görsel veya cinsel saldırı tehdidi durumunda onun özerkliğini ve bedenini korur. Kılık değiştirme sayesinde Angelica, ataerkinin, kadının her zaman bedeniyle var olduğu iddiasını çürütmeye çalışır (1996: 204).

Angelica, kadınların, hayatlarında enerjilerini harcayacakları bir meslek edinmeleri gerektiğini şöyle ifade eder: “Enerjik bir kadını, hayatta güçlü tek bir ilgiden veya amaçtan yoksun bırakmanın tehlikeli olduğunu düşünürüm. Er ya da geç mutlaka sorun ortaya çıkar” (Grand, 1992: 453). Erkek-egemen toplumda bazen bir kız için o, erkek olmalıydı denilir. Bir kız, aslında üstün yeteneklere sahiptir fakat kadın olduğu için ona bir kariyer edinme imkânı tanıma gereği düşünülmez. Angelica, kadınların da erkekler gibi yeteneklerini gösterme hakkına sahip olacakları ve hayatta yer edinmek için cinsiyetin önemli olmayacağı bir zamanın geleceğini söyler. O zaman geldiğinde akılsız adamlar, yemek pişirip temizlik yaparken akıllı kadınların da dünyanın işini yapacağını belirtir. Angelica, kadınların bir amaç taşımadan her gün yararsız işlerle vakit geçirmelerini doğru bulmadığını ve kendisinin de bu şekilde yaşamaktan rahatsız olduğunu söyler. Angelica, ev ortamında yapacak bir şey bulamaz ve hayatta ev dışında bir meslek edinmek ister. Angelica, kadın kıyafetinden kurtularak toplumsal önyargılar olmadan bir erkek gibi özgürce davranabildiğini dile getirir. Angelica, Boy kılığına girerek erkeklerin kendi aralarında nasıl konuştuklarını merak eder. Çünkü Angelica, “erkeklerde iyiliğe inanmadığı için erkek bakış açısından kötülüğü görmek ister” (Grand, 1992: 457). Angelica, Tenor'a, Boy kılığında onun eril aklıyla özgürce diyalog kurabilmek için kadın olduğunu gizlediğini belirtir. Çünkü erkeklerin kadına karşı önyargılı davrandığını şu sözlerle dile getirir: “Kusur eğitiminizdedir; hepiniz, kadınları sadece karşı cins olarak görmeyi sağlayacak şekilde eğitilirsiniz” (Grand, 1992: 458). Erkek-egemen toplum, kadınların, erkeklerin yararı için ve onları memnun etmeleri için var olduklarına inanır. Angelica, I. Bölümde anlatıldığı üzere semiyotik evreden gelen,

kadının hâkimiyetiyle ilgili bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirilerek kadın-erkek eşitliğine inanır. Angelica, Tenor'a, aslında onunla aynı seviyede olduğunu ima eder. Angelica, Boy (erkek çocuk) kılığına bürünür ve kadın kıyafetinden kurtularak cinsellik ve önyargı olmadan bir adamla arkadaşlık kurar, entelektüel sohbetler yapar ve özgürce hareket eder. Eve Kosofsky Sedgwick, homosocial (eş-sosyal) sözcüğünün aynı cinsiyette olan insanlar arasındaki sosyal bağları tanımladığını belirtir (1985: 1). Bu bağlamda bu sözcük, erkek erkeğe muhabbet veya erkekler arasındaki yakın arkadaşlık gibi faaliyetleri ifade eder. Tenor ve Boy kılığındaki Angelica arasında oluşan entelektüel ilişki gösterir ki erkekler, kadınlara karşı önyargılarını bir kenara bırakırlar ise erkek ve kadın arasında eş-sosyal ilişki gelişebilir. John Stuart Mill, ataerkil anlayışa göre kadının erkeğe itaat etmesinin evrensel bir gelenek olduğunu ve doğal olarak bundan aykırı davranmanın tuhaf görüldüğünü belirtir (1999: 125). Bu bağlamda Tenor ve Boy arasındaki ilişkinin benzerinin Tenor ve Angelica arasında oluşması, Tenor'a 'tuhaf' gelir.

Angelica ve Diavolo büyüdülerinde kadın ve erkek açısından evlilik beklentisi arasındaki fark belirginleşir. Angelica'dan sadece evlenmesi beklenirken ikiz kardeşi Diavolo'ya ise seçenek sunulur. Angelica bu kısıtlamaya karşı çıktığı zaman kimse onu ciddiye almaz. Ataerkil toplum, kızların tek amacının evlilik olması gerektiğine inanır. Angelica'nın kılık değiştirmesi, buna bir isyandır. Angelica, evli bir bayan olarak geceleyin dışarıya çıkabilmesinin sebebini de kendisi, kocasına evlenme teklifinde bulunurken kocasının hiçbir şeye karışmaması için ondan söz aldığını belirtir. Tenor, Angelica'ya artık bir arkadaş olarak değil, farklı ve eşit olmayan bir bayan olarak davranır. Daha önceleri Boy, her gece tek başına Tenor'un yanına gelip gitmesine rağmen bu sefer Tenor, onu evine bırakır. Angelica'nın kocası Bay Kilroy, Angelica'dan yirmi yaş büyüktür. Kilroy, Parlamentoda olduğu için Londra'da yaşamak zorundadır fakat Angelica onunla gitmek istemez. Bu yüzden, Kilroy Londra'ya gidiş-

geliş yapar. Angelica istediğinde Kilroy ona para verir. Angelica, Kilroy'a kahve yapar ve piyano çalar. Angelica, kocasına Boy kılığına bürünmesini ve Tenor ile ilgili her şeyi anlattığında Kilroy, Angelica'nın, gündüz vaktinde Tenor'a gidip olanlarla ilgili ondan af dilemesi gerektiğini söyler. Ertesi gün Angelica, yalnız dolaşırken kadın şapkası satan küçük bir kız görür. Kızın çok yorgun olduğunu fark eden Angelica, ona nasıl yardım edebileceğini düşünürken kız ortadan kaybolur. Angelica, kıza yardım etme fırsatını kaçıır. Angelica, bu kıza yardım edebilme durumunda iyi bir davranış sergileyeceğinden dolayı kendini daha iyi hissedeceğini belirtir. Grand'a göre duygu, bilgiyi harekete dönüştüren onaylanmamış dürtüdür. Bilgi soyuttur. Özne, bunu fark edebilir ama kendini ondan koruyabilir de. Fakat duygular, özne içindeki bilgiyi eyleme geçirir (Aslami, 2012: 146-147). Bireysel farkındalık aracılığıyla ortak duygu oluşturulabilir. Angelica, hemcinslerine yönelik bireysel yardımın kısıtlılığının farkında olduğu için ortak hareketin gerekli olduğunu düşünür. Angelica'nın, yardıma muhtaç kıza sadece para vererek yardım etmemesi durumu, II. Bölümde anlatılan John Stuart Mill'in faydacılık anlayışı ile açıklanabilir. Angelica, en yüksek sayıda kadına en iyi yardımın sağlanması gerektiğini düşünür.

Angelica, Tenor konusunda yaptıklarından dolayı kendini kötü hissettiği için sinir bozuklukları konusunda uzman olan Dr. Galbraith'ın yanına gidip sinir yatıştırıcı ilaç alır. Angelica, Dr. Galbraith'e öz saygısını kaybettiğini ve kendini kıymetsiz hissettiğini söyleyerek bu durumdan nasıl kurtulabileceğini sorar. Dr. Galbraith Angelica'ya "başkaları için yaşa, açıkça yaşa" diyerek öneride bulunur (Grand, 1992: 493). Bu bilindik ifade, Angelica için yeni bir önem taşır. Angelica eve döndüğünde yapacak bir şey bulamaz. Hayatta bir amacı olmadan yaşamak, Angelica'da aşırı yalnızlık duygusu oluşturur. Angelica, erkek kılığında Tenor'u kandırdığı için pişmanlık hisseder. William McDougall, *An Introduction to Social Psychology (Sosyal Psikolojiye Giriş)* isimli kitabında pişmanlık kavramını şöyle açıklar:

Pişmanlık, genel olarak Şu tuhaf oluşum, ‘vicdan’ın hareketiyle ortaya çıkan etkilerin en yoğunu olarak kabul edilen bir duygudur. İyi gelişmiş, özsaygıya yönelik bir duygunun ve genellikle ahlâkî duyguların varlığını gösteren karmaşık bir duygusal durumdur. Bir kişinin, derinlemesine hayıflandığı bazı geçmiş olayların hatırlanması üzerine ortaya çıkar.

(2015: 136)

Angelica, Tenor’dan af dilemek için ve onun saygısını, güvenini tekrar kazanmak için onu görmeye gider. Angelica, Tenor’un evine vardığında onun bir gün önce öldüğünü öğrenir. Tenor, Angelica’yı eve bırakıp döndüğünde çok ıslanır ve evde odanın penceresi açık halde ıslak kıyafetleriyle sabaha kadar oturur. Tenor, Boy’un aslında Angelica olduğunu fark ettikten sonra, yaşadığı kayıptan dolayı tahammül edemeyeceği kadar acı çeker. Çünkü bu acı, doğa sonucu değil, “insan hatası” sonucunda meydana gelir (Grand, 1992: 501). Tenor, arkadaşını, kendini adayacağı oğlu gibi gördüğü Boy’u, yani hayattaki yeni amacını kaybettiği için soğuk algınlığını tedavi ettirmez ve ağır zatürre geçirerek ölür.

Angelica’nın kılık deĐiŐtirmesiyle kadın, ev alanından kamu alanına taŐınmış olur. Tenor ve Boy arasındaki ilişkiye bakıldığında kamu alanındaki erkekler arasındaki eş-sosyal ilişki, ev alanına taŐındığı görünür. Angelica, kız olduğunu gizlemeden, önyargısız sohbet edecek arkadaşı olan Tenor’u kaybeder. Çünkü erkek ve kadın arasında eş-sosyal ilişkinin geliŐtirilmesine izin verilmez. Angelica, Boy kılığına bürünerek Tenor’u her ziyaret ettiğinde Tenor’un, kendi yemeğini Angelica’ya verip aç kaldığını yeni öğrenir. Angelica, Boy kılığına bürünerek Tenor’un ölümüne sebep olduğunu düşündüğü için I. Bölümde açıklanan suçluluk psikolojisini yaşar. Suçluluk (guilt), belli yasaklara uymayan kiŐideki pişmanlık durumudur (Gürün, 1996: 143). Suçluluk, “sosyal bir davranış ölçüsünü ihlal etmesinin, kişinin kendisiyle ilişkilendirdiği farkındalığıdır ve sonucunda suçluluk duymaktır” (Statt, 2003: 72). Angelica, kılık deĐiŐtirmenin kanunen ve toplum tarafınca yasak ve yapılmaması gereken bir davranış olduğunu bile bile bunu yapar fakat bu yaptığından da suçluluk

duyar. Angelica, köprüden akan nehre bakarak kendisini aşağıya sarkıtmak üzereyken biri, onu kolundan tutup geri çeker. Bu konudaki asıl suçlu, kadını ev ortamına hapsedmeye çalışan erkek-egemen toplumdur. Hayatta bir meslek edinmekten yoksun bırakılan bir kadının yaptıklarının sonuçları, Angelica örneğinde gösterilerek kadınlara yapılan muamelede değişim talep edilir. “Şayet hayat koşulları farklı olursa [Angelica] da farklı olur” (Grand, 1992: 541). Angelica, rüyasında hayatını boşa harcadığını düşünerek varlığının bir amacı olarak bir meslek edinmek istediğini kocasına söyler. Fakat kocası, çok üzgün bir tavırla odayı sessizce terk eder. Angelica, kocasını çok üzdüğünün farkına varır ve onun peşinden giderek ona, “yaşadığım sürece kamusal alanda asla rol almam” diyerek söz verir (Grand, 1992: 541). Angelica, Kilroy’a onu önemseydiğini, ona gitmek istediğini ve onsuz yapamadığını söyler. Angelica, Kilroy’a bir şey olma ihtimalini düşününerek korku içinde rüyasından uyanır. I. Bölümde anlatıldığı üzere bilinçdışı, arzuları rüyalara yansıtabilir. Angelica, rüyasında meslek edinme arzusu duyar fakat güvendiği kocasının, ona olan sevgisini kaybetmekten de korkar. Angelica, sabah trenle Londra’ya kocasının yanına gider. Trende Angelica’nın, kocasının yanına gideceğini öğrenen bir kadın, ona, “bu acılı günlerde genç bir kız ne kadar çabuk kendisini koruyacak iyi bir adamın güçlü kollarına sahip olursa o kadar iyi olur” diyerek nasihatte bulunur (Grand, 1992: 543). Angelica, evlendiği günden beri bir kocası olduğu için ilk kez gurur duyar. Angelica, kocasının iyi bir adam olduğunu ve ondan başka kimsenin, ona ait olmadığını düşünerek kocasını kaybetme ihtimalinden korkar. Angelica’nın korkusu, Tenor’u kaybettiği gibi Kilroy’un ölmesi değil, onun duygusal yakınlığında değişim olmasıdır. Angelica’nın bu durumu, I. Bölümde anlatılan Elektra kompleksi ile açıklanabilir. Angelica, kocasına, “daddy” (babacığım) diye hitap ederek ona karşı özel bir sevgi geliştirir. Angelica’nın, kocasına karşı yakınlık arama ve sürdürme çabası içinde olması, I. Bölümde anlatılan terk edilme psikolojisi ile açıklanabilir. Angelica, Kilroy’a güvendiği gibi başka kimseye güvenmez ve ondan

başka kimsenin sevgisine inanmaz. Bu yüzden Angelica; yalnızlık, bırakılma ve destek kaybı korkularını yaşar. Angelica, Londra'ya vardığında Kilroy'u, konum sahibi, şık giyimli ve topluma duyarlı bir erkek olarak görür. Angelica, kocasına, her şeye yeniden başlayıp onu seven bir eş olmak istediğini söyler: “Keşke farklı olabilsem... Keşke geçmişi geri alabilsem ve... bir eş olarak olması gerektiği gibi seni severek başlayabilsem... Ben sana güveniyorum... Bana olan sevginden eminim” (Grand, 1992: 546-547). Angelica, kocasının boynuna sarılır, onu defalarca öper ve ona, “daddy (babacığım), beni kendine yakın tut, iyi bir erkeğin sevgisi için ben—ben minnettirim” der (Grand, 1992: 551). Angelica, eş olarak cinsel rolünü benimseyerek kocası Kilroy'un kollarına kendini bırakır ve erkek kılığında edindiği fiziksel ve entelektüel özgürlükten vazgeçmiş gibi görünür. Ann Heilmann, Sarah Grand'ın, evliliğin kusurlarını ve bunu düzenleyen yasaların adaletsizliğini eleştirirken yine de bunun ilkelerini sürdürmeye devam ettiğini belirtir (2000: 109). Angelica, cinsel anlamda Kilroy'a itaat ederek geleneksel eş rolünü benimsemiş gibi görünür. Lisa K. Hamilton'a göre reformcu kadın yazarlar, aktif ve bilgili bir kadın nüfusu savunmalarına rağmen yazılarında cinsiyet davranışları ile ilgili geleneksel beklentileri tutarsız bir şekilde sürdürdüler (1999: 66-67). Lucy Bland, yeni evlilik anlayışının, tam bağımsızlık ve eşitlik ilkelerini benimsemek yerine bir kadının, kendi bedeni üzerinde hak sahibi olduğu anlamına geldiğini belirtir (2001: 129). Kadın, dilediği gibi kendi bedenini kocasına sunar veya ondan saklar. Erkek-egemen toplumda evlilik, kadını erkeğin mülkiyetine dönüştürür ve bu düzen, cinsel ve ekonomik anlamda bir kölelik biçimi olur. Kathryn Gleadle, ataerkil evlilik anlayışının yavaş yavaş değişmeye başladığında ailelerin, ataerkil otoritenin aşırı tezahürlerine meydan okumaya daha istekli göründüklerini ifade eder (2001: 185).

Evadne'm annesi Bayan Frayling'le arkadaş olan Angelica'nın annesi Bayan Hamilton-Wells, başkaları için yaşayan ve imkânlarını seferber eden bir kadın olması

sebebiyle Dr. Galbraith'ten, Evadne'la ilgilenmesini rica eder. Evadne, toplumsal konular ile ilgili bir şey okumaktan veya konuşmaktan kaçınır. Dr. Galbraith, Evadne'm, bunu bilinçli olarak yaptığını fark eder. Erkek-egemen toplumda yaşayan Evadne, sorumluluk gereği ev hanımı görevlerini isteksiz bir şekilde yerine getirir.

Erkek kıyafetinin, bir kadını erkek olarak gösterebildiğini anlayan Angelica, 'eş' rolünü bilinçli olarak üstlenerek kadınların hakkını savunan konuşmalar yazar ve kocasının, bunları Parlamentoda okumasını sağlar. Angelica'nın bu durumu, II. Bölümde eğitim romanı veya oluşum romanı olarak tasvir edilen "bildungsroman" kavramıyla açıklanabilir. Angelica, uygar toplumsal bir kimliğe doğru gelişerek sosyal bir bütünlüğe ulaşmaya çalışır. Edindiği tecrübelerle Angelica olgunlaşır, hayatında sorumluluk alarak kadınlara yardım etmeyi meslek edinir ve bu şekilde aktif bir yaşam sürdürmeye çalışır. Angelica, kadın eğitimi için ve cinsel çifte standardın ve bu standardın temsil ettiği ve güçlendirdiği adaletsizliğin sona ermesi için mücadele eder. Romanda kadın için en önemli şey, geleneksel rolleri olan kız çocuğu, eş ve anne olmak dışında hayatta bir meslek edinmesidir. Eve Kosofsky Sedgwick'e göre kadın olmayı başaran biri, diğer kadınların çıkarlarını savunur (1985: 3). Değişimi sadece talep etmek yeterli değildir, kadınlar, hemcinslerine yardım ederek hayatta bir meslek edinmeleri gerekir.

Evadne, evlenmeden önce büyüme çağına geldiğinde annesinin, el işiyle uğraştığını görür. Evadne, onu taklit ederek el işi öğrenir. Bu yüzden Evadne da kendi evinde gün boyu el işiyle uğraşır. Evadne, bir gün annesini karşısında görünce ağlayarak ona sarılır çünkü düğününden beri Evadne'm, kocasına cinsel anlamda itaat etmediğinden dolayı babası, onun, annesini görmesine izin vermez. Evadne'm annesi Bayan Frayling, geleneksel eş rolünü benimseyen bir kadın olduğu için kocasının haksızlığına rağmen ona itaat eder çünkü iyi bir kadının bu zayıflığının, dünyayı daha iyi bir yer yapacağına inanılır. Geleneksel evlilikte erkek, kadına her anlamda

hükmeder. Bu evlilik anlayışının değişmesi istenir. Evadne, annesini bir kez gördükten kısa süre sonra onun ölüm haberini alır. Evadne, annesi için uzun süre yas tutar. Psikiyatride yas psikolojisi, “bir akrabanın ya da arkadaşın ölüm yoluyla kaybedilmesi; sıklıkla böyle bir kaybın ardından izlenen yas tepkisi” olarak tanımlanabilir (Colman, 2015: 86). Hakan Kumbasar’ın makalesinde bu psikoloji, şöyle açıklanır:

Yas tutan kişinin yitirdiği gerçek bir sevgi nesnesi vardır. Kişiden kişiye göre değişmekle ve yitirilen nesneye olan bağlılığın derecesine göre bu yitimin ardından değişik şiddet ve sürede yas tutma olur. Bu sırada kişide derin üzüntü, sıkıntı, ağlamalar, uyku bozukluğu, durgunluk, isteksizlik, hiçbir şeyden zevk alamama, dünyayı bomboş algılama gibi belirtiler genellikle görülür.

(1996: 188)

Sadock ve Sadock ise yas psikolojisini “kaybedilen bireyle, ağlama ve üzüntüyle ve anıların tekrar yaşanmasıyla meşgul olunan, sevilen birinin kaybı ardından yaşanan sendrom” şeklinde açıklar (2008: 28). Ayrıca Ertuğrul Köroğlu da bu psikolojiyi “gerçek bir kayba bağlı olarak ortaya çıkan üzüntü duygusu” olarak tanımlar (2012: 24). Pillsbury ve Pennington ise bu psikolojiyi “yas, ölüm ve yetersizlik duygularıyla nitelenen patolojik bir durum” olarak açıklarlar (1942: 316). Evadne, daha önce çocukları sevdiğini söylediği için Dr. Galbraith, onu çocuk hastanesine götürür. Evadne, orada çılgın atar çünkü Edith’in ölümünü hatırlayıp onun hasta oğlunu orada görmekten korkar. Çiçek hastalığı salgınlığı nedeniyle hastalar, bir kamp yerinde toplanırlar. Evadne, onlara yardımcı olmak için orada çalışırken bir gün bayılır. Evadne’da çiçek hastalığı semptomlarına rastlanmaz fakat Evadne, I. Bölümde anlatılan tükenmişlik sendromu yaşar. Evadne benlik yitimi ve duygusal yorgunluk yaşar.

Angelica, Evadne’ı ziyaret eder ve bir kız hakkında konuşmak istediğinde ise Evadne, kötü haber duymak istemediğini belirtir. Evadne, bir kadının uysal olmasını öğretildiğini söyler. Angelica, başkası için acı çekmenin, sabır gücünü arttırdığına inanır ve kadının mücadele etmesi gerektiğini söyler: “Bir kadın, kendi cinsiyetinin gelecekteki refahın ve dünyanın genişlemesinin artık kadınların eylemlerine ve buna

katılma başarısına bağlı olduğunu bilmelidir” (Grand, 1992: 612). Evadne, kadının rahatlığının, tarafsız kalmasına bağlı olduğunu söyler. Bir gün Evadne, Dr. Galbraith’e hasta olduğunu anlatır. Evadne, önceleri bir şeyler öğrenmeye çalıştığını veya dışarıda dolaştığını söyler fakat artık evde yalnız kaldığını ve gün boyu sadece el işiyle uğraşırken düşüncelere ve rüyalara daldığını söyler. Evadne’ın bu durumu, I. Bölümde anlatılan çatışma psikolojisi ile açıklanabilir. Evadne, bir yandan kendini geliştirmek ister, diğer yandan kocasına verdiği söz yüzünden bu düşüncesinden vazgeçer. Evadne, sosyal hayattan uzaklaşarak ruhsal yalnızlaşma yaşar. Evadne, düşüncelerinde “diğer insanları çok perişan olmaktan kurtarma” planları yapmaya çalıştığını söyler (Grand, 1992: 626). Evadne, bu düşüncelerden/rüyalardan uyandığı zaman bir şeyler okuyup harekete geçmesi gerekirken bunu bastırıp el işine devam ettiğini belirtir. Evadne’ın bu durumu, psikolojide kaçış sendromu ile açıklanabilir. Kaçış sendromu ya da fugatif davranış, bireyin içinde bulunduğu durumdan kaçınmak ve uzaklaşmak isteğiyle açıklanır. Pillsbury ve Pennington, bu kavramı şöyle tanımlarlar: “Bireyi sorundan uzaklaştıran ve dolayısıyla durumdan kaçınmayla sonuçlanan, zorluklara karşı verilen herhangi bir tepkidir” (1942: 321). Şahika Yüksel, kaçış sendromunu yaşayan birey ile ilgili şunları belirtir: “Olayı yaşamaktan, hatırlamaktan, benzer yerlere gitmekten kaçınır; unutkanlık, duygusal donukluk vardır. Daha önce sevdiği ve yaptığı etkinliklere ilgisini kaybeder, insanlardan uzaklaşır, sıkıntılıdır” (2009: 93). Buna ek olarak Ali Kemal Göğüş’e göre yukarıda sözü geçen kavram, “kişinin, olağan yaşam koşullarını terk ederek bir süre için kendine yeni bir yaşam tarzı edinmesi ile karakterize bir dissosiasyon halidir” (1996: 55). Evadne, zamanla her yalnız kaldığında halisünasyon gördüğünü ve kötü rüyaların kendisini yönettiğini söyler. Halisünasyon (hallucination), bilincin duygusal şekli olup kişi, karşısında gerçek bir nesne varmış gibi algılar ama aslında o nesne yoktur (James, 1981: 759). Bu düşünceler, Evadne’ın zihnini o kadar çok işgal eder ki artık kendisinin de kontrol edemeyeceği bir boyutta kişisel bilinçdışına

yerleşirler. Sonrasında ise bu düşünceler, kontrolü dışında rüyalarına yansır. Sigmund Freud, *The Interpretations of Dreams (Rüyaların Yorumu)* isimli eserinde rüyalar ve bilinçdışı hakkında şunları ifade eder: “Rüya içeriği, pek de rüya düşüncelerinin özüne benzemez ve rüya, bilinçdışındaki rüya arzusunun sadece biçimi bozulmuş bir şeklini üretir” (1913: 286). Dolayısıyla rüya, bilinçdışında var olanların bir çeşit yansımasını verir. Ayrıca Sigmund Freud, rüyaların analizinin yapılabilmesi hakkında şunları belirtir: “Genel olarak eğer bir kişi, rüya içeriğinin altında yatan bilinçdışı düşünceleri bize vermeye gönüllü değilse rüyayı yorumlayacak durumda olmayız” (1913: 203). Bununla birlikte Alfred Adler’e göre de “rüyalar, bize kişiyle ilgili önemli şeyler söyler ve açıklamanın bir parçası olarak rüyaları görmezden gelen herhangi bir psikoloji, eksiktir... Rüyalar, sadece rüya gören kişi ile ve bu kişinin rüyanın görüldüğü zamanda, içinde bulunduğu durumla ilgili olarak yorumlanmalıdır” (Lundin, 1989: 87). Böylece rüyanın yorumu, daha sağlıklı biçimde yapılabilir. Alfred Adler, şöyle der: “Gerçekten geçerli bir rüya yorumu, bireyin genel davranışıyla, önceki hatıralarıyla ve sorunlarıyla uyum içindedir... Gerçek rüya yorumu, kişinin rüyasını anlatmasıyla yapılabilir” (2005: 167). Carl G. Jung’a göre rüyalar, kişinin bilinçdışıyla ilgili olabilir ve kişinin bilinçdışına açılan bir pencere vazifesi görebilir. Jung, konuyla ilgili şöyle der: “Rüya, bilinçdışının karanlığıyla bir çeşit bağlantı kurma görevini görebilir” (2002: 230). Böylece bilinçdışını kontrol etme yetisine sahip olmayan birey, rüyaları üzerinde de kontrol sahibi olamaz. Sigmund Freud’un belirttiği gibi rüyalar, kişinin sahip olduğu korkuları da yansıtabilir: “Uyku sırasında hayattaki acı veren duyguları devam ettiren rüyalarla birlikte, korkuyla ilgili rüyalar da vardır; bu rüyalarda olumsuz duyguların en kötöleri, biz uyanana kadar bize işkence ederler” (1913: 113, 114).

Dr. Galbraith, Evadne’ın okuduğu kitaplara baktığında onun, önemli yerlerin altını çizdiğini, yanına notlar yazdığını ve çeşitli konularda atıfta bulunduğunu görür ve Evadne’ın, bilgili bir kadın olduğunu düşünür. Evadne, Dr. Galbraith’e, bir ara birini

öldürmeyi bile düşündüğünü söyler çünkü düşüncelere daldığında ne yaptığının farkında olmadığını belirtir. Carl G. Jung'un *Modern Man in Search of a Soul (Ruh Arayışındaki Çağdaş İnsan)* adlı eserine göre bilinçdışında bulunan bireyin diğer bir yüzü de gölge olarak isimlendirilir:

Bir duygunun etkisine kapıldığımızda ya da bir öfke nöbetinde “kendimde değildim” ya da “gerçekten bana ne oldu bilmiyorum” diyerek kendimizi bağışlanır göstermeye çalışırken bu yabancı kişilikle uzaklardan tanışmaktayızdır. Gerçek, kişiliğimizdeki gölgemizin ilkel, deneyimsiz ve hayvansal yanımızın ortaya çıkmasıdır... Gölge, kişisel bilinçdışıdır. Toplumsal standartlara ve bizim ideal kişiliğimize uymayan tüm vahşi istekler ve duygulardır.

(1994: 61)

Şayet bu gölge kişilik, ön plâna geçerse bireyde yabancılaşma ortaya çıkar. Evadne, Londra'dayken bir gece Londra sokaklarını anlatan bir kitabı okur ve birden dışarı çıktığını ve sokaklarda dolaşırken yolda bir adam onu durdurduğunda kendine geldiğini Dr. Galbraith'e anlatır. Ertuğrul Köroğlu, kaçış sendromu kavramını şu şekilde ifade eder: “Kişinin, evinden ya da alışageldiği işyerinden, birden, beklenmedik bir biçimde çıkıp gitmesidir” (2012: 231). Evadne, Dr. Galbraith'e, dünyadaki acıları düşündüğünü fakat elinden yapacak bir şey gelmediği için sadece düşüncelere daldığını söyler. Evadne, aklının ve bedeninin zarar gördüğü için artık harekete geçemediğini belirtir. Dr. Galbraith, Evadne'nin tedavisi için onu, doktor arkadaşı Shadwell Rock'a götürür. Dr. Rock, kadının bir insan olduğunu fakat ondan sadece itaat etmesi ve ev işleri yapması beklendiğini söyler. Ayrıca evlilik hayatında kadının aşkının ve fedakârlığının, kalpsiz erkekler tarafından suistimal edildiğini belirtir. Etioloji; kişinin hastalığa yatkınlığı, hastalık etkenin yapısı, ajanın vücuda giriş şekli de dâhil olmak üzere hastalıkların altında yatan nedensel etkenleri inceleyen bilim dalıdır (Budak, 2009: 267). Başka bir ifadeyle, fiziksel veya zihinsel hastalık detaylarının nedenlerini inceler. Dr. Rock, Evadne'nin düştüğü durumu şu şekilde açıklar: “Yetenekli kadınlara dayatılan kısıtlamalar, zihinlerini çarpıtır ve yetişen nesiller acı çeker” (Grand, 1992: 639).

Evadne'nin içinde bulunduğu bu durum, I. Bölümde anlatılan akıl hastalığı ile açıklanabilir. Evadne, gerçek dünyada değil de kendisinin de içinde var olduğu bir hayal dünyasında yaşar. Evadne, etrafındaki insanları ve objeleri de kendi algısına göre değerlendirir. Yanılsamalar ve halisünasyonlar, Evadne'nin kavrayış yeteneğini büyük oranda yönlendirir ve düşüncelerinde hayali bir karışıklık yaratırlar. Dr. Galbraith, Evadne'nin, aslında zeki bir kadın olduğunu fakat aklını ve yeteneğini kullanmadığını ve hayatta bir amacının olmadığını söyler. Daha sonra Dr. Galbraith, Evadne'nin, düğün günü kocasıyla ilgili bir mektup aldığını, o gün kaçıp araştırma yaptığını, skandal ve dedikodu olmaması için ailesinin baskısıyla kocasına döndüğünü fakat aynı evde sadece arkadaş olarak ayrı odalarda yaşadığını öğrenir. Dr. Galbraith, Evadne'nin durumunu analiz eder. Bir kadın, deneyimler edineceği olgunluğa eriştiğinde güzel anılar yaşaması gerekirken Evadne, yalnız kalıp zekâsını gerektiği yerde kullanamaz ve bu ihtiyacını karşılamak için hayallere dalar. Bu bağlamda Elaine Showalter'nin belirttiği gibi “kadınların boşanabilmesinin neredeyse imkânsız olduğu ve evlilik dışında geçimlerini sağlama yolu olmadığı bir dönemde, tamamen kaçışın hayallerine büyük rağbet vardır” (1977: 173). Dışarıdan bakıldığında Evadne, tam bir eş ve kadın olarak görünür fakat zekâsını bastırdığı için kendi iç dünyasında perişan bir kadındır. Dr. Galbraith, Evadne ve diğer kadınlar arasında bir karşılaştırma yapar: “Ortalama kadının doğal eğilimi; eve, kocaya ve çocuklara olan bağlılıktır fakat birçok kadın var ki... hem evde hem de kamu hayatında başarılı olacak şekilde oldukça yeteneklidir” (Grand, 1992: 645). Dr. Galbraith, Evadne'nin hem ev ortamında hem de kamusal alanda başarılı olacak kapasiteye sahip bir kadın olduğunu düşünür. Evadne, kocası Colquhoun'a verdiği söz yüzünden kendi düşüncelerini bastırır. Grand, güçsüz kadınların, yanlışlara maruz kaldığı zaman hemsinlerinin onlara yardım etmesi gerektiğini söyler ve her şeye rağmen kadınların konumunda iyileşme olması için yardım etmeye istekli birçok iyi

erkeğin bulunmasının sevindirici olduğunu belirtir (Tooley, 1896: 162). Dr. Galbraith, Dr. Rock ve Bay Price kadınların mevcut durumlarında iyileşmeyi desteklerler.

Bir gece Evadne'nın kocası Colquhoun, aracı kaçırdığı için eve yürüyerek gelir ve evde kızgın bir şekilde oda içinde oradan oraya yürürken Evadne'a seslenir. Evadne, ona yetişmeden kocası, kalp krizi geçirerek ölür. Evadne, kocasının ölümüne üzülür ve ona yardım edemediği için kendini suçlar. Evadne'nın kocası, öldüğü zaman bir vasiyet bırakmadığı için ve paralarına ne olduğu bilinmediği için arkasında borç bırakır. Dr. Galbraith, Dr. Rock'a, Evadne'ı sevdiği için onunla evlenmek istediğini belirtir. Dr. Rock, Evadne'nın hastalanmasına sebep olan kocası öldüğü için Evadne'nın akıl sağlığının düzelebileceğini söyler fakat ilk fiziksel sıkıntıda hastalığı tekrarlanabileceğini de belirtir. Evadne, Dr. Galbraith'e, borçları yüzünden uzun süredir görmediği o kötü rüyaların tekrarlanmasından korktuğunu söyler. Dr. Galbraith, Evadne'a mutlu bir evlilik yaparak hastalığından kurtulabileceğini söyler ve ona evlenme teklifi eder. Evadne, Dr. Galbraith ile evlendikten bir yıl sonra kütüphanede gördüğü kalıtsal hastalıklarla ilgili bir kitabı okumak istediğinde kocası Dr. Galbraith, ona izin vermez çünkü onun okuduğu hastalıkların semptomlarından etkileneceğini düşünür. Evadne, eğitim konusunda çifte standarda karşı çıkar: "Neden kadınlar, [kalıtım] konusunda karanlıkta tutulurlar? Neden biz de [erkeklerle] aynı şekilde asla eğitilmeyiz?" (Grand, 1992: 662). Evadne, kalıtsal hastalıklarla ilgili bilgilendirilmesi gereken kişilerin aslında kadınlar olduğunu belirtir. Alexander Walker'a göre "kadınların duyarlılığı çok fazladır; kadın, erkeklerde heyecan uyandırmayacak kadar güçsüz olan pek çok duyumsamadan son derece etkilenir" (1840: 12). Walker'ın yaptığı çalışmalara göre beynin duyuyla ilgili çalışan kısmı, daha çok beynin ön bölümünde bulunur ve kadınların beyinlerinin ön kısmı ya da alın bölümü, erkeklerinkinden daha geniştir. Kadınların duyu organlarının, erkeklerinkinden daha gelişmiş olduğu fikrini öne sürer. Ayrıca kadınlar, okuduklarından, erkeklere oranla daha fazla etkilendikleri

için de onların her türlü eseri okumaları uygun görülmez. Çünkü Viktorya döneminde kadınların, erkeklere oranla daha hassas ve duygusal oldukları düşüncesi hâkimdir. Dr. Galbraith, Evadne'a, doğacak çocukları için endişelenecek bir şeyin olmadığını söylediğinde Evadne, mutlu olur. Ann Heilmann, Evadne'ın sağlığına kavuşması için mücadele eden kocası Dr. Galbraith'in, kadınların, kendilerini feminist olarak 'tanımları' için gereken zihinsel dengeyi ancak ilk önce eş ve anne olarak 'doğal' rollerini yerine getirdiklerinde kazanabileceklerine inandığını belirtir (2001: 128). Galbraith'in 'annelik' tedavisi, Evadne'ın durumunu iyileştirmez ve onun zihinsel hastalığı, intihar düşüncesi seviyesine ulaşır. Evadne'ın depresyonu, hamileliği sırasında histeri hastalığına dönüşür. Histeri, akılsızlık ve aşırı duygusallık çağrıştırır (Neisser, 1976: 80). Genelde endişe, fobiler, vesvese, geri plana atma, zorlama ve psikosomatik hastalıklarla bilinçaltı kendini gösterir (Minsky, 1996: 27). Grand, çağdaş tıbbi söylem üzerinden erkek-egemen düzenin kadın kimliği üzerindeki yıkıcı etkisini göstermeye çalışır (Heilmann, 2001: 123). Grand, histeri ve bir meslek edinmekten yoksun olma arasında bir ilişki kurmaya çalışarak bir kadının meslekten yoksun olmasının, o kadının daha çok histeri olabileceğini belirtir. Bir gece Dr. Galbraith, bir hasta için yola çıkar fakat daha yoldayken hastanın öldüğü haberi gelince eve döner. Dr. Galbraith, çalışma masasının üzerinde gördüğü mektupta Evadne'ın, "kızımı Edith'in kaderinden kurtaracak hiçbir şey yoktur—en iyisi ikimiz de birden ölelim" diye yazdığını okur (Grand, 1992: 665). Dr. Galbraith, o anda bağırarak Evadne'ın odasına çıkar ve onun bir şişeyi dudaklarına yaklaştırdığını görür. Evadne, doğuracağı çocuğunun, Edith gibi sifilis hastalığına yakalanmasından ve bu hastalıktan ölmesinden korktuğu için intihar teşebbüsünde bulunur. William James'e göre insanı korku sardığında zihin, olumsuz şeyler düşünür ve sonu ne olacağını düşünmeden bir şeyleri yok etmeyi arzular. Böyle bir durumda intihar gerçekleşebilir (1981: 302). Psikiyatride fobi, "fobik uyarıcı denilen bir nesne, olay, eylem ya da durumdan, bu durumdan kaçmak için zorlayıcı bir istekle

sonuçlanan sürekli ve nedensiz korkmadır” (Colman, 2015: 833). Doğan Şahin ise fobiyi şöyle tanımlar: “Somut bir tehdit olmamasına karşın görülen yersiz, aşırı korkulardır. Korku duyulan durum ya da nesne ile karşılaşıldığında kişi, kendisine de aşırı gelse bile aşırı bir korku, anksiyete ve panik yaşar” (2009: 27, 28). Yaşanan bu korku ve anksiyete, fobi ismini alır. Buna ek olarak İhsan Şükrü Aksel, konuyla ilgili şunları belirtir: “Zorlu fikir, burada bir korku halinde şahsa musallat olur. Bunlar ya birçok şeyden korkarlar, (*Panophobie*) derler; yahut bir şeyden korkarlar, o zaman hastalık (*Monophobie*) ismini alır” (1945: 104). Kişi, heyecan ya da anksiyete duygularıyla, gelecekte ne olacağıyla ilgili endişe ile karışık belirsizlik hisleri yaşar. Pillsbury ve Pennington, bu psikolojik durum hakkında şunları belirtirler: “Gelecekle ilgili genellenmiş bir belirsizlik duygusudur. Gelecekle ilgili umutla yer değiştiren endişe duygularının süregelen şeklidir” (1942: 300). Dr. Galbraith, intihar teşebbüsünde bulunan Evadne’ı, bu davranışı için suçlamaz çünkü asosyal hayat, aktif olamama, bilgisini başkaları için yararlı hale getirememesi Evadne’da hayallere dalma, akıl rahatsızlığı ve histeri durumunu oluşturduğunu düşünür.

Evadne’in çocuğu, erkek doğduğu zaman Evadne, kaygılarından kurtulur. Evadne’nın babası Bay Frayling, kızının itaatkâr bir eş olduğunu öğrenince onu ziyaret eder. Kocasıyla mutlu olan Angelica da Evadne’in bebeğini görünce onu sever ve kendisi de çocuk sahibi olmak istediğini dile getirir. Dr. Galbraith, Evadne’a, intihar girişimini hatırlattığı zaman Evadne, intihar ederek toplumu bundan sorumlu hale getirmeyi düşündüğünü söyler. Başka bir değişle, hamile olan Evadne, başka kadınları kurtarmak için kendini feda etmeyi düşünür. Arzu giderici düşünme (*wishful thinking*), gerçekliğin veya mantık ilkelerinin değil de içsel arzuların ve etkilerinin kontrolünde olan düşünce sürecidir. Kişinin, inanmak istediği şeye inanmasıdır (Budak, 2009: 86). Evadne’in bu durumu, şizofreni vakalarında görülür. Pillsbury ve Pennington’a göre şizofreni, “bir insanın zihinsel, duygusal ve motor davranışları arasında dikkat çekici bir

koordinasyon eksikliğiyle tanımlanır” (1942: 125). Yine aynı yazarlar konuyla ilgili şunları da belirtirler: “Şizofreni; ruhsal bozulma, sanrı ve duyguların körleşmesiyle nitelenen bir ruhsal hastalıktır” (1942: 357). Bu bağlamda şizofreni rahatsızlığıyla teşhis edilen kişi, dengeli mantıksal değerlere sahip olamaz ve sanrılar görebilir. Bununla birlikte David H. Barlow ve V. Mark Durand ise bu psikolojik rahatsızlığın özelliklerini şöyle sıralarlar: “1.sanrılar, 2.halisünasyonlar, 3.dağınık konuşma (örneğin sık sık mantıktan uzaklaşma ve tutarsızlık), 4.ağır şekilde dağınık ve donuk davranış, 5.olumsuz semptomlar (örneğin irade kaybı)” (2012: 472). Söz konusu hasta, sık sık halisünasyonlar gördüğü ve mantıklı düşünme yetisine sahip olmadığı için, cinayet işlemeye de çok meyillidir. Yapılan bir araştırmada şizofreni ile tanılanan ve cinayet düşüncesine sahip olan bireylerin %86’sının, intihar düşüncesine de sahip oldukları belirlenir (Asnis ve diğerleri, 1997). Dolayısıyla bu hastalar, cinayete de meyilli hastalardır. Evadne, artık düşünmek istemediğini ve birçok kadın gibi sıradan bir yaşam sürmek istediğini söyler: “Ev işleri görevlerimi ve konumumun sosyal görevlerini yerine getirmekten başka hiçbir şey yapmam... Gündüz bebeğimle oynarım ve gece senin yanında rahatça kıvrılırım... Don, bu tür bir hayat için bana yardım et!” (Grand, 1992: 672). Evadne, Dr. Galbraith’e, kitapları yakmasını, onunla yaşayıp onunla ölmek istediğini belirtir çünkü hayatta edindiği bilgiyi unuttuğu sürece en uysal, en itaatkâr ve en çok seven kadın olabileceğini söyler. Evadne, bilgiyi hatırladığında kadınların mevcut durumu için öfkelenildiğini ve değişim talep ettiğini ifade eder çünkü bilgili bir kadın, yanlış gördüğünde bununla mücadele etmek ister. Ataerkil toplumdaki eşitsizliğe dayanan heteroseksüel sevgiden kaçmak veya çözüm bulmak için kadınlar, kendilerine alternatif bir gerçeklik yapısı oluşturmaya çalışırlar (Langford, 1995: 259). Bu yüzden Evadne’m, kocası Dr. Galbraith’e, ‘Don’ (Uzman) diye hitap etmesi hasta/doktor ilişkisini hissettirirken Angelica’nın, kocası Bay Kilroy’a, ‘Daddy’ (Babacığım) diye hitap etmesi çocuk/baba ilişkisini sezdirir.

Evadne'nin ikinci çocuğu, kız doğar. Bir gün Evadne, eski bir bayan arkadaşını ziyaret eder ve oraya Bayan Beale, torununu yani Edith'in hasta oğunu getirir. Evadne, eve perişan bir halde döner çünkü unutmaya çalıştığı acıları hatırlar ve çocuklarını doğurmamış olmayı diler. Edith'in ölümünden sonra hastalıklı oğlu, Evadne için evlilik kurumundaki istismarın ve bunu pekiştiren cinsel çifte standardın somut bir hatırlatıcısı olur. Dr. Galbraith, karısı Evadne'ı teselli eder fakat aklın bir tarafı zarar gördüğünde bu zararın, zamanla diğer tarafa da yayıldığını ve tedavi edilemez hale gelebileceğini düşünür. Grand'a göre şayet bütünü bir parçası, acı çekerse tüm sosyal organizma, acı çeker ve bu acı çekmenin etkileri, bireyden gelecek nesillere yayılır (Aslami, 2012: 143). Ann Heilmann'a göre Angelica, cinsiyetler arasındaki kılık değiştirme oyunu ve aktif bir yaşam kararı nedeniyle ciddi hastalıklardan kurtulurken kadınsılık normlarından kurtulamayan Edith ve Evadne, 'kadın hastalığına' yenik düşerler. Onların farklı delilik tezahürleri, yaşamsal bilgiden yoksun bırakılan veya eylem için çıkış yolu engellenen kadınların durumunu yansıtır (2001: 125). Sigmund Freud, histerik bir hastada bilmek ve bilmemek arasında bir ayırım ile karşılaştıktan sonra bunu, bilincin kendi genel durumu olarak teorileştirir (Rose, 2005: 109). Freud için histeri, daha sonra bilinçdışının evrensel varlığı için kanıt olur. Freud'a göre cinsel eksiklik, kadını histerik hale getirebilir. Grand, kadının, arzusunu bastırması sonucunda histerik olabileceğini kabullenir fakat bu bastırılan arzusunun, cinsel arzu değil de meslek sahibi olma arzusu olduğunu savunur (Aslami, 2012: 155).

Ataerkil toplumda eğitimsiz bırakılan kadına, ev dışında hayatta bir meslek edinmesine izin verilmez ve evlilik, kadın için olumsuz sonuçlar doğurur. "Anneyle özdeşleşme" isimli anne kompleksini yaşayan Edith Beale, kendine bir kimlik edinmek yerine annesininkini kendisine aynen kopyalar. Yani Edith, annesi gibi ataerkil toplumda erkeklere itaat eden ideal kadını temsil eder. Edith, sembolik evreden gelen, erkek hâkimiyetiyle ilgili bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirilerek erkek-egemen

toplumun beklentilerine uygun davranıp bilmeyi, öğrenmeyi ve özgür olmayı arzulamaz. Edith, önce ailesine, sonra da kocasına itaat etmekle övünür. Bilinçdışı, kendisini rüyalar yoluyla ifade edebilir. Edith'in gördüğü rüya, onun geleceğiyle ilgili ipucu verir çünkü Edith, evlendikten sonra hastalanır ve hastalıklı bir çocuk doğurduğu için çocuğunun zamanla kötüleştiğini görür. Edith'in, geleneksel 'eski' usule bağlılığı ve bilmeyi arzulamaması onun ölümüne sebep olur. Evadne Frayling ve Angelica Hamilton-Wells, geleneksel kadın konumunun dışında bir tiplene sergilerler. Evadne, erkek-egemen toplumun ona dayattığı sınırlı eğitimle yetinmez; kendi başına kitaplar okuyarak kendini geliştirir. Evadne, semiyotik evreden gelen, kadının hâkimiyetiyle ilgili bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirilerek evlilik öncesinde kadının ve erkeğin iffetli olması konusundaki eşitliğine inandığı için erkek-egemen düzene karşı gelir ve kocası Colquhoun'la cinsel ilişki yaşamayı reddeder. Üstünlük kompleksi yaşayan Colquhoun, sadist bir şekilde karısı Evadne'a psikolojik baskı uygular. Colquhoun'a verdiği söz yüzünden düşüncelerini bastırarak depresyona giren Evadne, zamanla histeri hastalığına yakalanır ve daha sonra da hamileyken intihar girişiminde bulunur. Bilinçdışı, arzuları rüyalara yansıtabilir. Erkek-egemen toplum, kadını erkeğe göre aşağı görmesine rağmen Angelica, rüyasında bu anlayışı reddeder ve arzuladığı kadın-erkek eşitliği konusundaki düşüncesinde ısrar eder. Angelica, evlilik konusunda yeni düşünceler içeren 'Yeni Kadın'ı temsil eder. Angelica, evlenmek istediği adama evlilik teklifinde bulunur ve kendi belirlediği şartlarla onunla evlenir. Angelica da ilk başta kocasına cinsel anlamda itaat etmez. Bir meslek edinemeyen Angelica, semiyotik evreden gelen, kadının hâkimiyetiyle ilgili bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirilerek kadın-erkek eşitliğine inandığı için erkek-egemen düzene karşı gelip Boy (erkek) kılığına bürünür, geceleri dışarıda özgürce dolaşır ve Tenor adında bir adamla önyargısız bir şekilde entelektüel sohbetler gerçekleştirir fakat daha sonra onun ölümüne sebep olur. Angelica, gördüğü rüyanın etkisiyle meslek edinme arzusu duyar

fakat ona anlayış gösteren yaşlı kocasının sevgisini kaybetmekten de korktuğu için kocasına cinsel anlamda itaat etmeye başlar. Angelica, kocası Kilroy'un, Parlamentoda kadınların konumu ile ilgili değişim talep etmesini sağlayacak konuşma metinlerini yazar. Romanda kız çocuğu, eş ve anne olarak kadının geleneksel konumu sorgulanarak geleneksel evlilik anlayışı eleştirilir ve kadına yönelik eğitimde ve muamelede değişim talep edilir. Geleneksel evlilik anlayışının aksine Grand'ın evlilik anlayışı, kadınlara hayatlarında söz hakkı alma ve bedenleri ile akılları üzerinde kontrolü ele geçirme imkânı sağlar. Kadın-erkek eşitliği konusunda henüz tüm şartların olgunlaşmamasından dolayı bu yeni evlilik anlayışı, tam bağımsızlık ve eşitlik ilkesine dayanmaz fakat kadının, kocasına karşı cinsel anlamda kontrolü elinde tutmasını ve kocasına tamamen boyun eğmemesini içerir. Üç farklı kadın karakterin hikâyeleri aracılığıyla kadınların, eğitimden ve iş imkânından mahrum edilmelerinin, her tarzda kadın için tehlikeli sonuçlar doğurabileceği vurgulanır. Kadınlar da erkeklerle aynı eğitimi alırlarsa meslek sahibi olabilirler.

IV. BÖLÜM

GEORGE MOORE'UN *ESTHER WATERS* ROMANI

George Moore, erkek-egemen bir toplumda yaşamasına rağmen duyarlı bir erkek yazar olarak *Esther Waters* romanında eğitim ve evlilik konusunda kadınların yaşadığı mağduriyeti dile getirerek kadının mevcut konumunda değişim talep eder. Kadının konumu açısından romanın hikâyesi, Esther Waters adındaki genç bir kızın etrafında yoğunlaşır. Esther, yirmi yaşındayken Woodview denilen bir yerde Barfield ailesinin yanında hizmetçi olarak çalışmaya gider. Aynı yerde uşak olarak çalışan William Latch, onu tren istasyonunda karşılar. Esther, ailesini geçindirmek için hizmetçi olarak çalışmak zorundadır çünkü eve geri dönerse “babası, ona küfreder ve belki de annesini ve onu da döver”¹ (Moore, 2012: 4). Esther’in, üstündeki sahip olduğu tek kıyafeti değiştirmeye fırsat verilmeden oraya varır varmaz çalışması istendiğinde Esther, orada aşçı olarak çalışan William’ın annesi Bayan Latch’la tartışır. Esther, orada çalışabilmek için “öfkesini kontrol etmeyi öğrenmesi gerektiğini” düşünür (Moore, 2012: 15). William’ın babasının, at yarışı üzerine bahis oynadığı için maddi sıkıntı yüzünden öldüğünü öğrenen Esther, bahis oynanmasını eleştirir çünkü hipodromların, insanların yıkımına neden olan utanç verici yerler olduğunu duyar. Esther’in “hayat bilgisi kesinlikle hayat deneyimi ile sınırlıdır” (Moore, 2012: 20). Esther’in yanında getirdiği kitaplar annesine aittir fakat Esther okumayı bilmez. Esther, annesi için o kitapları sever. Esther’in okumayı bilmemesi onun suçu değildir fakat Esther yine de cehaletinden utanır. Esther’in babası John Waters boyacılık yapar ve Esther on yaşındayken babası ölür. Esther Waters’ın annesi, maddi sıkıntı yaşadığı için tekrar

¹ George Moore’un *Esther Waters* romanından yapılan İngilizce alıntılar, bu tezin yazarı tarafından Türkçe’ye çevrilmiştir.

evlenmek zorunda kalır ve kocası Jim Saunders'ın soyadını alır. Annesinin ikinci evliliğinde bebek beşiği hiç boş kalmaz çünkü art arda birçok çocuğu doğar. Annesinin, sürekli çocuk doğurmasından dolayı kan değerleri düşer ve sağlığı bozulur. Annesi için endişe duyan Esther, “annesinden ayrılmayı göze alamaz ve onu korumak için okulu bırakır ve bu yüzden okumayı asla öğrenemez” (Moore, 2012: 22). Erkek-egemen düzende kadın, sadece çocuk dünyaya getiren bir obje olarak görülmekle beraber kendisine hiçbir sosyal hak tanınmaz. Dolayısıyla kadın, toplumda fiziksel anlamda var olmasına rağmen sosyal yönden bir kimliğe ve kişiliğe sahip değildir. Esther'in, bu erkek-egemen düzenin bir parçası olmasının en büyük sebebi annesidir. Diğer bir ifadeyle, annesinin onu yetiştirme tarzıdır. Esther hem annesinden geleneksel annelik modeli dışında hem ailede ve toplumda hep ikinci plânda bulunma durumundan başka bir şey göremediği için, o da annesinin adeta bir kopyası haline gelir. Annesi, Esther'e olumsuz rol-model olur. Bu rol-model, erkek-egemen düzende annelik kurumunun onlara yüklediği görevleri yerine getirmekten, erkek-egemen normlara uymaktan ve onların sürdürülmesine yardımcı olmaktan başka bir şey değildir. Diğer bir ifadeyle, anneler, kızlarına olumsuz rol modeldirler ve böylece kız çocukları da anneleri gibi ataerkil düzenin bir parçası olmaktan kurtulamazlar. Mevcut düzen, olumlu anne modellerini kız evlatların yetişmesi doğrultusunda sunmaz. Bunun başlıca sebebi erkek-egemen düzenin, kendi devamını garanti altında tutmak istemesidir. Bu bağlamda I. Bölümde belirtildiği üzere anne ve kız çocuk arasında uyum süreci söz konusudur. Esther, annesiyle kimlik bütünlüğü ve uyum içindedir. Esther Waters, babasını kaybettikten sonra elinden geldikçe kardeşlerine bakarak annesine destek olmaya çalışır. “Kadınların üreme kapasitesi ve deneyimi sürekli bir köleleştirme olarak görülür” (Okely, 1986: 98). Erkek-egemen düzen, kadının sürekli çocuk doğurmasını bekleyerek kadını ev ortamına hapsetmeye ve erkeğe bağımlı kalmasını sağlamaya çalışır. Ellen Moers'in belirttiği gibi İngiliz kadınları, “bebek doğuran makineler olmak dışında

kocaları tarafından göz ardı edilirler” (1977: 31). Çünkü kadına sadece eş ve anne rolleri dışında başka rol tanınmaz. Esther, kendi kontrolü dışındaki koşullardan dolayı okuryazar değildir. Bu durum, Alman filozof Arthur Schopenhauer’ın şans teorisi ile açıklanabilir. Schopenhauer’e göre hayat, iki parçaya bölünür; değişmez olan özne parçası ve şans olan nesne parçası. “Tüm insanların hayatlarını kontrol eden sadece aptalca oyun” olarak tanımlanan şans kaçınılmazdır fakat “kendini en az muhafaza edenler, şansa en çok maruz kalanlardır” ve *Esther Water* romanında bu durum, “kumarın temel metaforudur” (Farrow, 1978: 73). Erkek-egemen toplumda kadınlara verilen eğitim kıttır. Viktorya dönemi genç kızlarının, erkekleri memnun etmeleri beklenir ve finansal kazanç elde edecekleri becerilerini geliştirmelerine olanak tanınmaz. Esther’in üvey babası, ayyaş biridir ve Esther’i on yedi yaşından itibaren evlerde hizmetçi olarak çalışmaya zorlar. Eğitimden mahrum bırakılan Esther, iyi bir meslek edinemez ve yapacağı iş çok düşük ücret karşılığında hizmetçilik olur. Carol Dyhouse’un belirttiği gibi “kadınlara tanınan işlerin çoğu vasıfsızdır, düşük ücretlidir ve tamamen kötü koşullarda yerine getirilir... On dokuzuncu yüzyılın sonlarında bile, kadınlar için mevcut en yaygın tek çalışma imkânı ev içi hizmetidir” (1978: 180). “Feministler, kadınların yalnızca ev hayatına uygun olduğu fikrini reddederler ve eve ait özel dünyanın işe ait genel dünyadan ayrı olduğunu öngören eril zanna meydan okurlar” (Hannam, 2007: 42). Mary Wollstonecraft, toplumların gelişimi ve ileri bir medeniyet düzeyine sahip olunabilmesi için, “genel olarak kabul edilmiş bir düşünce olan kadın aktivitelerinin sadece ev işleriyle sınırlandırılabilceği fikrine karşı çıkar” (Rauschenbusch-Clough, 1898: 165). Wollstonecraft, kadınların da erkeklerle ortak şartlara ve haklara sahip olması gerektiğini ileri sürer. Mary Wollstonecraft, *Thoughts on the Education of Daughters (Kız Çocukların Eğitimi Üzerine Düşünceler)* isimli eserinde kızların eğitimleri ile ilgili şunu belirtir: “Kızlar resim, müzik ve coğrafyayla ilgili bir şeyler öğrenirler; ancak beyinlerini meşgul etmek konusunda ve bunu aklın

görevi durumuna getirmek konusunda yeterince bilgi sahibi değildirler” (1994: 25). Bu nedenle kızlar, zekâlarını da en iyi şekilde kullanmak konusunda çaba sarf etmeli, böylece yeni fikirler üretebilmelidirler. Bu yolla, zihin melekeleri çalışabilir ve kişilikleri de gelişebilir. Nihayetinde kadınlar, erkeklerle düşünce konusunda da eşit konumda olurlar; düşünce eşitliği ise her türlü alanda eşitlik getirir. Susan Ferguson, *The Radical Ideas of Mary Wollstonecraft (Mary Wollstonecraft’ın Radikal Fikirleri)* adlı makalesinde Wollstonecraft’ın kadın ve erkek eşitliği düşüncesini şöyle açıklar: “Wollstonecraft’ın, akılsallığın erkek ve kadında eşit olarak bulunduğu görüşü, kısmen dinbilimsel sebeplere dayandırılabilir. Bütün insanlar varlıklarını akıl sahibi bir Tanrı’ya borçlu olduklarından, akıl melekesini de eşit oranda paylaşmalıdırlar” (1999, 435). Esther’in çalıştığı yerin hanımı olan Bayan Barfield, Esther’in okumayı bilmediğini öğrenir ve ona haftada yarım saat vakit ayırarak okumayı öğretmeye karar verir. Esther, “zeki olmasına rağmen çok ilerleme kaydedemez” (Moore, 2012: 28). Buna rağmen Bayan Barfield, hatayı kendi öğretme beceriksizliğine ve ayırdığı az zamana bağlar. Esther’in görev bilinci, onu finansal özgürlüğe motive eder. Esther’in okuryazar olmaması, ona hizmetçilik yapmaktan başka seçenek tanımaz. *Esther Waters* romanı, “insanlığın ortak ekmeği” konusunu ele alarak bir hizmetçinin hayat hikâyesini anlatır (Chaikin, 1968: 38). Josephine E. Butler, *The Education and Employment of Women (Kadınların Eğitimi ve İstihdamı)* isimli eserinde Viktorya döneminde kadınların her zaman için eğitim almak istediklerini şöyle ifade eder:

İngiliz kadınların yaygın bir şekilde hissettikleri eğitim isteği... zekilik iddiasından ya da entelektüel başarı konusunda takdir edilme hırından kaynaklanmaz; aksine çoğu kadın için ekmeğini kazanmanın tek yolunun bilgi edinmek olduğu düşüncesinden ve bundan da öte çoğunun içinde ekmeğini kazanma isteğinden daha güçlü olan içgüdüsel öğrenme isteğinden kaynaklanır.

(1868: 89)

Kadınlar, öğrenme isteğine sahip bireylerdir ve onların birey olarak algılanabilmesi için de öncelikli olarak eğitim ön plana alınmalıdır. Çünkü “kadınların özgürlüğü için eğitim

şarttır” (Butler, 1868: 16). Hannah More, *Strictures on the Modern System of Female Education (Modern Kadın Eğitim Sistemi Üzerine Eleştiriler)* isimli kitabında kadınlar için eğitiminin önemini şu sözlerle vurgular: “Kadınların, zekâlarını geliştirmelerinde teklif edilmesi gereken temel nokta, amaçlarını hayatta tatbik edebilmeleri için onları nitelikli hale getirmektir” (1802: 157). Kadınlar, şayet erkeklerle aynı eğitimi alırlarsa öğrendikleri bilgileri hayat içerisinde de kullanabilir, hayatta daha etkin rollere sahip olabilirler. Bu nedenle kadınların da onlara doğa tarafından verilen zekâlarını geliştirmeye ve kullanmaya hakları vardır. Kadınların eğitimleriyle ilgili konularda da birtakım gelişmeler sağlanır. “1833’de Eğitim Bursu Yasası, dini topluluklara okul açmaları için ilk devlet yardımını sağlar... 1846’da öğretmen eğitimi için, ilk devlet destekli kanun hükmü koyulur” (Widdowson, 2004: 112). Bununla birlikte 1848’de kadınlar için ilk olan Queen’s College ve Bedford Üniversitesi kurulur. Daha sonra 1853’teki Cheltenham Ladies College’in açılışını, 1869’da Girton College’in ve 1871’de Newnham College’in açılışları izler. Kadınlar, 1870 yılında Oxford Üniversitesine girmeye hak kazanırlar. Bu gelişmelerin hemen ardından Eugene Hecker, kadınlar için bazı okulların açılışını ayrıntılı biçimde açıklar:

King’s College’in bazı ileri gelen profesörleri ders vermeye gönüllü olurlar ve böylece şu an Queen’s College denilen ve 1853’te Royal Charter’in bünyesine katılan İngiltere’nin ilk kadın üniversitesi küçük çapta eğitime başlamış olur... Londra’da kadınlar için Bedford College da kurulur. On yıl içinde Cheltenham, Girton, Newnham ve kadınlar için diğer üniversiteler kurulur.

(1910: 142, 143)

Böylece Hecker, kadın üniversitelerinin nasıl eğitime başladığını ve sonrasında art arda kurulan kadın üniversitelerini, bu üniversitelerin kuruluşundan kısa bir süre sonra yazdığı kitabında dile getirmiş olur. Bununla birlikte bu gelişmeler arasında Josephine E. Butler’ın belirttiği gibi 1861’in sonlarında akşam dersleri için Londra’daki School of Art (Sanat Okulu)’na kadın öğrencilerin kabul edilmesi ve bir yılda iki yüz öğrenciyi ulaştırılması da yer alır (1868: 24).

William, atların isimlerinin yazıldığı kağıtları şapkanın içine koyar ve Esther'den bir kağıt seçmesini ister. Esther, düşünecek vakit bulamadan 'Silver Braid' yazan kağıdı seçer. Uzun yaz akşamlarında mutfak penceresinde oturup dikiş işiyle uğraşmaktan veya yürüyüşe çıkmaktan başka yapacak bir şey bulamayan Esther, deniz esintisinin ve akşamın güzelliğinin etkisiyle "ona genç bir adamın gelip gelmeyeceğini" merak eder (Moore, 2012: 36). Esther, kendi cinselliğini düşünür ve bir arkadaş arzu etmekte bir yanlışlık görmez. Cinsellik, Sigmund Freud'a göre bir dürtü değildir, çocukluktan gelen bedenin yaşadığı zevklerin birleşimi olan bir içgüdüdür. Yetişkin cinselliğinde, çocukluktan hatırlanan ve yaşanan zevkler aranır. Freud'a göre narsisizm, bebeğin otoerotizmini, kendini sevmesini irdeleyen arada kalmış dönemdir. Bu aşamada bebek, vücudunu başkasına, genelde anneye yöneltip kendisiymiş gibi sever ve kendine hayali ama tatmin edici bir imaj yaratmış olur (Ege Uygur, 2016: 159). Bu bağlamda yetişkin biri olarak Esther, bebeklik döneminden hatırladığı zevkleri arar. George Moore, yirmi yaşındaki genç Esther'in, bu doğal düşüncelere sahip olmasına ve de erkekler, cinsellik ve gelecek hakkında düşünmesine izin verir. William, Esther'i bir akşam dolaşmaya çıkarır. Esther çimene oturur ve yağmur yağmasından endişelenir. William, Esther'e hangi durumda yağmur yağacağını anlatarak üstün bilgisini göstermeye çalışır. William, eskiden dedesinin, zengin olduğunu fakat at yarışı üzerine bahis oynadığı için fakir düştüğünü Esther'e anlatır. Bayan Latch, oğlu William'ın bahis oynamasını istemez fakat kısa yoldan zengin olmak isteyen William, Esther'e şunu belirtir: "Kadınlar böyledir – onlar dar görüşlüdürler" (Moore, 2012: 40). Esther, Bayan Latch'a, "bahis oynamanın gerçekten doğru bir şey olmadığını çok iyi bilirim fakat benim gibi zavallı bir kız ne yapabilir ki" der (Moore, 2012: 44). Esther, daha önce bahis çekilişini sadece William için yaptığını söyler. Bayan Latch, Esther'e iradeli olan bir kadının, oğluyla evlenerek onu bu bahis işinden kurtarabileceğini umduğunu belirtir

ve Esther’i de iradeli biri olarak gördüğünü söyler. Deniz kenarında yalnız dolaşan Esther, William’ı düşünmeye başlar.

Şapkadan bahis için çekiliş yapan Esther olduğu için, William at yarışından kazandığı paranın bir kısmını Esther’e vermek ister fakat Esther bunu kabul etmez. Bahis kazananlar, kutlama için balo partisi düzenlerler. Esther, giydiği güzel kıyafet nedeniyle herkesin dikkatini çeker. William ve Esther balodan ayrılırlar ve dışarıda yürürler. William, Esther’e tiyatroyu göstererek tiyatronun amacını anlatır fakat Esther dinlemesine rağmen onun anlattıklarından bir şey anlamaz. William, kolunu Esther’in omuzuna atar ve ona âşık olduğunu defalarca söyler. Esther, ona bir cevap vermez ve onunla baloya geri döner. William, baloda bir tartışmayı engellediğinde Esther, William’ın fiziksel iriliğine ve yakışıklığına hayranlıkla bakar. Bir gece William ve Esther dışarıda yürürken William, Esther’in, kulağına “karısı olacağını fısıldayarak” omuzuna kolunu atar (Moore, 2012: 62). Esther, kaderinin, direncine bağlı olduğunu bilmesine rağmen William’a karşı koyamaz ve bayılır. Esther, I. Bölümde anlatıldığı üzere semiyotik evreden gelen, kadının hâkimiyetiyle ilgili bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirilerek erkek-egemen toplumun, kadınlardan beklentilerine aykırı davranıp evlilik dışı cinsel ilişki yaşar. Esther acı içinde uyanır ve kendini kurtaracak gücü yoktur. William, genç ve tecrübesiz olan Esther’e, onunla evleneceğini söyleyerek onunla cinsel ilişki yaşar. Logan Clendening, cinsellik konusunda erkeğin bakış açısını *The Human Body (İnsan Bedeni)* adlı kitabında verir: “Erkekler, dünya üzerinde dolaşarak mümkün olduğunca çok sayıda kadınla cinsel ilişki yaşamaya çalışırlar” (1931: 274). Clendening, ortalama bir erkeğin, kadının ona teslim olması için kadına yalan söylediğini, dil döktüğünü, istediğini yaptırmak için sonsuza dek onu sevme sözü verdiğini vurgular. İstedikini elde ettikten sonra erkek, bir sonraki aday için hazırır. Esther, fiziksel anlamda William’dan etkilenir ve William’ın kendisine âşık olduğuna inanır. Theodor Reik, *Aşk ve Şehvet Üzerine* adlı eserinde “aşk, bir ‘ben’ ve bir ‘sen’

arasındaki çok belirli, duygusal bir ilişkidir” der (2006: 32). “Burada dram yok, romantizm yok fakat nefes kesen anın gerçek tasviri vardır” (Watt, 1984: 190). Esther, I. Bölümde anlatılan yapısal kişilik kuramı bağlamında id ve süperego arasında kalır. Esther’in id’i, William’la yakınlaşmak ister. Süperego’su ise evlenmeden önce bir kadın olarak onunla yakınlaşmanın doğru olmayacağı yönünde telkin verir. Ego da id’in denetimsiz isteklerini uygun koşullarda yerine getirmeye çalışır ve William’ın kendisini sevdiğini ileri sürerek Esther’in onunla yakınlaşmasını sağlar. Esther, id’in etkisiyle hareket eder ve William’ın kendisiyle evleneceğini düşünerek onunla cinsel ilişki yaşar. Ertesi gün Esther, William’la cinsel ilişki yaşadığından dolayı pişmanlık duyar fakat onunla evleneceğine inanır. İçgüdüleri Esther’i, William’ın saygısını tekrar kazanmak için onu bir süreliğine reddetmesine zorlar. Esther, William’ın da yaptığından pişmanlık duymasını sağlamaya çalışır. Kadınlara, bakireliğin sahip oldukları en kıymetli hazineleri olduğu öğretilir. Bakirelik olmadan kadınların evlenme umutları yoktur. Erkekler, ideal kadını, “doğal içgüdülerini bastıran” kadın olarak nitelerler (Anderson ve Zinsler, 1988: 431). Bu ideallik, cinselliğini itiraf etmeyen veya bunun farkında olmayan bir kadının çarpıtılmış bir fotoğrafıdır. Erkekler, kadın cinselliğini tehlikeli olarak görürler çünkü bir kadının, bir kere “cinselliği öğrendiğinde cinsel içgüdülerinin uyanacağını ve kadının gerçek doğasının ortaya çıkacağı için doyumsuz olacağından” korkarlar ve bunu kontrol edemeyeceklerine inanırlar (Anderson ve Zinsler, 1988: 435). Erkeklerin aslında korktuğu şey, kadınlar üzerindeki hâkimiyetlerini kaybetmeleridir. William, yeterince para kazanmadığı sürece Esther’le evlenemeyeceğini belirtir. William’dan hamile kalan Esther, ona, “sen kötü bir adamsın; ben seninle asla evlenmem” der (Moore, 2012: 64).

Esther, William’la görüşmediği süre içerisinde William’ın, evin küçük hanımefendisi Peggy ile samimi olduğunu fark eder. Bu durumu kıskanan Esther, Peggy ile kadın kadına konuşmak ister fakat William ona engel olur. William, Esther’e,

“kendini aptal yerine koymana engel olduğum için bana minnettar olmalısın” der (Moore, 2012: 68). William’ın Peggy ile evleneceğini anlayan Esther’in göz kapakları titrer ve gözleri irileşir. Esther, o anda masada gördüğü bıçağı eline alırken Bayan Latch o anda içeri girer. Esther, bıçağı William’a fırlatırken Bayan Latch, onun kolunu tutar ve bıçak duvara çarpar. Esther, bıçağı tekrar almaya çalışırken bayılarak yere düşer. George Moore, Alman filozof Arthur Schopenhauer’ın yaşama iradesi – çatışma ve acılar dünyasında korunma içgüdüsü – anlayışından etkilenir. Schopenhauer, içgüdüyü biyolojik zorunluluk olarak değil, “bir kişilik özü, duyguların karmaşık etkileşimi” olarak görür (Gerber, 1968: 95). Esther, William’ı hem sever hem kıskanır hem de onu bıçakla yaralama durumuna gelir. William’dan hamile kalan Esther, William’ın kendisini terk edebileceği ihtimalinden dolayı bir anda böyle beklenmedik içgüdüsel bir tepki verir. William’ın Peggy’ye ilgi duyduğunu düşünen Esther, William’ı kıskanır. Psikolojik boyutuyla kıskançlık, James Patrick Chaplin tarafından şöyle tanımlanır: “Başka bir kişinin sahip olduğu şeyi elde etme isteği tarafından uyanan nahoş duygu ya da his”tir (1985: s.n. yok). W. Gerrod Parrott ise kıskançlığı şöyle açıklar: “Kıskançlığın, bir kişinin, başka bir kişinin sahip olduğu şeye sahip olmaması ve o şeye sahip olmayı istemesi ya da diğer kişinin de ona sahip olmamasını dilemesi durumunda ortaya çıktığı söylenebilir” (1991: 4). Bu bağlamda Esther, William’ın sevgisine Peggy’nin sahip olduğunu düşünerek kıskançlık duyar ve Parrott’ın belirttiği şekilde onun da bu sevgiden yoksun olması için William’a bıçak fırlatır. Esther, kendine geldiğinde William’a bir şey olup olmadığını Bayan Latch’a sorar. Onun iyi olduğunu öğrenen Esther, Bayan Latch’a, William’ı bir daha görmek istemediğini belirtir ve “çıldırılmışım, ne yaptığımı bilmiyordum” diyerek durumu açıklamaya çalışır (Moore, 2012: 69). Akşam William’ın işten atıldığı söylenir. Esther, bu durumda William’ın, Peggy’den uzak kalacağına sevinir ve William’ı affetmeye hazırdır. O sırada Peggy’nin, evde olmadığı fark edildiğinde William ile kaçtığı anlaşılır. Hayatta tecrübesiz olan

Esther, daha önce William'ın kendisini sevdiğine ve onunla evleneceğine inanır. Fakat William'ın kendisini terk ettiğini anlayan Esther'in, hamile kaldığı için ne yapacağını bilememesi, I. Bölümde anlatılan terk edilme psikolojisiyle açıklanabilir. Bu bağlamda psikolojide terk edilme ve terk etmeyi, Raymond J. Corsini şu ifadelerle açıklar: “Güven duydukları, sevdikleri birini kaybeden kişilerde görülen duygusal mahrumiyet hissi ve destek kaybıdır” (2002: 1). Esther yalnızlık, bırakılma ve destek kaybı korkularını yaşar. Evlilik vaadiyle William'dan hamile kalan Esther, William'ın başka bir kadınla kaçmasını ihanet olarak görür. Psikiyatrik boyutu “herhangi bir güven ve sadakat ihlali olduğu gibi kurulmuş ve süregelen ilişkiler bağlamında diğer gizli aşk macerası vefasızlık ya da zarar vermenin diğer şekilleri” ile tanımlanan ihanet eden bireydir (Jones ve diğerleri, 1997: 475).

Yüzyıllardır süren evlilik geleneklerinden sonra, kadınlar da “evliliği kaçırmamanın, her şeyi kaçırmak olduğu” hisleriyle savaşmak zorunda kalırlar (Blake, 1983: 82). Esther acı çeker ve yaşayacağı sıkıntıları düşünür. George Moore, “kadınları evlilik pazarına iten sosyal geleneklerden” nefret eder (Frazier, 2000: 127). Moore, kadınlarla ilgili değişmez görüşü dile getirir: “Yasalar, kadınlara iki ve sadece iki meslek tanırlar; evlilik ve fahişelik” (Helsing ve diğerleri, 1983: 151). Harriet Martineau, 1860'lı yıllarda ‘fallen woman’ (düşmüş kadın)’ı açıkça tartışmaya cesaret eden ilk kişilerden biridir (Thomson, 1978: 145). Düşmüş kadın, Viktorya Edebiyatında birçok çeşit kadın karakterini tasvir etmek için yaygın olarak kullanılan bir terimdir; fahişeleri, bekâr anneleri veya erkekler tarafından baştan çıkarılan şansız kadınları kapsar. Nina Auerbach, “evde kalmış yaşlı bir kız ile düşmüş kadın arasında yoğun bir bağ” görür çünkü ikisi de geleneksel aile yaşamının dışında kalırlar (1982: 150). Ev ortamının varoluşunun özü olduğu bir toplumda bu yapının yok edilmesi kabul edilemez. Esther, evin hanımı Bayan Barfield'e olanları itiraf etmesi gerektiğini, üvey babasının onu eve almayacağını ve kimsenin ona iş vermeyeceğini düşünür. Esther'in

durumu ile ilgili dedikodular dolaşır ve Bayan Barfield, Esther’i yanına çağırır. Esther, Bayan Barfield’e yedi aylık hamile olduğunu itiraf etmek zorunda kalır. Bayan Barfield, Esther’e şunu söyler: “Benim zavallı kızım! Benim zavallı kızım! Henüz yirmi yaşında olan senin gibi bir kız için, seni ne sıkıntılar beklediğini bilmezsin!... Ah, bu bir utançtır!” (Moore, 2012: 74). Amanda Anderson’ın belirttiği gibi Viktorya dönemi kültüründe düşmüş kadınlar; genellikle bireyselliğin, kişiliğin ve toplumun doğası ile ilgili öznellik ve belirsizlik arasındaki ikilemi dramatize ederler (Anderson, 1993: 1). Bayan Barfield, olanlarla ilgili Esther’in bir suçu olup olmadığını ona sorduğunda Esther, William’ın kendisini terk ettiği için onu suçladığını belirtir fakat bunun dışında onunla cinsel ilişki yaşama konusunda kendisinin suçlu olduğunu şöyle açıklar: “Her zaman kadın suçludur... İkinci bira bardağımı almamalıydım. Ayrıca, ben ona âşıktım... Bunda kötülük görmedim ve beni öpmesine izin verdim... Beni sevdiğini ve eşi olacağımı söyledi” (Moore, 2012: 75). Esther, William’ın, at yarışından para kazandığı zaman kendisiyle evleneceğini söylediğini fakat bir süre sonra ise kendisini terk ederek Peggy ile kaçtığını belirtir. Moore, düşmüş kadının geleneksel olarak masum tasvir edilmesinin sebebinin, kadının cinselliğini bastırmak için olduğunu düşünür, bu nedenle [Esther’in] saflığını mazeret olarak göstermez (Watt, 1984: 192). Esther, tamamen masum olarak betimlenmez. Esther, evlilik dışı cinsel ilişkiyi bir düşünüş olarak görmez çünkü William’ın, onu sevdiğine ve onunla evleneceğine inanır. Esther, William’a inandığı için birlikte olur ve bu cinselliği ahlâk göstergesi olarak değil, William’a karşı nasıl hissettiğinin sadece doğal bir ifadesi olarak görür. Bayan Barfield, at yarışı üzerine bahis oynama ile ilgili Esther’e, “bu, günah ve kederden başka bir şey getirmez; sen ilk kurban değilsin; ah, bu ne perişanlık, bu ne sefalet!” der (Moore, 2012: 75). Bayan Barfield, bu kötülüğe karşı yaşamı boyunca mücadele ettiğini fakat sonuç alamadığını belirtir. Bayan Barfield, Esther ile ilgili dürüst ve çalışkan bir kız olduğuna dair bir referans mektubu yazar ve ona verir. Gebelik sürecinde Esther’in, üvey babasının

evinde ücret karşılığında kalabilmesi ve doğumunu hastanede yapabilmesi için de Bayan Barfield ona para verir. Esther, ailesinin yanında çektiği sıkıntılardan kurtulmak için Bayan Barfield'in yanına hizmetçi olarak çalışmaya gelir fakat daha büyük acılarla ailesinin yanına geri döner.

Esther, ailesinin yanına döndüğünde üvey babası evde değildir. Esther, annesi Bayan Saunders'e olanları anlatır. Annesi, kızının durumuna ağlar. Bayan Saunders son zamanlarda kocası yüzünden çok sıkıntılar çektiğini belirtir: "Ah, biz zavallı kadınlar hak etmediğimiz şeylere katlanmak zorunda kalırız" (Moore, 2012: 81). Bayan Saunders, alkolik kocasına biftek pişirirken tadına baktığında kocası onu görür. Kocası, Bayan Saunders'ın yüzüne yumruk atar. Esther, annesine sarılarak onu teselli etmeye çalışır. Esther, annesine, "ona hep yumuşak davrandım, anne; ben onun yüzüne sıcak su attığımdan beri bana asla dokunmaz" der (Moore, 2012: 81). Esther, üvey babasına itaat etmez. Psikiyatrik bağlamda Esther'in, bu davranışıyla savunma mekanizmalarından "yadsımayı" kullandığı düşünülebilir. Anna Freud'un, *The Ego and The Mechanisms of Defence (Ego ve Savunma Mekanizmaları)* isimli eserinde ifade ettiği gibi "bu savunma mekanizmasında gerçek durumların zıddına çevrilmesine dayanan yadsıma metodu, acı verici dış baskıdan kaçmanın mümkün olmadığı durumlarda kullanılır" (1993: 93). Esther'in annesi, kocasının zalimliğine itaat ederken Esther buna karşı çıkar. Esther, toplumda kadınların gerçekten de kocalarına karşı gelmelerine ataerkil toplum tarafından izin verilmediğini bildiği için, yukarıda sözü geçen savunma mekanizmasını kullanır. Var olan durumun zıddının gerçekleşebileceğini ve kadınların da kocalarına karşı gelebileceklerini savunur. Esther'in annesi, kocasına itaatiyle, ideal bir Viktorya dönemi kadınıdır. Ancak Esther, geleneksel Viktorya dönemi kadınının sınırlarını aşarak üvey babasına karşı gelir. Esther'in, üvey babasını zalim görmesi onun için hissettiklerini yansıtır. Dolayısıyla Esther'in, semiyotik evreden gelen, kadının hâkimiyetiyle ilgili bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirildiği için üvey babasının

hâkimiyetine giren bir kız çocuğu olmadığı düşünülebilir. Bununla birlikte Esther'in, üvey babasını zalim görme durumu, üvey babasının özellikle eşine karşı uyguladığı psikolojik bir tavidir. Bu bağlamda bu durum, Kelby Harrison'ın da belirttiği gibi bir bireyin kendisine duyulan saygıya karşı hükmetme ve el koyma durumudur. Bunu uygulayan kişi, hâkimiyetini daha kolay sağlayarak kendi gücünü pekiştirebilir (2013: 78). Dolayısıyla karısı üzerinde hâlihazırda bir hâkimiyeti olan Bay Saunders'ın, ona karşı psikolojik anlamda zalim davranarak bu gücünün devamını sağlamak istediği düşünülebilir. Bayan Saunders güçsüzlük psikolojisini yaşar. Bayan Saunders; kendi çıkarını koruma, kendi yaşamını etkileyen toplumsal olayları etkileme, yönlendirme veya kontrol etme yetisinden yoksun olduğunu hisseder. Bayan Saunders, yaşadığı eziyete karşı koyamadığı için ve buna daha fazla katlanamadığı için intihar etmeyi düşündüğünü fakat küçük çocukları olduğu için bunu yapamadığını belirtir. Sigmund Freud, ilk önceleri depresyon sırasındaki intiharı, “içleştirilmiş sevgi nesnesine yöneltilmiş saldırganlık olarak yorumlar; ancak sonradan ölüm içgüdüsünün etkinlik kazanarak kişinin kendi üzerine çevrilmesi” şeklinde yorumlar (Geçtan, 2000: 165). Işık Sayıl, psikiyatride önde gelen olgulardan birinin intihar olduğunu belirtir: “Kişinin öz benliğine yönelmiş bir saldırganlık halidir. Bir düşünce, bir eğilim ya da girişim olarak karşımıza çıkar... İntihar, dayanılmaz görünen bir soruna cevaptır (1996: 203, 210). Esther'in annesi de tekrar hamile olduğu için her iki kadın benzer durumları ile ilgili kederlerini paylaşırlar. Bayan Saunders, kızı Esther'e, “biz zavallı kadınları çaresiz bırakan çocuklardır” der (Moore, 2012: 81). Bayan Saunders, kadınların mevcut konumunun değişmeyeceğine inandığı için eş ve anne olarak kadınların bu rollerini en iyi şekilde yerine getirmeleri gerektiğini düşünür. Annesi, kadınların uğradığı haksızlığın farkında olduğu için kızı Esther'in, evlilik dışı hamile kalması durumunu eleştirmez ve ona karşı anlayış gösterir. Esther ve annesi, ruhsal bir özdeşleşme içindedirler. Bu ruhsal özdeşleşmenin, psikolojide anne ve kız arasındaki kalıtsal

bağdan kaynaklandığı düşünülebilir. Bu doğrultuda kişilik özellikleri, anneden kıza aktarılabilir. Dennis Coon ve John O. Mitterer’ın belirttiği gibi genetik çalışmalar zekânın, birtakım ruhsal rahatsızlıkların, huyların ve diğer karmaşık özelliklerin kalıtımdan etkilendiğini gösterirler. Bu doğrultuda bu durumun, kişiliği etkilemesi de şaşırtıcı değildir (2010: 390). Esther de yapı itibariyle, anne-kız arasındaki ortak kimlik edinimi bağlamında annesinden kendisine geçen birtakım kişilik özelliklerine sahiptir. Annesi çektiği acılara çocukları için dayanabilirken; Esther de hayattaki bütün zorluklara rağmen oğlu için mücadele eder. Edward Brent ve J. Scott Lewis, *Sociology (Sosyoloji)* isimli kitabında toplumdaki cinsiyet rolleri ile ilgili şunları ifade ederler: “Kadınlar toplumda itaatkâr, kavrayışsız, duygusal, bağımlı, anlayışlı, zayıf, hassas ve çekingen olarak kabul edilirken; erkekler hâkim, akıllı, mantıklı, kendine güvenen, güçlü, cesur, hırslı, duygusuz ve bağımsız olarak görülürler” (2014: 399). Kadının çok duygusal oluşu, on dokuzuncu yüzyılda erkek-egemen toplum tarafından olumsuz bir özellik, bir nevi zayıflık olarak kabul edilir. Erkeğin ‘duygusuz’ oluşu ise onun daha mantıklı kararlar almasını sağladığına inanılır. Bununla birlikte kadının duygusal oluşunun, onun daha hassas ve mantıktan uzak hareket edebilmesine sebebiyet verdiği düşünülür. Esther’in, evde kalabilmesi için Bayan Saunders, kocası Jim Saunders’i ikna etmek amacıyla akşam yemeğinde iyi pişmiş bir biftek ve bira olmasını ister. Esther bunları alır çünkü kadınların söz hakkı yoktur – karar erkeğindir. Akşam yemeğinde Esther, üvey babası Jim Saunders’e at yarışlarında kazanan attan bahseder. Jim Saunders, kendisine bu tüyoyu vermeyen Esther’e, siz “kızlara, lanet okumaya bile değmezsiniz” diyerek kızar (Moore, 2012: 87). Bayan Saunders, kocası Jim’e, Esther’in, işini bıraktığını, hamile olduğunu ve doğum yapana kadar burada kalması gerektiğini söyler. Birçok çocuğu olan ve geçinmekte zorlanan Jim, Esther’in yanlarında kalmasını istemediğini şöyle ifade eder: “Burada soysuzları istemeyiz... Ve diğer çocuklar için ne kötü bir örnek olur! Hayır, bunu istemeyiz” (Moore, 2012: 89). Bayan

Saunders, kocası Jim'e, Esther'in, yanlarında kalabilmesi için haftalık ücret ödeyeceğini söylediğinde Jim, bunu kabul eder ve söyledikleri için Esther'den özür diler.

Esther, annesine, William'ın kendisiyle evleneceğine söz verdiği için onunla birlikte olup ondan hamile kaldığını söyler. Annesi, evlilik konusunda kızlar hakkında şunu belirtir: “Bir kız, bir erkeğin ne düşündüğünü bilemez ve en iyisi olduğu sandığı erkeğin aslında en kötüsüdür” (Moore, 2012: 92). Esther, yalnız kaldığında düşüncelere dalar. Çocuğunu doğurduktan sonra iş bulamazsa üvey babasının onu evden kovacağını bilir. Esther, William'ın başka biriyle evlendiğini, kendisine asla dönmeyeceğini ve bu durumda uğradığı haksızlığı düşünür. Esther, çektiği acıları, doğuracağı çocuğunun mutluluğuyla unutacağını düşünür. Esther ve annesi aynı zamanda doğum yapmayı beklerler. Annesi çok bitkin görünür ve onun bu doğumu ölüm riski taşır. Esther'in üvey babası Bay Saunders, içki parası kalmadığı için karısından, kıyafetlerini satarak para bulmasını ister. Bayan Saunders, bunu yapmak istemediğinde kocası tam onu döveceği zaman Esther, araya girip üvey babasına para verir. Esther'in üvey babası Bay Saunders, kötü alışkanlıklara sahip olan ve bu alışkanlıkların kendisini yıkıma götürdüğü bir insandır. Psikiyatrik açıdan alkol kullanımı, bireyde madde kullanımından kaynaklanan rahatsızlıklara neden olur. Bu tür bireylerde görülen özellikler, Donald W. Black ve Nancy C. Andreasen'in *Introductory Textbook of Psychiatry (Psikiyatriye Giriş Ders Kitabı)* isimli kitabında şöyle açıklanır:

Alkol büyük oranlarda ve tahmin edilenden daha uzun sürelerde kullanılır; bu maddeleri kullanmak için şiddetli arzu, yoğun istek ya da dürtü görülür; işte, okulda ya da evde temel rollerin yerine getirilememesine neden olur; sosyal, işle ilgili ya da dinlenmeye yönelik önemli aktivitelerden vazgeçilir ya da bu tür aktiviteler azaltılır; fiziksel olarak da zarar verir.

(2014: 398)

Esther'in üvey babası Bay Saunders, alkol nedeniyle ailesine zorbalık sergileyerek aile hayatına zarar verir. Peter Randall, zorbalık kavramını psikiyatride şöyle açıklar: “Daha güçlü bir bireyin, gücünü, bu saldırganlığı açık şekilde haklı kılacak hiçbir şey

yapmamış daha zayıf bir insan üzerinde kötüye kullanmasıdır... Zorbalık, genel olarak tekrar ve güç dengesizliğiyle tanımlanan saldırgan bir harekettir” (2001: 9). Esther’in doğum yapmasına yaklaşık üç hafta kalır. Esther’in üvey babası, içki parası için sürekli tartışma yaratır ve Esther’den sürekli para ister. Esther, ona daha fazla para vermemek için evden ayrılmak zorunda kalır ve annesinin de doğum için hastaneye yatmasını ister. Annesi, evdeki çocukları yüzünden evde kalmak zorundadır. Annesi, Esther’le tekrar görüşemeyeceği için korku hisseder.

Esther, doğum yapacağı hastane yakınında sekiz küçük odalı bir evde bir oda kiralar. Esther’in doğum sancısı olur. Evin sahibi Bayan Jones birçok kez doğum yaptığı için “nasıl bir şey olduğunu bilirim; defalarca bunu yaşadım – hepimiz bunu yaşamak zorundayız – bu bizim dünyevi kaderimizdir” diyerek Esther’i teselli etmeye çalışır (Moore, 2012: 101). Esther’in doğum vakti geldiğinde Bayan Jones, onu hastaneye götürür. Anne ve çocuk arasındaki gerçek ilişki, doğum esnasında çekilen acıyla başlar: “Son acı Esther’i o kadar yorar ki hafif bir baygınlık geçirir... Acaba atlatabilir mi? Yaşayıp yarını görebilir mi?... Yırtılarak parçalanıp öleceğini zanneder” (Moore, 2012: 103, 104). Esther, erkek çocuğu dünyaya getirir ve “çocuğunu kucağına aldığı zaman mutluluktan öleceğini zanneder” (Moore, 2012: 105). Esther, mutluluktan uyuyamayıp bütün gece oğlunu kucağında tutarak ona hayranlıkla bakar. Esther, sokaktaki gürültüyü duyarken korkar çünkü “hastanenin kapısından çıktığı anda onun için artık huzur olmayacağını bilir” (Moore, 2012: 106). Bu bağlamda Esther, gelecekte ne olacağıyla ilgili endişeyle karışık belirsizlik hisleri yaşar. Esther’in çocuğu, evlilik dışı doğan ilk çocuk değildir çünkü pek çok kadının fuhşa sürüklenerek hamile kalmasının sonucu olarak “1851’e kadar İngiltere’de ve Galler’de doğan 42,000 yasadışı çocuk vardır” (Reynolds ve Humble, 1993: 7). Esther’in kız kardeşi Jenny, onu hastanede ziyaret eder. Jenny, anneleri Bayan Saunders’in bir hafta önce doğum vaktinin geldiğini söyler. Jenny, babasının, doğum esnasında çığlıklara katlanamadığı

için meyhaneye gittiğini, bir komşunun yardıma geldiğini ve doğumun son anlarında doktorun çağrıldığını belirtir. Jenny, doğum esnasında bebeğin ölü doğduğunu ve annesinin de kuvvetsizlikten ve aşırı bitkinlikten dolayı öldüğünü söyler. Neslin devamını sağlamak için kadınlar, canlarıyla bunun bedelini ödeyerek fedakârlık gösterirler. Esther'le aynı odada kalan başka bir kadın, “zavallı kadınların, ayyaş bir kocanın bulunduğu eve” mâhkum edildiklerini söyler (Moore, 2012: 107). Esther, kız kardeşi Jenny'ye şunu vurgular: “Benim sıkıntılarım sana bir ders olsun. Umarım her zaman iyi bir kız olursun ve seni kandırmalarına asla izin verme; bana söz ver?” (Moore, 2012: 107). Jenny, Esther'e bu konuda söz verir. Esther, ahlâkî sorumluluk duygusundan dolayı başkalarının hatalarından tecrübe edinmelerini sağlayarak onlara yardımcı olmak ister. Esther, insanların onun hikâyesini dinlediği zaman onun yaptığı hatayı tekrar etmemeleri konusunda onları ikna etmek ister. Esther, yaşadıkları sayesinde “deneyim ayrıcalığına” sahip olduğunu düşünür (Federico, 1993: 146). Böylece Esther, bütün kadınlara yardım etmek ister. Jenny, babasının, demiryolları işini kaybettiğini ve İngiltere'den sıkıldığı için küçük çocuklarıyla beraber Avustralya'ya göç edeceğini söyler. Babasının parası ancak diğer çocuklara yettiğini ve on altı yaşına gelen Jenny'nin kendisi için yol parası bulması gerektiğini söyler. Şayet Jenny, para bulabilirse babasıyla beraber Avustralya'a gidebilir. Jenny, Avustralya'ya gidemezse pantomim gösteri ekibine katılmak istediğini söylediğinde Esther, buna karşı çıkar. Sırasıyla, Jenny ve Esther arasında şu diyalog gerçekleşir:

- Londra'da ona bakacak kimsesi kalmayan bir kız, ister istemez hata yapabilir.
- Bir kız, kendisi istemediği sürece asla hata yapmaz.

(Moore, 2012: 109)

Esther, biliçli bir kızın, istemediği sürece hata yapmayacağını belirtir. Esther, Jenny'ye parayı vermek istediğini fakat bebeğinin ihtiyaçları nedeniyle veremeyeceğini söyler. Jenny, Esther'in, süt-annelik yaparak kendisine vereceği parayı iki haftada

kazanabileceğini söyler ve onu ikna etmek için başhemşireyi çağırır. Başhemşire, Esther'e süt-annelik işini ayarlayabileceğini söyler. Esther, kız kardeşi Jenny'nin, babasıyla Avustralya'ya gidebilmesi için ona yol parası verir ve ağlayarak onunla vedalaşır. Esther, İngiltere'de bebeğiyle artık yapayalnız kalır. Kendi çocuğu için süt- anne arayan Bayan Rivers, Esther'e sadece üç haftada bir çocuğunu görmesine izin vereceğini söyler. Esther, çocuğunun geleceği için bu işi kabul etmek zorunda kalır. Esther, çocuğunu Bayan Spires adında bir bakıcıya bırakmaya karar verir ve çocuğundan ayrılmadan önceki gece yatamaz ve şu düşüncelere dalar: “Bebeğinin kendisinden ayrılmasını gerektirecek ne yaptı? Zavallı sevgili bebeği ne yaptı? En azından o masumdur; o, neden annesinden mahrum bırakılmalıdır?... Ondan ayrılmaktansa onu kendi elleriyle öldürmenin daha doğru olacağını düşünür” (Moore, 2012: 118). Esther'in, bir anne olarak oğlundan ayrılmak istememesi genel anlamda çocuğun doğumundan itibaren anne ile çocuk arasında meydana gelen bağa bağlı bir sonuçtur. Anne ve çocuk arasında görülen bu durumun psikolojik ve duygusal boyutunu, Michael Gurian şu şekilde ifade eder:

Birkaç ay geçtikten sonra ve belki de anne, çocuğuyla an be an bağına, saat başı ya da gün boyunca devam ettiremez ise birlikte olmanın mutlu duygusunu yitirmekte olduğunu hissedebilir. Birden bire, kendisinin bir parçası olan çocuğunu kaybediyormuş gibi kendisini ağlamakta bulabilir. Günlük işler için dışarıda bulunabilir ya da kendi iş yerinde bulunabilir ancak çocuğu altı ya da sekiz saat kollarından uzak kaldığı için, kendisinin içi parçalanıyormuş gibi hissedebilir.

(2007: 105)

Gurian'nın burada bahsettiği anne ve çocuk arasındaki duygusal ve psikolojik bağ, ilerleyen zamanlarda da kopmadan devam edebilir. Ne var ki, bu durum artık bir yetişkin olmuş çocuk için zararlıdır. Yetişkin çocuk, psikolojik yönden kişisel gelişimini tamamlayamaz ve hayat boyu ebeveynlerine bağımlı kalabilir. Işık Sayıl'ın, *Bireyden Topluma Ruh Sağlığı* isimli kitabında belirttiği gibi “kadın olmak; akut zorlu yaşantılarla mücadeleyi, kronik sosyal zorluklara göğüs germeyi, ekonomik bağımlılık

ya da düşük gelir düzeyini, toplumsal önyargılı tutumlara katlanmayı da beraberinde getirir. Sonuçta kadınlarda pek çok ruhsal sorunun, erkeklere göre daha yüksek sayılara ulaştığı görülür” (2004: 12, 13). Esther’in, bir anda soğukkanlı ve duygusuz bir şekilde bebeğini öldürme düşüncesi, psikolojide Esther’in, içinde bulunduğu duyguduruma işaret eder. Erdal Işık’a göre “kişinin, belli bir süre, göreceli olarak değişmez biçimde içinde bulunduğu duygulanım durumuna, duygudurum (mood) adı verilir” (1991: 15). Peter Morrall’ın, *Murder and Society (Cinayet ve Toplum)* isimli eserinde belirttiği gibi bireyin, neden cinayete teşebbüs ettiği konusunda görünürde birtakım sebepler saptanabilmesine rağmen çok daha karmaşık nedenler, cinayetin işlenmesine yol açabilirler: “Cinayetin sebebi açık gibi görünebilir; örneğin kıskançlık, saygınlığını kaybetme ya da maddi çıkar. Ancak ortada olan, aslında çok karmaşık olabilir. Gelişim, genetik, biyokimyasallar, psikolojik özellikler ve sosyal etkenler, altta yatan belirleyiciler olabilir” (2006: 7). Bu nedenle cinayet işleyen kişi, yukarıdaki etkenler bağlamında da incelenmelidir. Örneğin kişinin sahip olduğu psikolojik özellikler, kişiyi bu suçu işlemeye itmiş olabilir. Çocuğuna sarılarak sabahlayan Esther’in, gecenin bitmesiyle beraber cinayet düşüncesi de sona erer. Hareketsizlik, eğitimin ve iş imkânının yoksunluğu, aileleri için kendi arzularını bastırmaları ve diğer sebeplerden dolayı bazı kadınlar, fiziksel olarak hassas olurlar ve psikolojik baskıyla baş edemezler. Birçoğu, “nevrasteni” olarak adlandırılan psikosomatik hastalıklara yakalanırlar (Donnelly, 1986: 6). Esther’in annelik duygusu, onu motive eden faktördür. Esther, depresyonu atlatır çünkü oğlunun hayatını, kendi hayatından öncelikli tutar. Onun temel amacı, oğlunun hayatta kalması için mücadele etmektir.

Esther, süt-annelik yapacağı yere varır. Esther, orada çok iyi beslenir; fazla hareket etmesine izin verilmez. Esther, kendi bebeğini merak eder fakat “bebeği için iyi para kazandığını düşünerek” kendini teselli eder (Moore, 2012: 120). Viktorya döneminde zengin kadınların, kendi bebeklerini emzirmeleri yaygın değildir. Süt-

annelik yapan bir kadın, kendi bebeğini feda ederek sadece zengin kadının bebeğini emzirir. İki hafta geçtikten sonra Esther'e, bebeğini görmeye gitmesine izin verilmez. Esther, Bayan Rivers'in, kendisine merhamet etmesini istemek yerine, "bebeğiniz için endişelenirsiniz; günde yirmi kez çocuk odasına gelirsiniz; benim de kendi bebeğim için tedirgin olmam çok doğaldır" diyerek onun annelik duygusuna hitap eder (Moore, 2012: 121). Esther, annelik duygusunu paylaştığı Bayan Rivers'ten, empati kurmasını bekler. Bu bağlamda düşmüş bir kadın olarak görülen Esther, empati konusunda "etkin duyarlılık" sergiler (Wollstonecraft, 1991: 114). Esther, "ne hakla, hangi yasayla çocuğundan uzak tutulur?" (Moore, 2012: 121). Esther, kendisinden önceki iki süt-annenin bebeklerinin öldüğünü, hizmetçiden öğrenir. Bir akşam Esther'in bebeğine bakıcılık yapan Bayan Spires, Esther'i görmeye gelir ve onun bebeğinin hastalandığını, doktor ve ilaçlar için para gerektiğini ona söyler. Esther, bebeği için derin üzüntü hisseder. II. Bölümde anlatıldığı üzere Fichte, ruh ve bedenin ayrılamayacağını söyleyerek ikisinin bir bütünü, biri oluşturduğunu ifade eder. Bu bağlamda Esther'in oğluya ilgili üzüntüsü de ruhun ve bedenin bir bütün olarak hissettiği bir üzüntüdür. Evin hanımı Bayan Rivers, bakıcıya para öder fakat Esther'e, bebeğini görmeye gitmesine izin vermez. Her şeye rağmen Esther, bebeğinin yanına gitmek için ısrar ettiğinde Bayan Rivers, ona şunu söyler: "O, senin için hayatta sadece bir engel olur. Onu asla büyütemezsin; o, zavallı küçük, soysuz bir çocuktur" (Moore, 2012: 125). Esther, bebeğinin bir babasının olmamasının, bebeğinin suçu olmadığını ve bunun için de bebeğinin terk edilmeyi hak etmediğini söyler. Yetim çocuk psikolojisi bağlamında Lyudmila M. Shipitsyna'nın ifade ettiği gibi "yetim ve öksüz olmak; çocuğun sosyal çevresiyle, yetişkinlerin dünyasıyla ve daha elverişli koşullarda büyüyen akranlarıyla olan duygusal bağları üzerinde yıkıcı bir etkiye sahiptir ve çocuğun fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişiminde ciddi sıkıntılara neden olur" (2008: 3, 4). Dolayısıyla akranlarından farklı olarak anne veya baba sevgisi alamayan ve güven hissini

duyamayan çocuk; fiziksel, psikolojik ve sosyal alanda zorluklar yaşayabilir. Anthony Giddens'm belirttiği gibi "bir kişinin, içine doğduğu aile, büyük ölçüde bireyin yaşamının geri kalanında yer alacağı toplumsal konumu belirler" (2008: 205). Ailesi olmayan çocuk ise kendini yalnız hissettiği için, içine kapanabilir ya da içsel huzuru olmadığı için toplumda yeteneklerini ortaya çıkarabilmiş ve kendini geliştirmiş bir birey olarak yer alamayabilir. Bayan Rivers, Esther'in, kendi bebeğini görmeye gitmesi durumunda onu tekrar eve almayacağını, parasını ödemeyeceğini ve eşyalarını sokağa atacağını söyler. Kendi çocuğunun sağlık durumu için endişelenen Esther, tekrar işsiz kalmayı göze alır ve ordan ayrılır. Esther gibi evlilik dışı ocuk sahibi olan kadınlar, erkek-egemen düzende "sürekli yoksulluk, açlık ve hastalık içinde" yaşamak zorunda kalırlar (George, 1919: xii).

Esther, süt-annelik yaptığı evi terk eder ve bebeğini görmek için yola koyulur. Esther; bebeğine 'soysuz' denildiği, ona yaşama hakkı tanınmadığı bir dünyada bebeğini nasıl koruyacağını yolda düşünür. Esther, bakıcı Bayan Spires'm evine varır ve bebeğinin iki haftada nasıl zayıfladığını fark eder. Bayan Spires, çaresiz annelerin süt-annelik yaparak bebeklerini bakıcılara bıraktıkları için, her yıl binlerce bebeğin öldüğünü söyler. Bayan Spires, Esther'in, "ocuğuna olan aşkı, onun uğruna tüm zorlukları aşmasına olanak tanıyacak türden bir sevgi" olup olmadığını merak eder (Moore, 2012: 129). Annelik ve ev işleri, kadınlara özgü olduğu, "neredeyse evrensel bir görüş" olarak kabul edilirler (Foster, 1985: 11). Bayan Spires, Esther'e, süt-annelik işine geri dönmesini ve bebeğini evlatlık vermesini önerir. Esther, maddi sıkıntısına rağmen bebeğinden vazgeçmez ve bebeğini yanına alarak geceyi düşkünler evinde geçirmeye karar verir. Düşmüş kadınlar, gayri meşru çocukları için tam sorumluluk üstlenirler. The New Poor Law of 1834 (Yeni 1834 Yoksulları Koruma Kanunu), gayri meşru ocuk için sadece anneyi sorumlu tutar ve çocuğun babasına hiçbir finansal yükümlülük yüklemez. Finansal sıkıntılarla baş edemeyen düşmüş kadınlar, düşkünler

evine sığınrlar. Esther, fakir olduđu için dūřkūnler evinde kalmaktan bařka yol bulamaz. Yolda giderken etrafındaki otellerin pencerelerine bakar ve oradaki insanlara katlandığı periřanlıđını anlatarak onlardan yardım istemeyi dūřünür fakat bunu yapamaz çünkü Esther, “o kadar cahildir ki kendini ifade edemez” (Moore, 2012: 132). Esther, dilenci olarak gör÷lmek istemez ve kendisini dinleyecek kimseyi bulamayacağını dūřünür.

Esther, bir tūccarın evinde hizmetçi olarak iř bulur ve tanıdığı başhemşire aracılığıyla da Bayan Lewis adında yalnız yaşayan dul bir kadına, bebeğini, bakım ücreti karşılığında verir. Esther, hizmetçi olarak bulaşık yıkar, yerleri ovalar, yemek pişirir ve getir götür işlerine bakar. Esther, günde on yedi saat çalışır ve iki haftada bir sadece dōrt saat izinli sayılır. Esther, bu yoğun çalışmaya rağmen sūt-anne olarak yılda kazanabileceği ücretin sadece üçte birini hizmetçi olarak kazanarak kıt kanaat geçinir. Erkek-egemen toplumda annelik, bir kadının esas mesleği olarak gör÷ldüğü için “gerçek doğalarını ihlal eden kadınlar, kendi çaresizliklerini başlatmış olurlar” (Reed, 1975: 57). Esther, yoğun çalıştığı için bedeni yorgun dūřer ve ağrımaya başlar: “Yükü hafiflemez, gittikçe daha da ağrılaşır. Başına ne gelir? Hiç umut yok mudur? Yüzünü yastığına gömer, ümitsizliğin tutkusundan kurtulmaya çalışır. Talihsiz bir kızdır ve şansını kaçırır” (Moore, 2012: 137). Esther, çalıştığı yerde altı ay geçirir. Bir sabah geç uyanan Esther, telaşla giyinirken kıyafeti yırtılır ve çalıştığı yerin hanımı, ondan yeni bir kıyafet almasını ister. Esther, kıyafet alacak parası olmadığını söylediğinde evin hanımı, ona, parasına ne yaptığını sorar. Evlilik dışı ocuk sahibi olduğunu gizleyen Esther, parasına ne yaptığını söylemez ve günde on yedi saat çalışma süresine daha fazla dayanamadığını belirterek işten ayrılır.

Esther, oğlunun bakıcısı Bayan Lewis’in yanına gider. Esther, kapıyı atığında onun oğlu Jackie’nin, Bayan Lewis yerine Esther’e anne diyerek onun kuağına tırmanmayı tercih etmesi, “annesinin kalbine yeni bir sevgi tohumu eker” (Moore, 2012:

139). Ođluyla vakit geçiren Esther, ođlu beřiđinde uyurken el iři yaparak kendisine yeni bir kıyafet diker. Esther, ođluyla uç hafta geçirdikten sonra tekrar çalıřmak istediđinde Bayan Lewis'in bir arkadařı, ona, Bayan Trubner'in yanında hizmetçilik iřini ayarlar. Esther, çalıřacađı yerde evlilik dıřı ocuk sahibi olduđunu gizlemeye devam eder. Anthony Farrow'un ifade ettiđi uzerede "hizmetçi ve iřveren arasındaki iliřki, ekonomik açıdan fahiře ve müşteri arasındaki iliřki ile benzerlikler tařır çünkü Esther, iř bulmak için kendi duygularını maskelemek ve gizlemek mecburiyeti duyar" (Farrow, 1978: 77). Bir gűn Bayan Trubner, yanında bir yıldır alıřan Esther'le konuřmak ister çünkü evli olmayan Esther'in bir çocuđunun olduđunu yeni ođrenir. Esther, Bayan Trubner'e durumunu řu sűzlerle ifade eder: "Ben bahtsız biriyim; bir çocuđum vardır... Hatam için gerçekten uđgűnűm, çok acı çekerim" (Moore, 2012: 140). Esther, iřini iyi yapmasına rađmen sadece evlilik dıřı ocuk sahibi olduđu için ekmeđini kazanmasının engellenmesinin yanlıř olduđunu belirtir. Esther'in, kendi imkűnleriyle çocuđunu yetiřtirdiđini ve sıkıntılar yařadıđını anlayan Bayan Trubner, bu konuyu ođlu Harold ile gűrűřűr. Evlilik dıřı ocuk sahibi olan Esther, toplumda dűřműř kadın olarak nitelendirilir. Harold, annesi Bayan Trubner'e, "iffetsiz kadınları burada barındıramayız; onların hepsi gűzel hikűyeler uydururlar; dűnya sahtekűrlarla doludur" der (Moore, 2012: 141). Harold'ın, ařađılayıcı olması kendi gűcűne ve uđstűnlűđűne inandiđını gűsterir. Bu bađlamda Harold'ı, I. Bűlűmde űzellikleri açıklanan narsistik kiřilik bozukluđuyla iliřkilendirmek műmkűndűr. Bu psikolojik bozukluđa sahip insanlar, kendini beđenmiřliklerinden űtűrű, diđer insanlara karřı ařađılayıcı tavırlar takınmaya meyillidirler. Harold, kendi uđstűnlűđűne inanır ve çevresindeki insanlara karřı da ařađılayıcı řekilde davranır. Kadınlar kabiliyetsiz ve sorumsuz gűrűlűrlere. Kadınlar, yasal açıdan "suçludurlar, delidirler ve azınlık" olarak sınıflandırılırlar (Vicinus, 1977: 7). On dokuzuncu yűzyılda İngiltere'de geleneksel Viktorya dűnemi kadınından; evine ve eřine bađlı olması, onlara hizmet etmesi ve fedakűr olması

beklenir. Üstelik iffetsiz bir şekilde davranıp bir de yasadışı çocuğa hamile kalmak büyük suçtur. Bu bağlamda sadakatsizliği ve kadınlığa ait kurallara uymaması yüzünden Esther, toplum tarafından dışlandığı için işten çıkarılır. Bayan Trubner, Esther'in, sahtekâr biri olduğunu düşünmediğini belirtmesine rağmen oğlu Harold, eve genç misafirler gelip gittiği için sorumluluk almak istemediğini söyler. Onların konuşmalarını duyan Esther, kendini aşağılanmış hissedip utanç içinde o evi terk eder ve yine Bayan Lewis'in yanına döner. Küçük düşürücü sözler veya hakaretler, bireyin psikolojisinde şu gibi etkiler oluştururlar: "Kendisine hakaret edildiğini hisseden kişi; hakaret eden kişiyi, hakaretin kaynağını ve desteklediği değerleri reddeder" (Feldman, 1993: 224). Okuryazar olmayan Esther; gayrimeşru çocuk sahibi olan, çalışan bekâr kadınlara karşı ayrımcılıkla mücadele etmeye çalışır. Esther, kadınlara tanınan en düşük kamusal düzen olan hizmetçilik yapar. Eğitimden mahrum bırakılan Esther, ekonomik özgürlük sağlayacak bir mesleği olmadığından evlilik kurumu dışında kaldığı zaman çok fazla sıkıntı çeker. "Kadının yaşadığı ve çalıştığı koşulların değişmesi gerekir" (Pearson, 1894: 564). Esther, "toplumun merhametinde okuryazar değildir ve özerk kişiliği" yoktur fakat yine de pasif kurban olmanın seviyesinin üstüne çıkar (Hughes, 1971: 167).

Esther'in hayatı; kendi sağlığına, işverenlerin parasına ve kaprislerine bağlıdır. Esther, zengin bir ailenin yanında yaklaşık iki yıl çalışırken bir gün evin oğlu Bay Harry, Esther'e, şimdiye kadar gördüğü en güzel kız olduğunu, onu çok beğendiğini, onunla yürüyüşe çıkmak istediğini belirtir ve onun beline sarılmaya çalışır fakat Esther, onun yanından kaçır. Harry, Esther'i sokakta takip ederken Esther, onun bu davranışının, işini kaybetmesine sebep olacağını söyler. Bir gün Esther'e bir mektup gelir ve kimden geldiğini bilmeyen Esther, okumayı bilmediği için mektubu diğer hizmetçi arkadaşına okutur. Mektup'ta Harry'nin, Esther'e olan duygularını ve buluşma taleplerini ve de Harry yüzünden Esther'in, işini kaybetmesi durumunda Harry'nin,

onunla evleneceğini yazar. Esther, bu durumun ortaya çıkacağını bildiği için kendisi mektubu Harry'nin annesine gösterir ve diğer hizmetçi arkadaşının da bundan haberi olduğunu belirtir. O sırada Harry, bir haftalığına evden ayrıldığı için Harry'nin annesi, masum olan Esther'e bir aylık ekstra ücret verir ve ailesini korumak için onu işten çıkarır. Kadınlar, evlilik kurumu dışında ayakta kalmaya çalıştıkları zaman “ücretli bir iş edinmenin, bir bayanı asaletinden mahrum ettiğine” inanılır (Helsing ve diğerleri, 1983: 134). “Yoksul insanlar, çoğu zaman kendi yoksulluklarından sorumlu tutulurlar” (Rapp, 1983: 237). Mevcut sosyal yapı içinde Esther'in bağımsız kalmasına izin verilmez. Esther; yemek, barınak ve kıyafet bulabilmek için kabul edilen düzene karşı mücadele etmek zorunda kalır. Erkeğin himayesinde veya sorumluluğunda oldukları yer olarak kabul edilen evlilik kurumunun dışında kalan kadınların, yıkıcı sularda çırpındıklarına inanılır.

Yirmi beş yaşında olan Esther, iş ararken kendi durumunda olan birçok hizmetçi kız görür: “Onların hikâyesi, kendi hikâyesidir. Onlar da onun gibi terk edilirler ve belki de her birinin baktığı bir çocuğu vardır” (Moore, 2012: 147). Esther, bulduğu işlerde teklif edilen ücretle geçimini sağlayamaz çünkü oğlunun da masrafları artar. Her şeye rağmen Esther, çocuğunu terk etmeyi düşünmez. Esther, eve gittiğinde oğlunu oynarken izler ve “onu deliler gibi sevdiğini” hisseder (Moore, 2012: 147). Esther, çocuğunu sevdiği gibi başka hiçbir şeyi bu kadar sevmediğine hayret eder. ‘İdeal’ bir Viktorya dönemi kadınının güzelliği, “kendisini başkalarına tamamen feda etmesi” ile arttığına inanılır (Dyhouse, 1978: 174). Bir kadın, kendisi olabilmesi için her gün kendisini başkaları için feda eden ‘Evdeki Melek’ anlayışını yok etmesi gerekir. Esther, gün boyu iş ararken açlık ve susuzluktan bitkin düşer ve yolda eski hizmetçi arkadaşı Margaret’e rastlar. Margaret, ona bir şeyler ısmarlar ve Esther, kendine geldiğinde sohbet ederler. Margaret, Barfield ailesinin, at yarışı üzerine oynadıkları bahisler yüzünden iflas ettiklerini ve bu durumda hizmetçilerin oradan ayrıldıklarını söyler. Esther, konakladığı

yerin sahibi Bayan Lewis'e iki haftalık ücret borçludur. Esther, iş ararken yol ücreti için kıyafetini satar ve ne yapacağını bilemez. Esther, "hayır kurumlarının olduğunu duyar fakat eğitimsiz olduğu için nasıl bilgi elde edeceğini bilmez" (Moore, 2012: 150). Bayan Lewis, gazetede gördüğü bir iş ilanını Esther'e anlatır ve düşük ücretli bile olsa Esther'in oraya başvurması için onu ikna eder.

Esther'in başvurduğu yerin sahibi otuz yedi yaşında zarif yapılı, evlenmemiş bir yazar olan Bayan Rice'tır. Esther, ihtiyacı olan ücretin yaklaşık üçte birinden daha düşük bir ücret teklifi alır. Esther, nazik bir şekilde bu teklifi reddeder. Bayan Rice, Esther'in gözlerindeki nezaketi fark ettiği için teklif ettiği ücretin neden yetmediğini ona sorar. Esther, yaşadığı bütün sıkıntılarını ona anlatır. Esther'e şefkat ve merhamet dolu gözlerle bakan Bayan Rice, ona, "çok üzücü bir hikâye – bu tür hikâyeler her gün olur fakat sen gerçekten de cezalandırılmışsın" der (Moore, 2012: 153). Bebeğiyle beraber yıllar önce birkaç ay düşkünler evinde kalan Esther, şu anda altı yaşında olan oğlunu düşkünler evinde tekrar barındırmak istemediğini söyler çünkü oğlunun, düşkünler evini hatırlamasını ve utanç duymasını istemediğini belirtir. Esther, Bayan Rice'a, "oğlumun ileride iyi para kazanan dürüst bir adam olmasını umut ederek kendi kazancıyla oğlumu yetiştirmekten gurur duyarım" der (Moore, 2012: 153). Esther, çocuğun masrafları artarken ücretlerin aynı kaldığını söyler. Esther, istediği ücreti alamadığı zaman düşkünler evine geri dönmek zorunda kalacağını ve oğlunu ondan alacakları için onu göremeyeceğini söyler. Esther, Bayan Rice'a, "keşke ölsün, hanımefendi, dertlerime daha fazla katlanamam" diyerek çok zorluk çektiğini söyler (Moore, 2012: 153). Bayan Rice, Esther'in, düşkünler evine gitmemesi ve oğlunun ondan alınmaması için Esther'e, istediği ücreti vermeyi kabul eder. Çünkü Bayan Rice, dünyada Esther gibi iyi kadınların az sayıda olduğunu söyler. Bayan Rice, Esther'in, oğlunu görmesine izin vereceğini de belirtir. Bayan Rice, empati kurarak Esther'in zorlu hayat mücadelesini anladığı için ona saygı duyar. Esther, Bayan Rice'nin hizmetini ve

alışverişini yapıp onun sağlığına da özen gösterir. Bir yıldır Esther hem Bayan Rice’ın hizmetini yapar hem de onun roman yazarken ihtiyaç duyduğu kağıtları almak için sürekli kırtasiyeye gider. Finansal açıdan durumu iyileşen Esther, evliliği artık bir mecburiyet olarak değil, bir tercih olarak görür. Kırtasiyede çalışan otuz beş yaşındaki Fred Parsons, Esther’e ilgi duyar. Esther, sokakta yürüyüşe çıkarken birkaç kez Fred’le karşılaşır ve zamanla onunla arkadaş olur. Fred, Esther’e evlenme teklif ettiğinde Esther, ona, “düşündüğün gibi iyi bir kadın değilim, bir çocuğum vardır” diyerek onun teklifini reddeder (Moore, 2012: 158). Josephine E. Butler’ın, *Social Purity (Sosyal İffet)* isimli kitabında belirttiği gibi Viktorya dönemindeki erkeklerin düşüncesine göre düşmüş kadınlar, “parayla satın aldıkları ve kendilerine ait muhafazalı evlerine dönmeden önce canları ne zaman isterse onlarla günaha batmış vaziyette birlikte vakit geçirebileceklerini düşündükleri zavallı toplum dışına itilmiş kadınlardır” (1879: 9, 10). Çoğunlukla sokak kadını olarak da nitelendirilen bu kadınlar, “toplumsal bir acının ve alçaltılışın simgesi, bir zevk aracı ve şehir eğlencelerinin ortağı” olarak kabul edilirler (Motherwell, 1899: 123). Bu kadınlar, bir birey olarak algılanmak şöyle dursun, erkeklerin istedikleri zaman kullanabilecekleri bir çeşit meta olarak kabul edilirler. Onların, bu duruma düşmesine neden olan, yine toplum olduğu gibi; onları, bu şekilde yaşamlarını sürdürmek zorunda bırakan da yine toplumdur. On dokuzuncu yüzyılda düşmüş kadınlar, çeşitli hastalıkları taşıyabildiklerinden; 1860’larda onların durumlarıyla ilgili olarak da Bulaşıcı Hastalıklar Yasası çıkarılır. Ancak bu yasanın çıkması, “bu tür kadınların toplumda erkeklere de çeşitli hastalıklar bulaştırmış oldukları fikrinin iyice benimsenmiş olduğunun da düşünülmesine yol açar” (Motherwell, 1899: 77). “Neredeyse bütün reform çalışmalarının özü, fahişeliği zührevi hastalıktan uzak tutarak sağlıklı kılma amacı taşır; böylece toplumun beyefendileri, daha az sıkıntı ve masrafla onlardan daha çok faydalanabilirler” (Kishtainy, 1982: 116). Fahişelikle suçlanan kadınlar; kayıt altına alınırlar, belirli aralıklarla muayene edilirler

ve hastalık tespit edildiğinde zührevi hastalıklar içeren koğuşa sahip bir hastaneye kapatılırlar. Kapatılma süresi yasalara göre – genellikle üç ay (1864) ile dokuz ay (1869) arasında – değişir (Hartman ve Banner, 1974: 193). Bir kadının ismi, bir kere kaydedildiğinde o kadın, evlenene kadar veya o bölgeden ayrılana kadar onun ismi fahişelik listesinde yer alır (Vicinus, 1977: 83). Bu durumu, şu şekilde daha açık olarak ifade etmek mümkündür: Düşmüş kadınlar, hayatlarını toplumda kötü olarak addedilen yollarla kazanıyor olabilirler fakat bu kadınların, yasadışı ilişkilerde bulunmaları ya da fuhuşa sürüklenmiş olmaları, hayatlarının tümünü bu şekilde geçirecekleri anlamına gelmez. Judith R. Walkowitz'in, *Prostitution and Victorian Society (Fahişelik ve Viktorya Toplumu)* isimli eserinde belirttiği gibi fuhuş, bir kadının hayatında sadece bir aşama olabilir ve nihayetinde saygınlık ve aile hayatına kavuşabilir (1980: 46). Böyle bir hayatın ne kadar saygın olacağı tartışılabileceği gibi; şayet bu kadınlar, yukarıda sözü geçtiği şekilde hastalıklara sahiplerse onların soyundan gelecek kişilerin sağlık durumları da ayrı bir tartışma konusu olabilir. Deborah Epstein Nord'un ifade ettiği gibi “hastalıklı kadınlar, İngilizler'in çocuklarının anneleri olabilirler ve böylece kalıtım sürecini bozabilirler” (1995: 10). Bu nedenle Viktorya döneminde kadın sorunsalı, aynı zamanda toplumun tamamını da ilgilendiren önemli bir sorun halini alır. Josephine E. Butler'ın belirttiği gibi kanun önünde eşitlik ve adalet ile meşrulaştırılmış fahişelik ve koruma altına alınmış çapkınlık skandalının ortadan kaldırılması talep edildiğinde, en sığ ve boş düşünen kimseler dışında artık kimse tarafından ‘saçma düşünce’ olarak adlandırılmaya devam edemez” (1874: 6). Bu nedenle bu kadınları, içine düştükleri durumdan kurtarma yolunda çaba sarf edilmelidir. Esther, Fred'e, sekiz yıl önce hamile kaldığını söyler. Fred, onun, o günden beri iyi bir kadın olduğunu öğrenir ve onun yaşadıklarıyla ilgili şunu söyler: “Bir kadının yürüyeceği yolun bizimkinden daha zor olduğunu bilirim. Bir kadın düşerse bu onun hatası olmayabilir; bu, her zaman bir erkeğin hatasıdır çünkü erkek, her zaman cezbedicilikten kaçabilir (Moore, 2012: 158).

Bu bağlamda kadın, hata yapmasına rağmen bu davranışı için tek başına suçlanmamalıdır. Fred, Esther'e, onu sevdiğini söyleyerek birinin, sevdiği kişiyi affetmesinin kolay olduğunu belirtir. Esther, Fred'in iyi bir adam olduğunu anlar ve onu sevmeye başlar. Esther, oğlu Jackie'yi görmeye gittiğinde Fred de onunla gider. Fred ve Jackie iyi anlaşır. Esther'le evlenmeye karar veren Fred, onu, kendi ailesinin yanına götürür ve tanışır. Fred'in annesi Bayan Parsons, Esther'in yaşadığı bütün sıkıntıları duyduğunda onun hakkında Fred'e, "hepimiz cezbediciliğin içine doğarız ve senin Esther gerçekten pişman olmuşsa... ona hayır dememeliyiz" der (Moore, 2012: 161).

İlkbahar geldiğinde Esther, Bayan Rice'in sağlık durumunun son zamanlarda iyi olmadığını ve onu yalnız bırakmak istemediğini belirterek Fred'le olan evlilik tarihini sonbahara erteler. Temmuz ayında Esther, Bayan Rice'in akşam yemeği için bira aldıktan sonra eve doğru koşuştururken sokakta bir adamla çarpışır ve birayı yere düşürür. Esther'in, çarpıştığı kişi, oğlu Jackie'nin babası William'dır. Esther, William'la tekrar görüşmek istemez. William, Esther'i geçmişte terk etmesinin sebebini, Esther'in o zamanlardaki huyuna ve kendisiyle iki hafta konuşmamasına bağlar. William, kaçarak evlendiği Peggy ile mutlu olmadığını, onun zalim biri olduğu için son üç yıldır ondan ayrı yaşadığını ve ondan boşanmak istediğini Esther'e anlatır. William, Esther'i kolay ikna edemeyeceğini anladığı için ona parasından bahseder. William, bir meyhaneye ortak olduğunu belirtir: "Sana bakacak kadar çok param vardır. Kendimi sana affettirebilirim (Moore, 2012: 166). William, Esther'in bunca yıl ne yaptığını merak edip ona sorduğunda Esther, onun çocuğunu yetiştirmeye çalıştığını vurgular. Bir çocuğu olduğunu öğrenen William, şaşkınlık yaşar ve Esther'in peşinden o an gitmemenin iyi olacağını düşünür. Daha sonra Esther, William ile ilgili düşüncelere dalar: "[William] boşandıktan sonra onunla evlenirse çocuk ikisinin olur... [Esther] 'ikisinin' kelimesine sinirlenir. Jackie, nasıl ikisinin çocuğu olabilir? Çocuk için çalışan, onu büyüten [Esther] değil midir? Sanki çocuk gökten kucağına düşmüş gibi [Esther]"

onun babalık sıfatını hiç düşünmez” (Moore, 2012: 167). Evlilik, toplumun oluşturduğu bir yapıdır. *The Marriage Laws of the British Empire (İngiliz İmparatorluğunun Evlilik Kanunları)* isimli eserde evlilik, “yasal bir törenle ispat edilmiş ve tarafların salt istekleriyle feshedilemeyen, sınırlanmamış bir süre için bir erkek ve bir kadının toplumsal birliği” şeklinde açıklanır (Eversley ve Craies, 1910: 1). Dolayısıyla evlilik, toplumda yine toplumun kabul edeceği şekilde yasalara bağlı olarak ve törenle gerçekleştirilen bir yapıdır. Bununla birlikte evliliğin geçerli olması için gereken diğer şartlar, yukarıda belirtilen eserde şöyle açıklanır: “Her iki tarafın da akıl sağlığı yerinde olmalıdır” (1910: 12) ve “hiç kimse, daha önceden imzalanan bir evlilik bağı hâlâ geçerliyse ikinci bir evlilik sözleşmesi yapamaz” (1910: 16). Alıntılardan da anlaşılabilir gibi evlilik, iki insanı birbirine bağlayan ve geçerliliği de toplum tarafından kabul edilen bir yapıdır.

Bayan Rice, Esther’e neye üzüldüğünü sorar. Esther; dokuz yıldır William’ı görmediğini, bu süre içerisinde köle gibi çalıştığını ve bütün zorlukları atlattığı bir zamanda William’ın ortaya çıkarak ortak olduğu meyhaneden iyi para kazandığını ve karısından boşanıp kendisiyle evlenmek istediğini anlatır. Ayrıca Esther, evlenmeyi düşündüğü Fred’in, bir kadını mutlu edecek iyi kalpli bir adam olduğunu söyler. Esther, Fred’in, Jackie’yi kendi oğlu gibi sevdiğini ve kabullendiğini belirtir. Bayan Rice, kendisinin ölmesi durumunda Esther’in, tekrar yardıma muhtaç duruma düşeceğini söyler ve bu yüzden kendisi için olmasa bile Jackie için William’la görüşmesini ister. Esther’in bu tutumu, I. Bölümde açıklanan bağımlılık psikolojisi ile ilişkilendirilebilir. Esther, Bayan Rice’ın yanında kendisine ait olmayan bir evde yaşamak zorunda olduğu için kendisini buraya bağımlı hisseder ve kendi hayatıyla ilgili önemli kararları kendi başına alamaz. Bu bağlamda Esther, aynı zamanda psikiyatride silik kişilik kavramıyla ilişkilendirilebilir. “Bu bireyler, kendi bakımlarını kendileri sağlayabilseler bile, kendi becerilerinden ve muhakeme yeteneklerinden emin değildirler ve başka insanları

kendilerinden daha güçlü ve daha yetkin olarak görürler” (Skodol ve Gunderson, 2011: 313). Bayan Rice, William’ın, evli olduğu karısından çocuğu olmadığı için sahip olduğu parasını belki oğlu Jackie’ye bırakmak istediğini söyler. Bayan Rice, Esther’in, William’ın oğlu için bir şeyler yapmasını engelleme hakkının olmadığını belirtir. Henry John Stephen’in belirttiği gibi baba, hayatta olduğu müddetçe annenin çocuk üzerinde hiçbir yasal gücü yoktur (1858: 301). Caroline Sheridan Norton, *Observations on the Natural Claim of the Mother to the Custody of Her Infant Children (Annenin Küçük Çocuklarının Velayetine Yönelik Doğal Talebi Üzerine Gözlemler)* isimli eserinde çocuk konusunda babanın, dilediğini yapmakta özgür olduğuna dikkat çeker: “Baba, çocuğunun doğum anından itibaren üzerinde hak sahibi olan kişidir ve şayet isterse karısının sığınmış olduğu eve zorla veya hileyle girebilir, çocuğu annesinin koynundan çekip çıkarabilir ve onu yabancıların bakımına ve terbiyesine bırakabilir” (1837: 2, 3). On dokuzuncu yüzyılda yasalar, çocuğun velayetini babaya bırakırlar: ”Çocuğun ikameti ancak babanın yanında olabilir ve çocuk, reşit olana kadar başka bir yere gidemez ve babanın ölümü üzerine, çocuk, annenin sağladığı herhangi bir yerleşim yerinde oturur” (Harrison, 1880: 71). Bayan Rice, Jackie’nin sekiz yaşında olduğunu, Esther’in, ona iyi bir eğitim sağlayacak imkânının olmadığını ve okuryazar olmamasının verdiği sıkıntıları bildiğini söyler. Kadınların, erkeklerden daha aşağı olduğu ve entelektüel yükselme kabiliyetine sahip olmadığı yönünde çok sayıda iddia vardır. Erkekler, kadınların eşit eğitim taleplerine karşı mücadele ederler çünkü eğitilmiş bir meleğin, bir kez özgür bırakıldıktan sonra, asla eve dönmeyecek bir tür iblis olmasından korkarlar. Barbara Leigh Smith Bodichon’ın ifade ettiği gibi kadınlar, eğitim olanakları bakımından çok az bir paya sahiptirler; bu konuda kadınlara, erkeklerle eşit imkânlar sağlama arzusu ise neredeyse hiç dikkate alınmaz” (1872: 4). Ellen Moers’in belirttiği gibi “on dokuzuncu yüzyılın çoğunluğunda kadınlar; üniversiteden yasaklıdır, evlerinde yalnız bırakılırlar, onların yalnız seyahat

etmelerine izin verilmez ve arkadaş edinmeleri kısıtlanır” (1977: 64). John Stuart Mill, kadınların, toplumsal açıdan engellenmiş olmalarına rağmen zihinsel ve fiziksel olarak yetenekli olduklarını vurgular fakat entelektüel açıdan iyi eğitilmiş ve başarılı olan bazı kadınlara şüphe ile bakıldığını ve “eril davranış sergilemek” ile suçlandıklarını belirtir (Burstyn, 1980: 89). Erkekler, vaktini eğitime harcayan bir kadının, evliliğe kötü hazırlanmış olacağından korkarlar. Ayrıca erkekler, eğitilmiş kadınların, evlenmeyi reddetmesinden ve böylece onları cinsel partnerden mahrum bırakmasından korkarlar. Oğlunun iyi bir eğitim alarak ebeveynlerinden daha üstün olması, Esther için son derece önemlidir. Çünkü Esther, okuryazar değildir ve oğlunun kendisi gibi aynı finansal sıkıntı yaşamamasını istemez. Esther, sonunda evliliği, hayat boyu sürecek çalışmaya karşı pratik bir alternatif olarak seçer. Kadınlara, varlığı için bir kocanın şart olduğu öğretilir. Ivor Brown, kadınlar için evlilik ve kariyer konusunda şu yorumu yapar:

Varlıklı veya kısmen zengin olan bir ailenin kızı için esas meslek, evliliktir. Bu, olması beklenen ve genellikle tek ihtimaldir. Onun ve annesinin işi, tatmin edici bir geliri olan konum sahibi bir koca bulmaktır. Şayet duygusal bir etkileşim olursa da bu, kabul edilir fakat evlilik için bu, şart değildir.

(1965: 89)

Esther, yalnızca kendisinin ve çocuğunun hayatta kalabilmesi için evlenmeyi düşünür. Esther, William’la görüşmeye karar verir. Esther ve William dışarıda bir yerde baş başa otururlar ve William, evliliğinde neler olduğunu Esther’e anlatır. William ve karısı Peggy önce Fransa’ya giderler. Orada Peggy, alışveriş dükkünü olur ve sonra da bundan sıkıldığı için William’la beraber İtalya’ya giderler. Orada Peggy her gördüğü şarkıcıyla ve ressamla sohbet eder. William, evliliklerin üçüncü yılından sonra sıkıntılarını başladığını ve karısından şüphelendiğini söyler. Esther, William’a “erkekler, her zaman kadınlar hakkında kötü düşünürler” diyerek onun bir şeylerin yanlış gittiğini nasıl anladığını merak eder (Moore, 2012: 174). William, karısının kendisinden nefret ettiği gibi kendisinin de karısından nefret ettiğini belirtir. Bir gün William, gittiği yerden

bilerek erken dönerken evde karısını ve bir arkadaşını kanepede baş başa görür. William, karısına ihanetini itiraf ettirir: “O, benim sevgilimdir; istediğin zaman boşanabiliriz... Masrafları ben karşılarım... Ben senden bıktım; şayet para istersen sana veririm” (Moore, 2012: 175). Esther, yaşadığı sıkıntıları unutmadığı için William’ı reddedip Fred’le evlenmeyi düşünür. Fakat William’ın, karısından ayrı yaşarken at yarışlarından ve meyhane işinden kazandığı paranın miktarını söylediğinde Esther’in, William’a olan bakışları değişir çünkü Esther’in, “bir zamanlar onun için hissettiği sevgi aniden alevlenir” (Moore, 2012: 176). Esther, William’ın, oğlu Jackie’yi görmesine izin verir. William ve Esther, Jackie’yi görmek için yolda giderken William, dokuz yıldan sonra Esther’i nasıl bulduğunu ona anlatır. William, Esther’in çalıştığı yerin caddesinde bir iş ortağının evinden çıktığında yolda gördüğü kızın, son zamanlarda gördüğü en güzel kız olduğunu, meyhanesinde çalışmasını isteyeceği türden bir kız olduğunu ve kendisine yaklaştığında o kızın, Esther olduğunu söyler. William, Jackie’yi görmeyi bahane ederek amacının aslında Esther’i tekrar elde etmek olduğunu fakat oğlunun nasıl biri olduğunu merak ederek de hem Esther’i hem de oğlunu beraber tekrar kazanmayı düşündüğünü belirtir. Ayrıca William, kendi annesi Bayan Latch’ın birkaç yıl önce öldüğünü ve Bayan Barfield’in ailesinin de at yarışı bahisleri yüzünden çiftliğin çoğunluğunu kaybedip küçük bir köşesinde yaşadıklarını belirtir. Esther ve William, Bayan Lewis’in evine varırlar. Esther, oğlu Jackie’ye, William’ın, onun babası olduğunu ve daha önce babasının ölü olduğunu dediğinde yanıldığını söyler. William, Jackie’ye, yabancı yerlerde olduğu için daha önce onu görmeye gelemediğini söyler. William, Esther’e, bir oğlunun olduğunu bilmiş olsa karısını çok daha önce bırakıp geleceğini belirtir. William, oğlu Jackie’yi dışarıda gezdirir, ona kıyafet ve oyuncak tekne alır. Esther, bu durumu öğrendiğinde oyuncak teknesini duvara fırlatarak kırar ve William’a da tepki gösterir çünkü William’ın, “bir takım kıyafet ve bir oyuncak tekneyle [Jackie’nin] sevgisini annesinden uzaklaştırmaya” çalıştığını düşünür (Moore,

2012: 188). William, Esther'e, öyle bir niyetinin olmadığını söyler. Esther, oğlu üzerindeki hâkimiyetini kaybetmek istemez. Bu bağlamda Esther'in aşırı baskıcı anne rolü, I. Bölümde anlatılan "Anneliğe özgü unsurların aşırı gelişimi" isimli anne kompleksi ile açıklanabilir. Bu tip anneler annelik içgüdüsünü, çocuklarının özel yaşamını mahvetmeye varacak bir iktidar hırsıyla dayatırlar. Jackie, kırık oyuncak tekneyi alıp babasının yanına gider. Jackie'nin, kimi zaman sembolik, kimi zaman da semiyotik evreden gelen bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirildiği görülür. Jackie, hareketleri her iki alandan da etkilenen, arada kalmış bir karakterdir. Bu bağlamda Jackie, I. Bölümde anlatılan psikiyatrideki dissosiasyonla ilgili semptomlar görülen borderline (sınır kişilik) bozukluğuyla ilişkilendirilebilir. Jackie, bu açıdan ruh hali değişkenliği ve istikrarsız kişilerarası ilişkiler yaşar. Örneğin, Jackie, bir yandan annesine itaat etmek isterken, diğer yandan ruh hali değişikliği yaşayarak ona karşı çıkar. Bu bağlamda onun, semiyotik evreden gelen bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirildiği düşünülebilir. Diğer bir deyişle Jackie, annenin ve kadının alanı olan ve ataerkillikten soyutlanmış söz konusu alanda var olan kadın hâkimiyetinin etkisinde kalarak annesinin istediği şekilde hareket eder. Ancak Jackie, kimi zaman da sembolik evreden gelen bilindışı düşünceler tarafından yönlendirilir. Diğer bir deyişle Jackie, annesiyle bütünlük alanından çıkıp sembolik evreye doğru yönelir ve yukarıda sözü geçen ruh hali değişikliğini yaşar. Örneğin, Jackie, annesinin istememesine rağmen babasına yönelir. Esther, Jackie'nin, babasıyla kalabileceğini söyleyerek çekip giderken Jackie, annesinin peşinden gider, onun eteğine yapışır ve annesine, "hayır, annecim, gitmemelisin; tekneyi sorun etme; ben seni tekneden daha çok severim – ben teknesiz de kalabilirim" diyerek annesine olan bağlılığını dile getirir (Moore, 2012: 189). Jackie, anneye ilk bütünlük evresinden sonra, yine semiyotik evreden gelen, kadının hâkimiyetiyle ilgili bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirilmeye devam eder ve kendisine ait bir kişilik ve irade geliştiremez. Dolayısıyla Jackie, I. Bölümde açıklandığı

üzere sembolik boyutta var olan erkekler gibi gücün ve üstünlüğün kendisinde olduğunu düşünmez. Esther, William'a, yıllardır çektiği sıkıntıları, düşük ücretle çalıştığını, düşkünler evinde kaldığını ve uğradığı aşağılamaları anlatır: “Bir çocuğum olduğu öğrenildiğinde işten çıkarıldığım birkaç durum olur. Çünkü evlerinde iffetsiz kadınların olmasını istemezler” (Moore, 2012: 190). Esther, kendisinin fakirlik yaşarken William'ın, zenginlik içinde karısıyla yaşadığını ve terk edildiğinde gelip oğlunu görmek istemesini içine sindiremez. Fakat Esther, Jackie'yle yaptığı konuşmada Jackie'nin, William'ı baba olarak kabullenip sevdiğini ve onun dışında başka birini baba olarak istemediğini anlar. Jackie, her fırsatta babasını görmek istediğini annesine dile getirir. Bu yüzden Esther, Fred'le evlenmesi durumunda Jackie'nin, üvey babayı kabullenmeyeceğini düşünür. Bir gece William, Esther'in yanına gelerek karısıyla yaptığı anlaşmayı ona anlatır. Bu anlaşma gereği şayet William, bir neden oluşturabilirse karısı, ona boşanma davası açıp bütün masrafları karşılayacağını kabul eder. Yani şayet William, Esther'le birlikte yaşarsa karısı, boşanma davası açma hakkı elde eder. Dönemin yasalarına göre bir erkeğin, karısından boşanabilmesi için eşinin, kendisini aldattığını bilmesi yeterlidir; kadın ise eşinden aynı nedenden dolayı boşanamaz: “1857 Evlilik Konuları Yasası, iki tarafı eşit yere koymaz – eşini aldatma, kocaya boşanma hakkını verirken ensest, cinai takibat ya da aşırı zalimlik durumları dışında kadına bu hakkı vermez” (Fernando, 1977: 13). Bu bağlamda sadece eşini aldatma durumu, kocanın boşanması için yeterliken kadının, eşinin kendisini aldattığını öğrenmesi, onun boşanabilmesi için yeterli bir sebep değildir. Eşinin, alıntıda belirtildiği gibi ya ensest ilişkisi olmalıdır ya da aşırı zalimlik denilen sadizmle iç içe olması gerekir. J. Reid Meloy, bir makalesinde sadizm kavramını şöyle açıklar: “Bu kavram, diğerleri üzerinde kurulan kontrol, baskı ve acı çektirmeden zevk alan bireyleri tanımlamak için kullanılır” (1997: 631). Öyle ki kadın, kocasından boşanabilmek için söz konusu psikiyatrik rahatsızlığın kocasında teşhis edilmesini sağlamalıdır. Ensest

kavramını ise Andrew M. Colman şöyle açıklar: “Ensest, yakın akrabalar arasında meydana gelen yasaklanmış cinsel ilişkidir” (2015: 370). Bu bağlamda kadının, kocasından boşanabilmesi için öne sürebileceği başka bir neden ise kocanın, kendi yakın akrabalarıyla kuracağı ensest ilişkidir. Böylece romanda on dokuzuncu yüzyılda boşanma konusunda kadın ve erkek üzerinde uygulanan eşitsiz yasalara da dikkat çekilmiş olur. Sally Mitchell, konuyla ilgili şunları belirtir: “Boşanma, eşini aldatan kadının, tekrar barışmak istemesine yönelik bütün umutlara karşı yasal bir engel oluşturur; bu, kadının ailesinden daimi olarak koparılmasını garanti altına alır” (1981: 81). Harriet Taylor Mill, *Essays on Sex Equality (Cinsiyet Eşitliği Üzerine Denemeler)* isimli eserde kadınların hiçbir zaman erkeklerle eşit haklara sahip olmadığını şu sözlerle vurgular:

Yasalar ve uygulamalar aracılığıyla kadınların siyasal ve hukuksal açıdan aşağı görülmediği tek bir siyasi topluluk ya da ulus yoktur... Kadınların köleleştirilmesinin nedeninin, bir gelenek olduğunu anlamak zor değildir. Fiziksel güç dışında başka bir açıklamaya ihtiyaç duyulmaz... Yerleşmiş bir geleneği yıkmak çok zordur çünkü değişim için teamül yoktur. Gelenek, kadın haklarının önündeki temel engeldir, en zorlu bariyerdir.

(1970: 99, 98)

Esther, bu teklife tepki gösterir: “Benden neler beklendiğini bilmek isterim. Bir kadın, kendini asla düşünemez mi? Benim hiçbir önemim yok mudur?” (Moore, 2012: 194). Esther, böyle bir şeyi kabul etmez ve ona karısına geri dönmesini söylediğinde William, karısının çocuğu olamayacağı için onunla evli kalmak istemediğini söyler: “Evlilik, çocuksuz kötü bir beklentidir – bütün merak ve endişe boşunadır. Çocuk sahibi olmak için evlenmez miyiz? Bundan başka mutluluk yoktur” (Moore, 2012: 195). William, artık çok parası olduğunu, bir evi olduğunu, Esther’e ve oğluna çok iyi bakabileceğini belirtir. William, Esther’in, evlenmeyi düşündüğü Fred’i sevmediğini öğrenir. William, Esther’e yaklaşır onu öper. Esther, kısa boylu ve cılız yapılı Fred’i düşünmeye çalışırken William’ın iri fiziksel yapısı onun düşüncesinin önüne geçer. Esther, karşı

koyamayacağı bir güç tarafından kontrol edildiğini hisseder. Kederlenen Esther, anlam veremediği ve karşı koyacak gücü olmadığı bir tür zihinsel ızdırap yaşar. Geceleyin Esther, Fred’le ve William’la yaşayacağı hayat şeklini karşılaştırır. Fred, Esther’e küçük bir yerde ibadet içeren sakin bir hayat yaşatacakken William, ona meyhane ve at yarışı içeren bir hayat yaşatacağını düşünür. Fakat William’ın, kendisine ve oğluna yüklü miktarda para garanti edeceğini hatırlar. Esther, bu iki hayatı karşılaştırarak uykuya dalar. Esther, “her ikisinin de niteliklerine sahip bir kocayı rüyasında görür ve hayatı ne tamamen ibadet ne de tamamen meyhanedir fakat çok geçmeden bu kişi, iki kişiye dönüşür” (Moore, 2012: 198). Esther, korku içinde uyanır çünkü her ikisiyle de evlendiğine inanır. Esther’in rüyasında iki erkeğin bir kişiye dönüşmesi, ayrılmış erkek kişiliğinin birleşme arzusunun bir ifadesidir. Esther’in evlilik ile ilgili rüya görmesi, I. Bölümde açıklandığı üzere onun bilinç ve bilinçdışının içeriğini yansıtmakla birlikte, gizli kalmış istek ve düşünceleri de yansıttığı söylenebilir. Önceleri bilinç düzeyinde düşüncelerle Esther’i rahatsız eden evlilikle ilgili kararsızlığı, artık kişisel bilinçdışına yerleşir ve Esther, farkında olmadan bu konuyla ilgili rüya görür. Gün geçtikçe Esther, iradesine karşı koyamayarak oğlu Jackie’yi, babası William’dan ayıramayacağı düşüncesine yoğunlaşır. Esther, bu durumu tatilden dönen Fred’e anlattığında Fred, Esther’in, William’ı hâlâ sevdiğini anlar. Esther, William’ın, oğlu Jackie’yi görmesine engel olamayacağını, William’ın parası olduğunu ve yasal olarak da babası olduğunda parasını Jackie’ye vereceğini belirtir. Esther, William’la yaşayacağını ve onun sahip olduğu meyhanede çalışacağını söyler çünkü “bir kadın, kocasıyla birlikte olmalıdır” der (Moore, 2012: 201). Evlilik, Esther için bir gereksinimdir. Esther, bu sayede William’ın, karısından boşanabileceğini ve kendisiyle evlenebileceğini söyler. Esther, William’ın, kendisini hamile bırakarak tekrar terk etme riskini de göze alır. Esther, bu kararını Bayan Rice’a anlattığında Bayan Rice, ona, “her zaman feda edilen kişi, kadındır” der (Moore, 2012: 203). Esther, oğlunun artık babasız büyümesini istemez.

Yeni hizmetçi geldikten sonra Esther, hizmet ettiği ve sevdiği Bayan Rice'la vedalaşır ve oradan ayrılır. Esther, William'ın yanına giderken yaşayacağı hayatı düşünerek evin hanımefendisi olacağını ve sahibi olacağı meyhanede hizmetçi, bar garsonu ve kadın barmen işçiler olacağını düşünür. Esther, meyhaneye vardığında William, onu ortağı Jim Stevens'la tanıştır. Esther, yaklaşık bir yıldır William'la beraber yaşar. Peggy, William'dan boşanır ve başka biriyle evlenir. William da oğlu Jackie'nin annesi Esther'le evlenir. Bu sayede Esther, oğlu Jackie'ye, babasının soyadını kazandırır. Esther, I. Bölümde anlatıldığı üzere sembolik evreden gelen, erkek hâkimiyetiyle ilgili bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirilerek evin itaatkâr kadını olduğu için onun evliliği gelenekseldir. Esther'in hem eş olarak görevini yerine getirme aşkı hem de anne olarak oğluna duyduğu aşkı içgüdüsel olarak canlanır. Esther, “iyi bir kocaya sahip olduğunun” farkına varmaya başlar (Moore, 2012: 209). Esther, toplum tarafından düşmüş kadın olarak görülmesine rağmen o, düşmüş bir melek değildir. Çünkü Esther, William'la evlendiği güne kadar onun dışında kimseyle cinsel ilişki yaşamaz. Evlenen Esther, artık tipik melek eş rolünü benimser çünkü kocası William'ın fikirlerini kabullenir ve onun otoritesini sorgulamaz. Evlilik, Esther için kurtuluş aracı olur. Çünkü Esther, evlenerek ailenin bir parçası olduktan sonra toplum tarafından artık düşmüş kadın olarak görülmez.

Esther, at yarışları hakkında çok şey duyduğunu ama hiçbir zaman at yarışı izlemediğini söylediğinde William, onu at yarışına götürmeye karar verir. William, Esther'i, eski hizmetçi arkadaşı Sarah ile buluşturur ve beraber at yarışı izlemeye giderler. Esther, öğle yemeği için evde hazırladığı sığır etli sandviçleri ve hardal ile bitkisel yağ sürülmüş ekmekleri hipodromda arkadaşlara ikram ederken William, Esther'e, “benim sevgili eşim, onun gibi hiç kimse yoktur” diyerek onu över (Moore, 2012: 230). O anda sevinçten gülümseyen Esther, William yüzünden yaşadığı bütün acıları ve dargınlığı yüreğinden atar: “[Esther] ilk kez onu gerçekten kocası olarak

görür; [Esther] birliktelik duygusu içinde ilk kez evli olduğunu hisseder ve bundan sonra uğruna yaşayacağı tek şeyin [William] olduğunu bilir” (Moore, 2012: 230). Esther, daha önce evlenmeyi düşündüğü Fred Parsons’u hipodromda görür. Fred, oradaki insanlara bahis oynamanın kötü bir şey olduğunu anlatarak onları ikna etmeye çalışır. Fred, Esther’e, öyle bir yerde bulunmasının yanlış olduğunu söylediğinde Esther, buraya kocası William Latch’la geldiğini şöyle açıklar: “Kocama karşı görevimi yapmalıyım. Yoksa kocamın işine karşı çıkmış gibi olurum... Ailenin içine çelişki getiren bir eş, iyi bir eş olmadığını çok duyarım... Kocama karşı gelmem yanlış olur” (Moore, 2012: 232). Esther, kocası William’ın, at yarışı üzerine bahis oynama ve oynatma işine karışmamayı bir görev olarak görür. Esther’in annesinin, kocasına itaat ettiği gibi Esther’in de kendi kocasına itaat etmesi, I. Bölümde anlatılan “Anneyle özdeşleşme” isimli anne kompleksi ile açıklanabilir. Kadındaki annelik kompleksi, Eros’un aşırı gelişimine yol açmadığı takdirde kız çocuğu tamamen anne ile özdeşleşir. Diğer bir ifadeyle Esther, kendine bir kimlik edinmek yerine annesininkini kendisine aynen kopyalar. Esther de annesi gibi kendi kocasına boyun eğer. Bu bağlamda erkek-egemen toplumda karar ve hareket gerektiren durumlarda başkalarını izleme alışkanlığı ve çekingenliği nedeniyle kadınlar, her açıdan erkeklere itaat ederler. Sarah Lewis, *Woman’s Mission (Kadının Görevi)* isimli eserinde kadınlara hitap ederek “düşüncelerinizi evdeki önemli sorumluluklarla meşgul edin, dünyanın mücadelesini ve boşluğunu yine dünyaya bırakın” der (1839: 48). Onun bu sözleri, bir kadının işinin ve gerçek mutluluğunun kendi evinde olduğunu ifade eder. Bu durum, kadının, önceliği kendisine değil de ailesine, eşine ve çocuklarına vermesini gerektirir. Mrs John Sanford, *Woman in Her Social and Domestic Character (Sosyal ve Evine Bağlı Tabiatıyla Kadın)* isimli eserinde kadını, evinde yaşaması gereken bir varlık olarak ele alır. Kadın, böylece evdeki huzuru sağlayarak kocasının refahı için yaşamış olur: “Erkeklerin karakterlerini geliştirme konusunda hiçbir şey, ev huzuru kadar yardımcı olamaz.

Kadın, erkeğin evini güzel hale getirebilir ve böylece erkeğin erdemli davranması konusundaki gayretini artırabilir. Kadın, erkeğin zihnini arıtıp onu sakinleştirebilir, sinirini yatıştırıp üzüntüsünü dindirebilir” (1831: 2). Bu şekilde kadın, üstün olarak kabul edilen erkeğin her türlü isteğini karşılamakla mükellef olarak kabul edilir. Böylece kadın, evin huzurunu ve eşinin mutluluğunu sağlamakla görevlendirilmiş olur. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında “öz tanımlama ve öz saygı konusunda kadının, erkeğe tamamen bağımlı olması” itici, nahoş ve mantıksız bir anlayıştır (Gilbert ve Gubar, 1979: 494). Esther, Fred’e, William’ın, kendisini bu sefer terk etmeyip evlendiğini söyleyerek William’ın, “kocaların en iyisi” olduğunu belirtir (Moore, 2012: 232). Esther, Fred’le tekrar vedalaşır. Esther, arada sıkışmış bir karakterdir. Bu bağlamda Esther, I. Bölümde anlatılan psikiyatrideki çift kişilik (split personality) ya da dissosiyatif tip kavramıyla ilişkilendirilebilir. Esther, adeta bir kimlik ayrışması yaşar; bir yandan değişmeye başlayan kadın profili çizerken, diğer yandan geleneksel değerlere bağlı bir kadındır. Erkek-egemen toplumun beklentilerine aykırı davranarak evlilik dışı cinsel ilişki yaşayan Esther, kendi geçimini sağlayıp oğlu için mücadele eder fakat evlendikten sonra kocasına itaat eden bir kadındır. Bunun nedeni ise toplumda var olan ataerkil yapıdır. Ataerkil yapı ise kadınlara hükmetmek ister. Carole Ruth McCann ve Seung-Kyung Kim, ataerkillik kavramını şöyle açıklarlar: “Ataerkillik, erkekler arasında kadınlar üzerinde hâkimiyet kurmalarını sağlayan, dayanışma ve birliği oluşturan birtakım sosyal ilişkilerle ilişkilendirilebilir” (2013: 192). Esther de artık toplumun, diğer bir deyişle, erkeklerin hâkimiyet alanından, kendi istediği hayatı yaşamak için gidebileceği başka bir yer bulamaz. Harriet Taylor Mill’e göre tipik Viktorya dönemi kadınlara, “alçalmalarını onurları olarak görmeyi öğretilir” (1970: 118). Doğduklarından itibaren kız çocuklara, güçlü olan erkeğin her isteğini kabul etmeleri öğretilir. Kadınlara, erkekleri memnun etmeleri ve onlarla asla mücadele etmemeleri öğretilir. Margaret Fuller’a göre bir kadın, varlığının doruk noktası kabul

edilen evlilikte, “kocasıyla birlikte yaşarken çok yalnız” olabilir ve kadın, erkeğin, “saf aşkı gösterebileceğini” beklememelidir çünkü “erkek, kadın için doğmaz; fakat kadın, erkek için doğar” (1971: 158). Eş olma görevi gereği Esther, kocasının ve oğlunun menfaatini kendinden ve her şeyden üstün tutar. Sally Mitchell, evli kadının konumunu şöyle betimler: “Evlilik; bir kadının, adından, kimliğinden, bedeni üzerindeki hakkından, mülkünden, yasal varlığından ve özgür hareket etme kabiliyetinden vazgeçmesini gerektirir” (1981: 175). Deborah Gorham, Viktorya kadını şöyle tasvir eder: “İdeal kadın, erkeğe bağımlı olmaya ve ona itaat etmeye isteklidir ve ev ortamıyla sınırlı bir hayatı yaşamayı tercih eder. Masum, saf, nazik ve fedakâr biridir. Mücadele hırsı olmadığı için öfke ve düşmanlık özelliklerini taşımaz. Erkekten daha duygusal ve daha fedakârdır” (1982: 4-5). Bu bağlamda ideal kadın, ailesinin refahı için yaşar. Kadın geleneği olarak kabul edilen evlilikte bir eş, “temel olarak yataktaki ‘hizmeti’ ve ev işlerindeki ‘hizmeti’ ile tanımlanır” (Okely, 1986: 63). Shirley Foster, bu düşüncenin yol açtığı sorunu şöyle açıklar: “Eş ve annelik rollerine büyük önem verildiği için evlilik, kadınlık görevini yerine getirmek olarak kabul edilir ve bunun dışındaki alternatifler acınası ve doğal olmayan olarak görülür” (1985: 6). Francis Hutcheson, *A System of Moral Philosophy (Ahlâkî Felsefe Sistemi)* isimli eserinde evlilik kurumunda kadın ve erkeğin yerini şöyle açıklar:

İki tarafı bu evlilik ilişkisiyle bağlayan hassas duygu ve yakınlık, bu ilişkinin açıkça eşit bir partnerlik ya da dostluk ilişkisi olduğunu, bir tarafın bütün işlerde yönetme hakkını kendine tanıdığı ve diğer tarafın da boyun eğmeye söz verdiği bir ilişki olmadığını ifade eder.

(1755: 163)

Bu ifadelerle Hutcheson, kadın-erkek ilişkisinde, doğanın yapısından yola çıkarak insana verilen güzel hislerle birlikte, çoğalma amacıyla kurulan bir evlilik bağında iki taraftan birinin diğerine karşı üstünlük sağlayamayacağını belirtmiş olur. William Wollaston, *Religion of Nature Delineated (Resmedilen Doğanın Dini)* isimli eserinde erkeğin otoritesini sorgular: “Bir erkeğin, karısı üzerindeki otoritesinden bahsetmekten

özellikle sakınırım... Hem kadın hem de erkek mantık tarafından yönetilmelidir” (1738: 159). Erkeğin, eşini, sadece yatak arkadaşı olarak değil, aynı zamanda hayat arkadaşı ve tüm varlığının ortağı olarak görmesi gerekir. Kadın da erkekle ortak değerler altında ve ortak şartlarla yaşamalıdır. Hipodromdan meyhaneye döndükten sonra William ve arkadaşları bira içerken aralarından biri, bira ve kadın için yaşadığını söyler. Bunu duyan William da “bira ve kadınlar; sonunda her zaman bu noktaya gelinir” diyerek ona katılır (Moore, 2012: 237-238). Esther, evlilikten önce yoksul düşmüş bir kadın olduğu zamanda bile William’dan nefret etmez. Çünkü “Moore hem erkek hem de kadın karakterleri ayrı ayrı tanımlayıp onlarla empati kurar” (Stone, 1972: 80). Kendi ailesine karşı borçlu olduğunu bilen William, ailesine ilgi duyar ve iyi bir eşe sahip olmanın değerini bilir.

Bill Evans ve Sarah, hipodromda tanışır ve Bill, onu evine bırakır. Sarah ve Bill bir yıl beraber yaşarlar fakat paraları tükendiğinde Bill, Sarah’ı sokağa atar. Sokakta perişan olan Sarah çaresiz kalır: “[Bill] neden ona acımasız davranır? [Bill] kendisine daha iyi bakacak başka bir kadın asla bulamaz” (Moore, 2012: 239). Sarah, Esther’in yanına gider ve durumunu ona anlatır. Esther, Sarah’ın, bir iş bulana kadar yanlarında konaklayabileceğini söyler. İşsizlik, düşük maliyetli konut eksikliği ve yoksulluk gibi sosyal ve ekonomik faktörler insanın evsiz kalmasına sebep olurlar. Para eksikliği, borç, hırsızlık, uyuşturucu kullanımı ve korku sokakta yaşayan insanın zihinsel hastalığını artırır (Oudens ve McQuiston, 2006: 27). Alkol bağımlılığı arttıkça akıl hastalığı daha da karmaşık hale geldiği için suç oranı da artar. En yaygın suçlar hırsızlık, cezai yaptırım gerektiren hasar ve serseriliktir (Joseph, 2007: 82). Birçok kadın, yaşamını sürdürmek için veya yetersiz ücretleri nedeniyle ek iş yapmak için fahişelik yapar; evlilik dışı çocuğu olan evsiz kadınlar vardır; yaşlı evsiz kadınlarda yüksek düzeyde şizofreni bulunurken, genç kadınlarda ise kişilik bozukluğu ve madde bağımlılığı daha yaygındır (Marschall, 2007: 60, 66, 75). Evsiz çocuklar, sokaklarda

hayatta kalabilmek için genellikle fahişeliğe, uyuşturucu kuryeliğine ve diğer cezai davranış biçimlerine başvururlar. Fiziksel ve cinsel sömürüye maruz kalan çocuklarda, travma sonrası stres bozukluğu ve diğer ilgili psikolojik zihinsel sağlık sorunları oluşur (Shah ve Schacter, 2006: 119).

Esther, William'ın, sağlığının kötü olduğunu belirtir çünkü bir at yarışından diğer at yarışına koştururken gün boyu çamur içinde ıslak durduğu için soğuk alıp akciğer iltihabı yaşadığını ve bunu atlatabileceğini söyler. Fred Parsons, Kurtuluş Ordusu kıyafetiyle meyhaneye Esther'in yanına gelir. William orada olmadığı için Fred, durumu Esther'e anlatır. Fred, Esther'e, haklarında şikâyet olduğu için burada bahis oynanmasına son verilmesi gerektiğini söyler. Fred, bahis yüzünden mahallede birçok kişinin zarar gördüğünü söyler: “Her gün yeni talihsizlikler duyarız – bir ev yıkılır, anne düşkünler evindedir, kızı sokaklardadır, baba hapisanededir ve bunların hepsi, bu bahis yüzündendir” (Moore, 2012: 250). Fred, Esther'in, bu kötülüğe karşı çıkmasını ister fakat Esther, şartlarının bunu gerektirdiğini söyler: “İnsan, dünyada yapmak istediği iyiliği yapamaz; insan, yapması gereken iyiliği yapmalıdır. Bakmam gereken kocam ve oğlum vardır. Benim iyiliğim onlardır. En azından ben bunu öyle görürüm” (Moore, 2012: 251). Esther, değiştiremeyeceği mevcut durumdan en iyi şekilde yararlanmaya çalışır. Fred, Esther'in ceza almasını istemediği için onu uyarır. Esther, kocasına durumu anlattığında William, Esther'e, bu konuda ne düşündüğünü sorar. Esther, şimdiye kadar bu konuda bir şey söylemediğini belirtir çünkü “bir eşin, kocasına müdahale etmesi gerektiğine inanmam” der (Moore, 2012: 253). Fakat Esther, William'ın sağlığının kötü olduğu için ve işlerinin düzelmeye başladığı için artık bahis işini bırakmasının iyi olabileceğini söyler. William, meyhane işinin bahis sayesinde iyi olduğunu, içkinin ve bahsin her yerde bulunduğunu, insanların tek zevkinin bahis olduğunu ve bunun sonucunu umutla beklediklerini söyler: “İnsan, umut olmadan yaşayamaz. Sahip oldukları tek şey umuttur ve bunu, onlardan almaya kimsenin hakkı

yoktur” (Moore, 2012: 254). Esther, erkeklerin, bahis dışında bir şey düşünmedikleri için işlerini ihmal ettiklerini veya kaybettiklerini söyler ve erkeklerin “zavallı eşlerine ne olacak?” diye sorarak bundan, kadınların zarar gördüğünü vurgular (Moore, 2012: 254). William, bu meyhane hayatının Esther’e göre olmadığını ve Esther’in, Fred’le evlenmiş olması durumunda mutlu olacağı hayata sahip olabileceğini söyler. William’ın içki ortamından ve bahis oynatmasından hoşnut olmayan Esther, William’a, “hayatlarımızı biz seçemeyiz, ondan en iyi şekilde yararlanınız; sen çocuğumun babası ve hepsi, bundan kaynaklanır” der (Moore, 2012: 255). William, Fred’in, kendilerini uyarması sayesinde bundan sonra bahse gireceği kişilere daha da dikkat edeceğine karar verir.

Sarah, Esther’in yanına gelerek kendi durumuyla ilgili ona bilgi verir. Sarah, Bill’in, kendi yanına geldiğini ve yaptıkları için özür dilediğini söyler. Sarah, Esther’e, Bill’e duyduğu aşkı şöyle ifade eder: “Onunla beraberken perişanım... Fakat onsuz daha çok perişanım... Onsuz yaşayamam... Onun için her şeyi yaparım... Kendisini sevmeyen bir adama âşık olmamış bir kadın, aşkın ne olduğunu bilemez” (Moore, 2012: 257). Sarah, Esther’e at yarışı sonuçlarını sorar. Sarah’ı tanıyan bir adam “o, atları veya at yarışını önemsemez – hiçbir kadın da önemsemez” diyerek Sarah’ın, sevgilisi için bahisle ilgilendiğini belirtir (Moore, 2012: 260). Sarah, Bill’in, at yarışı üzerine oynadığı bahsi kazanması durumunda kendisiyle evlenmesini bekler. At yarışı sonuçlarını öğrenen Sarah yıkılır. Çünkü Sarah, hizmetçi olarak çalıştığı evin yemek takımını çalarak Bill’e verir ve Bill de bunları para karşılığında tefeciye rehin bırakır. Bill, o parayla at yarışı üzerine bahis oynar ve kaybeder. Sarah, evin sahibine ertesi gün bu durumu nasıl açıklayacağını bilemez. Bill’in daha önce yaptıklarına rağmen Sarah, onun isteği üzerine yemek takımını çalar. Çünkü Sarah, Bill’in, kendi iradesi üzerinde bir etkisinin olduğunu söyler: “Sanırım erkekler, kadınlardan daha güçlü tabiatlıdır. Ben ne yaptığımı bilmem; uyurgezer gibiyim... Onu sevdiğim gibi bir erkeği sevmek,

korkunç bir şeydir. Beni gerçekten önemsemediğini artık bilirim” (Moore, 2012: 267, 268). Sarah ve Esther, Bill’in olabileceği yerlere bakarlar fakat ona ulaşamazlar ve meyhaneye geri dönerler. O sırada polisler gelir ve Sarah’ı hırsızlık suçundan tutuklarlar. Sarah, Bill’in, yemek takımlarını hangi tefeciye bıraktığını bilmez ve rehin bırakma fişine de sahip değildir. Sarah, bu suçu evlenme arzusuyla işlemesine rağmen bu durum, onun kumar oynandığı gerçeğini değiştirmez. Sarah, işlediği suç nedeniyle on sekiz ay hapis cezası alır.

“İçki ve kumar, toplumsal kötülüklerin artmasına neden olur” (Moore, 2012: 274). İnsanları yoksul ve çaresiz duruma düşürür. Polisler, bahis oynanan meyhaneleri tespit edip yargının karşısına çıkarmaya karar verirler. William, yargının bahis konusundaki kararlılığı karşısında bundan sonra tanımadığı kişilerle bahis oynamama kararı alır. Esther, William’dan, bahis oynama işini tamamen bırakmasını ister fakat William, “kocanın işine burnunu sokmamalısın” diyerek ona tepki gösterir (Moore, 2012: 277). William, I. Bölümde anlatılan üstünlük kompleksini yaşadığı için kadınlara karşı aşağılayıcı tavırlar sergiler. William, kadının erkeğe bağımlı yaşaması ve ancak onun iradesiyle hareket etmesi gereken bir varlık olduğunu düşünen bir erkek olduğu için Esther’in isteklerine ve fikirlerine önem vermez. Üstelik William, sorumluluklarının farkında olmayan, bencil bir karakterdir. Bu bağlamda William’ın bu tutumu, I. Bölümde belirtildiği üzere psikiyatrideki narsistik kişilik bozukluğu ile tanımlanabilir. William, bu kişilik bozukluğunun özelliklerine uygun olarak kendisine abartılmış bir güven duyar ve sürekli bahis oynamaya devam eder. William, bu konuda Esther’in hissettiklerini ve endişelerini anlamaz. William, sembolik düzende var olan bir karakter olarak kadının erkeğe boyun eğmesi ve erkeğin de kadını kontrol altında tutması gerektiğini düşünür. Bu düşüncenin oluşmasının temel nedenlerinden biri ise I. Bölümde de belirtildiği üzere erkeğin anneye – kadınla ilk bütünlük evresinden sonra, kendi gücünü ve hâkimiyetini ilan edebilmek için kadını reddetmesi ve onu aşağı ve

kötü olarak görmesidir. William, kadınların bir şeyden anlamadığını düşünür. Esther'in, kocasının işlerine karışması, kadınların her durumda ve sürekli boyun eğen varlıklar olmadığını gösterir. Sarah Stickney Ellis, *The Women of England, Their Social Duties and Domestic Habits (İngiltere'nin Kadınları, Sosyal Görevleri ve Evle İlgili Alışkanlıkları)* isimli kitabında o devirde kadınlardan, yapmaları beklenenleri şöyle açıklar: “Kadın, hayatın akışının içine karışamaz ve birçok kişi arasında tek başına güvenli bir şekilde hareket edemez” (1843: 185). Bu bağlamda kadının, evinden çıkıp hayatın akışına dahi karışmaması gerektiğine inanılan bir devirde kocasına karşı çıkması ise büyük bir çılgınlık sayılır. Bir gün William, tanımadığı biriyle bahis oynar fakat daha sonra pişman olur. Birkaç gün sonra polisler, meyhaneyi basarlar ve bahis ile ilgili bütün delilleri bulurlar. Ertesi gün gazeteler, olayı haber yaparlar ve bahis oynayan kişilerin isimlerini ve adreslerini liste halinde yayımlarlar. William, meyhanesinde bahis oynattığı için yüklü miktarda para cezasına çarptırılır. William, meyhanesinde artık bahis oynamaz ve en iyi etleri ve içkileri almasına rağmen müşterileri çok azaldığı için zarar eder. İlkbaharda sağlık problemi azalan William, işlerini düzeltmek için tekrar bahis oynamaya karar verir. “Esther, iyi bir eş gibi kocasının kararına razı gelir” (Moore, 2012: 281). William'ın arkadaşı Bay Ketley, bahiste çok para kaybettiği için halisünasyonlar görmeye başlar. Bay Ketley, William'ın meyhanesinde kendisini çağırın hayali bir kişiyi görür ve kendi kendine konuşur. Bay Ketley'in halisünasyonlar görmesi, şizofreni rahatsızlığıyla açıklanabilir. Ufuk Ege Uygur'un, *Charles Dickens'in "David Copperfield" ve "Büyük Umutlar" Romanlarının Psikanalitik Yorumu* isimli kitabında belirttiği üzere “gerçekdışı algının ön plana geçtiği, zamansallığın parçalandığı ve gerçek ve sağlıklı öznenin baskı altına alındığı bu durum şizofrenidir” (2005: 52). Bay Ketley, ruhsal bozulma yaşadığı için dengeli mantıksal değerlere sahip olamaz, sanrılar görür ve intihar düşüncesine sahip olur. Bay Ketley, bir anda bıçağı kendi boynuna saplayarak intihar eder. Polis, olayı soruştururken Bayan Ketley,

kocasının bahiste çok para kaybettiğini ve tekrar bahis oynamak için arkadaşı William'ın meyhanesine gittiğini söyler. William çok para harcamasına rağmen onun meyhane işletme ruhsatı yenilenmez. Esther'in, meyhanede geçirdiği yedi yıl içerisinde mutsuz olduğu söylenemez ve Esther, oğlunun iyi bir eğitim aldığını ve artık büyüdüğünü belirtir. William'ın sağlığı gittikçe bozular. William, Esther'e kızgın davranmasına rağmen Esther, sakin bir şekilde ona cevap verir. Sırasıyla, William ve Esther arasında şu diyalog gerçekleşir:

- Sen, bir erkeğin sahip olabileceği en iyi eşsin.
- Hayır, değilim... Fakat elimden geleni yapmaya çalışırım.

(Moore, 2012: 286)

Erkek-egemen toplum, iyi bir kadının, uysal olmasını ve güler yüzlü olmasını bekler. Kanlı öksürmeye başlayan William hastaneye gittiğinde onun verem olduğu ve sol akciğerinin iflas ettiği anlaşılır. Buna rağmen Esther, William'a, doktorların onu tedavi ederek iyileştireceğini söyler çünkü eş olarak Esther'in "görevi, üzüntüsünün üstesinden gelip sanki doktorlar [William'ın] sağlık probleminin olmadığını söylemiş gibi konuşmaktır" (Moore, 2012: 286). Esther için, kocasının, gözlerinin önünde eriyip gittiğini görünce güler yüzlü davranmak zor gelir. Esther, hastanede gördüğü Doktor Bay Alden'in, daha önce hizmet ettiği Bayan Rice'in yanına gelip giden kişi olduğunu hatırlar. Bay Alden da Esther'i tanır ve Esther'in, hasta olan kocası için geldiğini öğrenir. Bay Alden, Bayan Rice'in iki ay önce öldüğünü söylediğinde Esther, buna üzülür çünkü kendi sıkıntıları yüzünden onu son iki yıldır görmeye gidemediğini belirtir. Esther, William'ın ölmesi durumunda aklından şunu geçirir: "Şayet [Esther] onu kaybederse her şeyini kaybeder. Hayır, her şeyi değil; oğlu hâlâ onunla kalır ve her şeye rağmen hayatında kendisine en gerçekçi gelen şeyin, kendi oğlu olduğunu hisseder" (Moore, 2012: 291). Esther'in, oğluna olan düşkünlüğü, I. Bölümde anlatılan "Anneliğe özgü unsurların aşırı gelişimi" isimli anne kompleksi ile açıklanabilir. Esther, dişi içgüdüleri ve özellikle de annelik içgüdüleri kuvvetli olduğu için çocuğuna yapışır

çünkü kendi yaşamı için başka bir var oluş sebebi göremez. William, doktorun, kendisine sol akciğerinin iflas edip iyileşemeyeceğini, kışı İngiltere’de geçiremeyeceğini ve Mısır’a gitmesini önerdiğini söyler. William, Esther’e, kendisiyle Mısır’a gelebilir mi diye sorduğunda Esther, ona her zaman itaat ettiğini şu sözlerle ifade eder: “Bunu nasıl düşünebilirsin ?... Seni hiçbir zaman reddettim mi?” (Moore, 2012: 292). Geleneksel Viktorya dönemi kadını gibi Esther de ev işlerinde iyi hizmet eder, fedakâr bir eş ve anne olur ve erkeğin gücünü kabul eder. On dokuzuncu yüzyılda İngiltere’de toplum tarafından onaylanan ideal kadın, erkeğe karşı çıkıp kendi fikirlerini beyan edemez, bunun yerine erkeğe itaatini gösterip sessiz kalır. William, Esther’in, kendisinin her isteğini yerine getireceğini bilir. Şayet William, kalan bütün parasını Mısır’a gitmek için harcarsa ve iyileşemezse Esther ve oğlu, parasız bir şekilde ortada kalırlar. Bu yüzden William, biraz daha para kazanmak için birkaç kez daha bahis oynar ve önce kazanır, sonra da kaybeder. William’ın hastalığı iyice ilerler ve William, en sonunda hastaneye yatmak zorunda kalır. William, kalan son parasıyla son bir kez bahis oynar çünkü şayet kazanırsa o paranın bir kısmını sağlığını kazanmak için harcamayı ve geri kalan kısmını da Esther ve oğluna bırakmayı düşünür. Esther’in oğlu Jack; on beş yaşında, okulunda başarılı, babası gibi uzun boylu genç bir delikanlıdır. Esther, oğluna harcadığı emeği hatırlar: “Onun hayatı için günde on yedi saat köle gibi çalışır! Fakat onun maruz kaldığı zorlukların karşılığını on misli geri verir” (Moore, 2012: 297). Jack, annesine hâlâ bağlı biridir. At yarışı, sonuçlanır ve William, bahsi kaybeder. William, bu sonucu beklediğini belirtir. William, Esther’e, bahis oynatarak arkadaşları Ketley ve Sarah gibi tanımadıkları birçok kişinin hayatlarını nasıl mahvolmasına sebep olduğunu söyler. Esther, kocasının bahis oynamayı ve oynatmayı bırakmasını daha önce defalarca dile getirmesine rağmen William, onu dinlemez. “Aziz, verimli, affedici ve sadık bir kadın türünün idealleştirilmesi erkekleri üreten ve yapan olarak; kadınları ise onların ahlâkî vicdanları olarak kabul gören yaygın Viktorya görüşü açıkça vurgulanır” (Reed,

1975: 474). Bahis oynamanın kötülüğü Ketley'in ölümü ve Sarah'ın hırsızlığı örneklerinde vurgulanır. William'ın, uzun süren hastalığının iyileşme umudu, onun bahisteki şansı ile doğrudan bir tutulabilir çünkü her ikisi de olumsuz sonuçlanır. William, yaptıkları için pişmanlık duyar.

Sanayi devrimiyle birlikte gelişen boş zaman anlayışı, büyük yarışmaların ve sporun önemi, sporu günlük yaşamın ötesinde bir sanayiye dönüştürür (Biçer, 1994: 50). Spor, ciddi bir tüketim sektörüne dönüşerek finans hareketlerinin yaşandığı cazip bir faaliyet alanı haline gelir (Can ve diğerleri, 2000: 180-190). Spor endüstrisinin en kârlı alanlarından birini ise bahis ve şans oyunları oluştururlar. Şans, kişinin bilgi ve emeğinden çok rastlantı sonucu elde ettiği elverişli durumu ifade eder. Şans kelimesi, *Türkçe Sözlüğü*'nde rastlantıların düzenlediğine ve insanlara iyi ve kötü durumlar hazırladığına inanılan doğüstü güç, kut, baht, talih ve felek anlamlarına gelir (TDK, 2005: 1847). Bahis oyunu ise herhangi bir olayın sonucunun ya da nasıl gelişeceğinin önceden tahmin edilmesi esası üzerine oynanan/oynatılan oyundur. Bu oyunda sonucun kısmen iştirakçinin becerisine kısmen de tesadüfe bağlı olduğu ve sonucu tahmin edenin ikramiye kazandığı oyundur. Kumar ise kazanç sağlamak gayesiyle oynanan ve kâr ya da zararın kısmen veya tamamen talihe bağlı olduğu oyundur (Yaşar, 2010: 145). Erkeklerin, küçüklükten itibaren ağabeylerinden, babalarından at yarışlarında nasıl bahse girebileceklerini, bu tür oyunların nasıl oynandığını öğrenmelerine karşın kızların, bir önceki hemcinslerinden bunları öğrenmeleri mümkün olmadığından sosyal öğrenmenin, sosyalleşme tarzının cinsiyete göre farklılaşan bu oynama oranlarında etkisi bulunur (Hraba ve Lee, 1995: 83). Yine kadınların, haneyi ve çocuklarını kötülüklerden, hastalıklardan koruma konusunda erkeğe göre kendini daha sorumlu, bakıcı rolünde hissetmesi bu sonucun oluşmasında etkilidir. Başka bir ifadeyle, kadınların; bu tür oyunları utanç, suçluluk duygusu ve olumsuz etiketlenme korkusu nedeniyle oynamak istemedikleri ileri sürülür. İnsanda olumsuz duyguların oluşmasına

yol açan rekabet, hırs, kıskançlık ve bireycilik insanların her konuda bahse girmelerini ve iddialaşmak suretiyle bundan bir fayda elde etme arayışlarını beraberinde getirir. Kumar alışkanlığı, sosyo-ekonomik koşullara bağlı olarak rasyonel davranışların azalması ve dini değerlerdeki bozulmayla ilişkilendirilir (Rosecrance, 1988: 58-63). John Rosecrance, kumarın kimlik, rol davranışı ve sosyal sınıf yönelimiyle alakalı olduğunu belirtir (Thompson, 2010: 174). Bu açıdan kumar, insanın gündelik rollerinin dışına çıkma fırsatı vermesi, diğerleriyle rekabet etme fırsatı sunması nedeniyle de insanların ilgisini çeker. M. Ruhat Yaşar'ın, *İddaalı İşler: İddaa Oyununa Sosyolojik Bir Bakış* adlı makalesinde ifade ettiği üzere herkesin ilgisini çeken bu oyun, farklı gruptan insanların hayal dünyasında farklı yankılar oluşturur. Kimilerinin kaybettiği paraları geri kazanma, kimilerinin merakını ve kendini test etme, kimileri için de sadece eğlence ve zengin olma anlamına gelen bu oyun, kimileri için de geçim, haftalık harçlık kazanma yolu olarak değerlendirilir. Kimilerinin borcunu ödemesini, kimilerinin de ev, araba, lüks hayat özlemlerini karşılayan bu oyun, kimileri için bağımlılık oluşturur (2011: 458). Oyun bağımlıları, yaşadıkları psikolojik sorunlar nedeniyle başta kendileri olmak üzere çevrelerine ve ailelerine karşı yıkıcı davranışlar içine girerler. Sürekli kazanma isteği ile hareket eden bireylerin şuurunu kaybetmişçesine tutarsız ve uçarı bu davranışları, öncelikle bireyin kendine olan saygısının kaybetmesine, sonra da ahlâkî değerlerinin zayıflamasına neden olur. İnsanların gerçekçi olmayan beklentileri de çeşitli oyunların bağımlılık haline gelmesine yol açar. Bağımlılık, başlangıçta iradeyle başlanan ama daha sonra insanın hayatına ipotek koyan başa çıkılması güç bir davranış tekrarı olarak göze çarpar (Yaşar, 2010: 146). Kumar insana özgürlük, umut/umutsuzluk, tutkular, sevinçler, zaafılar, nefretler ve acılar sunar. Kazanma/kaybetme duygusundan kaynaklanan bu duygular yoğun ve gerilimli olur (Yaşar, 2011: 478). Patolojik kumar alışkanlığı olanlar üzerinde yapılan karşılaştırmalı bir çalışmada patolojik oyun alışkanlığı olanların; kaygı bozuklukları, takıntı gibi ruhsal

hastalıklara daha fazla sahip oldukları ileri sürülür (Lambos ve Delfabbro, 2007: 168). Çocuk ve ergenlerin oynama davranışlarını ele alan bir çalışmada yetersiz aile bağları, okul devamsızlığı ve ebeveynle yaşanan sorunların fazlalığı problemlili oyun alışkanlığında önemlidir (Dickson ve diğerleri, 2008: 1-3). M. Ruhat Yaşar'ın, *Şans Oyunları ve İddaa* adlı makalesinde belirttiği üzere risk almaktan hoşlanan bahisçiler, zamanla kumar oynamak için ailesi de dâhil her şeyi kötüye kullanabilir, ciddi hatalar işlemeyi göze alabilirler. Onların bu davranışları, maddi kayıpların yanında aile ve iş yaşamında da çeşitli sosyo-ekonomik sorunlara yol açar. Ekonomik zorlanma beraberinde elbette borç arayışını, bu da diğer sorunları tetikleyebilir. Yalanla başlayan bu süreç; dolandırıcılık, hırsızlık, aile sorunları, boşanma gibi ciddi sorunların yanı sıra intiharla sonuçlanabilir. Sadece kaybetme durumunda değil, bireyin kazanma durumunda da sonuç aynıdır. Bu durumlarda birey, ani ve fazla kazancın yanı sıra yaşam değişikliği nedeniyle de çevresine uyum gösteremez, aile ve çevresiyle ciddi sorunlar yaşayabilir (2010: 147). Yoksulluktan kurtulmanın bir yolu olarak sunulan şans oyunları, aslında çoğu insanın sahip olduğu az miktardaki paranın çarçur olması anlamına gelir.

Bedeni zayıf ve bitkin düştüğü için artık iyileşemeyeceğini anlayan William, evinde ve ailesinin yanında ölümü beklemek ister. Evine gelen William, Esther'in huzurunda oğlu Jack'in, kendilerine fayda sağlamayan at yarışı üzerine asla bahis oynamaması konusunda ondan söz vermesini ister. Jack, bu konuda babasına söz verir. George Moore, Esther Waters'ın, "bireysel bir kadının tercih yapma hakkını talep etmesini ve deneyimlerinin geçerliliğini teyit etmesini" sağlar (Federico, 1993: 152). Moore, bunu, çocuğunun babası olan William'ın, Esther'in bağımsızlığını takdir etmesini sağlayarak gerçekleştirir. Bu durum, William'ın, Esther ile ilgili gerçek duygularını oğlu Jack'e ifade ettiğinde açıkça görülür: "Senin annen, Jack, dünyadaki en iyi kadındır. O, benim, seni sevebileceğimden daha çok sever. Senin için çalışır"

(Moore, 2012: 307). William, boşa harcadığı zamanın pişmanlığı içinde Esther'e ve oğluna duyduğu gerçek sevgisini dile getirir. Esther, evliliği bir kurtuluş aracı olarak seçmesine rağmen bu tercihte, her ne kadar bunu belli bir süreliğine başarmış olsa da otuz sekiz yaşında yine eski durumuna döner. William, kumar oynayarak hayatını boşa harcadığı için ölümünden sonra da ailesine para bırakamamasına üzülür. William, kazandığı paralarını bahis yüzünden kaybeder ve bahis konusunda Esther'e hak verir: "Gerçeği şimdi bilirim, her zaman söylediğin şey gerçektir. Hakkıyla kazanılmayan paradan hayır gelmez" (Moore, 2012: 307). Esther ve oğlu Jack, finansal olarak başa dönerler. William, bu durumunun sebebinin, kendisinin Esther'e yaptıklarının bir cezası olduğunu Jack'e söyler. Esther, William'ın, açıklama yapmasını engeller. Çünkü Esther, "çocuğumun, babası hakkında kötü bir şey duymasını istemem" diyerek oğlunun, babasını dinlemesini istemez (Moore, 2012: 309). William, Jack'e, "annene iyi davran – o, bir oğlanın sahip olabileceği en iyi annedir" der (Moore, 2012: 309). Jack, annesi Esther için çalışacağını vurgular. Bunların konuşulduğu gecenin ilerleyen saatlerinde William ölür. Esther, elindeki son parayı da William'ın defin işlemlerine harcar ve tekrar fakir duruma düşer. Esther, pansiyon olarak işletilen kötü bir yerde hizmetçilik yapar fakat çalıştığı bu yerde elinde kalan bir çift küpe ve annesinin kitapları çalınır. Okuryazar olmayan Esther, annesinin kitaplarını yıllarca yanında taşır fakat bu kitaplar sonunda çalınır. Burada kitaplar yani temel olarak bir erkek dünyasının eserleri, annenin kızına olan gerçek mirasını temsil eder; erkek-egemen dünyada acı çekmek, tahammül etmek ve nesli devam ettirmek. Erkek-egemen toplumda kadın olmak ve üstelik okuryazar olmamak kaçınılmaz bir şekilde küçümsenir. Esther, şayet sağlığını kaybederek çalışamaz duruma gelip düşkünler evine giderse oğluna ne olacağını düşünür. Esther, düşünmekten korkar çünkü düşünmenin iyi olmadığını sanır. Esther, düşünmek yerine çalışmak zorunda olduğunu bilir. "Esther; güçlü duyguları, tutkuları olan bir kadındır. Onun sınıfından olan insanlar düşünmezler" (Clark, 1951: 101).

Esther, oğlu Jack'e zor durumda olduklarını söylediğinde Jack, annesine kendilerine yardım edebilecek kimseyi bilip bilmediğini sorar. Esther, Bayan Barfield'e gitmeyi düşünür. Esther'in isteği üzerine Jack, Bayan Barfield'e mektup yazar. Bayan Barfield, cevap yazdığı mektupta Esther'i çok iyi hatırladığını, Woodview'de yalnız olduğu için hizmetçi olarak onu işe almak istediğini ve ulaşım için ona para gönderdiğini belirtir. Esther, aradan on sekiz yıl geçtikten sonra ilk başladığı yer olan Bayan Barfield'in hizmetine geri döner. Esther, tecrübesiz bir genç kız olarak evlilik dışı cinsel ilişki yaşar, evlilik dışı çocuk sahibi olur, sıkıntılar içinde oğlunu genç bir adam olarak yetiştirip tecrübelerle olgunlaşmış bir kadındır. Edebi anlamda bu roman, eğitim romanı veya oluşum romanı olarak tasvir edilen "bildungsroman" sayılabilir çünkü romanın başından sonuna kadar çeşitli tecrübelerle Esther'in zihninin ve karakterinin gelişimi ele alınır: "On sekiz yıl geçer, on sekiz yıl çalışarak, acı çekerek, hayal kırıklığı yaşayarak" (Moore, 2012: 311). Esther, romanın başında Woodview'den tecrübesiz bir hizmetçi olarak ayrılır ve aradan on sekiz yıl geçtikten sonra romanın sonunda aynı yere tecrübeli bir hizmetçi olarak geri döner. Susan L. Mitchell'in belirttiği gibi kibar ve hassas olan Esther'in iradesi ve sevgisi o kadar güçlüdür ki yıkım kaçınılmaz görüldüğü andan itibaren kişiliği gelişmeye başlar (1916: 45). Yaşamın ritmik akışı bağlamında insanların çoğu için, yaşamın belirli bir kalıbı vardır ve Esther için de bu geçerlidir. Esther büyür, anne olur, çocuğunu yetiştirir, evlenir ve şimdi geri kalan günlerini büyük bir olasılıkla kendini evindeymiş gibi hissettiği, başladığı yer olan Woodview'de Bayan Barfield'in hizmetinde geçirir. George Moore'un, "bir romanı sona erdirmeye sorununa getirdiği çözüm, sonsuz dönüş ilkesine göre başladığı noktaya geri getirmektir" (Brown, 1955: 78). Schopenhauerian anlayışına göre yaşam içgüdüleri diğer tüm görgü kurallarını ve ahlâk ilkelerini geçersiz kılar (Frazier, 2000: 235). Yaşam içgüdüleri yani hayatta kalma ve türü devam ettirme dürtüsü, Esther'in, Woodview'den uzanan ve aynı yerde sonlanan döngüsel yaşam yolculuğu boyunca onu

etkiler. Esther, Woodview'e vardığında birçok yerin harabeye döndüğünü görür. Esther ve Bayan Barfield, karşılaştıklarında sıcak bir etkileşim yaşarlar. Bayan Barfield, Esther'e önce kocasını, sonra da kızını kaybettiğini söyler. Esther de kendi yaşadığı her şeyi ona anlatır. Esther, istediği tek şeyin oğlu Jack'in, düzenli bir işe yerleştiğini görmek olduğunu belirtir. Hem Esther'in kocası hem de Bayan Barfield'in kocası at yarışı üzerine bahis (kumar) oynayarak para kaybederler ve ölümlerinden sonra ikisi de eşlerini parasız bırakırlar. Bayan Barfield'in oğlu Arthur, at yarışlarında koşturttuğu bir atı vardır ve yaklaşık dört yıldır annesini görmeye gelmez. Bayan Barfield, oğluya ilgili gazetelerden haber alır. Arthur, uzun zaman aradan sonra annesini görmeye gelir fakat ertesi gün işlerine geri döner. Kadınlar, önce babalarının, sonra da kocalarının ve oğullarının hâkimiyeti altına alınırlar. Kadınlar, evlendiklerinde yasal olarak varlıkları yok olur ve bütün mülkleri eşlerinin olur. Eugene A. Hecker'ın, *A Short History of Women's Rights (Kadın Hakları Tarihiçesi)* isimli eserinde ifade ettiği gibi “miras durumunda da erkek cinsiyet tercih edilir ve erkekler, kadınları kendileriyle eşit derecede olmaktan men ederler” (1910: 121). Bayan Barfield'in, babasından kendisine miras kalan parası yasal olarak önce kocasına geçer, kocasının ölümünden sonra da oğlu tarafından yönetilir. Bir kadın, gerçek anlamda bağımsızlığını tecrübe edinmeden hayatını geçirebilir. Viktorya yasalarına göre bir kadın mülktür. Çocukları da dâhil olmak üzere kadının kendisi, sahip olduğu, kazanabileceği veya üretebileceği her şey kocasına ait olur. “Aslında kadın, evlilik öncesinde haklarını kaybeder; evlilik teklifini kabul ettiği anda onun mülkü nişanlısına geçer” (Thomson, 1978: 87). Evli bir kadın mülk sahibi olamaz, vasiyet hazırlayamaz, kendisinin veya kocasının kazancına sahip olamaz. August Bebel'in ifade ettiği gibi toplumsal bağımsızlık ve cinsiyet eşitliği gerçekleşmedikçe insanlığın kurtuluşu olamaz (1972: 211). Bebel, kadınların katlandığı iki boyunduruğun olduğunu belirtir: Birincisi, kadınlar, erkeklere olan sosyal bağımlılıklarının ve toplumda onlara tanınan aşağı konumun sonucu olarak acı çekerler.

İkincisi, kadınlar, ekonomik bağımlılıkların sonucu olarak acı çekerler (1972: 209-210). Esther ve Bayan Barfield, ayrı masalarda yemek yemelerine rağmen gün geçtikçe daha yakın arkadaş olurlar: “Akşamleyin kütüphanede oturup ya dikiş-nakış işi yaparlar ya oğullarından bahsederler ya da Bayan Barfield sesli kitap okur” (Moore, 2012: 321). Kocaları öldükten sonra Bayan Barfield ve Esther, oğullarının kendilerine iyi muamelede bulunmasını umarlar. Jack, annesi Esther’e gönderdiği mektupta paraya ihtiyacı olduğunu söyler. Aylardır oğlu Arthur’dan haber alamayan Bayan Barfield, Esther’e, oğlu için para vereceğini söyler: “Çocuklarımıza vermek dışında bizim için paranın ne anlamı var? Başkalarına yardım etmek, tek mutluluktur” (Moore, 2012: 322). Bayan Barfield, Esther’e, Fred Parsons ile karşılaşması durumunda onunla evlenmeyi düşünüp düşünmediğini sorduğunda Esther, şu cevabı verir: “Evlenmek ve yeniden hayata başlamak! Yeniden bütün endişeler ve sıkıntıları! Niçin evlenmeliyim? – şu an uğruna yaşadığım tek şey, oğlumun hayata atılmasıdır” (Moore, 2012: 323). Esther, edindiği tecrübelerle dayanarak tekrar evlenmeyi düşünmez çünkü bir kocanın boyunduruğu altında olmadan, özerk kimliğini sürdürmek ister. Esther, semiyotik evreden gelen, kadının hâkimiyetiyle ilgili bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirilerek hiçbir erkeğe bağımlı olmadan, kendi ayakları üzerinde durmak ister. Ona göre hâkimiyet sahibi olan kadındır ve kadın, erkekler üzerinde de güç sahibidir. Ancak içinde yaşadığı toplumda yapabileceği tek iş hizmetçiliktir. Önce başka evlerde sonra kendi evinde ve yine başka evlerde hizmetçilik yapar. Dolayısıyla Esther’in, içinde yaşadığı toplumun kurallarından dolayı, kendi şekillendireceği özgür hayata kavuşamadığı düşünülebilir. Bayan Barfield, at yarışlarında oğlu Arthur’un başına bir şey gelmesi konusunda endişe duyarken; Esther de oğlu Jack’in orduda başına bir şey gelmesinden korkar. Jack, annesi Esther’i ziyarete gelir. Jack, askeri üniforması içerisinde annesini kucaklayıp öptüğünde Esther, oğlunun hayatı için verdiği zorlu mücadeleyi unutmaz: “O anın mutluluğu içinde her şey unutulur... Sadece kadınlık

görevini tamamladığının bilincindedir – oğlunu yetişkin bir adam yapar ve bu, ona yeterli bir ödüdür” (Moore, 2012: 325, 326). Esther, anne olarak oğlu için her türlü fedakârlığı yaparak onu bu yaşa getirmenin memnuniyeti ve gururu içinde yakışıklı oğlunu, Bayan Barfield’le tanıştırır. Jack, Bayan Barfield’e, annesine gösterdiği nezaket nedeniyle teşekkür eder. Esther ve oğlu Jack arasındaki ilişki incelendiğinde I. Bölümde anlatılan anneyle erkek çocuk arasındaki ayrışma-çatışma durumu, Esther ve oğlu Jackie arasında görülmez. Kişinin, sembolik düzene girmeden önceki ilk ilişkisi annesiyle olduğu için, bu ilk annelik hâkimiyetinin, bireyin hayatında çeşitli yansımaları olabilir. Bir anne olarak kadın da kendi doğasından gelen bir güce sahiptir ve büyüyüp artık sembolik boyuta geçen erkek de bu gücü kendisi üzerinde bir tehlike unsuru olarak görerek anneyle ilgili olan her şeyi reddetmek ve kadını zayıf göstermek ister, böylece kendi hâkimiyetini kurabilir. Ancak Jackie, annesiyle olan ilk ilişkisinden sonra onu reddetmez ve annesiyle olan bütünlüğü devam eder. Jackie, annesiyle bütünlük evresinden hiç çıkmadığı için onu üzmemek ister. Babasız büyüyen Jackie, annesine ömür boyu bağlı kalmaya devam eder.

Frederick Engels, *The Origin of the Family, Private Property and the State* (Ailenin, Özel Mülkiyetin Ve Devletin Kökeni) adlı eserinde kadınların evlilikteki konumunu dile getirir. Erkekler, ev halkı üzerinde kontrolü ellerinde tutarak kadınların hem erkeklerin şehveti için köle olmalarını hem de çocuk doğurmalarını sağlarlar. Aslında aile kelimesi, ev kölesi anlamına gelen Latin kökenli *famulus* sözcüğünden gelir. *Familia* sözcüğü ise tüm varlıkları miras alan ve ev halkının üzerinde mutlak güç kullanan bir kişiye ait kölelerin hepsi anlamına gelir (2004: 11). Yasalar önünde kadın-erkek arasındaki bu eşitsizlik, kadınların ekonomik baskıya maruz kalmalarından kaynaklanır. Evin işleri kadına verilirken, yemek temin etme görevi erkeğe bırakılır (2004: 79). İnsan gelişiminin üç aşamasıyla örtüşen üç evlilik yapısı vardır; yabanilik döneminde grup evliliği, barbarlık döneminde evlilik eşleşmesi, medeniyet döneminde

ise zina ve fahişelik ile birlikte tek eşlilik (2004: 80). Evlilik dışında cinsel ilişki kadına yasaklanırken; erkek için ise serbesttir (2004: 81). Aşk evliliği erkeğin hakkı olduğu kadar kadının da hakkı olmalıdır. Evlilikte tam özgürlük ancak eş seçimini etkileyen ekonomik kaygının ortadan kalkmasıyla sağlanabilir ve böylece tek dayanak karşılıklı sevgi olur. Kadınlar toplum içinde üretimde tam anlamıyla yer aldıkları zaman, toplumda erkeklerle eşit bir konuma gelebilirler (2004: 86).

Anthony Giddens, *Sosyoloji* adlı eserinde evliliğin, toplumsal olarak onaylanan bir cinsellik ilişkisi içerisinde birlikte yaşayan iki insan arasındaki bir anlaşma olduğunu ifade eder (2005: 197). Anthony Giddens'ın, *Mahremiyetin Dönüşümü* adlı eserinde belirttiği üzere cinsellik, sadece doğrudan boşalma imkânı bulan veya bulamayan bir biyolojik dürtüler kümesi değil, iktidar alanları içerisinde işleyen bir toplumsal inşadır. Cinsellik, aslında kadınların cinsel etkinliklerini kontrolde tutma teşebbüsüyle bağlantılıdır (2010: 27). Kız çocuğu genelde baskı ve kontrol altında olup daha tutucu, geleneksel rol beklentisine uygun, evlilik öncesi cinsel ilişki yasağı (bekâret) gibi cinsellekle ilgili baskılarla büyütülür. Dolayısıyla evlilik öncesi cinsel deneyim, erkek için kabul edilirken; kadın için reddedilir (Oliver ve Hyde, 2001: 33). Erkeğin alışıldık durumu olan cinsel uyarılma, kadında istisna kabul edilir (Heath, 1982: 17). İffetli kadınların, cinselliğe kayıtsız olduklarına, kocalarının ilgisini yalnızca bir görev diye kabul ettiklerine inanılır. Erkeklerin pek çoğu, düzenli olarak fahişelere giderler ya da metres tutarlar. Böyle bir davranış, hoşgörülle karşılanırken; aşığı olan kadınlar ise yüz karası diye görülürler, davranışlarının gün ışığına çıkması durumunda toplumdan uzak tutulurlar (Giddens, 2005: 127). Cinsel olarak daha aktif kızlar, herkes tarafından kötülenirler. Lillian Rubin, erkekler ile kadınlar arasındaki ilişkilerde insanı hayrete düşürücü boyutlarda bir değişim olduğunu belirtir (1990: 8). Çok az kız, erkek arkadaşlarının cinsel ilişkiyi sonuna kadar yaşamasına izin verir. Michel Foucault'a göre cinsellik, bireysel varoluşların en küçük ayrıntılarında aranır, davranışlarda izi

sürülür, hayallerde peşine düşülür, en küçük deliliklerin temelinde olduğundan şüphelenilir ve kökleri çocukluğun ilk yıllarında aranıp bulunur (1978: 146). Bireyselliğimizi kurmak için, katılmamız gereken arzulanabilir bir şey olarak ‘seks’i oluşturur. Fakat kadınların cinsel haz alma yetenekleri inkâr edilir. Cinsel zevk hasreti çeken kadınlar, özellikle doğadışı kabul edilirler. “Evliliğin namuslu cinselliği ile evlilik dışı ilişkilerin erotik veya tutkulu karakteri arasında bir ayırım çizilir... Tutkulu aşk, sadece rutinden ve sorumluluklardan kopma anlamında özgürleştirici olur” (Giddens, 2010: 41, 42). Kadının cinsel haz talebi, mahremiyetin yeniden inşasının temel bir parçasını, önemli bir özgürleşmeyi oluşturur. Kadınlar için doğum kontrol hapının icat edilmesi, cinsel hazzın üremeden açık bir biçimde ayrılmasını sağlar. Kadın toplulukları; erkeklerin cinsel değerlerinden daha fazla bağımsızlık, çifte standardın reddedilmesi, ilişkilerde kadınların daha fazla cinsel doyuma ulaşma gereksiniminin kabul edilmesi için baskı yapmaya başlarlar (Giddens, 2005: 128). Kadınlar arasında evlilik öncesi cinsel deneyim düzeyinde, giderek katlanan bir artış görülmeye başlar. Birsen Civil ve Hatice Yıldız’ın ifade ettikleri üzere dünyada insanın cinsel davranışlarında ön yargılar, tabular, örf ve adetler geniş ölçüde egemen olur. Bu egemen oluş, gençlerin cinsellik ve üreme sağlığı konusunda yeterince bilgi sahibi olmalarını engeller (2010: 58). Oysa cinsel konulardaki bilgi ve tutumları; gençlerin gelecekteki cinsel yaşamlarını, aile hayatlarını ve doğurganlık davranışlarını yakından etkiler. Gençlerin, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar ve yaratabileceği sorunlar ile sağlıklı cinsellik ve cinsel sorunlara yönelik bilgi-eğitim gereksinimine gerek vardır.

Bir kadının bir erkekle evlilik dışı cinsel ilişki yaşaması; gayri meşru gebelik, toplumdandan dışlanma, aile yapısının trajik bir biçimde parçalanması, intihar veya cinsel hastalık anlamına gelir. Bütün bunların altında devasa ve geniş çaplı bir bastırma yatar (May, 2010: 78). Erotik-cinsel dürtü, kişiyi eşle fiziksel birliğe doğru iter. Sigmund Freud’a göre bizi harekete geçiren şey, arzudur. Freud, arzudan başka hiçbir şeyin

zihinsel düzeni harekete geçiremeyeceğini belirtir (May, 2010: 257). Anthony Storr'un belirttiği üzere suçluluk duygusu, çocuğun, içinde duyduğu içgüdüsel isteklerin ve itkilerin, evinde benimsediği standartlara uymayan "kötü" şeyler olduğunu fark etmesinden doğar. Böyle duygular, onu, kendi gözünde güvensiz ve aşağı bir konuma getirir; dahası yetişkinlikte bu standartlara aykırı davrandığında kendisini uyaran ana-babasının sesini duyamayacağı için, koyu bir yalnızlık duygusunun içine gömülür. Cinselliğe suçluluk duygusunun eşlik etmesinin çeşitli nedenleri vardır. İlki, bireysel kişiliğini ne denli geliştirmiş olursa olsun etkisi herkesin üzerinde görülen toplum baskısı; ikincisi, birçok ana-baba cinsellik konusunda olumlu bir şey söylememe tutumlarıdır. Duyarlı çocuk için, yalnızca onaylanmayış bile o davranış ya da sözün "kötü" olarak suçlanmasına yeter ve o davranış ya da sözden dolayı suçluluk duygusu oluşmaya başlar (1992: 24). Âşık olmak, bir kimsenin yaşamdaki öteki edimleri gibi kendisi dışındaki dünyada var olan bir kişiyle ilgili olarak yarattığı iç dünya ile bağlantılı bir edimdir; böylece o kimse, insanoğlunun şimdiye değin tanıdığı mutlulukların en güzelini tadar. Aşk, ancak insanın düşlemindeki sevgili tipi ile dış dünyada sevgili olarak seçtiği kimsenin özelliklerinin uyuşmasıyla ortaya çıkar. İnsanın, kendisini düşlemler kurmaya yönelten cinsel istekleri ile gerçekten var olan bir kişiye duyduğu istek arasında tam bir ilişki vardır (Storr, 1992: 29-30). Okeke ve Okeke-Obayemi'nin belirttikleri üzere evlilik öncesi cinsellik konusunda öz-yeterlik, öz-saygısı ve tutum gibi psikolojik faktörler incelemeye değer görülür. Öz-yeterlik, bireyin bir faaliyet bağlamında hedefe yönelik davranışları yapma kabiliyetine ve kapasitesine olan inancını tanımlar. Belli görev ve zorluklar ile başa çıkma konusunda kendinden emin hissetmesidir. Ergenlerin, iffetlerini koruma kabiliyetine sahip olma güvenleri, evlilik öncesi cinsel ilişkiyi belirlemede büyük bir rol oynar. Öz-yeterlik düzeyi düşük olan ergenlerin, öz-yeterlik düzeyleri yüksek olanlar ile karşılaştırıldığında cinsel yönden daha aktif oldukları tespit edilir. Öz-saygı, bir bireyin kendisi üzerinde sahip olduğu

değeri, böyle bir kişinin evlilik öncesi cinsel ilişkide bulunmak için dış ve iç baskılara nasıl tepki vereceğini büyük ölçüde belirler. Öz-saygısı düşük gençler, sadece evlilik öncesi cinsel aktivitede bulunmakla kalmaz, aynı zamanda riskli cinsel davranışlara da maruz kalırlar (2016: 200). Sağlıklı davranışını öngörmeye, tutumun yeri muazzamdır. Ergenlerin evlilik öncesi cinselliğe yönelik tutumları, evlilik öncesi cinsel ilişki davranışlarını büyük oranda şekillendirebilir. Evlilik öncesi cinsel ilişkide bulunmada yanlış bir şey görmeyen veya evlilik öncesi cinsel ilişki ile meşgul olmak için kendince gerekçeler bulan ergenlerin, evlilik öncesi cinsel ilişkinin yanlış olduğunu düşünen ergenlere kıyasla romantik ilişkiler başlatma ve sürdürme olasılıkları daha yüksektir (Okeke ve Okeke-Obayemi, 2016: 201).

Donald D. Stone'un belirttiği gibi Viktorya dönemi toplumunun geleceği, kadın ve erkeğin itaatkâr davranmalarını gerektirir fakat birçok erkek, itaat etmeyi istemediği için, toplumun ve çocuklarının menfaati açısından kadınlar, iki kat daha itaatkâr davranmaya teşvik edilirler (Stone, 1972: 69). George Moore'un betimlediği Esther, semiyotik evreden gelen, kadının hâkimiyetiyle ilgili bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirilerek erkek-egemen toplumun, kadınlardan beklentilerine aykırı davranır, sevdiği kişi William'la evlilik dışı cinsel ilişki yaşar ve evlilik dışı çocuk sahibi olur. Esther, kendini düşmüş kadın olarak görmeyen, kendi kişiliğinden emin bir kadındır ve düşüncelerini çekinmeden dile getirir. Esther, meslek edinebileceği bir eğitim alamadığı için hizmetçi olarak çalışmak zorunda kalır ve oğlunun geleceği için bütün sıkıntılarla mücadele eder. “Anneliğe özgü unsurların aşırı gelişimi” isimli anne kompleksini yaşayan Esther, annelik içgüdüsünü, çocuğunun özel yaşamını mahvetmeye varacak kadar gözü dönmüş bir iktidar hırsıyla dayatır. Esther, oğlunun babasıyla evlenerek oğlunun, bir soyada sahip olmasını sağlar. “Anneyle özdeşleşme” isimli anne kompleksini yaşayan Esther, kendine bir kimlik edinmek yerine annesininkini kendisine aynen kopyalar. Dolayısıyla Esther, annesiyle kimlik bütünlüğü ve uyum içindedir

çünkü o da annesi gibi kendi kocasına itaat eder. Esther, kocası William'ın bahis oynamasını istememesine rağmen William, üstünlük kompleksi yaşadığı için onun isteklerine ve fikirlerine önem vermez. Esther, kocası öldükten sonra tekrar evlenmeyi düşünmeyerek hayatını bağımsız bir şekilde sürdürmeye çalışır. “Hayat - içgüdünün, toplumun ve koşulların baskıları - birey üzerinde kaçınılmaz etkiye sahiptir” (Gregor ve Nicholas, 1962: 102). Fakat Esther, iradeli kişiliği sayesinde hayatın olumsuz koşullarıyla mücadele etmeyi başarır. Esther ne günahı için acı çekmesi gereken düşmüş kadındır ne de çok kültürlü bir kadındır. Bu yüzden Nina Auerbach, Esther’i “düşmüş kadının yükselişi” olarak tanımlar (1982: 150). George Moore gibi bazı erkekler, kadın özgürlüğüne duyulan ihtiyacın farkındalar ve bunun başarısına katkıda bulunmak için ellerinden geleni yapmaya çalışırlar. Bir eleştirmen, “Mill’in eserlerinden sonraki yıllarda kadınlar hakkında bildikleri her şeyi anlatmak için elinden gelini yapmaya çalışan kişilerin, erkek roman yazarları” olduğuna inanır (Lucas, 1977: 200). Viktorya toplumu erkek odaklı olduğu için, ilk kadın yazarlarına kıyasla erkek yazarların gözlemleri, genellikle daha doğrudan tasvir edildiğine ve daha kapsamlı olduğuna inanılır. Başka bir eleştirmen de kadınların genellikle aşk, aile ve evlilik konusunda yazdıkları için kadın yazarların konularının sınırlı olduğunu düşünür (Foster, 1985: 2). Vickie Ricks, kadınların da erkeklerle aynı şekilde özgürce yazabileceklerini ve aralarında bir fark olmadığını belirterek kadınların, erkeklerle zihinsel olarak denk olduklarını ifade eder (1995: 68). George Moore, evlilik dışı cinsel ilişki yaşayan erkeklerin, ataerkil toplum tarafından eleştirilmezken; kadınların ise düşmüş kadın olarak görülmesi konusundaki çifte standardı eleştirir. Kocalarının malı olmak anlamına gelen evlilik kurumunun dışında kalan kadınların, yıkıcı sulara çırpındıklarına inanılır çünkü bu kadınların, finansal özgürlük sağlayacak eğitimleri ve meslekleri yoktur. Bu yüzden George Moore, kadınların, baskı altında oldukları toplumsal konumlarından ancak eğitim yoluyla kurtulabileceklerine inanır.

SONUÇ

George Eliot'ın *Middlemarch* (*Middlemarch*) (1872), Sarah Grand'ın *The Heavenly Twins* (*Cennetlik İkizler*) (1893) ve George Moore'un *Esther Waters* (*Esther Waters*) (1894) romanları on dokuzuncu yüzyılda İngiltere'de kadının toplumdaki yerini irdeleyen edebî eserlerdir. Bu yüzden bu eserler, feminizmin çalışma alanına girdikleri için bu bağlamda incelenebilecek yapıtlardır. Bu tez, eğitim ve evlilik açısından kadının konumunu bu eserlerde sadece kadın yazarlar bakış açısından değil, aynı zamanda bu durumun farkında olan erkek bir yazar bakış açısından da psikanalitik liberal feminizm yaklaşımıyla irdeleyerek konuya daha objektif bir bakış açısı sağlamaya çalışmaktadır.

Yaklaşık iki asırlık geçmişe sahip olan feminizmin ele aldığı kadın sorunları ve kadın haklarının kökenleri şüphesiz insanlık tarihi kadar eskidir. Bu bağlamda feminizm olgusu işlenirken tezin Giriş kısmında göçebe hayattan yerleşik hayata geçilip Ortaçağ, Rönesans, Aydınlanma çağı ve on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar tarihsel süreç içerisinde kadının toplumdaki genel konumuna değinilmiştir. Bu süreç içerisinde erkek güçlü, etkin ve yöneten olarak kabul edilirken; kadın ise zayıf, edilgen ve itaatkâr olarak görülür. Bu yüzden kadınların ve erkeklerin sosyal hiyerarşide ayrı alanlara sahip olduğu anlaşılır. Kamusal alan akılcılık ve erkekle; özel alan ise duygusallık, ahlâk ve kadınla özdeşleştirilir. Kadın eve hapsedilir çünkü kadının hem önemli kararları alacak zekâyâ hem de evin dışında mücadele edecek fiziksel güce sahip olmadığına inanılır. Böyle bir ortamda yetişen bir kadın, bu anlayışı artık benimsediği için kendi çocuğunu da bu anlayışa göre yetiştirir. Toplumun devamını sağlamak ve aile kurarak erkeğin cinsel arzularını karşılamak için, evlilik gerekli hale getirilir. Dolayısıyla geleneksel yapı içinde kadına yüklenen temel görevler üreme, ev ve ailenin bakımı olur. Geleneksel anlayışa göre genç bir kız, hayatının sorgulanamayan amacının evlilik

olduğu inancıyla yetişir. Bu yüzden kızlara resim, çizim, müzik, nakış ve dikiş konularını kapsayan sınırlı bir eğitim verilir. Evlilik anına kadar genç bir kız, cinsellik konusunda masum ve bilgisiz yetiştirilirken aileye bağlılık ve annelik duygularının onun özünde var olduğu kabul edilir. Bir koca bulabilmek için kızlara, güzellikten başka bir şeye ihtiyaç duymadıkları öğretilir. İğfal edilme ve zina kesinlikle kabul edilmez. İğfal edilen bir kız ya da zina yapan bir kadın, doğrudan düşmüş kadın olarak görülür. Bu tür ahlâkî sorumluluklar erkeği bağlamaz. Kadınlar, evliliği buldukları durumdan kurtuluş, rahat bir hayata sahip olmanın ve sosyal konumu devam ettirmenin aracı olarak görmeye şartlanmışlardır. Ancak ne yazık ki kadınlar, evlendikten sonra da istedikleri hayata sahip olamazlar. Kadının yaşamı evi, kocası ve çocukları etrafında yoğunlaşır; evdeki kadının, duygusal ve ruhsal açıdan gelişip eve gelen kocasını dışarıdaki stres karşısında rahatlatması beklenir. Kadın, önce babasının daha sonra kocasının malı sayılır. Yasa gereği erkek; evlendiği kadının, onun mülkünün ve çocuklarının sahibi olur. Kadınlara dava açma ve oy kullanma hakkı verilmez. Boşanma durumunda ise bazı istisnalar dışında çocuğun velayeti hep babaya verilir. Dolayısıyla erkek-egemen düzen yani ataerkillik, erkeklerin kadınlara üstünlüğünü doğuştan kazanılmış bir hak olarak görür. Zekâ, güç ve etkinlik açısından toplum tarafından erkek üstün kabul edilirken; kadın ise aşağı görülür. Erkeğe her türlü hak tanınırken; kadına ise sadece çocuk bakımı, ev işi gibi işler yüklenir. Bu nedenle erkek-egemen toplum, kadını erkeğin buyruğu altına almaya, siyasi haklardan yoksun bırakmaya ve ekonomik açıdan erkeğe bağımlı kılmaya çalışır.

Aydınlanma döneminde insan akli ve doğal haklar vurgusu sonucunda bunların, kadınlar için de kabul görmesi düşüncesi oluşur. Asırlardır bastırılan ve baskı altına alınan kadın için, artık bir şeyler yapma ihtiyacı sonucunda bu baskıya bir son vermek amacıyla feminizm ortaya çıkar. Feminizm; temel olarak kadınların kendi haklarına sahip olmaları, eril toplumda baskı altında yaşamalarına karşı durmaları, erkeklerle eşit

konumda algılanmaları ve daha özgür bir dünyada yaşayan bireyler olarak öz kimliklerini ve saygınlıklarını elde etmeleri için mücadele verir. Akılcılık ve pozitivist düşünceden etkilenen ilk feminist düşünce türü olan liberal feminizm yaklaşımı I. Bölümde incelenmiştir. Liberal feminizm, kadının erkekle aile yaşamında, sosyal hayatta ve hukuksal alanda eşit ve özgür olmasını vurgular. Liberal feminizm yaklaşımı bağlamında görüşleri ele alınan Mary Wollstonecraft, Harriet Taylor ve John Stuart Mill, erkek-egemen toplumun, kadını nasıl iki ayrı kutup olarak gördüğünü ve kadını, erkeklere nasıl bağımlı hale getirdiğini açıklarlar. Eve kapatılarak politik ve hukukî haklardan mahrum bırakılan ve tek amacının güzel giyinip kendini bir erkeğe beğendirmesi olduğu öğretilen kadına, evlilik dışında başka bir yol bırakılmadığını dile getirirler. Kadınların bu durumunun temelinde erkek-egemen toplumun önyargıları nedeniyle kadınlara, erkeklerle aynı eğitim ve meslek imkânının tanınmamış olduğunu söylerler. Ontolojik olarak kadının ve erkeğin ruhlarının ve akılcı yeteneklerinin aynı olduğunu ve kadınların da erkekler gibi özerk bireyler olduklarını vurgularlar. Kadınların mevcut durumunun iyileşmesi için, kadınlara eğitimde fırsat eşitliği tanınması, kadınların bir erkeğe bağımlı kalmadan ayakta durabilmeleri ve kamusal alana dâhil edilip ekonomik özgürlüklerini kazanmaları gerektiğini vurgularlar. İnsanı ve insan doğasını yakından inceleyen ve ele alan edebiyatın, psikoloji bilimiyle iç içe olduğu düşünülebilir. Öyle ki her ikisi de ataerkil toplumda kadınların maruz kaldığı baskıyı incelemek açısından hayati önem taşırlar. Liberal feminizm ile birlikte I. Bölümde bilinçdışı ve rüyalar, semiyotik ve sembolik evreler ve anne kompleksleri ile ilgili Sigmund Freud, Carl G. Jung, Jacques Lacan ve Alfred Adler gibi önemli psikanalistlerin görüşleri anlatılmıştır. Bununla birlikte bu bölümde roman karakterlerinin sahip oldukları psikolojik rahatsızlıkların psikiyatrik semptomları da açıklanmıştır.

George Eliot'ın *Middlemarch* romanı, psikanalitik liberal feminizm yaklaşımıyla II. Bölümde incelenmiştir. Erkek-egemen toplumun kadınlara dayattığı yetersiz eğitimden dolayı Dorothea ve Rosamond, bilgisiz bırakıldıkları için kendi hayal dünyalarıyla meşgul olup kendilerini ve başkalarını tanıyamazlar. Dorothea ve Rosamond, hayallerini gerçekleştirmek için arzu ve ihtiyaçlarına göre eş adaylarıyla ilgili hayali imajlar oluştururlar. Erkek-egemen toplumun kadına dayattığı kıt bir eğitime rağmen Dorothea, bilme arzusu peşinde koşar. Küçük yaşta babasını kaybeden Dorothea'nın kendisinden yaşça çok büyük olan Casaubon'la evlenmeyi istemesi, onun çocukluğundan kalma baba özlemi ile bağdaştırılabilir. Bu yüzden Dorothea, öğrenme ve bilme arzusuna ulaşmak için sembolik evreden gelen, erkek hâkimiyetiyle ilgili bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirilerek bilge olarak gördüğü Casaubon ile evlenir. Rosamond, kolektif bilinçdışının etkisinde olduğu için tek amacı evlenmektir. Rosamond, lüks bir yaşam elde etmek için erkek-egemen toplumun beklentilerine göre davranarak zengin olduğunu düşündüğü Lydgate'i güzelliğiyle etkiler ve onunla evlenir. Casaubon ve Lydgate, üstünlük kompleksini yaşarlar. Bu yüzden Casaubon, Dorothea'yi kendisine hizmet edecek bir kadın olarak gördüğü için onunla evlenirken; Lydgate de Rosamond'u güzel ve uysal bir kız olarak gördüğü için onunla evlenir. Dorothea ve Rosamond, eş adayları ile ilgili var olan gerçek bireysel özellikleri tanımak yerine, kendi arzularına göre hayali imajlar oluşturdukları için evliliklerinde yanılsama yaşarlar. Tükenmişlik sendromu yaşayan Casaubon, Dorothea'nin öğrenme ve bilme arzusuna cevap veremez. Evliliğinde hayal kırıklığı yaşayan Dorothea, sıkıntı yaşayan insanlarla empati kurmaya başlar. Rosamond lüks bir hayat yaşamak için kocasını borç bataklığına sürükler. Bir insan kendisini, içinde yaşadığı toplumdan soyutlayamadığı için o toplumun şartlarından etkilenir. Erkek-egemen toplum, kendi çıkarı için kadınları ideallerinden vazgeçirip eş ve anne olmaya mecbur bırakır. Toplum, kadınlara meslek edinecekleri bir eğitim vermeyerek onlara evlilikten başka bir seçenek sunmadığı için,

mutsuzlukla biten bir evlilik, ikinci bir evliliğin başlangıcı olarak görülür. Bu yüzden eğitimsiz bırakılan ve meslek edinemeyen Dorothea, kocası öldükten sonra ikinci evliliğini gerçekten âşık olduğu kişiyle yaparken; bencil olan Rosamond da kocası öldükten sonra ikinci evliliğini gerçekten zengin olan biriyle yapar. Ataerkil toplumun dayattığı normlardan dolayı Dorothea ve Rosamond gibi kadınlar, iyi birer eğitim alamadıkları için meslek sahibi olamazlar, kendilerine evlilikten başka bir seçenek sunulmaz, ev ortamı dışında tecrübe edinemezler ve başkalarını doğru bir şekilde tanıyamazlar. Eğitimsiz ve tecrübesiz bırakılan kadınlar, evliliğinde ızdırap çekerek ve tecrübe edinerek kendilerini geliştirmeye ve başkalarını olduğu gibi görmeye başlarlar. Kadınlar, empati kurup insanlara yardım ederek toplumda sosyal inanç oluşturabilirler. George Eliot'a göre şayet kadınlar, iyi birer eğitim alırlarsa kamusal alanda çalışarak hem ekonomik özgürlüklerini elde ederler hem de erkekleri daha iyi tanırlar ve tecrübeli olurlar.

Sarah Grand'ın *Cennetlik İkizler* romanı, psikanalitik liberal feminizm yaklaşımıyla III. Bölümde incelenmiştir. “Anneyle özdeşleşme” isimli anne kompleksini yaşayan Edith, kendine bir kimlik edinmek yerine annesininkini kendisine aynen kopyalar. Yani Edith, annesi gibi ataerkil toplumda erkeklere itaat eden ideal kadını temsil eder. Edith, sembolik evreden gelen, erkek hâkimiyetiyle ilgili bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirilerek erkek-egemen toplumun beklentilerine uygun davranıp bilmeyi, öğrenmeyi ve özgür olmayı arzulamaz. Edith, önce ailesine, sonra da kocasına itaat etmekle övünür. Bilinçdışı, kendisini rüyalar yoluyla ifade edebilir. Edith'in gördüğü rüya, onun geleceğiyle ilgili ipucu verir çünkü Edith, evlendikten sonra hastalanır ve hastalıklı bir çocuk doğurduğu için çocuğunun zamanla kötüleştiğini görür. Edith'in, geleneksel 'eski' usule bağlılığı ve bilmeyi arzulamaması ölümüne sebep olur. Evadne ve Angelica, geleneksel ideal kadın algısından farklı bir tiplere sergilerler. Evadne, erkek-egemen toplumun ona dayattığı sınırlı eğitimle yetinmez,

kendi başına kitaplar okuyarak kendini geliştirir. Evadne, semiyotik evreden gelen, kadının hâkimiyetiyle ilgili bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirilerek evlilik öncesinde kadının ve erkeğin iffetli olması konusundaki eşitliğine inandığı için erkek-egemen düzene karşı gelir ve kocası Colquhoun'la cinsel ilişki yaşamayı reddeder. Üstünlük kompleksi yaşayan Colquhoun, sadist bir şekilde karısı Evadne'a psikolojik baskı uygular. Colquhoun'a verdiği söz yüzünden kendi düşüncelerini bastırarak depresyona giren Evadne, zamanla histeri hastalığına yakalanır ve daha sonra da hamileyken intihar girişiminde bulunur. Bilinçdışı, arzuları rüyalara yansıtabilir. Erkek-egemen toplum, kadını erkeğe göre aşağı görmesine rağmen Angelica, rüyasında bu anlayışı reddeder ve arzuladığı kadın-erkek eşitliği konusundaki düşüncesinde ısrar eder. Erkek-egemen toplumda evlenmesi beklenen Angelica, kendi seçtiği adama evlilik teklifinde bulunur ve kendi belirlediği şartlarla onunla evlenir. Angelica da ilk başta kocasına cinsel anlamda itaat etmez. Bir meslek edinmeyen Angelica, semiyotik evreden gelen, kadının hâkimiyetiyle ilgili bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirilerek kadın-erkek eşitliğine inandığı için erkek-egemen düzene karşı gelip Boy (erkek çocuk) kılığına bürünür, geceleri dışarıda özgürce dolaşır ve Tenor adında bir adamla önyargısız bir şekilde entelektüel sohbetler gerçekleştirir fakat daha sonra onun ölümüne sebep olur. Gördüğü rüyanın etkisiyle Angelica, meslek edinme arzusu duyar fakat ona anlayış gösteren yaşlı kocasının sevgisini kaybetmekten de korktuğu için kocasına cinsel anlamda itaat eder. Angelica, kocası Kilroy'un, Parlamentoda kadınların konumu ile ilgili değişim talep etmesini sağlayacak konuşma metinlerini yazar. Romanda kız çocuğu, eş ve anne olarak kadının geleneksel konumu sorgulanarak geleneksel evlilik anlayışı eleştirilir ve kadına yönelik eğitimde ve muamelede değişim talep edilir. Geleneksel evlilik anlayışının aksine Sarah Grand'ın evlilik anlayışı, kadınlara hayatlarında söz hakkı alma ve bedenleri ile akılları üzerinde kontrollerini ele geçirme imkânı sağlar. Kadın-erkek eşitliği konusunda henüz tüm şartların

olgunlaşmamasından dolayı bu yeni evlilik anlayışı, tam bağımsızlık ve eşitlik ilkesine dayanmayıp kadının, kocasına karşı cinsel anlamda kontrolü elinde tutup büsbütün boyun eğmemesini içerir. Söz konusu romanda üç farklı kadın karakterin hikâyeleri aracılığıyla kadınların, eğitimden ve iş imkânından mahrum edilmelerinin her tarzda kadın için tehlikeli olduğu vurgulanır. Kadınlar da erkeklerle aynı eğitimi alırlarsa meslek sahibi olabilirler.

George Moore'un *Esther Waters* romanı, psikanalitik liberal feminizm yaklaşımıyla IV. Bölümde incelenmiştir. Hayat tecrübesi olmayan Esther, kendisine ilgi gösteren William'a âşık olur. Esther, semiyotik evreden gelen, kadının hâkimiyetiyle ilgili bilinçdışı düşünceler tarafından yönlendirilerek erkek-egemen toplumun, kadınlardan beklentilerine aykırı davranıp William'la evlilik dışı cinsel ilişki yaşar. Esther, evlilik dışı çocuk sahibi olduğu için düşmüş kadın olarak görülür ve bunun için toplumdan dışlanır. Esther, kendini düşmüş kadın olarak görmeyen, kendi kişiliğinden emin bir kadındır ve düşüncelerini çekinmeden dile getirir. Erkek-egemen toplumda Esther, meslek edinebileceği bir eğitim alamadığı için hizmetçi olarak çalışmak zorunda kalır ve oğlunun geleceği için bütün sıkıntılarla mücadele eder. "Anneliğe özgü unsurların aşırı gelişimi" isimli anne kompleksini yaşayan Esther, annelik içgüdüsünü, çocuğunun özel yaşamını mahvetmeye varacak kadar gözü dönmüş bir iktidar hırsıyla dayatır. Esther, dişi içgüdüleri ve özellikle de annelik içgüdüğü aşırı geliştiği için çocuğuna yapışır çünkü kendi yaşamı için başka bir var oluş sebebi göremez. Esther, oğlunun babasıyla evlenerek oğlunun, bir soyada sahip olmasını sağlar. "Anneyle özdeşleşme" isimli anne kompleksini yaşayan Esther, kendine bir kimlik edinmek yerine annesininkini kendisine aynen kopyalar. Dolayısıyla Esther, annesiyle kimlik bütünlüğü ve uyum içindedir çünkü o da annesi gibi kendi kocasına her konuda itaat eder. Esther, kocası William'ın bahis oynamasını istememesine rağmen William, üstünlük kompleksi yaşadığı için onun isteklerine ve fikirlerine önem vermez. Esther,

kocası öldükten sonra tekrar evlenmeyi düşünmeyerek hayatını bağımsız bir şekilde sürdürmeye çalışır. Esther ve oğlu Jackie arasında ayrışma-çatışma durumu görülmez. Jackie, annesiyle olan ilk ilişkisinden sonra sembolik düzene girmediği için, onu reddetmez ve annesiyle olan bütünlüğü devam eder. Jackie, annesiyle bütünlük evresinden hiç çıkmadığı için annesine ömür boyu bağlı kalmaya devam eder. George Moore, cinsellik konusundaki çifte standardı eleştirir. Çünkü ataerkil toplumda evlilik dışı cinsel ilişki yaşaması erkekler için doğal karşılanırken; kadınlar için ise reddedilir. Bunu yaşayan kadın ise düşmüş kadın olarak görülür. Esther gibi finansal özgürlük sağlayacak eğitimden ve meslek ediniminden mahrum bırakılan kadınlar, evlilik kurumunun dışında kaldıklarında ciddi zorluklara maruz kalırlar. George Moore, kadınların kurtuluşu için, onların eğitimine önem verilmesi gerektiğini belirtir ve kadınların toplumsal konumu ile ilgili ortak farkındalık oluşturmaya çalışır.

Tezde incelenen romanlar, Viktorya döneminde yaşayan kadının toplumdaki konumuna ışık tutarlar. George Eliot'ın romanı, daha kanonik bir eser olarak kabul edilirken; Sarah Grand'ın ve George Moore'un romanları ise daha önceden üzerinde çok fazla inceleme yapılmayan ikinci derecede önemli yazarların eserleri olarak görülürler. Bu bağlamda Elaine Showalter'ın da belirttiği üzere toplumdaki kadının konumunu irdelemek için, yalnızca isimleri çok duyulan birinci derecede önemli kabul edilen yazarların eserlerinin değil, aynı zamanda ikinci derecede önemli yazarların eserlerinin de değerlendirilmesi gerekir (1977: 7). Bu tezde kadının, on dokuzuncu yüzyıl İngiliz toplumunda yüzyıllardır süregelen erkek-egemen yapıya rağmen kendi ayakları üzerinde durmaya çalışması yönündeki çabasını sergileyebildiği ve bu toplumun beklediklerinin tam zıddını yapabildiği görülür. Söz konusu yazarların, bu durumu eserlerine yansıtarak toplumdaki kadınların, içlerinde var olan potansiyeli fark etme yönünde onlara ışık tutup dilerlerse kendilerine dayatıldığı şekilde bir hayat sürmeme konusunda yol gösterdiği sonucuna varılabilir. Söz konusu romanlarda kadın

başkarakterler, 'değişmeye başlayan kadın' olmaları sebebiyle, 'New Woman' (Yeni Kadın)'ı temsil eden karakterler olarak düşünülebilir. 'Yeni Kadın', on dokuzuncu yüzyıl geleneksel ideal kadın algısından farklı şekilde kendi haklarının bilincinde olan özgürlükçü kadını ifade eder.

Tezde incelenen romanlardaki kadın karakterler, kadının Viktorya dönemi toplumundaki konumunu gösterirken; değişmeye başlayan kadını da gözler önüne serer. Bu bağlamda II. Bölümde Dorothea, değişmeye başlayan kadın modelini temsil ederken; Rosamond, geleneksel Viktorya dönemi kadını resmeder. III. Bölümde değişmeye başlayan kadını temsil eden karakterler, Evadne ve Angelica iken; Edith, on dokuzuncu yüzyıldaki ideal kadın algısına uygun kadını yansıtır. IV. Bölümde ise Esther hem değişmeye başlayan kadın modelini hem de geleneksel bir kadın tipini resmeder. Yazarlar, romanlarında hem geleneksel hem de değişen kadın tiplerini tasvir ederek okuyucunun bu iki kadın algısı arasındaki farklılıkları ve zıtlıkları daha iyi gözlemleyebilmesine olanak sağlarlar. Böylece değişen kadının özelliklerini ve yapabildiklerini daha dikkat çekici şekilde okuyucuya sunarlar. Tezde incelenen diğer bir nokta olan bilinçdışı bağlamında kadınların, semiyotik bilinçdışından gelen; erkeklerin ise sembolik bilinçdışından gelen düşünceler ile hareketlerinin şekillendiği ve bu durumun neticesinde karakterler arasında yaşanan çatışmalar gözlemlenmiştir. Bu bağlamda söz konusu romanlardaki karakterlerde saptanan psikolojik rahatsızlıkların psikiyatrik semptomları açıklanmıştır. İncelenen akıl hastalığı gibi bazı psikiyatrik rahatsızlıkların, kadınların, içinde yaşadıkları erkek-egemen toplum tarafından bastırılmaları ve sürekli ötekileştirilmeleriyle ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla incelenen romanlardaki karakterlerin yaşadıkları problemler, söz konusu ataerkil yapı itibarıyla toplumun genelinde de yaşanması muhtemel olan olası rahatsızlıklardır. Bu doğrultuda roman yazarlarının, toplumda kadının yaşadığı zorlukları ve sıkıntıları ortaya koymakla

birlikte, roman karakterlerini de bütün yönleriyle var olan insanlar olarak günlük hayattan alınmışçasına canlı resmettikleri de saptanmıştır.

Psikanalitik liberal feminizm yaklaşımıyla incelendiği üzere George Eliot'ın *Middlemarch* romanındaki Dorothea ve Rosamond, Sarah Grand'ın *Cennetlik İkizler* romanındaki Edith, Evadne ile Angelica ve George Moore'un *Esther Waters* romanındaki Esther erkek-egemen toplumda birer birey olarak algılanmazlar, akıldan yoksun kabul edilirler, sadece eş ve anne olarak görülürler ve meslek edinebilecekleri eğitimden mahrum bırakıldıkları için evlenmekten başka bir seçenek bulamazlar. Çünkü bir insan, kendisini, içinde yaşadığı toplumdan soyutlayamaz ve o toplumun şartlarından etkilenir. Roman incelemelerinde de görüldüğü gibi bu karakterler, ne kadar özgürlükçü ve yeni bir kadın profili çizmeye çabalasalar da içinde yaşadıkları toplum onların özgürleşmelerine ve istedikleri doğrultuda yaşamalarına izin vermez ve roman sonunda ya psikiyatrik rahatsızlıklar yaşarlar ya da aynı toplumda evlenmek zorunda kalarak yaşamlarına devam ederler. Fakat önemli olan bu karakterlerin, roman boyunca kendi bireysellikleri ve hakları için çaba göstermeleridir. Dorothea, Evadne, Angelica ve Esther örneklerinde görüldüğü üzere zihinsel kapasite açısından kadın ve erkek arasında doğuştan gelen bir fark yoktur fakat erkek-egemen toplumun, kadınlarla ilgili dayattığı önyargılar vardır. Bunun sebebi ise ataerkil toplumun, kadınların erkeklerle aynı eğitimi almalarına imkân tanımamasıdır.

KAYNAKÇA

- Abrams, M. Hamish. *The Norton Anthology of English Literature*. New York: W.W. Norton & Company, 1986.
- Adamson, John William. *English Education 1789-1902*. Cambridge: Cambridge University Press, 1980.
- Adler, Alfred. *The Collected Clinical Works of Alfred Adler: Journal Articles: 1931-1937*. Ed. Henry T. Stein. Bellingham: The Classical Adlerian Translation Project, 2005.
- *The Collected Clinical Works of Alfred Adler: Education for Prevention*. Ed. Henry T. Stein. Bellingham: The Classical Adlerian Translation Project, 2006.
- *The General System of Individual Psychology*. Ed. H.T. Stein. Bellingham: The Classical Adlerian Translation Project, 2006.
- Ahuja, Niraj. *A Short Textbook of Psychiatry*. New Delhi: Jaype Brothers Medical Publishers, 2006.
- Aksel, İhsan Şükrü. *Psikiyatri Ders Kitabı: Genel Psikiyatri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1945.
- Alexander, Sally. "Women, Class and Sexual Differences". *Feminism and Equality*. Ed. A. Phillips. New York: New York University Press, 1987. ss.160-175.
- Altıntaş, Deniz. "Feminist Tartışmalarda Liberal Feminizm". *Kadın Araştırmaları Dergisi*. Sayı 9, 2006. ss.21-52.
- Anderson, Amanda. *Tainted Souls and Painted Faces: The Rhetoric of Fallenness in Victorian Culture*. Ithaca: Cornell UP, 1993.
- Anderson, Bonnie S. ve Zinsler, Judith P. *A History of their Own: Women in Europe from Prehistory to the Present*. Cilt 2. New York: Harper and Row, 1988.

- Anderson, J. *Psychoanalysis and People in Need*. The Hague: Private Publication, 2002.
- Andrews, Robert. *Famous Lines: A Columbia Dictionary of Familiar Quotations*. New York: Columbia University Press, 1997.
- Arat, Necla. *Feminizmin ABC'si*. İstanbul: Simavi, 1991.
- Armstrong, Nancy. "The Rise of Feminine Authority in the Novel". *Novel: A Forum on Fiction*. Cilt 15, Sayı 2, Kış 1982. ss.127-145.
- Asena, Duygu. *Aslında Aşk da Yok*. İstanbul: Doğan, 2004.
- . *Kadının Adı Yok*. İstanbul: Doğan, 2016.
- Aslami, Zarena. *The Dream Life of Citizens: Late Victorian Novels and the Fantasy of the State*. New York: Fordham University Press, 2012.
- Asnis, Gregory M., Kaplan, M.L., Hundorfean, G. ve Saeed, W. "Violence and Homicidal Behaviours in Psychiatric Disorders". *Psychiatr Clin North Am*. Cilt 20, Sayı 2, 1997. ss.405-425.
- Astell, Mary. *A Serious Proposal to Ladies*. Ed. Patricia Springborg. London: Pichering and Chatto, 1997.
- Auerbach, Nina. *Woman and the Demon: The Life of a Victorian Myth*. Cambridge, Massachusetts: Harvard, 1982.
- Banks, Joseph Ambroser ve Banks, Olive. *Feminism and Family Planning in Victorian England*. New York: Schocken Books, 1964.
- Baral Kulaksızoğlu, Işın. "Deliryum (Akut Konfüzyonel Durum)". *Psikiyatri*. Ed. R. Tükel ve S. Çakır. İstanbul: Nobel Matbaacılık, 2013. ss.93-96.
- Barbey, Hélène. *A Survey of French and English History*. Rennes: Folkloriques Livres, 1936.
- Barker, Hannah. *Women's History: Britain, 1700-1850*. London: Routledge, 2005.
- Barlow, David H. ve Durand, V. Mark. *Abnormal Psychology: An Integrative Approach*. Belmont: Wadsworth, 2012.

- Basch, François. *Relative Creatures: Victorian Women in Society and the Novel, 1837-67*.
London: A. Rudolf, 1974.
- Beauvoir, Simone de. *The Second Sex*. Çev. H.M. Parshley. London: The New English
Library, 1962.
- Bebel, August. "Woman and Socialism". *Feminism: The Essential Historical Writings*.
Ed. Miriam Schreiner. New York: Random House, 1972.
- Becker, Howard S. *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: Free
Press, 1966.
- Beer, Gillian. *George Eliot*. Bloomington: Indiana UP, 1986.
- Bendix, Reinhard ve Lipset, Seymour Martin. *Class, Status and Power*. Glencoe: The
Free Press, 1953.
- Bentham, Jeremy. *Utilitarianism*. London: Progressive Publishing Company, 1890.
- Bıçer, Turgay. *Spor Yönetimi Organizasyonu Ekonomik Birim Olarak Spor İşletmeleri
ve Uygulamadan Bir Örnek*. Doktora Tezi, Marmara Üniv. Sos. Bil. Enst.,
İstanbul, 1994.
- Black, Donald W. ve Andreasen, Nancy C. *Introductory Textbook of Psychiatry*.
Washington and London: American Psychiatric Publishing, 2014.
- Blake, Kathleen. "Middlemarch and the Woman Question". *Nineteenth-Century
Fiction*. Cilt 31, Sayı 3, Aralık 1976. ss.285-312.
- *Love and the Woman Question in Victorian Literature: The Art of Self-
Postponement*. Totowa, New Jersey: Barnes and Noble, 1983.
- Bland, Lucy. *Banishing the Beast: Feminism, Sex and Morality*. New York: St. Martin's
Press, 2001.
- Bodichon, Barbara Leigh Smith. *Reasons For and Against the Enfranchisement of
Women*. London: McCorquodale & Co., 1872.
- Bodkin, Ronald G. "Women's Agency in Classical Economic Thought: Adam Smith,

- Harriet Taylor Mill and J. S. Mill". *Feminist Economics*. Cilt 5, Sayı 1, 1999. ss.45-60.
- Bolt, Christine. *The Women's Movements in the United States and Britain from the 1790s to the 1920s*. New York: Harvester and Wheatsheaf, 1993.
- Booth, Charles. *Life and Labour of the People Living in London*. London: Pantheon, 1889.
- Boulding, Elise. *The Underside of History, A View of Women Through Time*. Boulder (Colorado): Westview Press, 1976.
- Bowlby, John. *Attachment*. New York: Basic Books, 1982.
- Bozer, A. Deniz. "Aphra Behn'in *The Lucky Chance* Adlı Restorasyon Töre Komedisinde Zorâki Evliliğin Hicvedilişi". *Ortaçağdan On Yedinci Yüzyıla İngiliz Kadın Yazarlar*. Ed. A. Deniz Bozer. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2014. ss.133-146.
- Bradbrook, Muriel Clara. *Women and Literature 1779-1982: The Collected Papers of Muriel Bradbrook*. Cilt 2. Sussex: Harvester Press, 1982.
- Brent, Edward ve Lewis, J. Scott. *Sociology*. Burlington: Jones & Bartlett Learning, 2014.
- Brown, Ivor. *Shaw in his Time*. London: Nelson, 1965.
- Brown, Malcolm. *George Moore: A Reconsideration*. Seattle: University of Washington Press, 1955.
- Brundage, James. "Rape and Seduction in Medieval Canon Law". *Sexual Practices and the Medieval Church*. Der. Vern L. Bullough ve James Brundage. Buffalo, NY.: Prometheus Books, 1982. ss.141-148.
- Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009.
- Burstyn, Joan N. *Victorian Education and the Ideal of Womanhood*. London: Croom Helm, 1980.

- Butler, Josephine E. *The Education and Employment of Women*. Liverpool: T. Brakell Printer, 1868.
- . *Some Thoughts on the Present Aspect of the Crusade Against the State Regulation of Vice*. Liverpool: T. Brakell Printer, 1874.
- . *Social Purity*. London: Morgan and Scott, 1879.
- Caine, Barbara. *English Feminism 1780-1980*. New York: Oxford University Press, 1997.
- Calder, Jenni. *Women and Marriage in Victorian Fiction*. New York: Oxford University Press, 1976.
- Campbell, Kirsten. *Jacques Lacan and Feminist Epistemology*. London: Routledge, 2004.
- Can, Yusuf, Soyer, Fikret ve Güven, Hacer. “Spor Hizmetlerinde Verimliliği Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi”. *Sporda Psiko-Sosyal Alanlar, Spor Yönetim Bilimleri 1. Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bildirileri Kongresi*. Cilt 2, 26-27 Mayıs, Ankara, 2000.
- Cannon, Christopher. “The Rights of Medieval English Women: Crime and the Issue of Representation”. *Medieval Crime and Social Control*. Ed. Barbara A. Hanawalt ve David Wallace. Mineapolis: Claredon Press, 1999. ss.156-185.
- Capaldi, Nicholas. *John Stuart Mill*. Çev. İsmail Hakkı Yılmaz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000.
- Chaikin, Milton. “George Moore’s Early Fiction”. *George Moore’s Mind and Art*. Ed. Graham Owens. Edinburgh: Oliver and Boyd, 1968. ss.21-44.
- Champlin, T.S. “Akıl Hastalığının Nedeni Üzerine Felsefi Mülâhazalar”. *Bir Bilim Olarak Psikiyatri*. Haz. Erol Göka ve Kemal Sayar. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2001. ss.119-134.

- Chaplin, James Patrick. *Dictionary of Psychology*. Dell Kindle Edition: Mass Market Paperback Edition, 1985.
- Civil, Birsen ve Yıldız, Hatice. “Erkek Öğrencilerin Cinsel Deneyimleri ve Toplumdaki Cinsel Tabulara Yönelik Görüşleri”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*. Cilt 3, Say 2, 2010. ss.58-64.
- Clark, Barrett H. *Intimate Portraits*. New York: Dramatist Play Service, 1951.
- Clendening, Logan. *The Human Body*. New York: Garden City Publishing Company, 1931.
- Colman, Andrew M. *Oxford Dictionary of Psychology*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Comte, Auguste. *The Positive Philosophy of Auguste Comte*. Çev. Harriet Martineau. London: Chapman, 1853.
- Coon, Dennis ve Mitterer, John O. *Introduction to Psychology: Gateways to Mind and Behaviour*. Belmont: Wadsworth, 2010.
- Corsini, Raymond J. *The Dictionary of Psychology*. London: Brunner-Routledge, 2002.
- Çaha, Ömer. *Sivil Kadın, Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın*. Çev. E. Özensel. Ankara: Yayınları, 1996.
- “Feminizm”. *Siyaset*. Der. Mümtaz’er Türköne. Ankara: Lotus, 2003. ss.559-589.
- Çakır, Serpil. “Feminizm Ataerkil İktidarın Eleştirisi”. *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal Düşünceler*. Haz. H. Birsen Örs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2009. ss.413-475.
- Çüçen, A. Kadir. *Bilgi Felsefesi*. Bursa: ASA Kitapevi, 2005.
- Davis, Sue. *The Political Thought of Elizabeth Cady Stanton*. New York: New York University Press, 2008.
- Demir, Gökçe ve Şahin, Tahir Kemal. “Selçuk Üniversitesi Öğrencilerinin Cinsel Yolla

- Bulaşan Hastalıklar Konusundaki Bilgileri”. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*. Cilt 4, Sayı 3, 2014. ss.19-24.
- Demir, Zekiye. *Modern ve Postmodern Feminizm*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.
- Dickson, Laurie, Derevenesky, Jeffrey L. ve Gupta, Rina. “Youth Gambling Problems: Examining Risk and Protective Factors”. *International Gambling Studies*. Cilt 8, Sayı 1, Nisan 2008. ss.25-47.
- Diefendorf, Allen Ross. *Clinical Psychiatry: A Textbook for Students and Physicians*. London: Macmillan & Co., 1912.
- Dikici, Erkan. ”Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Marxist ve Radikal Feminizm Teorileri”. *The Journal of Academic Social Science Studies*. Sayı 43, İlkbahar I, 2016. ss.523-532.
- Doğramacı, Emel. *Status of Women in Turkey*. Ankara: Meteksan Co. Ltd., 1984.
- . *Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü*. Ankara: Türkiye İş Bankası, 1992.
- Donnelly, Mable Collins. *The American Victorian Woman: The Myth and the Reality*. Cambridge: Harvard, 1954.
- . *The American Victorian Woman: The Myth and the Reality*. New York: Greenwood Press, 1986.
- Donovan, Josephine. *Feminist Theory*. New York: The Continuum Publications, 1988.
- Dowling, Linda. “Decadent and the New Woman in the 1890’s”. *Nineteenth-Century Fiction*. Cilt 33, Sayı 4, Mart 1979. ss.434-453.
- Drabble, Margaret. *The Oxford Companion to English Literature*. Oxford: Oxford University Press, 1991.
- Duffy, M. ve Sperry, L. *Mobbing: Causes, Consequences, and Solutions*. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Dyhouse, Carol. “The Role of Women: from Self-Sacrifice to Self-Awareness”. *The Victorians: The Context of English Literature*. Ed. Laurence Lerner. New York:

- Holmes and Meier, 1978.
- Ege, Ufuk. "Bildungsroman Tradition in *King Horn*". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. Cilt 44, Sayı 2, 2004. ss.21-27.
- . *Charles Dickens'in "David Copperfield" ve "Büyük Umutlar" Romanlarının Psikanalitik Yorumu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 2005.
- Ege Uygur, Ufuk. "Britanya'da Aydınlanma Düşüncesinin Ruhu ve Din, Ahlâk, Kültür ve Kadın Sorunsalları". *Batı Kültür ve Edebiyatlarında Aydınlanma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2014. ss.531-560.
- . "Ortaçağ Avrupası'nda ve İngiltere'de Kadın Yazarların Söylemleri". *Ortaçağdan On Yedinci Yüzyıla İngiliz Kadın Yazarlar*. Ed. A. Deniz Bozer. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2014. ss.31-66.
- . *623 Sayfada Realizm*. Ankara: Ufuk Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Eisenstein, Zillah R. *Feminism and Sexual Equality: Crisis in Liberal America*. New York: Monthly Review Press, 1984.
- Eliot, George. *Middlemarch*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Ellis, Sarah Stickney. *The Women of England, Their Social Duties, and Domestic Habits*. New York: D. Appleton & Co., 1843.
- Elmy, Elizabeth C. Wolstenholme. "Protest of the Ladies' National Association for the Repeal of the Contagious Diseases Acts". *Shafts*. Sayı 5, Mayıs 1897. ss.153-155.
- Engels, Frederick. *The Origin of the Family, Private Property and the State*. Australia: Resistance Books, 2004.
- Ermarth, Elizabeth Deeds. *Realism and Consensus in the English Novel*. Princeton: Princeton University Press, 1983.
- Eversley, William Pinder ve Craies, William Feilden. *The Marriage Laws of the British*

- Empire*. London: Stevens and Haynes Law Publishers, 1910.
- Farrow, Anthony. *George Moore*. Boston: Twayne, 1978.
- Federico, Annette. "Subjectivity and Story in George Moore's *Esther Waters*". *English Literature in Transition (1880-1920)*. Sayı 36, 1993. ss.141-155.
- Feldman, Philip. *The Psychology of Crime: A Social Science Textbook*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Ferguson, Susan. "The Radical Ideas of Mary Wollstonecraft". *Canadian Journal of Political Science*. Cilt 32, Sayı 3, 1999. ss.427-450.
- Fernando, Lloyd. "*New Women*" in the Late Victorian Novel. London: The Pennsylvania State University Press, 1977.
- Ferrante, Joan M. "The Education of Women in the Middle Ages in Theory, Fact and Fantasy Beyond Their Sex: Learned Women of the European Past". *Women Writers*. Ed. Patricia H. Labalme. New York: New York University Press, 1980. ss.9-43.
- Fichte, Johann Gottlieb. *Foundations of Transcendental Philosophy*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1992.
- Fletcher, LuAnn McCracken. "Sarah Stickney Ellis". *Victorian Prose: An Anthology*. Ed. Rosemary J. Mundhenk ve LuAnn McCracken Fletcher. New York: Columbia University Press, 1999. ss.53-58.
- Foster, Shirley. *Victorian's Women's Fiction: Marriage, Freedom and the Individual*. London: Croom Helm, 1985.
- Foucault, Michel. *The History of Sexuality*. Çev. Robert Hurley. New York: Pantheon Books, 1978.
- Fourier, Charles. *Ouvres Complètes de Charles Fourier*. Cilt I. Paris: Editions Anthropos, 1966.
- Fraser, Nancy. "Introduction". *Revaluing French Feminism Critical Essays on*

- Difference, Agency, and Culture*. Ed. N. Fraser ve S.L. Bartky. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1992. ss.1-24.
- Frazier, Adrian. *George Moore, 1852-1933*. New Haven and London: Yale University Press, 2000.
- French, Marilyn. *Beyond Power: On Women, Man, and Morals*. New York: Ballantine Books, 1983.
- Freud, Anna. *The Ego and The Mechanisms of Defence*. London: Karnac Books, 1993.
- Freud, Sigmund. *The Interpretation of Dreams*. Çev. A.A. Brill. New York: The Macmillan Company, 1913.
- . *New Introductory Lectures on Psycho-Analysis*. New York: W. W. Norton & Company, 1933.
- . *Group Psychology and the Analysis of the Ego*. Çev. J. Strachey. London: The Hogarth Press, 1949.
- . *Sanat ve Sanatçılar Üzerine*. Çev. K. Şipal. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- . *Dream Psychology: Psychoanalysis for Beginners*. Çev. M.D. Eder. Rockville, Maryland: Arc Manor, 2008.
- Fuller, Margaret. *Woman in the Nineteenth Century*. New York: Norton, 1971.
- . *Women in the Nineteenth-Century*. Ed. Carol H. Paston. New York: Norton, 1984.
- Gallop, Jane. *The Daughter's Seduction, Feminism and Psychoanalysis*. Ithaca: Cornell, 1982.
- Geçtan, Engin. *Psikodinamik Psikiyatri ve Normal Dışı Davranışlar*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 2000.
- . *Psikanaliz ve Sonrası*. İstanbul: Metis Yayınları, 2010.
- George, Walter Lionel. "Feminist Intentions". *Atlantic Monthly*. Sayı 112, Aralık 1913.

ss.721-732.

-----, "Uniforms for Women". *Atlantic Monthly*. Sayı 114, Kasım 1914. ss.589-597.

-----, *A Bed of Roses*. Introduction by Edgar Saltus. New York: Modern Library, 1919.

Gerber, Helmut E. *George Moore in Transition: Letters to T. Fisher Unwin and Lena Milman, 1894-1910*. Detroit: Wayne State University Press, 1968.

Giddens, Anthony. *Sosyoloji*. Haz. Cemal Güzel. Ankara: Ayraç Yayınevi, 2005.

-----, *Sosyoloji*. Haz. Cemal Güzel. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2008.

-----, *Mahremiyetin Dönüşümü*. Çev. İdris Şahin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010.

Gies, Frances. *Women in the Middle Ages*. New York: Barnes and Noble, 1980.

Gilbert, Sandra M. ve Gubar, Susan. *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination*. New Haven: Yale, 1979.

Gilman, Charlotte Perkins. *Women and Economics*. New York: Harper & Row, 1966.

Gingell, John, Little, Adrian ve Winch, Christopher. *Modern Political Thought: A Reader*. London: Routledge, 2000.

Gleadle, Kathryn. *British Women in the Nineteenth-Century*. New York: Palgrave, 2001.

Gorham, Deborah. *The Victorian Girl and the Feminine Ideal*. London: Croom Helm, 1982.

Göğüş, Ali Kemal. "Psikiyatrik Hastalıklarda Görülen Belirti ve Yakınmalar". *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Ders Kitabı*. Ed. Işık Sayıl. Ankara: Antıp A.Ş., 1996. ss.53-74.

Grand, Sarah. "The New Aspect of the Woman Question". *The North American Review*. Cilt 158, Sayı 448, Mart 1894. ss.270-276.

-----, *The Heavenly Twins*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1992.

-----, "The New Woman and the Old". *Prose by Victorian Women: An Anthology*. Ed.

- Andrea Broomfield ve Sally Mitchell. New York: Garland Publishers, 1996. ss.668-676.
- Greenblatt, Stephen. *The Norton Anthology of English Literature*. Cilt 1-2. London, New York: W.W. Norton & Company, 2006.
- Greer, Germaine. *The Female Eunuch*. London: Mac Gibbon & Kee, 1970.
- Gregor, Ian ve Nicholas, Brian Nicholas, Brian. "The Case of Esther Waters". *The Moral and the Story*. London: Faber and Faber, 1962. ss. 98-122.
- Gurian, Michael. *Nurture the Nature: Understanding and Supporting your Child's Unique Core Personality*. San Francisco, CA: John Wiley & Sons/Jossey-Bass, 2007.
- Güney, Melike. "Kişilik Bozuklukları". *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Ders Kitabı*. Ed. Işık Sayıl. Ankara: Antıp A.Ş., 1996. ss.269-277.
- Gürün, O. A. *Psikoloji Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1996.
- Habib, M.A.R. *Modern Literary Criticism and Theory: A History*. Oxford: Blackwell Publishing, 2005.
- Hallissy, Margaret. *Clean Maids, True Wives, Steadfast Widows. Chaucer's Women and Medieval Codes of Conduct*. London: Greenwood Press, 1993.
- Hamilton, Lisa K. "New Women and 'Old' Men: Gendering Denegation". *Women and British Aestheticism*. Ed. Talia Schaffer ve Kathy Alexis Psomiades. Charlottesville, Virginia: University Press of Virginia, 1999. ss.62-80.
- Hannam, June. *Feminism*. Harlow: Pearson Longman, 2007.
- Harksen, Sybille. *Women in the Middle Ages*. New York: Medieval Society, 2011.
- Harlan, Judith. *Feminism*. California: ABC CLIO, 1998.
- Harmon, William ve Holman, C. Hugh. *A Handbook to Literature*. New Jersey: Prentice-Hall, 1996.
- Harrison, James Carter. *An Epitome of the Laws of Probate and Divorce*. London:

- Stevens and Haynes Law Publishers, 1880.
- Harrison, Kelby. *Sexual Deceit: The Ethics of Passing*. New York: Lexington Books, 2013.
- Hartman, Mary S. ve Banner, Lois W. *Clio's Consciousness Raised: New Perspectives on the History of Women*. New York: Harper and Row, 1974.
- Heath, Stephen. *The Sexual Fix*. London: Macmillan, 1982.
- Hecker, Eugene A. *A Short History of Women's Rights*. New York and London: G.P. Putnam's Sons, The Knickerbocker Press, 1910.
- Hegel, G.W. Friedrich. "The Phenomenology of Spirit". *The Journal of Speculative Philosophy*, Cilt 2, Sayı 2, 1868. ss.94-99.
- Heilmann, Ann. *New Woman Fiction: Women Writing First-Wave Feminism*. New York: St. Martin's Press, 2000.
- . *Sex, Social Purity, and Sarah Grand*. Cilt I: *Journalistic Writings and Contemporary Reception*. Ed. Heilmann ve Stephanie Forward. New York: Routledge, 2000.
- . "Narrating the Hysteric: *Fin-de-Siecle* Medical Discourse and Sarah Grand's *The Heavenly Twins* (1893)". *The New Woman in Fiction and in Fact: Fin-de-Siecle Feminisms*. Ed. Angelique Richardson ve Chris Willis. New York: Palgrave, 2001. ss.123-135.
- Helsing, Elizabeth K., Sheets, Robin Lauterbach ve Veeder, William. *The Woman Question: Defining Voices, 1837-1883*. New York: Garland, 1983.
- Heywood, Andrew. *Siyasi İdeolojiler*. Çev. Özgür Tüfekçi. Ankara: Adres, 2007.
- Hill, Grahame. *A Level Psychology Through Diagrams*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Horney, Karen. *Feminine Psychology*. New York: W. W. Norton, 1973.
- . *Psychology of Women*. New York: Scholar, 1986.

- . *The Neurotic Personality of Our Time*. Oxon: Routledge, 1999.
- Houston, Gail T. "Feminist Criticism". *The Critical Experience- Literary Reading, Writing and Criticism*. Ed. D. Cowles, M. Austin, G. Clark ve diğerleri. Dubuque, Iowa: Kendall/Hunt Publishing Company, 1994. ss.214-234.
- Howell, Martha. "Marriage in Medieval Latin Cristendom". *A Companion to the Medieval World*. Der. Carol Lansing ve Edward D. English. Chichester: Wiley-Blackwell, 2009. ss.130-160.
- Hraba, Joseph ve Lee, Gang. "Gender, Gambling and Problem Gambling". *Journal of Gambling Studies*. Sayı 12, 1995. ss.83-101.
- Hughes, Douglas A. *The Man of Wax: Critical Essays on George Moore*. Ed. Douglas A. Hughes. New York: New York University Press, 1971.
- Hughes, Patricia. "The Reality versus the Ideal: J. S. Mill's Treatment of Women, Workers, and Private Property". *Canadian Journal of Political Science*. Cilt 12, Sayı 3, Eylül 1979. ss.523-542.
- Humm, Maggie. *A Reader's Guideto Contemporary Literary Criticism*. New York: Harvester and Wheatsheaf, 1994.
- . *Practising Feminist Criticism - An Introduction*. London: Prentice Hall/Harvester Wheatsheaf, 1995.
- Husain, Akbar. *Social Psychology*. Delhi: Pearson, 2012.
- Hutcheson, Francis. *A System of Moral Philosophy*. Cilt II. London: R. and A. Foulis Printers, 1755.
- Ingman, Heather. *Women's Fiction between the Wars: Mothers, Daughters and Writing*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1998.
- Irigaray, Luce. *Speculum of the Other Woman*. New York: Cornell University Press, 1985.
- . "The Bodily Encounter with the Mother". *The Irigaray Reader*. Ed. M.

- Whitford. Oxford: Blackwell Publishers, 1992. ss.34-46.
- . *Je, Tu, Nous: Toward a Culture of Difference*. London: Routledge, 1993.
- Irwin, Anne Ingram Viscountess. "An Epistle to Mr. Pope". *The Norton Anthology of English Literature*. Cilt 1. Ed. M.H. Abrams ve diğeri. New York: W.W. Norton & Company, 2000. ss.2600-2603.
- Işık, Erdal. *Duygulanım Bozuklukları Depresyon ve Mani*. İstanbul: Boğaziçi Matbaası, 1991.
- İmançer, Dilek. "Feminizm ve Yeni Yönelimler". *Doğu Batı: Dünya Neyi Tartışıyor?-2-Yeni Düşünce Hareketleri*. Sayı 19, Mayıs Haziran Temmuz, 2002. ss.151-171.
- İplikçi Özden, Ayşenur. *Mary Elizabeth Braddon'ın "Lady Audley's Secret", Ellen Price'in "East Lynne" ve Anne Brontë'nin "The Tenant of Wildfell Hall" Romanlarındaki Kadın İmgesinin Fransız Feminizmi Bağlamında İncelenmesi*. Doktora Tezi, Ankara Üniv. Sos. Bil. Ens., Ankara, 2016. ss.viii+425.
- James, William. *Principles of Psychology*. New York: Holt, 1879.
- . *Principles of Psychology*. Cambridge: Harvard University Press, 1981.
- Jefferson, Ann. *Modern Literary Theory*. London: Bt. Batsford Ltd., 1996.
- Jones, Warren H., Couch, Laurie ve Scott, Susan. "Trust and Betrayal: The Psychology of Getting Along and Getting Ahead". *Handbook of Personality Psychology*. Ed. R. Hogan, J. Johnson ve S. Briggs. San Diego: Academic Press, 1997. ss.465-482.
- Joseph, Philip. "Homelessness and Criminality". *Homelessness and Mental Health*. Ed. Dinesh Bhugra. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. ss.78-95.
- Jung, Carl G. *Psychological Types or the Psychology of Individuation*. New York: Harcourt, Brace and Company, 1946.
- . *The Archetypes and the Collective Unconscious*. Çev. R.F.C. Hull. New York:

- Princeton University Press, 1959.
- . *The Collected Works of C.G. Jung*. London: Routledge & Kegan Paul, 1961.
- . *The Collected Works of C. G. Jung*. Cilt 8. London: Routledge & Kegan Paul, 1969.
- . *The Psychological Types*. Çev. J. Baynes. New York: Collected Works, 1970.
- . *Memories, Dreams, Reflections*. London: Collins, 1974.
- . *The Archetypes and the Collective Unconscious*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1977.
- . *Modern Man in Search of a Soul*. Çev. R. Hull. London: Collected Works, 1984.
- . *The Archetypes and the Collective Unconscious*. Çev. R.F.C. Hull. New York: Princeton University Press, 1990.
- . *Dreams*. London ve New York: Routledge, 2002.
- . *İnsan ve Sembolleri*. Çev. A.N. Babaoğlu. İstanbul: Okuyan Us, 2007.
- Katılımcı Kitabı. *Cinsel Sağlık/Üreme Sağlığı: Cinsel Yolla Bulaşan Enfeksiyonlar (CYBE)*. Ankara: Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü Basımevi, 2009.
- Kayahan, Fatma. *Feminizm*. İstanbul: BDS, 1999.
- Kaye, Julian B. *Bernard Shaw and the Nineteenth-Century Tradition*. Norman, Oklahoma: University of Oklahoma Press, 1958.
- Kersley, Gillian. *Darling Madame: Sarah Grand and Devoted Friend*. London: Virago Press, 1979.
- Kishtainy, Khalid. *The Prostitute in Progressive Literature*. London: Allison and Busby, 1982.
- Koçkar, Aylin İlden. "Günümüzde Anne Olmak: Bağlanma Teorisi ve Kadının Çalışması Arasındaki Dengenin İncelenmesi". *Cogito: Annelik*. Sayı 81, Yaz 2015. Yapı Kredi Yayınları. ss.207-218.

- Koroğlu, Ertuğrul. *Psikiyatri Ders Kitabı*. Ankara: Boylam Psikiyatri Enstitüsü, 2012.
- Kristeva, Julia. *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art*.
Oxford: Basil Blackwell, 1982.
- . *Ruhun Yeni Hastalıkları*. Çev. N. Tural. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007.
- Kumbasar, Hakan. "Affektif (Duygulanım) Bozukluklar". *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Ders Kitabı*. Ed. Işık Sayıl. Ankara: Antıp A.Ş., 1996. ss.183-202.
- Lacan, Jacques. *Écrits: A Selection*. Çev B. Fink. London: W.W. Norton & Company, 2004.
- . *Ecrits: The First Complete Edition in English*. Çev. H. Fink. New York: W.W. Norton & Company, 2006.
- . *Fallus'un Anlamı*. Çev. S.M. Tura. İstanbul: Altıkırkbeş Yayın., 2013.
- Lambos, Chrisi ve Delfabbro, Paul. "Numerical Reasoning Ability and Irrational Beliefs in Problem Gambling". *International Gambling Studies*. Cilt 7, Sayı 2, 2007. ss.157-171.
- Langford, Wendy. "Snuglet Puglet Loves to Snuggle with Snuglet Puglet's":
Alternative Personalities in Heterosexual Love Relationships". *Romance Revisited*. Ed. Lynne Pearce ve Jackie Stacey. New York: New York University Press, 1995. ss.251-264.
- Larson, Jil. "Sexual Ethics in Fiction by Thomas Hardy and the New Woman Writers".
Rereading Victorian Fiction. Ed. Alice Jenkins ve Juliet John. New York: St. Martin's Press, 2000. ss.159-172.
- Lasswell, Thomas E. *Class and Stratum*. New York: Houghto Mifflin, 1965.
- Le Play, Frederic. *L' Ouvre European*. Paris: Conceptualization, 1885.
- Leland, Dorothy. "Lacanian Psychoanalysis and French Feminism: Toward an Adequate Political Psychology". *Revaluing French Feminism Critical Essays on Difference, Agency, and Culture*. Ed. N. Fraser ve S.L. Bartky. Bloomington and

- Indianapolis: Indiana University Press, 1992. ss.113-135.
- Lerner, Gerda. *The Creation of Patriarchy*. New York: Oxford University Press, 1986.
- Lerner, Laurence. *Love and Marriage: Literature in its Social Context*. London: Arnold, 1979.
- Lewis, Sarah. *Women's Mission*. London: John W. Parker, West Strand, 1839.
- Leymann, Heinz. "The Content and Development of Mobbing at Work". *European Journal of Work and Organizational Psychology*. Cilt 5, Sayı 2, 1996. ss.165-184.
- Linton, Eliza Lynn. *The Girl of the Period*. London: Spottiswoode and Co., 1883.
- Littleton, C. Scott. *Gods, Goddesses, and Mythology*. New York: Marshall Cavendish, 2005.
- Locke, John. "An Essay Concerning the True Original Extent and End of Civil Government". *The English Philosophers from Bacon to Mill*. Ed. Edwin A. Burt. New York: Random House, 1939. ss.403-509
- Lorraine, Code. *Encyclopedia of Feminist Theories*. London: Routledge, 2000.
- Lucas, John. *The Literature of Change: Studies in the Nineteenth-Century Provincial Novel*. Sussex: Harvester, 1977.
- Lundberg, Ferdinand ve Farnham, Marynia. "Mary Wollstonecraft and the Psychopathology of Feminism". *A Vindication of the Rights of Woman*. Ed. Carol H. Poston. New York: W.W. Norton & Company, 1988. ss.273-277.
- Lundin, Robert W. *Alfred Adler's Basic Concepts and Implications*. Levittown: Accelerated Development Inc., 1989.
- Mangum, Teresa. *Married, Middlebrow, and Militant: Sarah Grand and the New Woman Novel*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1998.
- Marshall, E. Jane. "Homeless Women". *Homelessness and Mental Health*. Ed. Dinesh Bhugra. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. ss.59-77.

- Marx, Karl. *Capital*. London, 1973.
- Maslach, Christina. *Burnout: The Cost of Caring*. Los Altos: Malor Books, 2003.
- May, Rollo. *Aşk ve İrade*. Çev. Yudit Namer. İstanbul: Okuyan Us Yayın, 2010.
- McCann, Carole Ruth ve Kim, Seung-Kyung. *Feminist Theory Reader: Local and Global Perspectives*. New York: Routledge, 2013.
- McCormick, Marjorie. *Mothers in the English Novel: From Stereotype to Archetype*. New York: Garland Pub, 1991.
- McDougall, William. *An Introduction to Social Psychology*. Hove: Psychology Press, 2015.
- Mengüşoğlu, Takiyettin, *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Renizi Kitabevi, 1992.
- Mermin, D. ve Tucker, H.F. *Victorian Literature 1830-1900*. Boston: Thomson Wadsworth, 2002.
- Michel, Andree. *Feminizm*. Çev. Şirin Tekeli. İstanbul: İletişim, 1993.
- Mill, John Stuart. *On Liberty*. London: Humanities, 1859.
- . *The Subjection of Women*. London: Longmans, Green, Reader, and Dyer, 1869.
- . “The Contagious Diseases Acts”. *The Collected Works of John Stuart Mill*. Ed. John M. Robson. Toronto: University of Toronto Press, 1963. ss.349-371.
- . *Principles of Political Economy: With Some of Their Applications to Social Philosophy - The Collected Works of John Stuart Mill*. Cilt 2 ve Cilt 3. Ed. J.M. Robson, Toronto: University of Toronto Press, 1965.
- . *Özgürlük Üstüne*. Çev. Alime Ertan. İstanbul: Belge Yayınları, 1985.
- . *The Subjection of Women*. Ed. Subhata Mukherjee. New Delhi: Deep & Deep Publications, 1995.
- . *The Subjection of Women (1869)*. Pennsylvania: A Penn State Electronic Classics Series Publication, 1999.
- . “The Subjection of Women”. *Victorian Prose: An Anthology*. Ed. Rosemary J.

- Mundhenk ve LuAnn McCracken Fletcher. New York: Columbia UP, 1999.
ss.121-131.
- . "Essays on Marriage (1832)". *The Online Library of Liberty*.
(Erişim), <http://oll.libertyfund.org>, 03.12.2016.
- . "Electoral Franchise for Women (1866)". *The Online Library of Liberty*.
(Erişim), <http://oll.libertyfund.org>, 03.12.2016.
- . "The Admission of Women to the Electoral Franchise (1867)". *The Online Library of Liberty*. (Erişim), <http://oll.libertyfund.org>, 03.12.2016.
- . "Married Women"s Property (1868)". *The Online Library of Liberty*.
(Erişim), <http://oll.libertyfund.org>, 03.12.2016.
- Millett, Kate. *Sexual Politics*. New York: Doubleday and Company, 1970.
- Minsky, Rosalind. *Psychoanalysis and Gender*. New York: Routledge, 1996.
- Mitchell, Juliet. "Women and Equality". *Feminism and Equality*. Der. Anne Phillips.
New York: New York University Press, 1987. ss.24-43.
- Mitchell, Sally. *The Fallen Angel: Chastity, Class and Women's Reading, 1835-1880*.
Bowling Green, Ohio: Bowling Green University Popular Press, 1981.
- Mitchell, Susan L. *George Moore*. New York: Dodd, Mead, and Company, 1916.
- Moers, Ellen. *Literary Women*. New York: Anchor Press/Doubleday, 1977.
- Mohl, Ruth. *The Three Estates in Medieval and Renaissance Literature*. New York:
Columbia University Press, 1933.
- Moi, Toril. *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory*. London and New York:
Routledge, 1985.
- More, Hannah. *Strictures on the Modern System of Female Education*. Boston: Joseph
Bumstead, 1802.
- Morrall, Peter. *Murder and Society*. West Sussex: Wiley, 2006.
- Morris, Pam. *Literature and Feminism*. Oxford: Blackwell Publishers, 1993.

- Moser, Paul K., Mulder, Dwayne H. ve Trout, J.D. *The Theory of Knowledge*. Oxford: Oxford University Press, 1998.
- Motherwell, A. *Chronicles*. London: H.M.'s Press, 1899.
- Neisser, Ulric. *Cognition and Reality*. San Fransisco: Freeman, 1979.
- Nietzsche, Friedrich. *Beyond Good and Evil*. Çev. R.J. Hollingdale. New York: Penguin, 1992.
- *Güç İstenci-Bütün Değerleri Değiştirir Denemesi*. Çev. S. Umran. İstanbul: Birey Yayıncılık, 2002.
- Nord, Deborah Epstein. *Walking The Victorian Streets, Women, Representation, and the City*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1995.
- Norton, Caroline Sheridan. *Observations on the Natural Claim of the Mother to the Custody of Her Infant Children*. Cambridge: Cambridge University Press, 1837.
- Notz, Gisela. *Feminizm*. Çev. S.D. Çetinkaya, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2011.
- Nye, Andrea. *Feminist Theory and the Philosophies of Man*. London and New York: Routledge, 1988.
- Offen, Karen. "Defining Feminism: A Comparative Historical Approach". *Signs*. Cilt 14, Sayı 1, 1988. ss.119-157.
- Okeke, Sylvester Reuben ve Okeke-Obayemi, Deborah Oluwatosin. "Psychological Predictors of Premarital Sexual Relationship". *Universal Journal of Public Health*. Cilt 4, Sayı 4, 2016. ss.196-202.
- Okely, Judith. *Simone De Beauvoir*. New York: Pantheon, 1986.
- Oliver, Mary Beth ve Hyde, Janet Shibley. "Gender Differences in Sexuality: A Meta-Analysis". *Social Psychology and Human Sexuality*. Ed. Roy F. Baumeister. Philadelphia: Psychology Press, 2001. ss.29-43.
- Oudens, Elizabeth ve McQuiston, Hunter L. "Single Adults in Shelters". *Clinical Guide to the Treatment of the Mentally Ill Homeless Person*. Ed. Paulette M.

- Gillig ve Hunter L. McQuiston. Washington, London: American Psychiatric Publishing Inc., 2006. ss.21-34.
- Outram, Dorinda. *Aydınlanma*. Çev. Sevda Çalışkan ve Hamit Çalışkan. Ankara: Dost, 2007.
- Ovid, Publius. *Heroides and Amores*. Çev. Grant Showerman. London: Gould, 1977.
- Palmer, John. *Records and Chronicles*. London: Courtauld, 1837, 1910.
- Pamuk, Gülseren ve Can, Hüseyin. “Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklar”. *Derman Medical Publishing*. Haziran 2016. ss.1-27.
- Parker, Christopher. *Gender Roles and Sexuality in Victorian Literature*. Hants: Scolar Press, 1995.
- Parrott, W. Gerrod. “The Emotional Experiences of Envy and Jealousy”. *The Psychology of Jealousy and Envy*. Ed. P. Salovey. New York and London: The Guilford Press, 1991. ss.3-30.
- Patmore, Coventry. “Social Position of Women”. *Northern British Review*. Sayı 14, Şubat 1851. ss.515-540.
- “Angel in the House”. *The Secret Agent*. Toronto: Broadview Press, 2009.
- Paton, Stewart. *Psychiatry: A Textbook for Students and Physicians*. Philadelphia ve London: J.B. Lippincott Company, 1905.
- Pearson, Karl. “Women and Labor”. *Fortnightly Review*. Sayı 61, 1894. ss.561-577.
- Pekşen, Seda. “Aydınlanma, Kadın ve Eğitim”. *Batı Kültür ve Edebiyatlarında Aydınlanma*. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2014. ss.461-470.
- Pekşen Yanıkoğlu, Seda. *Psychological Bisexuality and Otherness in the Novels of Angela Carter, Virginia Woolf, Marge Piercy and Ursula Le Guin: A Study from the Perspective of Écriture Féminine*. Doktora Tezi, Ankara Üniv. Sos. Bil. Ens., Ankara, 2008. ss.xi+195.
- Penley, Constance. “Teaching in Your Sleep: Feminism and Psychoanalysis”. *Theory in*

- Classroom*. Ed. Cary Nelson. Urbana: University of Illinois Press, 1986. ss.129-148.
- Perrine, Laurence. *Literature: Structure, Sound, and Sense*. San Diego: HBJ, 1988.
- Peterson, M. Jeanne. "No Angels in the House: The Victorian Myth and the Paget Women". *The American Historical Review*. Cilt 89, Sayı 3, Haziran 1984. ss.677-708
- Philips, Anne. *Demokrasinin Cinsiyeti* Çev. Alev Türker. İstanbul: Metis Yayınları, 2012.
- Pillsbury, Walter B. ve Pennington, L.A. *Handbook of General Psychology: A Summary of Essentials and A Dictionary of Terms*. Çev. S. Smith. New York: The Dryden Press, 1942.
- Pizan, Christine de. *The Writings of Christine de Pizan*. Ed. C.C. Willard. New York: Persea Books, 1991.
- Pope, Alexander. "Epistle 2. To A Lady". *The Norton Anthology of English Literature*. Cilt 1. Ed. M.H. Abrams ve diğerleri. New York: W.W. Norton & Company, 2000. ss.2593-2599.
- Poulantzas, Nicos. *Classes in Contemporary Capitalism*. London: Verso, 1978.
- Prochaska, Frank K. *Women and Philanthropy in Nineteenth-Century England*. Oxford: Oxford University Press, 1980.
- Pujol, Michéle A. *Feminism and Anti-Feminism in Early Economic Thought*. Aldershat: Edward Elgar, 1992.
- Ramazanoğlu, Caroline. *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*. Çev. Mefkure Bayatlı. İstanbul: Pencere Yayınları, 1998.
- Randall, Peter. *Bullying in Adulthood: Assessing the Bullies and Their Victims*. East Sussex: Brunner-Routledge, 2001.
- Rapp, Rayna. "Household and Family". *Sex and Class in Women's History*. Ed. Judith

- Lowder Newton, Mary P. Ryan ve Judith R. Walkowitz. London: Routledge and Kegan Paul, 1983. ss.232-258.
- Rauschenbusch-Clough, Emma. *A Study of Mary Wollstonecraft and The Rights of Woman*. London: Longmans, Green, and Co., 1898.
- Reed, John Robert. *Victorian Conventions*. Ohio: Ohio University Press, 1975.
- Reik, Theodor, *Aşk ve Şehvet Üzerine: Romantik ve Cinsel Duyguların Psikanalizi*. Çev. Ali Kılıçlıoğlu. İstanbul: Say Yayınları, 2006.
- Reis, Huriye. “Margery Kempe`in Kitabı: Bir Ortaçağ İngiliz Kadın Yazarından Ortaçağ Kadını ve Evlilik”. *Ortaçağdan On Yedinci Yüzyıla İngiliz Kadın Yazarlar*. Ed. A. Deniz Bozer. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2014. ss.85-106.
- Rendall, Jane. *The Origins of Modern Feminism: Women in Britain, France and the United States, 1780-1860*. London: Macmillan, 1985.
- Reynolds, Kimberly ve Humble, Nicola. *Victorian Heroines: Representations of Femininity in Nineteenth-Century Literature and Art*. New York and London: Harvester Wheatsheaf, 1993.
- Rich, Adrienne. *Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution*. New York: Norton, 1995.
- Richardson, Angelique. “The Eugenization of Love: Sarah Grand and the Morality of Genealogy”. *Victorian Studies*. Sayı 42, Kış 1999/2000. ss.230-255.
- Richer, Leon. “Le Droit des Femmes [The Right of Women]”. *The Englishwoman’s Review of Social and Industrial Questions*, Cilt 1, Sayı 4, 1870.
- Ricks, Vickie. “In an Atmosphere of Peril: College Women and Their Writing”. *Nineteenth-Century Women Learn to Write*. Ed. C. Hobbs. Charlottesville ve London: University Press of Virginia, 1995. ss.59-83.
- Rider, Christine ve Thompson, Micheal. *The Industrial Revolution in Comparative Perspective*. Florida: Kieger Publishing Company. 2000.

- Roberts, Helene E. "The Exquisite Slave: The Role of Clothes in the Making of the Victorian Woman". *Signs*. Cilt 2, Sayı 3, İlkbahar 1977. ss.554-569.
- Rose, Jacqueline. *Sexuality in the Field of Vision*. London: Verso, 2005.
- Rosecrance, John. *Gambling without Guilt: The Legitimation of an American Pastime*. Belmont, CA: Brooks/Cole, 1988.
- Roudiez, Leon S. "Introduction". Yaz. J. Kristeva. *Desire in Language*. Oxford: Basil Blackwell, 1982. ss.1-20.
- Rousseau, Jean-Jacques. *Emile or On Education*. Çev. D. Duranby. London: Estetica, 1987.
- . *Toplum Sözleşmesi*. Çev. K. Ata. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2010.
- Rowbotham, Judith. *Good Girls Make Good Wives: Guidance for Girls in Victorian Literature*. New York: Basil Blackwell, 1989.
- Rubin, Lillian. *Erotic Wars*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 1990.
- Rulmann, Marit. *Kadın Filozoflar*. Çev. Tomris Mengüşoğlu. İstanbul: Kabalcı, 1996.
- Runes, Dagobert D. *The Dictionary of Philosophy*. New York: Philosophical Library, 1942.
- Ryan, Michael. *Literary Theory - A Practical Introduction*. Oxford: Blackwell Publishing, 2007.
- Sadock, Benjamin J. ve Sadock, Virginia A. *Concise Textbook of Clinical Psychiatry*. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins, 2008.
- Sambur, Bilal. *Bireyselleşme Yolu-Jung'un Psikoloji Teorisi*. Ankara: Elis Yayınları, 2005.
- Sanford, Mrs John. *Woman in Her Social and Domestic Character*. London: Longman, Rees, Orme, Brown, and Green, 1831.
- Sartre, Jean-Paul. *Being and Nothingness*. Çev. H.E. Barnes. London: Methuen & Co. Ltd., 1957.

- . *Varoluşçuluk*. İstanbul: Say Yayınları, 1990.
- Saydam, M. Bilgin. “Kişilik Bozuklukları”. *Psikiyatri*. Ed. I.B. Kulaksızoğlu, R. Tükel, A. Üçok ve diğerleri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basım ve Yayınevi, 2009. ss.319-338.
- . “Kişilik Bozuklukları”. *Psikiyatri*. Ed. R. Tükel ve S. Çakır. İstanbul: Nobel Matbaacılık, 2013. ss.137-145.
- Sayıl, Işık. *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Ders Kitabı*. Ed. Işık Sayıl. Ankara: Antıp A.Ş., 1996.
- . *Bireyden Topluma Ruh Sağlığı*. İstanbul: Erler Matbaacılık, 2004.
- Schott, Robin May. “The Gender of Enlightenment”. *What is Enlightenment?: Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions*. Ed. James Schmidt. California: University of California Press, 1996. ss.471-487.
- Schreiner, Olive. *Women and Labour*. London: Fisher Unwin, 1911.
- Schultz, Duane P. ve Schultz, Sydney E. *Modern Psikoloji Tarihi*. Çev. Y. Aslay. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2007.
- Sedgwick, Eve Kosofsky. *Between Men: English Literature and Male Homosocial Desire*. New York: Columbia UP, 1985.
- Seiz, Janet A. ve Pujol, Michèle A. “Harriet Taylor Mill”. *The American Economic Review*. Cilt 90, Sayı 2, Mayıs 2000. ss.476-479
- Selçuk, Bilge. “Türkiye’de Ebeveynlik”. *Cogito: Anelik*. Sayı 81, Yaz 2015. Yapı Kredi Yayınları. ss.108-116.
- Sevim, Ayşe. *Feminizm*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Shah, Manoj ve Schacter, Randie. “Homeless Children”. *Clinical Guide to the Treatment of the Mentally Ill Homeless Person*. Ed. Paulette M. Gillig ve Hunter L. McQuiston. Washington, London: American Psychiatric Publishing Inc., 2006. ss.117-129.

- Shahar, Shulamith. *The Fourth Estate: A History of Women in the Middle Ages*. Çev. Chaya Galai. London: Routledge, 1983.
- Shaw, George Bernard. *Our Theatres in the Nineties*. Cilt 2. London: Constable & Company Limited, 1932.
- Shipitsyna, Lyudmila M. *Psychology of Orphans*. New York: Universe, Inc., 2008.
- Showalter, Elaine. *Women's Liberation*. New York: HBJ College and Division, 1971.
- *A Literature of Their Own, British Women Novelists From Brontë to Lessing*. Princeton: Princeton University Press, 1977.
- *A Literature of Their Own*. London: Virago Press, 1982.
- "Syphilis, Sexuality, and the Fiction of the Fin de Siecle". *Sex, Politics, and Science in the Nineteenth-Century Novel*. Ed. Ruth Bernard Yeazell. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1986. ss.88-115.
- *Daughters of Decadence: Women Writers of the Fin-de-Siecle*. New Brunswick: Rutgers UP, 1993.
- Skodol, Andrew E. ve Gunderson, John G. "Personality Disorders". *Essentials of Psychiatry*. Ed. R.E. Hales, S.C. Yudofsky ve G.O. Gabbard. Washington: American Psychiatric Publishing, 2011. ss.293-324.
- Smelser, Neil. J. *Social Change in the Industrial Revolution: Application of Theory to the Lancashire Cotton Industry: 1770-1840*. London: Routledge, 1959.
- Smith, Adam. *The Wealth of Nations*. Çev. Haldun Derin. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Smith-Rosenberg, Carroll. *Disorderly Conduct: Visions of Gender in Victorian America*. New York: Alfred A. Knopf, 1985.
- Sperry, Len. *Handbook of Diagnosis and Treatment of DSM-IV-TR Personality Disorders*. New York: Brunner-Routledge, 2003.
- Stanton, Elizabeth Cady. *Amendment XIX Granting Women the Right to Vote*. London:

- Greenhaven Press, 2009.
- Statt, David A. *A Student's Dictionary of Psychology*. East Sussex: Psychology Press, 2003.
- Stephen, Henry John. *New Commentaries on the Laws of England*. Cilt II. London: Butterworths, 1858.
- Stone, Alison. "Mother-Daughter Relations and the Maternal in Irigaray and Chodorow". *Philosophia*. Cilt 1, Sayı 1, 2011. ss.45-64.
- Stone, Donald D. "Victorian Feminism and the Nineteenth-Century Novel". *Women's Studies*. Cilt 1, Sayı 1, 1972. ss.65-91.
- Storr, Anthony. *Cinsel Sapmalar*. Çev. Kemal Bek. İstanbul: Yılmaz Yayınları, 1992.
- Strauss, Sylvia. *Traitors to the Masculine Cause: The Men's Campaigns for Women's Rights*. Westport, Connecticut: Greenwood, 1982.
- Stubbs, Patricia. *Women and Fiction: Feminism and the Novel 1880-1920*. London: Methuen & Co. Ltd., 1979.
- Sungur, Mehmet Z. "Psikanalitik Kuram". *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Ders Kitabı*. Ed. Işık Sayıl. Ankara: Antıp A.Ş., 1996. ss.341-347.
- Szasz, Thomas. *Insanity: The Idea and Its Consequences*. New York: Wiley, 1997.
- Şahin, Doğan. "Semiyoji". *Psikiyatri*. Ed. I.B. Kulaksızoğlu, R. Tükel, A. Üçok ve diğerleri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basım ve Yayınevi, 2009. ss.19-32.
- Şar, Vedat. "Dissosiyatif Bozukluklar". *Psikiyatri*. Ed. I.B. Kulaksızoğlu, R. Tükel, A. Üçok ve diğerleri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basım ve Yayınevi, 2009. ss.155-173.
- Taflioğlu, M. Serkan, "Liberalizm ve 'İnsan Hakları' Karşısında Zayıflayan Devlet Egemenliği". *The Journal of Academic Social Science Studies*. Cilt 6, Sayı 1, 2013. ss.1347-1364.
- Tally, Robert T. "Reading the Original: Alienation, Writing, and Labour". *Alienation*.

- Ed. H. Bloom ve B. Hobby. New York: Infobase Publishing, 2009. ss.1-10.
- Taylor Mill, Harriet. "The Enfranchisement of Women (1851)". *Sexual Equality: Writings by John Stuart Mill, Harriet Taylor Mill and Helen Taylor*. Ed. Ann P. Robson ve John M. Robson. Toronto: University of Toronto Press, 1994. ss.178-203.
- Taylor Mill, Harriet ve Mill, John Stuart. *Essays on Sex Equallity*. Chicago: University of Chicago Press, 1970.
- Temin, Peter. "Two Views of the British Industrial Revolution". *The Journal of Economic History*. Cilt 57, Sayı 1, Mart 1997. ss.63-82.
- Thompson, William N. *The International Encyclopedia of Gambling*. California: ABC-CLIO, LLC Press, 2010.
- Thomson, Patricia. *The Victorian Heroine: A Changing Ideal 1837-1873*. Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1978.
- Todd, Janet. *Feminist Literary History: A Defence*. Cambridge: Polity Press, 1988.
- Tong, Rosemarie. *Feminist Düşünce*. Çev. Zafer Cirhinlioğlu. İstanbul: Gündoğan, 2006.
- Tooley, Sarah. "The Woman's Question: An Interview with Sarah Grand". *Humanitarian*. Sayı 8, Mart 1896. ss.160-169.
- Tseng, Wen-Shing. *Handbook of Cultural Psychiatry*. London: Academic Press, 2001.
- Turan, Yusuf Ziyaettin. *Doris Lessing'in "The Good Terrorist", Kate Atkinson'ın "Human Croquet" ve Marina Warner'ın "The Leto Bundle" Romanlarında Anne-Kız İlişkisinin Postmodern Yazınsal Kuramlar Bağlamında İncelenmesi*. Doktora Tezi, Ankara Üniv. Sos. Bil. Ens., Ankara, 2015. ss.vi+216.
- Turani, Adnan. *Çağdaş Sanat Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.
- Tükel, Raşit. "Psikanalitik Açıdan Psikopatoloji". *Psikiyatri*. Ed. I.B. Kulaksızoğlu, R. Tükel, A. Üçok ve diğerleri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basım ve Yayınevi,

2009. ss.34-46.

Tümer, Aygen ve Ünal, Serhat. “HIV/AIDS Epidemiyolojisinde Gelişmeler ve Korunma”. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*. Cilt 12, Sayı 1, 2003. ss.15-18.

Türk Dil Kurumu. *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları, 2005.

Vernon, P. F. “Marriage of Convenience and the Moral Code of Restoration Comedy”. *Essays in Criticism*. Cilt 12, Sayı 4, Ocak 1962. ss.370-387.

Vicinus, Martha. *A Widening Sphere: Changing Roles of Victorian Women*.
Bloomington, Indiana: Indiana UP, 1977.

-----, “Turn-of-the-Century Male Impersonation: Rewriting the Romance Plot”.
Sexualities in Victorian Britain. Ed. Andrew H. Miller ve James Eli Adams.
Bloomington: Indiana UP, 1996. ss.187-213.

Voltaire, François. *Selected Letters of Voltaire*. Çev. Theodore Besterman. London:
Angels, 1963.

Wakefield, Walter. *Heresies of the Middle Ages: Selected Sources Translated and Annotated*. London: H.M.’s, 1969.

Walker, Alexander. *Woman Physiologically Considered as to Mind, Morals, Matrimonial Slavery, Infidelity and Divorce*. London: A.H. Baily and Co., 1840.

Walkowitz, Judith R. *Prostitution and Victorian Society*. Cambridge: Cambridge University Press, 1980.

Walters, Margaret. *Feminizm*. Çev. Hakan Gür. Ankara: Dost, 2005.

Watt, George. *The Fallen Woman in the 19th-Century English Novel*. London: Croom Helm, 1984.

Wenzel, Helene Vivienne. “Introduction to Luce Irigaray’s And the One Doesn’t Stir Without the Other”. *Signs*. Cilt 7, Sayı 1, 1981. ss.59-67.

Widdowson, Peter. *The Palgrave Guide to English Literature and its Contexts, 1500-2000*. Hampshire and New York: Palgrave Macmillan, 2004.

- Wollaston, William. *The Religion of Nature Delineated*. London: John and Paul Knapton, 1738.
- Wollstonecraft, Mary. *A Vindication of the Rights of Women*. Ed. Carol H. Poston. New York: W.W. Norton & Company, 1988.
- . *Maria*. London: Penguin Books, Ltd., 1991.
- . *Thoughts on the Education of Daughters*. Oxford and New York: Woodstock Books, 1994.
- . *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*. Çev. D. Hakyemez. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.
- Woolf, Virginia. "Professions for Women". *The Death of the Moth and Other Essays*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1942.
- Wright, Terence R. *George Eliot's Middlemarch*. New York: Harvester Wheatsheaf, 1991.
- Wundt, Wilhelm. *Lectures on Human and Animal Psychology*. New York: Routledge, 1912.
- Yaşar, M. Ruhat. "Şans Oyunları ve İddaa". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 9, Sayı 34, Güz 2010. ss. 138-171.
- . "İddaalı İşler: İddaa Oyununa Sosyolojik Bir Bakış". *E-Journal of New World Sciences Academy*. Cilt 6, Sayı 3, 2011. ss.456-484.
- Yazıcı, Çiğdem. "Varlık, Varoluş, Söz ve Doğum". *Cogito: Annelik*. Sayı 81, Yaz 2015. Yapı Kredi Yayınları. ss.30-41.
- Yüksel, Şahika. "Travmatik Deneyimler ve Ruh Sağlığı". *Psikiyatri*. Ed. I.B. Kulaksızoğlu, R. Tükel, A. Üçok ve diğerleri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basım ve Yayınevi, 2009. ss.92-104.
- Zivi, Karen. "Cultivating Character: John Stuart Mill and the Subject of Rights". *American Journal of Political Science*. Cilt 50, Sayı 1, Ocak 2006. ss.49-61.

ÖZET

Bu çalışma, esasen İngiliz edebiyatında George Eliot'ın *Middlemarch* (*Middlemarch*), Sarah Grand'ın *The Heavenly Twins* (*Cennetlik İkizler*) ve George Moore'un *Esther Waters* (*Esther Waters*) romanlarında kadının konumunu psikanalitik liberal feminizm yaklaşımıyla incelemeyi, söz konusu romanlardaki kadın kahramanların, Viktorya dönemi kadınlarına biçilen konumdan kurtulup kurtulamadıklarını ilk kez Türkçe olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda feminizm olgusu işlenirken tezin Giriş kısmında göçebe hayattan yerleşik hayata geçilip Ortaçağ, Rönesans, Aydınlanma çağı ve on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar tarihsel süreç içerisinde kadının konumu ele alınmış ve o dönemlerde kadının nasıl algılandığı, kadının eğitimi, çalışma koşulları ve evlilik kurumu gibi konularda önemli düşünür ve eleştirmenlerin görüşleri ışığında incelemelere yer verilmiştir. Tezde ele alınan romanlar, psikanalitik liberal feminizm yaklaşımıyla incelendiği için, I. Bölümde liberal feminist kuramcılarının görüşlerine yer verilirken; aynı bölümde bilinçdışı ve rüyalar, semiyotik ve sembolik evreler ve anne kompleksleri ile ilgili önemli psikanalistlerin görüşleri de ele alınmıştır. Bununla birlikte bu bölümde roman karakterlerinin sahip oldukları psikolojik rahatsızlıkların psikiyatrik semptomları da açıklanmıştır. Takip eden bölümlerde (II, III ve IV) sırasıyla *Middlemarch*, *Cennetlik İkizler* ve *Esther Waters* romanları psikanalitik liberal feminizm yaklaşımıyla incelenmiştir. *Middlemarch* romanında Dorothea, toplumun ondan beklediğinden daha fazla eğitim ve bilgi edinme arzusu peşinde koşar. *Cennetlik İkizler* romanında Evadne ve Angelica, sıra dışı bir kadın resmi çizerler çünkü okumaya düşkün genç bir kız olan Evadne, cinsel anlamda ilk kocasına itaat etmezken; Angelica da geceleri erkek kılığında dışarıda dolaşır. *Esther Waters* romanında Esther, kendi istek ve düşüncelerine

göre hareket ettiği için, fiziksel görünüşünden etkilendiği bir adamla evlilik dışı cinsel ilişki yaşar, evlilik dışı çocuk sahibi olur ve kendi geçimini kendisi sağlayarak, kısacası kendi ayakları üzerinde durarak kadınların bunu başarabilecekleri üzerine vurgu yapmış olur. Sonuç olarak incelenen üç romandaki başkarakterler, Viktorya dönemi İngiltere’inde ideal kadın anlayışına uymayan ve geleneksel algıdan sıyrılarak ‘New Woman’ (Yeni Kadın) tipinin önünü açan ilham verici kadın karakterlerdir. Bu şekilde romancılar, kadının da bir insan olarak var olduğunu, kendi istek ve düşüncelerine göre yaşayabilmesi ve değişen dünyada ataerkil yapı tarafından baskı altına alınmadan kendisine bir birey olarak saygı duyulması gerektiğini göstermiş olurlar. Bu karakterler, ne kadar özgürlükçü ve yeni bir kadın profili çizmeye çabalasalar da içinde yaşadıkları toplum, onların özgürleşmelerine ve istedikleri doğrultuda yaşamalarına izin vermediği için, roman sonunda ya psikiyatrik rahatsızlıklar yaşarlar ya da aynı toplumda evlenmek zorunda kalarak yaşamlarına devam ederler. Fakat önemli olan bu karakterlerin roman boyunca kendi bireysellikleri ve hakları için çaba göstermeleridir. Dolayısıyla söz konusu romanlar, ataerkil düzen tarafından kadınlara dayatılan kadınlık normlarını sorgulamaktadır. Buna ek olarak roman karakterlerinde görülen özellikle akıl hastalığı gibi psikiyatrik rahatsızlıkların, kadınların, içinde yaşadıkları ataerkil toplum tarafından bastırılmaları ile ilişkili olması dolayısıyla, incelenen psikiyatrik semptomların feminizmle de yakından ilgili olduğu ortaya konmuştur. Dorothea, Evadne, Angelica ve Esther örneklerinde görüldüğü üzere bu çalışma, zihinsel kapasite açısından kadın ve erkek arasında doğuştan gelen bir farkın olmadığını fakat ataerkil toplumun, kadınların erkeklerle aynı eğitimi almalarına imkân tanımadığı için erkek-egemen toplumun, kadınlarla ilgili dayattığı önyargıların olduğunu vurgular.

Anahtar Kelimeler: Kadın sorunsalı, psikanalitik liberal feminizm, psikiyatrik rahatsızlıklar, İngiliz romanı, Viktorya çağı

ABSTRACT

This study mainly aims to examine women's position in George Eliot's *Middlemarch*, Sarah Grand's *The Heavenly Twins* and George Moore's *Esther Waters* in British literature with regard to psychoanalytic liberal feminist approach, and to evaluate for the first time in Turkish language whether heroines in the aforementioned novels could get rid of the imposed position on women of the Victorian era or not. In this context, while the phenomenon of feminism is studied, Introduction to the dissertation deals with women's position in the historical process starting from nomadic life to settled life, through the Medieval Age, Renaissance, the Enlightenment and until the end of the nineteenth century, and it includes a study about subjects such as how women were perceived at that time, women's education, working conditions and the institution of marriage in the light of views of important thinkers and critics. As the novels studied in the dissertation are examined according to psychoanalytic liberal feminist approach while Chapter I includes the views of liberal feminist theoreticians, it also deals with the views of important psychoanalysts about the unconscious and dreams, semiotic and symbolic stages, and maternal complexes. In addition, this chapter explains the psychiatric symptoms of psychological disorders the characters in the novels have. In the following chapters (II, III and IV), the novels *Middlemarch*, *The Heavenly Twins* and *Esther Waters* are examined respectively within the context of psychoanalytic liberal feminist approach. In the novel *Middlemarch*, Dorothea pursues the desire to acquire more education and knowledge than the society expects from her. In the novel *The Heavenly Twins*, Evadne and Angelica draw an extraordinary female figure because Evadne, a young girl who is fond of reading, does not obey her first husband in sexual means while Angelica walks out disguised as a man at night. In the

novel *Esther Waters*, since Esther acts according to her desires and thoughts, she experiences extramarital sexual intercourse with a man whom she is influenced by his physical appearance, she has an illegitimate child, and by providing her own livelihood, in short, by standing on her own feet, she emphasizes that women can achieve it. As a result, the main characters in the three examined novels are the inspiring female characters in the Victorian era of England that do not fit into the ideal woman's understanding and pave the way for the 'New Woman' type by getting rid of the traditional perception. In this way, the novelists show that the woman exists as a human being, can live according to her own desires and thoughts and must be respected as an individual without being oppressed by the patriarchal structure in the changing world. No matter how much these characters struggle to draw an emancipatory and new profile of women, the society they live in does not allow them to emancipate and live in the direction they desire, so at the end of the novels they either experience psychiatric disorders or have to marry in the same society to continue their lives. However, the important point is that these characters strive for their individuality and rights throughout the novels. Thus, the novels question the norms of femininity imposed on women by the patriarchal order. In addition, as psychiatric disorders especially such as mental illness in the characters in the novel are related to oppression of the women by the patriarchal society they live in, it is revealed that the psychiatric symptoms examined are also closely related to feminism. As it is seen in the examples of Dorothea, Evadne, Angelica and Esther, this study emphasizes that there is no innate difference between men and women in terms of mental capacity; however, there are prejudices which the male-dominated society impose on women since patriarchal society does not allow women to have the same education as men.

Keywords: Woman question, psychoanalytic liberal feminism, psychiatric disorders, British novel, Victorian age